





**„O slušnou odměnu bude pečováno...“**

Ekonomické souvislosti spisovatelské profese  
v české kultuře 19. a 20. století

K vydání připravili Tomáš Breň a Pavel Janáček



*Mladý spisovatel musí býti chován jako arabský kůň. Obroku – honoráře – nesmí se mu dávat mnoho, aby neztloustl a nestal se svému nakladateli špatným běhounem. Žlab budiž položen povýš, aby nemohl z něho bráti bez trochy namáhání, ale budiž držen ve vzorné čistotě. Z ruky ho nikdy nekrmte, navykněte ho přesným formám. To mu lichotí a cítí se bůhvíjak povýšena nad obyčejného tahouna. Honorář mu nikdy nepodávejte jinak nežli v čistém, tuhém kuvertu. On jej ostýchavě vstrčí do kapsy a bezpochyby se ani doma nepřesvědčí, že v něm bylo o něco méně, a přesvědčí-li se, vy z toho škody nemáte. (...) Neodnímejte spisovateli víru v ideály, sami však jí nemějte. Necht' mu ideály jsou útěchou, jako bývala nevolníkům víra a naděje v království nebeské. Spíše ho těšte, že království jeho není z tohoto světa, a že teprve až zemře, bude z něho chlapík. Jeho blouznění bude vám nevyčerpatelným pramenem zábavy. Necht' myslí, že celá obloha se všemi hvězdami a planetami jest jeho majetkem; vy kteříž vládnete chladným rozumem, méně horujícím, o to však správněji, třeba sušeji počítajícím, víte, že reality na obloze nedávají se do knih a že nejsou žádnou hypotékou.*

*Můj spisovatel. Vypravuje Josef Holeček, nakladatel  
Švanda dudák, červen 1885*



Vychází s přispěním Institutu umění – Divadelního ústavu.

Lektorovali: PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc.  
prof. Ing. Václav Liška, Dr.

Editors © Tomáš Breň, Pavel Janáček, 2009  
© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2009

ISBN 978-80-85778-68-7

# Obsah

## **Pavel Janáček**

Úvodem: Spisovatel jako veličina ekonomická / 9

## **Michael Wögerbauer**

„Jeho prozatímním zaměstnáním je psát romány“.

Zrod a zkáza profesionálního spisovatelství v Čechách kolem roku 1800 / 19

## **Claire Mádlová**

Statut a publikační strategie učenců v českých zemích v době osvícenství / 39

## **Lenka Kusáková**

Ekonomické aspekty literární tvorby v předbřeznové době 1830–1848

(z pohledu nakladatelské a redakční korespondence, vzpomínek současníků a dobové publicistiky) / 53

## **Marek Příbil**

Mácha a peníze.

K identitě básníka-mecenáše / 73

## **Dagmar Mocná**

Jak se píše pro peníze.

Ekonomické souvislosti vzniku Nerudových *Povídek malostranských* / 82

## **Dita Křišťanová**

Plány a touhy.

Finanční poměry Julia Zeyera / 91

## **Blanka Hemelíková**

Parnas sobě?

Ceny, podpory a stipendia literárního odboru ČAVU v letech 1890–1921 / 101

**Marek Krejčí**

Stát coby patron umění?

K státní kulturní politice v první polovině 20. století / 130

**Michal Jareš**

Autorské honoráře ve světle vzpomínek nakladatelů / 145

**Jitka Bednářová**

Bohumil Brauner: mecenáš katolických autorů, zvláště Jaroslava Durycha / 151

**Martin Machovec**

Jak si financovali undergroundoví autoři a vydavatelé svůj samizdat / 159

**Jiří Srstka**

Podílové odměny plynoucí z poskytnutí licenčních oprávnění u slovesných děl / 165

**Andrea Cesneková, Eva Košínská, Jan Pišna**

Rukopisy, honoráře, náklady.

Výzkum nakladatelské politiky českých vydavatelských domů / 169

**Pavel Janáček**

Literatura polovičnických profesionálů.

Zdroje příjmů českých spisovatelů 19. a 20. století

ve světle statistického experimentu podle Raymonda Williamse / 180

Zusammenfassung / 206

O autorech / 211

Ediční poznámka / 215

Jmenný rejstřík / 216



# Úvodem: Spisovatel jako veličina ekonomická

Pavel Janáček

Estetická či kulturní hodnota literárního díla není totožná s jeho hodnotou ekonomickou. Vzájemný poměr obou těchto hodnot může být nejrůznější (a vždy se kromě toho i s časem mění), jen zřídka je však mezi oběma – přinejmenším v naší době, zahájené osvícenstvím – pocitována uspokojivá shoda. Typický je, a to nejen v převážně nevelkých literárních kulturách střední Evropy, kde jazyková izolace, relativní nedostatek bohatství a vratkost společenských elit i omezený geografický prostor stanovují lokálním literárním trhům poměrně úzké hranice, pocit nepoměru v neprospěch hodnoty estetické či intelektuální, a tím i pocit negativního dopadu ekonomických motivací na oblast literárního jednání. Existují stereotypní zobrazení tohoto nepoměru mezi estetickou hodnotou či hodnotou kulturního přínosu a ekonomickým potenciálem literárního díla. Jedno praví, že na literatuře se vydělat nedá, tj. její kvality nelze přenést do světa ekonomické směny a realizovat na jejich základě adekvátní nebo dokonce mimořádný ekonomický výnos. Podle druhého, komplementárního stereotypu není to, na čem se vydělává, literatura. Třetí stereotyp konečně tvrdí, že pokud již se určitému dílu podaří prolomit zmíněné bariéry ekonomické realizace, tím kdo z něj profituje, není autor. Místo něj buď zisk inkasují za jeho života jiní (obvykle nakladatelé či vydavatelé), nebo se ho ani nedožije. Averte k ekonomickým rozměrům literárního jednání, znovu a znovu projevovaná moderními literáty včetně těch českých, pramení v tomto stereotypu oběti, který je negativním ideálem, projekcí i zkušeností zároveň. A pak ještě v situaci kapitalistické společnosti, která i literární práci důkladně komodifikovala, takže o její ekonomické hodnotě začalo prostřednictvím literárního trhu rozhodovat neosobní publikum: v očích kritiků nebo outsiderů tohoto systému „masa“ či „dav“, jehož kvanta nemohou být mírou literárních kvalit.

Kořeny nevyhnutelných konfliktů mezi ekonomickými na jedné a estetickými či kulturními motivacemi literárního jednání na druhé straně tkví zřejmě v „rozštěpenosti sfér“ moderního života, o níž mluví Daniel Bell, v různosti principů, jimiž se řídí ekonomika, kultura a politika (od ní dále odhlížíme). „*Analyticky tedy dělím společnost na technickoekonomickou strukturu, politický systém a kulturu,*“ praví Bell ve své knize *Kulturní rozpory kapitalismu*. „*Tyto oblasti jsou vzájemně nesourodé a mají odlišný rytmus změn: řídí se odlišnými normami legitimujícími odlišné, často i konfliktní typy*

*chování.*“ Osou technickoekonomické sféry je podle Bella princip funkční racionality a úspornosti; změna je tu řízena hlediskem produktivity a spočívá v nahrazení procesu méně produktivního procesem produktivnějším, takovým, jenž dosahuje vyšší efektivity, vyšších zisků a nižších výdajů. Sféra kultury – pro Bella sféra symbolických forem sloužících k odhalování a vyjadřování smyslu lidské existence – má pak být orientována na maximální vyjádření a přetváření individuálního Já s cílem dosáhnout seberealizace a naplnění. Na rozdíl od sféry ekonomické racionality tu neexistuje jednoznačný princip změny a namísto pokroku ve smyslu náhrady méně dokonalých či méně obsažných forem dokonalejšími a obsažnějšími jsme zde svědky neustálého rozšiřování permanentního depozitáře estetické zkušenosti: „...kultura podstupuje věčné *ricorso* – návrat k prapůvodním lidským existenciálním otázkám a obavám“, „různé doby někdy nalézají různé odpovědi anebo přetavují tytéž odpovědi do nových estetických forem“. Totéž Bell říká výstižným příkladem: „*Boulez není ‚náhradou‘ za Bacha*“ (BELL 1999: 9–17, 36–40).

Konflikt ekonomické a kulturní sféry uvádí jako pořadající princip moderní literární kultury i jedna z nevlivnějších teorií současnosti, koncepce literárního pole Pierra Bourdieua, vytvořená tímto francouzským sociologem k popisu strategií a motivací literárního jednání v kontextu 19. a 20. století. Prostor literatury spoluorganizuje podle ní napětí mezi tržní logikou, s níž se konformizuje jedna část literární produkce, a autonomní logikou moderního umění, která na opačném konci literárního pole staví literární hodnotu do protikladu k materiálnímu úspěchu a velí shromažďovat výhradně takové symbolické hodnoty, jež nejsou v danou chvíli směnitelné za hodnoty ekonomické (srov. JANÁČEK 2005). Úvodem zmíněná averze moderních básníků ke světu kapitalistické ekonomiky nabývá v tomto teoretickém pohledu systematické povahy, ukazuje se jako signál jednoho z modelů autorského jednání v určité historické konstelaci literární kultury. Je přitom relativizována nejen historicky, ale i synchronně, neboť i v kontextu literárního pole 19. a 20. století existují souběžně modely autorského jednání jiné, v různé míře s principy panujícího ekonomického systému souhlasné. Pokud bychom se měli pokusit o příklad, není jenom Baudelaire či Flaubert, ale i Dumas nebo Sue, a Ladislav Klíma nenahrazuje ani Karla Čapka, ani Jaromíru Hüttlovou. Jak vidět, vztahy mezi literárním a ekonomickým jednáním, přesněji kulturními a ekonomickými motivacemi literárního jednání, se averzí popsanou zde v úvodním odstavci zdaleka nevyčerpávají a i jejich zohlednění v rámci literární historie vyžaduje další promyšlení, kvalifikované jak poznatky literární vědy, tak i ekonomie.

Zájem o ekonomické souvislosti literárního života není přirozeně nový a systematické zkoumání příslušných fenoménů lze sledovat již po desítky let. V poslední době však zájem o ně ožívá spolu s tím, jak literární historie integruje tzv. vnitřní a vnější metody literární analýzy, „historizuje“ se a „kulturalizuje“, a jak zároveň další společenskovední obory podléhají svému tzv. jazykovému obratu. V jarním čísle časopisu *New Literary History* z roku 2000, které bylo celé věnováno právě průsečíkům literární vědy a ekonomie, specifikoval ekonom Gregory P. La Blanc čtyři směry, jež jsou podle něj v současném setkávání hospodářských a literárních dějin přítomné i plodné.

První směr, který La Blanc nazývá ekonomii v literatuře, sleduje tematizaci ekonomických idejí v literárních textech i to, jak se tyto ideje v průběhu doby mění. Druhý, nazývaný ekonomikou literatury, se zabývá tím, jaké jsou a jak se mění způsoby produkce literatury. V centru tohoto přístupu leží představa literatury jako něčeho, „co je produkováno s vynaložením práce a kapitálu a co je prodáváno a kupováno na trhu, obvykle v určité materiální formě, jako je kniha“. Ke zkoumaným problémům náleží „vzestup a pád patronátu, rozšíření literárního trhu“ atd. V rámci třetího směru slouží ekonomie literárním studiím jako metafora: literatura je zde vnímána jako produkce nikoli fyzických textů, ale symbolických významů, jejichž směna je nahlížena coby ekonomika svého druhu. Konečně čtvrtý směr pohlíží na ekonomii jako na literaturu, resp. na soubor určitých rétorických prostředků. Literární analýze jsou zde podrobovány přesvědčovací strategie užívané ekonomy různých dob, tropy, metafory či modely, které se v ekonomických textech objevují (srov. LA BLANC 2000: 358–359).

Je zřejmé, že polovina ze čtyř La Blancem popsaných směrů využívá literárněvědných metod pro analýzu ekonomického myšlení, chování a jejich dějin, zatímco zbývající dva naopak vtahují ekonomická hlediska do studia literatury. Jeho „ekonomii literatury“ můžeme přitom bez větších rozpaků ztotožnit nejen s velkou částí toho, čím se dnes zabývají dějiny knihy a dříve knihověda v průsečíku s kulturní historií, ale i s tradičním směrem výzkumů ekonomických fenoménů v literární historiografii. Vůdčí postavou těchto výzkumů byl v prvních poválečných desetiletích v angloamerickém prostředí literární historik William Charvat (1905–1966). Tento badatel věnoval většinu svého úsilí tomu, aby se zájem literární vědy o dění probíhající po linii autor – čtenář rozprostřel do plochy, rozšířil o třetí úběžník – o komplexní organismus knižního obchodu a časopisectva, respektive o vztahy a podněty, které mezi knižním obchodem, čtenářstvem a autory vznikají a společně formují dobovou literární komunikaci. „V tomto trojúhelníku,“ napsal Charvat v roce 1949 v polemice s René Wellkem (jde o mnohokrát citovanou přednášku *Literární ekonomie a literární historie*), „probíhá kulturní síla (force) nebo vliv oběma směry. Na knižní obchod působí jak spisovatel, tak čtenář; jejich nároky jsou v procesu příjmu knižním obchodem interpretovány, a tím i proměňovány. Obdobně lze říci, že spisovatel a čtenář poroučejí knižnímu obchodu a knižní obchod zároveň poroučí jim.“ V odpověď na Wellkovu námitku, že jeho přesvědčení „materialistický“ přístup neumožňuje přiblížit se „dějinám literatury jako umění“, vyzdvihl tehdy Charvat hledisko komunikačního jednání probíhajícího mezi různými aktéry literární situace v konkrétní historické chvíli. „*Literární historie se příliš zaměřuje na pokusy dokázat, že spisovatelé minulosti volali dostatečně hlasitě, aby je slyšela budoucí pokolení. Měli bychom se více starat o to, abychom se dozvěděli, jak daleko jejich hlasy doléhaly v jejich vlastní generaci, a také – což je neméně důležité – zda jim jejich generace odpovídala*“ (CHARVAT 1992: 283–284).

Na Charvatovy podněty dodnes navazují nejen historikové knihy či – vyjádřeno způsobem srozumitelným v českém kontextu – literární sociologové klasického stříhu, ale i badatelé seskupení kolem interdisciplinárního projektu tzv. nové ekonomické kritiky, jehož počátky spadají na přelom 80. a 90. let 20. století. Jde o literární vědce, kulturní kritiky a ekonomy, jejichž společný teoretický a historický zájem manifestoval

sborník třídvaceti studií s metodologickým úvodem editorů *The New Economic Criticism* (OSTEEN – WOODMANSEE 1999).<sup>1</sup> Rozmanité badatelské přístupy, představené v tomto sborníku, přesahují dalece hranice tradiční charvatovské ekonomie literatury a rozbíhají se do všech čtyř směrů načrtnutých La Blancem. Samu ekonomii literatury se přitom pokoušejí artikulovat poněkud jinak, a to nejen ve smyslu akcentování „metaforických trhů“ „symbolické“, tj. jazykové „ekonomiky“. Americká literární historička Elizabeth Hewittová v jednom z posledních příspěvků na dané téma, v jehož úvodu se za dosavadním přínosem nové ekonomické kritiky ohlíží, přitaká v dávné polemice mezi Charvatem a Wellekem o úkolech literární historie prvním z klasiků: „*Mohli bychom nalézt lepší formulaci pro badatelské zaměření amerických literárních vědců posledních dvaceti let než tu, kterou v roce 1949 nabídl Charvat?*“ (Na mysl má jeho apel ke studiu dobové literární komunikace, citovaný výše.) Slabinu Charvatova přístupu, ale paradoxně i velké části nové ekonomické kritiky spatřuje Hewittová v přetrvávajícím oddělování a antagonizaci literární a ekonomické praxe. „*I když americká literární věda v průběhu posledních třiceti let položila důraz na trh – na trojúhelník vztahů mezi autory jako producenty, čtenáři jako konzumenty a knižním obchodem jako distribučním systémem – nezbavilo se toto pole úplně svého v zásadě antagonistického postoje k ekonomickému světu, který je tak důležitý pro produkci studovaného archivu. Neznamená to samozřejmě, že by se váhalo, zda mluvit o ekonomických tématech – o trzích (komerčních nebo jiných), o směně zboží, o vlastnictví, mzdách, měně, práci a jejich kompenzacích, o ustavování hodnoty a vkusu. Kolem takových témat se badatelé přímo rojí. Avšak byt' tu existuje imperativ mluvit o ekonomickém světě a byt' se jasně počítá s tím, že literát je rovněž homo economicus, nad tím, jak dosáhnout průsečíku obou disciplin, lomíme mnohdy rukama.*“ Podle Hewittové jsou mezioborové průniky literární vědy a ekonomie dosud zásadně problematické. A „*manželství*“ těchto dvou vědních oborů náleží prý mezi „*interdisciplinárními spojeními*“ k těm „*nejdivočejším*“. Úměrně tomu nepřineslo zatím trvalejší řešení: „*Ohlédneme-li se za dějinami literární vědy, vidíme buď tvrzení (demands), podle nichž jsou ekonomické motivy s kulturní produkcí do té míry propleteny, že je nelze rozlišit, nebo čteme litanie prosazující nezávislost literatury na zkázonosné komerci*“ (HEWITT 2009: 618). Hledání prostoru a metod plodné spolupráce literární vědy a ekonomie tedy stále pokračuje.

Přítomná kniha, jejíž titul připomíná slib almanachu *Vesna* z roku 1837 zajistit příspěvatelům tohoto tiskového podniku finanční odměnu za jejich literární práci<sup>2</sup> a navrácí nás tak do období, kdy se i v české kultuře s jejím mírným opožděním za centry západní Evropy ustavovaly honorářové zvyklosti obvyklé v moderní éře, se k tomuto hledání připojuje. Její zaměření bylo přitom záměrně zvoleno velmi úzce. Z hlediska La Blancovy taxonomie se kapitoly naší knihy věnují převážně jen ekonomii literatury. Ze všech možných souvislostí mezi hospodářským systémem, finančními toky a literární komunikací se přitom autoři předložených studií dotýkají jediného úseku: ekonomiky spisovatelské profese, jejích právních, kulturních a literárněhistorických souvislostí.

1) O tzv. nové ekonomické kritice informovala na sympoziu „Autor a peníze. Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století“, Praha 2007, v netištěné přednášce Jiřina Šmejkalová.

2) Slib je citován ve studii Lenky Kusákové, zde na s. 68.

V centru našeho zájmu tedy obvykle není například nakladatelský nebo knihkupec-  
ký podnik jako ekonomická jednotka par excellence ani třeba ekonomické souvislosti  
čtenářství (problematika volného času, cen knih a časopisů a dalších nákladů čtení,  
jakož i vliv těchto nákladů na volbu literárního materiálu), ale vždy autor. Zajímá nás  
způsob, jímž autoři získávají komoditu zvanou peníze a vztahují se k literárnímu trhu  
nebo k jiným dostupným institucím financování spisovatelské profese, zajímá nás  
právní ochrana jejich nároků, intervence státu nebo občanské společnosti do literární  
ekonomiky, a konečně i to, jak konkrétní autoři v rámci své domácnosti se vzácnou  
komoditou peněz zacházejí. Časový rámec všech studií tvoří období od druhé poloviny  
18. století do současnosti. Jde o období, kdy se instituce autora a s ní propojené právní  
a ekonomické mechanismy zformovaly do té podoby, jak je známe dnes. Přesněji řeče-  
no, jak fungovaly do nástupu internetu, který si dost možná – tak jako všechny dřívější  
inovace ve světě médií – v nedaleké budoucnosti vynutí jejich adaptaci či transformaci.

V intencích mikroekonomie, tedy té části ekonomické vědy, která se zabývá chová-  
ním a rozhodováním jednotlivých subjektů hospodářského života, nás autor zajímá  
po stránce produkce a spotřeby ekonomických hodnot a dopadu těchto aktivit na jeho  
jednání v rámci literárního systému. Účetně řečeno, jde nám o to, jakých příjmů a od-  
kud, na úkor jakých činností či majetkových statků autor nebo jeho domácnost do-  
sahují (nemusí jít jen o příjmy finanční, ale také například naturální nebo dokonce  
symbolické). A na druhé straně, zač a jakým způsobem tyto prostředky autorova do-  
mácnost vydává. Na straně příjmů nás pak nutně zajímá jednak podíl těch příjmů, jichž  
autor dosahuje z literární činnosti, na celkové bilanci jeho domácnosti, a dále typolo-  
gie, skladba a dynamika těchto literárních příjmů samých. Je přitom zřejmé, že právě  
zde se systém literární komunikace nejvíce proniká s hospodářským systémem jako  
takovým. Pokud se zaměřujeme na ten individuální uzel literární komunikace, který  
svým jednáním obsazuje či vytváří autor, vstupujeme do ohniska konfliktu obou těchto  
sfér, ekonomické a kulturní, konfliktu pro moderní literaturu, jak jsme již uvedli, tolik  
příznačného. Proč tomu tak je?

Estetické, intelektuální, ekonomické a sociální podněty a souvislosti váží při svém  
rozhodování každý účastník literární komunikace. Čtenář se rozhoduje, zda má záro-  
veň čas, peníze i zájem, aby si koupil určitý časopis nebo knihu nebo jiné médium, zda  
disponuje prostředky, které ho potěšení nebo poznávací zisk z četby bude stát, a zda  
mu toto potěšení za požadované prostředky i námahu stojí. Nerozhoduje se přitom  
jen mezi tím, zda číst, nebo nečíst, ale i mezi různě ekonomicky a časově nákladný-  
mi distribučními kanály – vždyť kromě knihkupectví může rovněž navštívit knihovnu  
nebo, jestliže na kýžený zážitek nespěchá, vypůjčit si příležitostně daný titul od přátel  
či známých. Podobně nakladatel zvažuje, zda se mu prostředky investované do vydání  
určitého literárního díla vyplatí, anebo ne; v úvahu přitom, a to v závislosti na vlastní  
pozici v literárním poli, bere jednak zisky ekonomické, jednak symbolický přínos v po-  
době kulturní a sociální prestiže, jež je s vydáním určitého autora spojena (a přirozeně  
také morální hodnotu, kterou má toto jednání jen a jen pro něj osobně).

Byť takto dochází k poměrování ekonomických a literárních hodnot ve všech uzlech  
literární komunikace, situace autora se jeví přeci jen jako specifická. Ve svém detailním

nárysu systému literární komunikace a logiky literárního jednání na to upozorňuje německý literární teoretik Siegfried J. Schmidt. U všech aktérů této komunikace, respektive u všech čtyř rolí zabezpečujících literární proces (producent, recipient, zprostředkovatel a postproducent, tj. ten, kdo vytváří literární metatexty, adaptuje literární díla pro další média apod.), které Schmidt ve své koncepci rozeznává, je na nejobecnější rovině uvažován vstup ekonomických faktorů („všeobecného ekonomického řádu společnosti“) do rozhodování a jednání příslušného aktéra. Jaká je konstelace těchto faktorů s ostatními podmínkami a předpoklady literární komunikace v dané společnosti a v dané době, to už je podle Schmidta otázka pro cílený empirický výzkum. Ten by se, pokud nás zajímá ekonomika literatury, měl zaměřit na individuální situaci nositele příslušné role, v našem případě autora (zda provozuje literární práci jako profesi nebo mimo své povolání; jaké jsou jeho vyhlídky na finanční odměnu za literární výkon nebo jaké má možnosti podpory z patronátu či mecenátu; jaké je jeho postavení vůči literárnímu trhu; jaká média má ve svém dosahu; jaká představa spisovatele vládne ve společnosti, kde působí; jaké je jeho rodinné a sociální zázemí atd. atd.). Zároveň však podle Schmidta jedině v případě autora (role produkce) promlouvají do vztahu ekonomických a kulturních předpokladů tvorby dva principy: ekonomické motivy nedominují autorovu jednání v té míře jako jednání jiných aktérů literární komunikace a součástí literárního kánonu se obvykle stávají ti spisovatelé, kteří ve své tvorbě upřednostnili motivace literární (estetické či kulturní):

*„1. Dějiny literatury ukazují, že nadstavba platná v ekonomickém sektoru nemusí ostatním faktorům dominovat. Autoři jsou dokonce známi tím, že podřazují své přirozené potřeby (např. uspokojení hladu či touhy po reprodukci) potřebám kulturním, když odmítají takovou podporu, jež by jim vzala svobodu tvořit.*

*2. Dějiny literatury zároveň ukazují, že kulturní sektor byl obvykle vysoce zdůrazňován těmi autory, jejichž díla byla akceptována jako součást literárního kánonu“ (SCHMIDT 1982: 116–117).*

U jiných aktérů – rolí – literárního systému takto vysoký stupeň rezistence vůči kritériím ekonomické sféry podle Siegfrieda J. Schmidta nenalzáme. Na příkladu nakladatelského průmyslu v tehdejší západní Německu (práce vznikala na přelomu 70. a 80. let 20. století) dokládá, že ekonomické faktory v rozhodování mediátorů literatury přinejmenším od vzniku kapitalistického knižního trhu jednoznačně převažují. Rozlišuje přitom kategorii „velkých“ a „malých“ nakladatelských podniků, z nichž pouze ty druhé, představující ovšem již samy o sobě doplněk systému, nejsou řízeny kritériem maximalizace zisku, ale „*estetickými motivy*“ – jak však Schmidt jedním dechem dodává, „*estetickými motivy považovanými za ekonomicky uskutečnitelné*“ (TAMTÉŽ: 132).

Asymetrie, kterou takto v hierarchii motivů literárního jednání u jednotlivých aktérů komunikačního procesu německý teoretik definuje, stojí za obecnou vlastností literárních trhů či ekonomik literatury. Tím, kdo zde na realizované transakce v celkovém úhrnu „doplácí“, měřeno kritérii vládnoucího hospodářského řádu, je autor. Právě jeho rozhodování má totiž více než rozhodování jiných účastníků tendenci podléhat nadvládě kulturních či morálních motivů, právě on investuje do literárního jednání nejvíce, aniž by vyžadoval, že se mu tato investice vrátí v hodnotách ekonomicky relevantních.

Jestliže v tomto úvodním slově často zdůrazňujeme zvláštní situaci nevelké literární kultury, pak s vědomím, že jen vyostřuje rozpor takto přítomný v každé ekonomice literatury. Každý literární trh je zřejmě dotován nejprve autory samými, až poté jinými účastníky literárního procesu.<sup>3</sup>

K notoricky známým faktům literární i kulturní historie patří, že autor či autorství nejsou strukturou transhistorickou, historicky nezávislou a neměnnou. Jinak je autorství projevováno, motivováno, reprezentováno a právně regulováno, ale rovněž ekonomicky realizováno ve středověké kultuře, jinak v raném novověku a jinak v době moderní, do hloubky poznamenané romantickou představou autora jako jedinečné individuality vydělující se svým géniem z přediva profánních vztahů. Dnešní autorské právo a pojetí honoráře jako spravedlivého podílu autora na ekonomickém výnosu vlastní práce se – v návaznosti na vývoj započatý všude v Evropě objevem knihtisku – konstituovaly v průběhu 18. a první poloviny 19. století; tehdy se také prosazuje nový statut spisovatelství jako nezávislé profese, jejíž nositel již není ekonomicky nezávislým příslušníkem patriciátu, vzdělavcem nebo duchovní osobou tvořící úvahové, naučné, politické či beletristické texty v rámci jedné z sociálních rolí připisovaných dobovou kulturou své třídy, ale (podle slov již zmíněného Williama Charvata) „*žije pro literaturu*“ a zároveň „*z literatury*“ (cit. dle HEWITT 2009: 619). Toho druhého pak moderní profesionální autor dosahuje zejména prostřednictvím literárního trhu, který se (po staletých antecendencích ve vyspělých centrech západního světa) jako všeobecný fakt literárního života v Evropě ustavuje rovněž v průběhu 18. a 19. století a stává se jednou ze systémových složek moderní literární kultury jako takové.

Ekonomických institucí, jejichž prostřednictvím dosahuje autor ze své literární práce určitého materiálního výnosu, existovalo a dodnes existuje vícero; literární trh není ani první, ani jedinou z nich. Při svém nástupu v průběhu 18. století (v podmínkách českých zemí s jejich charakteristickým opožděním koncem tohoto věku) trh a jím generované zdroje z hlediska všech subjektů literární komunikace teprve pomalu doplňoval možnosti, jež autorům do té doby skýtal systém patronátu či mecenátu. V jejich rámci byl autor dlouhodobě nebo jednorázově podporován organizací církevní či světské moci nebo individuální osobností z řad hospodářských, kulturních a politických elit země, v jejíž literární kultuře byl významně přítomen. Podpora ze strany patrona či mecenáše mohla být finanční, ale také naturální (ubytování či jiné bezplatně poskytované životní potřeby); co patron jejím poskytnutím získával či získává, mohla být sociální prestiž, určitý symbolický kapitál v bourdieuvském smyslu, ale také celá škála pouze individuálně pocitovaných morálních hodnot, spočívajících v účasti na vzniku a šíření uměleckých děl. S nástupem literárního trhu získal každopádně moderní au-

3) Lze si zároveň představit ještě jeden potenciální efekt jazykově limitovaného literárního trhu a tzv. malé literární kultury vůbec: že je v ní moment ekonomické oběti distribuován z uzlu produkce i do dalších uzlů literární komunikace. Znamenalo by to kupříkladu, že v takové literární kultuře bude operovat poměrně více „malých“ nakladatelství, takových, která nahrazují hledisko zisku hlediskem uskutečnitelnosti edičních záměrů, nebo že se zde častěji než jinde budeme setkávat dokonce s nakladateli, pracujícími v režimu ekonomické sebevraždy (vydávání na úkor osobního majetku apod.). Znamenalo by to patrně i sníženou citlivost čtenářů vůči cenám knih a třeba i prostorovým a dalším nárokům, jež s sebou nese budování osobních knihoven. Bylo by však věcí dalšího zkoumání a další argumentace, má-li rozsah literárního trhu tyto efekty a je-li to i případem literární kultury české.

tor možnost nevázat se individuálním vztahem k objednavateli, mecenáši či patronovi a k jeho názorům, postojům a vkusu, ale vstoupit prostřednictvím časopisů, novin, brožur a knih do ekonomického vztahu s rozptýleným, co do svého rozsahu i skladby rychle expandujícím publikem. Závislost literární práce na anonymním a hromadném publiku, která takto vznikla, nebyla nikdy neproblematická, zvláště ne v českých podmínkách. Zdůraznila totiž význam takových sociokulturních faktorů dopadajících na autorovu existenci, jako je početnost, kulturní pokročilost a vzdělanostní standard společnosti – faktory pro jazykově nevelkou literární kulturu kruciólní. Ani později, od druhé poloviny 19. století, kdy trh začal ekonomice literatury dominovat, nebylo jeho vítězství ani fungování v českých podmínkách úplné. Lokální literární trh charakterizuje až dodnes omezená kapacita, neschopnost generovat dostatek ekonomických zdrojů pro fungování celého literárního systému a z toho vyplývající nutnost značných morálních investic a ekonomických subvencí ze strany účastníků literární komunikace, na prvním místě autorů. Český literární trh nepatří zkrátka k těm, na něž se nedoplácí.

V prostoru moderní literární kultury se v důsledku etablování literárního trhu ustavila celá škála modelů autorského jednání, sahající od konformity s tržním systémem v celém rozsahu mediálních aktivit autora až po jeho podobně totální negaci. Na tomto druhém pólu se ekonomika literární profese mohla v českých zemích po celé 19. i 20. století opírat o diferencovanou soustavu netržních institutů. Cestou nejrůznějších podpor, příspěvků, stipendií a prémie se na nich podílel soukromý mecenáš, ale také jeho moderní transformace v podobě organizací ustavovaných občanskou společností: kulturních spolků, nadací, místní samosprávy i nejrůznějších společenství umělců a literátů; postupně přibýly k těmto nástrojům mecenátu prémie a ceny udělované za literární díla nebo literární tvorbu. V celé české moderní kultuře je dále silně patrná role patronátu. Ten přetrval nástup literárního trhu a od konce 19. století se transformoval v systémy státní kulturní politiky, v nejrůznější dotace či výhody (daňové a jiné) udělované individuálním literárním činitelům nebo literárním organizacím v rámci těchto politik. Po druhé světové válce zažil dokonce český literární život pokus o návrat patronátu v extrémním rozsahu. Kulturní politika socialistického období 1945–1989, legitimizovaná mimo jiné právě mnohokrát již zmíněnou averzí moderních literátů vůči literárnímu trhu, byla vedena snahou tento trh zrušit a nahradit jej jiným systémem odměňování autorů. Takovým, který by nastolil onu rovnost estetické a ekonomické hodnoty, moderními básníky trpce postrádanou...

Studie shromážděné v této knize psali literární historici, historikové kultury, odborníci na autorské právo a kulturní politiku. Kapitoly v předkládané knize jsou uspořádány převážně podle chronologického hlediska; na počátek a na konec souboru klademe studie s teoretickým nebo historickým přesahem k celku české literární kultury pozorovaného období. Metodologická východiska či inspirace příspěvkatelů byly přitom různé. Není náhodou, že podněty čerpali převážně ze zahraniční teorie, z francouzských či angloamerických dějin knihy, z německé empirické literární vědy, z britského kulturního materialismu, nikoli z domácí literárněvědné tradice.

V ní byla témata, k nimž jsme se pokusili přiblížit touto knihou, soustavněji zohledňována pozitivistickými historiky (a to nejen literatury, ale i kultury, práva apod.).



V posledních desetiletích se dané problematice v naší oblasti věnovala spíše kulturní historie či knihověda, jak o tom svědčí například Tobolkovo kompendium *Knihy* (TOBOLKA 1950) nebo aktuálně *Encyklopedie knihy* Petra VOITA (2006). Odhlédneme-li od vědeckých setkání, konaných na podobné téma v poslední době a nezavršených dosud tiskovým výstupem (zejména konference „Kolektivní a individuální mecenášství a kultura veřejného daru v občanské společnosti“, uspořádaná v roce 2008 při příležitosti stého výročí úmrtí Josefa Hlávky), tematicky související příspěvky obsahují publikace věnované dějinám a působení ČAVU (např. POKORNÝ 1993). Blízké zaměření signalizuje rovněž titul olomouckého konferenčního sborníku *Literatura a komerce* (1994). Jeho přispěvatelé se však (s výjimkou úvodního slova Jiřího Fialy a drobné poznámky Jiřího Skaličky o Eskymo Welzlovi sub specie daňových příznání) vesměs věnovali hodnotové, kulturní a sociální stratifikaci literatury a hlavně problematice literární periferie. Proto až ve Voitově úctyhodné encyklopedii nalézáme – na rozdíl od domácích literárněvědných slovníků – heslovité výklady klíčových pojmů našeho zájmu (autor, honorář, náklad, cena knihy apod.). Voit přitom svoje kompendium omezil na období od (evropského) vynálezu knihtisku do počátku 19. století. V hesle „nakladatelství“ přitom na margo vznikající moderní české literární kultury napsal:

„České nakladatelství 18. a počátku 19. století se vyvíjelo odlišně od zahraničního. Institut svobodného čili profesionálního spisovatele se vžíval velmi pomalu a literární práce byla napořád chápána spíše jako nehonoraná služba vlasti. Namísto autorských honorářů dostávali spisovatelé smluvený počet výtisků, které ze svých bytů distribuovali sami, a tiskařům, nakladatelům i knihkupcům tak odníмали část povinností. Tento mechanismus pak nutil spisovatele hledat výnosnější občanská zaměstnání a bránil vytvoření standardních vazeb mezi nabídkou a poptávkou.“ (VOIT 2006: 615)

Naše kniha navazuje tam, kde naši předchůdci v tématu skončili.

## LITERATURA

BELL, Daniel

1999 *Kulturní rozpory kapitalismu*; přel. Lukáš Gjurič (Praha: SLON)

HEWITT, Elizabeth

2009 „The Vexed Story of Economic Criticism“; *American Literary History* XXI, Fall, s. 618–632

CHARVAT, William

1992 *The Profession of Authorship in America 1800–1870*; ed. Matthew J. Bruccoli (New York/Oxford: Columbia University Press)

JANÁČEK, Pavel

2005 „Co to znamená, když se řekne ‚literary culture‘?“, *Česká literatura* LIII, č. 4, s. 556–567

LA BLANC, Gregory P.

2000 „Economic and Literary History: An Economist's Perspective“; *New Literary History* XXXI, Spring, s. 355–377

LITERATURA...

1994 *Literatura a komerce* (Olomouc: Univerzita Palackého)

OSTEEN, Mark – WOODMANSEE, Martha (edd.)

1999 *The New Economic Criticism. Studies at the Intersection of Literature and Economics* (London: Routledge)

POKORNÝ, Jiří (ed.)

1993 *Česká akademie věd a umění 1891–1991. Sborník příspěvků k 100. výročí zahájení činnosti* (Praha: Historický ústav AV ČR)

SCHMIDT, Siegfried J.

1982 *Foundation for the Empirical Study of Literature. The Components of a Basic Theory*; přel. Robert de Beaugrande (Hamburg: Helmut Buske Verlag)

TOBOLKA, Zdeněk

1950 *Kniha. Její vznik, vývoj a rozbor* (Praha: Orbis)

VOIT, Petr

2006 *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století* (Praha: Libri)

# „Jeho prozatímním zaměstnáním je psát romány“

Zrod a zkáza profesionálního spisovatelství  
v Čechách kolem roku 1800

Michael Wögerbauer

Na konci 18. století se pokusili někteří mladí Pražané poprvé psát pro živobytí.<sup>1</sup> Bylo to možno jen pod podmínkou, že sledovali právě vznikající moderní literární trh. A že jeho mechanismy znali, doloží i povzdech jednoho pražského osvícence: „*Nevidím v Praze nic jiného než romány, duchařské a rytířské příběhy. Hejno jsem minule viděl u Widtmanna.*“<sup>2</sup> Co to však znamenalo, znát mechanismy literárního trhu na přelomu 18. a 19. století? Proto je ústředním tématem této studie otázka, jak mohli tehdejší autoři pozorovat ustavující se literární systém. Přesněji – jak mohli tito producenti literárních textů vědět, jak mají psát, aby se jejich spisy rozšířily v takové míře, že by se psaním mohli eventuálně i živit?

Hned na začátku si můžeme položit otázku, co to vlastně je literární trh a jak jej lze integrovat do modelu literárního systému.<sup>3</sup> Na tomto základě se pak budeme věnovat praxi spisovatelství jako profese na konci 18. a na začátku 19. století. Na konkrétních příkladech se pak pokusíme zrekonstruovat průběh některých konkrétních příkladů literární kariéry a vyhodnotit tento materiál pro náš model.

## „Neviditelnost“ knižního trhu

Mladý rakouský autor Franzobel (\*1967) dobře ví, že moderní literatura není soběstačným médiem, nýbrž je také tématem vhodným pro média. Upozornil na sebe totiž zprávou, že se stal závislým na stránce internetového knihkupectví Amazon. Na ní prý více než dvacetkrát denně kontroluje, jak si vede na literárním trhu. A co to vlastně je literární trh? V tomto případě jde o to, kolik výtisků jedné knihy se již přes Amazon

1) Studie vznikla v rámci výzkumného záměru Z90560517 ÚČL AV ČR a v rámci projektového grantu GA ČR 408/08/1545 (Pražská léta estetika A. G. Meišnera).

2) „*Sonst sehe ich nichts anderes in Prag als Romane, Geister- und Ritter-Geschichten. Einen ganzen Schwarm davon habe ich bei Widtmann davon gesehen.*“ Podle Josefa VOLFA (1931: 31) se jedná o výrok Josefa Dobrovského z 27. 5. 1800. Podle novější rešerše Claire MÁDLOVÉ (2003) se však jedná o dopis Dlabáče z 23. a 25. dubna 1800 vyňatý z korespondence Ferdinanda Opize (LA PNP fond Dlabáč, fol. 32).

3) Pojem literární systém (čili sociální systém literatury) používám ve smyslu prací Siegfrieda J. Schmidta (zejm. SCHMIDT 1989), které se opírají o systémovou teorii Niklase Luhmanna. Pomocí Luhmannovy teorie ekonomie (1994) se pokusím na základě konkrétního materiálu dokreslit ekonomické aspekty a souvislosti literárního systému, které Schmidt jenom naznačuje.

prodalo. Literární trh představují tedy veřejně přístupná čísla, na jejichž základě lze sestavit žebříček nejprodávanějších knih.

*„Odstartování každého nového titulu je osudová záležitost. Například příběh Liebesgeschichte, který jsem nedávno vydal, byl jistý čas na místě 480., poté, za několik dní, se propadl na místo 20 000. a později se zastavil na 14 000. To je velmi frustrující, poněvadž nový Robert Menasse je na stém místě a Arno Geiger dvoutisící“ (FRANZOBEL 2007: 63).*

Je pozoruhodné, že se současný autor již může porovnávat s více kolegy než jenom s těmi, se kterými se mohl stejně tak dobře sejít v jakékoli kavárně. Amazon jako by zrušil hranice mezi časy, žánry a částečně i jazyky. Germanofonní autor vždy soupeřil s kolegy ze tří zemí, u Amazonu se však porovnává i s překlady, a to nejenom krásné literatury.<sup>4</sup> V oblasti beletrie autor soupeří dokonce s největšími kalibry literárních dějin – Kafkova *Proměna* se nachází podle Franzobelova článku na místě 14 789. Na úrovni abstrakce Amazonu se však pozorovatel nedozví o literárním trhu skoro nic jiného než čísla. Není mu známo ani to, kdo si jaké knihy pořídil, ani to, zda se knihy opravdu čtou, ani jak čtenáři na texty reagují.

Amazon však správně usoudil, že by pravě toto zajímalo jak samotné autory, tak i čtenáře vybírající novou četbu. Proto se pokouší reagovat tak, že uveřejňuje reakce čtenářů pod pseudonymy. Je zřejmé, že posudky o knihách tak ovlivňují další poptávku. K tomu má Franzobel následující anekdotu: *„Před pár lety se jednou v Americe v důsledku chyby systému zobrazily nikoliv pseudonymy, ale skutečná jména komentátorů knih. A představte si, většina z nich byli autoři, kteří vychvalovali vlastní knihy a rozdupávali své kolegy“ (FRANZOBEL 2007: 63).*

Vychází najevo, že pozorovatelé literárního trhu (ať již autoři, čtenáři či nakladatelé) ho vlastně nedokáží vůbec vidět – všechno, co o něm vědí, resp. co se o něm mohou zjistit, jsou i v dnešní době pouze čísla. Přímo z těchto čísel se ale nemůže ani jeden z nich dozvědět, jak psát, aby rukopis byl nakladatelstvím přijat, co vydávat, aby kniha byla na literárním trhu úspěšná, ani jakou knihu si má čtenář vlastně koupit, aby z toho měl požitek či užitek. Franzobel tedy popisuje z pohledu spisovatele problém, který mají jak autoři, tak i distributoři a čtenáři, kteří mají všichni své vlastní zájmy.

Niklas Luhmann velmi výstižně definuje sociální systém jako uzavřenou síť specializovaných komunikací (literárních textů, informací o nákladech, o požitku atd.), které zase podněcují další komunikace toho samého typu. Přestože komunikace těchto „subsystémů“ nakladatelů a knihkupců, autorů, čtenářů a kritiků společně vytvoří „literární systém“, nemohou mezi sebou přímo a masově komunikovat, protože by na nižší úrovni abstrakce komunikovali každý o něčem jiném. Proto informace o celém systému získávají prostřednictvím trhu, který funguje jako zrcadlo – zobrazuje trojrozměrné konkrétní dění v každém subsystému v „plošných“, abstraktních čís-

---

4) Je však jasné, že skutečně úspěšná kniha nebude z oblasti beletrie, nýbrž o tématech „ze života“, jako o šťastném sexuálním životě či o osvobození mladé ženy unesené a vězněné mnoho let – viz dnes již skoro zapomenutý případ Nataschy Kampuschové, který zvyšoval v. r. 2006 prodej tiskovin a knih.

lech.<sup>5</sup> V každém subsystému se z nich může vyčíst, nakolik byly předcházející pokusy o komunikaci napříč systémem úspěšné. Různými četbami a interpretacemi tohoto zrcadla se vytváří stále se proměňující představa o tom, jak momentálně celý systém funguje, a na tomto základě se vytváří stále se proměňující strategie, jak se v něm uplatnit čili prosadit.

Na rozdíl od Franzobela se nedomnívám, že v rámci dnešního volného trhu „každý hraje proti každému“, což prý ničí solidaritu mezi autory více než dříve. Pro současné autory je statistika literárního trhu jen přístupnější v mnohem přesnější podobě – vidí jasněji, avšak za cenu zúžení svého pohledu na prodejnost knihy. Věta „tato čísla vlastně nic neznamenaají“, je však nepřesná. Měla by správně tvrdit, že tato čísla jsou velice mnohovýznamová. V následujících úvahách se budu zabývat otázkou, jak se autoři s touto mnohovýznamností vypořádávali čili přesněji jaké závěry a strategie z nich autoři v Čechách na konci 18. století vyvozovali. Jakou představu si na jejich základě vytvářeli autoři a nakladatelé o literárním trhu, tedy o estetických, komunikačních a distribučních strategiích svých konkurentů, kteří byli třeba při prodeji svých textů a knih úspěšnější? Měli se svými závěry a strategiemi úspěch v tom smyslu, že se jim podařilo (u)živit psaním textů?

### Evropské vzory a knižní trh jako základ moderní literatury

Krásná literatura samozřejmě existovala i před vznikem moderního knižního trhu, na kterém se prodávají velké náklady. Byla závislá na jiných okolnostech a na jiné struktuře. Je tedy nutné uvažovat i o tom, jak spolu souvisí změny společnosti a změny literárního života samotného. Nemůžeme jednoznačně rozlišovat mezi „stavovským“<sup>6</sup> a „volným“ spisovatelem,<sup>7</sup> poněvadž oba – jak spisovatel píšíci pro sobě známé jednotlivce, tak i ten, který píše pro anonymní trh – se snaží vymanit ze závislého postavení.

Navíc není předem dáno, že se spisovatel chce nebo musí svým psaním živit, ba naopak. Různá svědectví nasvědčují tomu, že psát pro peníze bylo dlouho považováno pro vzdělance za nevhodné, ba dokonce za nemravné. Je však otázkou, nebylo-li to kvůli chybějícím předpokladům spíše nemožné.

O nemajetných spisovatelích, kteří mohli více či méně dobře žít ze svých příjmů ze psaní, můžeme mluvit až v 18. století, kdy se zároveň vytvořila knižní distribuce v moderním slova smyslu. Jeden z prvních, kdo se údajně mohl prodejem knih uživit, byl Alain-René Lesage (1668–1747), který prorazil i na celoevropské úrovni, a to romány

5) Luhmann modeluje trh takto: „Trh není nic jiného než [systémová] hranice, skrze trh vnímají producenti a organizátoři distribuce spotřebu. Jako trh [součást trhu] jsou vnímány i snahy konkurentů, pokud ovlivňují možnost odbytu. Produkce se tedy jeví sama sobě jako trh. Tato hranice působí jako zrcadlo, které přispívá k integraci produkce v tom smyslu, že každý podnik vidí v tomto zrcadle sám sebe a konkurenty (a sám sebe jako konkurenta konkurentů). V tomto zrcadle se jeví konzumenti jako nedostatkovi. Podle něho je poptávka nedostačující, a proto se doporučuje nadprodukce, aby (...) se mohlo reagovat na případnou šanci na odbytu“ (LUHMANN 1994: 73an).

6) „Stavovským“ je zde míněn literát činný v „předmoderní“ společnosti (cca od 80. let 18. až do počátku 19. století), závislý na podpoře mecenášů z vyšších společenských vrstev.

7) Za toto poněkud schematické rozlišování kritizuje W. v. UNGERN-STERNBERG (1974: 1215) knihu svého předchůdce Hanse-Jürgena HAFERKORNA (1963).

jako např. *Le Diable boîteux* (Kulhavý ďábel, 1707) nebo *Gil Blas* (1715–1735) a hrami jako např. *Turcaret ou le Financier* (Turcaret neboli finančník, premiéra v únoru 1709). Pro klasicistní střeoevropské básníky se stal příkladem finančně úspěšného a esteticky náročného kolegy Alexander Pope (1688–1744), jenž subskripcí (1713) na svůj překlad Homéra<sup>8</sup> získal do této doby neuvěřitelnou sumu 8 000 liber. Poté, kdy si Pope pořídil z těchto zisků nádhernou vilu s umělými jeskyněmi a řadou dalších zajímavostí, zkusili mnozí autoři vydat svá díla subskripcí či vlastním nákladem, aby nebyli závislí ani na mecenáši, ani na nakladateli. Zřídka kdy se pokusy o samostatnost – i s pomocí autorských nakladatelství – setkaly s finančním úspěchem.

Bez distribuce však jako by žádná literatura nebyla – tak to všeobecně pocítovali i střeoevropští činitelé v literárním dění kolem roku 1800. Roku 1816 vydal Friedrich Perthes známý spis *Německé knihkupectví jako podmínka pro existenci německé literatury*, jehož základní myšlenkou bylo, že žádná literatura nemůže existovat bez distribučních sítí a médií, která zprostředkují texty čtenářům – není moderní literatury bez literárního trhu. Takové celostní vnímání literatury – jako jednotného systému, v němž každý prvek závisí v různé míře na prvcích jiných – se neaplikovalo pouze na poměrně vyspělý trh protestantských německých zemí, nýbrž i na habsburskou monarchii a na slovanské jazyky. Bohuslav Tablic uveřejnil již na konci roku 1814 – tedy před Perthesem – podobné úvahy (a po něm Václav BERGNER 1822: 166). František PALACKÝ (1898: I, 227) opakoval ještě na konci třicátých let 19. století tyto „*názory celé své generace*“ na „*problém organizace nakladatelského trhu a účelné distribuce knih*“, který se táhne „*jako červená nit po kolik desítek let mnohými projevy této generace, projevy veřejnými i soukromými*“ (THON 1950–1951: 221).

Tito vzdělanci konstatovali pouze onu změnu struktur, která byla zřejmě obzvlášť v Lipsku (WITTMANN 1977: 9), totiž vznik knižního trhu v moderním slova smyslu. V roce 1700 vykazoval lipský katalog 950 děl, v roce 1800 již zhruba 4 000. Podíl latinsky psaných knih byl r. 1650 podle Reinharda Wittmanna 71 %, roku 1741 ještě 27 %; pak prudce klesl na 14 % v roce 1770 a na nepatrná 4 % v roce 1800. Zároveň s klesajícím podílem teologické a „povznášející“ literatury (ze zhruba 50 % kolem r. 1740 na zhruba 10 % kolem r. 1800) narostl podíl beletrie z 5 % na 20 %; největší rozmach zažily romány. Přitom došlo k regionálnímu soustředění – třetina celé románové produkce (a šestina produkce celkové) v německém jazyce vyšla v Lipsku samotném. Zatímco můžeme předpokládat, že publikum všude rostlo podobným způsobem, narůstala knižní produkce velice nesouměrně. Reinhard Wittmann počítal, že knihy prodané na lipském trhu v letech 1780–1782 pocházely ze 70 % ze severního a z 19 % z jižního Německa a jen 7 % z rakouského soustátí a 3 % ze Švýcarska. Je zřejmé, že infrastruktura knižního trhu nebyla v habsburské monarchii kolem roku 1800 příliš vyvinutá, což platilo pro distribuci německojazyčných textů a snad ještě více pro texty ve slovanských jazycích. Je proto celkem pochopitelné, že se pro nakladatele a spisovatele německy psaných textů místo vydání „Lipsko“ stalo prestižní značkou. Byla

8) Subskripce na *Iliadu* proběhla r. 1713, kniha vycházela v letech 1715–1720. Po tomto úspěchu vydal Pope s dvěma spolupracovníky i *Odysseu* (1725–1726).

spojena s mezinárodně distribuovanou prózou a pomohla zviditelnit vlastní produkci a nalákat čtenáře – důležitý argument, který o to více platil v Praze, která měla do Sas-ka poměrně blízko.

Česky psané literatuře však zjevně chyběly dva faktory – na jedné straně velký trh se vzdělanými čtenáři mimo zemi a na straně druhé knihkupci, kterým by se vyplatilo jet do Prahy jako na centrální tržiště podobné Lipsku. Zdá se, že se producenti českých textů museli spíše snažit oslovovat čtenáře než uspokojovat již existující a rostoucí poptávku. Na tomto základě a na základě citovaných přesvědčení, že je přesto nutné vybudovat distribuční síť, vznikly během třicátých let 19. století pro českou literaturu zvláštní, „osvětové“ distribuční instituce: *Malice česká*, *Dědictví svatého Jana Nepomuckého* a další,<sup>9</sup> které měly rozšířit čtenářskou základnu, usnadnit přístup k četbě a oživit ji.

Co se týče německy mluvících zemí, badatelé odhadli, že kolem roku 1800 jako čtenáři přichází v úvahu zhruba 20 % obyvatelstva staršího šesti let; v praxi se toto číslo samozřejmě výrazně snižuje (srov. KIESEL/MÜNCH 1976: 160–162).<sup>10</sup> Teoreticky bychom tedy mohli uvažovat o existenci knižního trhu na konci 18. století, který bylo možno pozorovat například v lipských knihkupeckých katalozích. Pro spisovatele a knihkupce z habsburské monarchie tento velký trh však v praxi nebyl tak snadno přístupný. Nesouvisí to ani natolik s problémem cenzury; osvícenský merkantilismus zaujal k vývozu zboží spíše kladné stanovisko a tuzemské policii pochopitelně nezáleželo na tom, co se četlo v zahraničí. Mluvíme-li o začátcích profesionálního psaní zejména pro lipský trh, musíme také mluvit o tom, co bránilo spisovatelům v tom, aby se tam jejich knihy dostaly.

### Na co navázat? První pražská vlna triviálních románů

Zmínili jsme, že komunikace je podle Luhmanna úspěšná až tehdy, když ji někdo chápe jako komunikaci určitého systému. Není tedy důležité, zaujme-li čtenář či kritik k určitému typu beletrie kladné či záporné stanovisko, nýbrž aby ji vůbec jako beletrii chápal. Pro další existenci sociálního systému je také nutné, aby na komunikaci navázaly komunikace stejného typu, což se nezávisle na estetické hodnotě (posuzované z dnešního hlediska) nemusí podařit vždy.<sup>11</sup> Subsystém, ve kterém jde o psaní, může na číslech pozorovat, jak úspěšně určité texty (či žánry) fungují u čtenářů. Je proto pravděpodobné, že mnoho textů navazuje právě na takové „úspěšné“ texty.

Kristian Heinrich Spieß (1755–1799) se v tomto smyslu musel jevit jiným mladým autorům začínajícím v Čechách jako velice úspěšný. V osmdesátých letech 18.

9) *Malice česká* byla založena r. 1831 při Vlastenském muzeu na základě Sboru pro vědecké vzdělávání české řeči a literatury pro vydání kvalitní nenáboženské naukové a krásné literatury v českém jazyce. *Malice česká* měla distribuovat zejména českojazyčné knihy (srov. KUSÁKOVÁ 2000: sv. III/1, 165–168). Náboženským účelům sloužilo *Dědictví sv. Jana Nepomuckého* (srov. ORLOVÁ 1985: 521–522). Za protireformačního předchůdce těchto distribučních organizací lze v českém prostředí považovat *Dědictví svatého Václava* (srov. PETRBOK 2008: 766).

10) Podle Rudolfa Schendy se pohyboval tento počet ve střední Evropě kolem r. 1770 maximálně 15 %, r. 1800 pak nanejvýš kolem 25 % (SCHENDA 1977: 444).

11) To byl v Čechách případ románů Marie Anny Sagarové, které se z dnešního hlediska jeví jako průlomové i v evropském měřítku (srov. WÖGERBAUER 2008: 446a a 459an).

století začal tento profesionální herec jako jeden z prvních ve střední Evropě psát menší rytířské, strašidelné a zároveň osvícenecké povídky, následně pak i větší romány. Můžeme říci, že tento žák profesora krásných věd Karla Heinricha Seibta (1735–1806)<sup>12</sup> položil základy pro první profesionální spisovatele Čech. Bylo by třeba provést důkladný rozbor textů, abychom ukázali, v čem mladší autoři na Spieße navazují. V užším rámci této studie se však spokojíme s analýzou paratextového návazání a s odkazy na autory, kteří se sami hlásili ke Spießovi jako svému vzoru. Ti, kteří na Spieße navázali, však byli již studenty jiného pražského profesora, Augusta Gottlieba Meißnera (1753–1807).<sup>13</sup> Meißner byl úspěšným autorem již od sedmdesátých let 18. století.

Při působení na pražské univerzitě přednášel Meißner také nejnovější literaturu, přičemž lze v jeho přednáškách pozorovat odklon od francouzské a klasicistní poetiky; v terminologii sociálních dějin literatury bychom také mohli říci – od „stavovského“ spisovatele, který má dobře zabezpečené společenské zázemí a píše jen pro radost a slávu. Meißner se již přiklání k anglickým vzorům, což znamená mimo jiné také k preromantismu oslavujícímu Ossiana jako naprosto původního a neodvislého tvůrce (HLOBIL 2006: 155). Motivy Meißnerovy a Spießovy prózy jsou však v jistém slova smyslu analýzami temných stránek života či dějin: připomeňme si biograficky a psychologicky zdůvodněné příběhy sebevrahů a šílenců nebo historické látky hlavně z antiky (Meißner) či ze středověku (Spieß).

Není nezajímavé, že podobným způsobem jako v Čechách působící Meißner a Spieß psali v Německu např. L. A. Lafontaine, C. E. Cramer či Goethův švagr Christian Vulpius, jehož román *Rinaldo Rinaldini, der Räuber-Hauptmann*, se stal jedním z nejprodávanějších německých románů této doby. Měl značný úspěch i v českém a zejména ve slovenských zpracování, taktéž jako opera.<sup>14</sup> O těchto úspěších se sice nevědělo tak dobře jak dnes z Amazonu, přece však bylo známo, jak obrovský úspěch měly povídky, romány a dramata těchto autorů, kteří se takto „trefili do vkusu společnosti“.<sup>15</sup> Z paralelního pozorování těchto „čísel“ a z recepcce příslušných textů však mohl každý mladý autor vyvodit své závěry a rozhodnout se, jakému způsobu psaní by se chtěl věnovat.

12) Osmnáctiletý Spieß publikoval již v druhé sbírce Karla Heinricha Seibta (SEIBT 1773).

13) Je to zřejmě z životních dat těchto autorů, jsou však i přímé důkazy, jako např. věnování Johanna Michaela KONRADA (1799: I) Meißnerovi: „*Meinem verehrungswürdigsten Lehrer und theuersten Freunde Gottlieb August Meißner gewidmet.*“ Jiní autoři se k Meißnerovi přihlásili básní: mladá Vinzenzie Mašková (MASCHEK 1801: 15–17); dcera známého skladatele V. Maška, a K. A. Schneider (SCHNEIDER 1804).

14) Pozdější překlad a zpracování látky je způsob „navázání“ na úspěšné dílo, kterým se v rámci této studie nemůžeme zabývat. Uvedme pouze, že i v případě *Rinalda Rinaldiniho* existují četné české a slovenské verze tohoto populárního příběhu. Editovalo ho r. 1863 Pospíšilovo nakladatelství v Pardubicích pod názvem *Rinaldo Rinaldini, velký vůdce banditů v horách Kalabréských a v Abruzzách, dle vlaského [!] vzdělal X. Q.* Roku 1874 napsali Eduard Just a J. J. Pihert „*velkou národní komickou operu*“ se stejným názvem. Nakladatelství Havelka a spol. v Budapešti vydalo r. 1908 český a slovenský překlad, r. 1924 následoval další slovenské vydání a v letech 1971 a 1979 dvě edice nového slovenského překladu Milana Ferka.

15) Bylo by nesmírně zajímavé analyzovat integrace osvícenského konceptu „dobrého vkusu“ do vznikající tržní ekonomiky a s tím související proměny tohoto konceptu.



### Strategie druhé generace: tzv. *Seitenstück*

V devadesátých letech 18. století většina autorů explicitně navazovala na určitou módní prózu a psala takzvané *Seitenstücke* („vedlejší kusy“). Jde vlastně o napodobeniny úspěšných děl, která dosud měla málo obecně známých představitelů. První strategií, aby publikum chápalo, o který druh románu jde, byla volba názvu, který měl objasnit příbuznost obou textů a přitom nezdůrazňovat jméno nového autora, poněvadž to by poukazovalo na odlišnost těchto textů.

Mladý pražský spisovatel Johann Max Czapek tímto způsobem navázal na Spießův román *Die zwölf schlafenden Jungfrauen* (1795, Dvanáct spících panen) románem *Die zwölf schlafenden Jünglinge* (Leipzig 1797, Dvanáct spících jinochů). Pod žánrovým podtitulem *Eine Geistergeschichte* (duchařský příběh) tam bylo uvedeno: „*Jako vedlejší kus ke Dvanácti spícím pannám od Kristiana Heinricha Spießes*“. Spießovo jméno je v knize vytištěno na místě, kde bývá uváděno jméno skutečného autora. Czapkovo jméno však najdeme až na konci předmluvy k prvnímu dílu, kde se podepsal následujícím způsobem: *Praha, v únoru roku 1797, J. M. Czapek*. To by se mohlo jevit jako pokus podvést kupující. Czapek se však hned na začátku předmluvy přiznává: „*To, že jsem zvyklý napodobovat všeobecně známého Spieße a jeho způsob psaní, čtenář již určitě poznal z mých dalších spisů.*“ Má se to podle Czapka vykládat pouze jako důkaz úcty vůči tomuto autorovi, stejně jako další jeho přání „*zalíbít se čtenářskému světu a zkrátit mu leckterou volnou chvíli. Kdybych tohoto účelu docílil, snažil bych se příště o to více*“ (CZAPEK 1797: 5n).

Již zmíněná kniha o dvanácti jinoších se odehrává ve fiktivní době Karla Velikého; vystupuje zde císař Pipin a jiné postavy z dějin. Důležitým prvkem těchto románů pro širokou veřejnost byly mědirytiny. Lipský nakladatel Czapkovy knihy<sup>16</sup> využívá prominentní místo první ilustrace, aby co nejjasněji naznačil, oč v knize jde. Z toho je zřejmé, jak velkou roli toto pseudohistorické rytířství hrálo a do jaké míry autoři stejně jako nakladatelé počítali s touto tematikou jako s jistým „trhákem“. Druhý díl rovněž obsahuje titulní ilustraci, která však neopakuje tematiku rytířskou, nýbrž ji nahrazuje tematikou sentimentální – klečí zde mladá dívka. Na tomto „*Seitenstücku*“ Josefa Maxe Czapka lze tedy pozorovat dva významné druhy textů či komunikací, rytířský a sentimentální román, z nichž čerpal bezpočet spisovatelů, mezi nimi i někteří autoři pražští.

O Czapkovi, jako jediném, máme úřední potvrzení, že neměl jiné zaměstnání než psaní. Zároveň docházíme k závěru, že příjmy z této činnosti autora sotva uživily. Ucházet se totiž r. 1798 o místo adjunkta při revizním úřadu a byl odmítnut s odůvodněním, že „*jeho prozatímní zaměstnání je psát romány: jeho příliš úzký vztah ke knihkupcům by byl na újmu úředním záležitostem.*“<sup>17</sup> Czapek však nepsal jen romány, ale pracoval i v oblasti, které se dříve věnoval Kristian Heinrich Spieß, a sice herectví. Kromě toho psal i libreta, hlavně pro oblíbené komické singšpíly.<sup>18</sup>

16) Pražský nakladatel August Geers, jenž udává jako místa vydání jak Lipsko, tak i Prahu/Vídeň, se ostatně nevyskytuje ani v lipské (KNOPF/TITEL 2001: 195) ani ve vídeňské topografii knižního obchodu, nýbrž jenom v Praze (CHYBA 1966: 97). To poukazuje na to, že pro pražského nakladatele bylo nutné spolupracovat s tamějšími firmami nebo aspoň takovou spoluprací předstírat.

17) NA, ČG-publ, 1796–1805, 102/158.

18) Ve spolupráci s Vincencem Maškem např. druhý díl zpěvohry *Hanns Klachel von Przelautsch*, který měl premiéru 7. 1. 1797 v Divadle u Hybernů; byl tam uváděn i v českém překladu V. Tháma 7. 5. 1797 a pak v překladu

Jiní Pražané psali podobné romány ještě během studií na gymnáziu či na univerzitě: Johann Michael Konrad (1774–1855), autor knih jako např. *Gianetta Bonelli oder die Sibariten* (Praha 1799);<sup>19</sup> syn majitele prvního pražského čtenářského kabinetu Wolfgang Adolf Gerle (1781–1846), který napodoboval spíše módní sentimentální román, se narodil r. 1781; a Johann Joseph Polt, který byl sám nejen pozoruhodným spisovatelem,<sup>20</sup> ale především zároveň nakladatelem těchto románů, se narodil v roce 1775. Polt např. navázal svým pozoruhodným románem *St. Alme und Hyle* (1800) pravděpodobně na knihu *Alme oder Egyptische Märchen* (Alme aneb egyptské pohádky, 1793) velice úspěšné lipské autorky Christiane Benediktine Naubertové. Je pozoruhodné, že část této pražské tvorby, která se zdá dnes být druhořadá, byla záhy přeložena do světového jazyka, totiž do francouzštiny.<sup>21</sup>

### Reakce cenzury na záplavu románů

V roce 1802 se odehrála aféra kolem románu z dob Karla Velikého nazvaného *Emerich Metter*,<sup>22</sup> který byl údajně pod jiným názvem již o několik let dříve schválen vídeňskou cenzurou. Nelze vyloučit, že se jedná o Czapkův román, o němž byla již řeč. Pražská cenzura ho opět povolila bez ohledu na to, že se okolnosti zatím úplně změnily. Během dvou posledních let 18. století totiž císař František II. vydal celkem čtyři dekrety, které měly mj. přerušit produkci a distribuci těch románů, na kterých mladí autoři právě začali stavět svou dráhu profesionálních spisovatelů. Naoko z mravních a osvětových důvodů byly zakázány milostné, rytířské nebo strašidelné romány a měly být uzavřeny čítárny a půjčovny knih, kde k nim měla veřejnost snadný přístup. Rovněž byly zakázány hry s podobnou tematikou a v r. 1803 vůbec všechna představení včetně podomních, která nebylo možno obsahově tak dobře kontrolovat. Zákaz neobcházeli jen nakladatelé a autoři, kteří si touto oblíbenou literaturou dobře přivydělávali, nýbrž dokonce i pražští cenzoři.

V těchto románech bylo často uvedeno jako místo vydání Lipsko. To může souviset s tím, že císař nechtěl připustit, aby se taková laciná literatura tiskla v jeho monarchii nebo alespoň ne s oficiálním svolením. Přesto je však v těchto knihách uvedeno jméno autora v plném znění (např. u Polta). Zhruba od roku 1800 se stále častěji objevují knihy označené pouze místem zahraničního vydání, což může (ale nemusí) platit i pro nakladatele. Nacházíme tak např. knihu *Kamilla Pisani* údajně tištěnou v Lipsku „u Pol-

J. N. Štěpánka r. 1806, později na tuto látku navazující *Die Hochzeit auf dem Lande* (Svatba na venkově; hudba V. Tuček; uváděna 3. 3. 1797 Vlastenským divadlem). Srov. JAKUBCOVÁ aj. 2007: 201, 361, 365.

19) Johann Michael Konrad (1774 Praha – 1855 Vídeň), od 1799 zaměstnan na královéhradeckém magistrátu, 1803 starosta v Trutnově, od 1804 magistrátní a kriminální rada v Praze, 1807 vrchní policejní komisař, 1824 rada a sekretář u apelačního soudu v Celovci. Publikoval mj. v Hormayerově *Archivu* a v *Carinthie*.

20) Zdá se, že v regionálním kontextu výjimečně dobrý a pozoruhodný román *St. Alme und Hyle, oder die glückliche Insel im Lybischen Sandmeere* (1802?) je dílo Poltova (viz také GOEDEKE 1910: kniha VII, §298, s. 256 – č. 6).

21) Konradova *Gianetta Bonelli* vyšla roku 1802 ve francouzském překladu H. Coiffiera pod názvem *Les Sybarites, roman historique du moyen âge d'Italie*; zmíněný Poltův román vyšel jako *Sainte Alme et Zulime, ou l'île fortunée dans les sables brulans de la Lybie aventure singuliere et veritable lors de l'expédition des Francais en Egypte et en Syrie*. Librement traduit de l'allemand, et publié par J[ean] E[tienne] J[udith Forestier de] Boinvilliers. Paris: Devoux, an XI [1803].

22) *Emerich Metter. Roman aus den Zeiten Karl des Großen*. Leipzig 1801 (NA, ČG–publ, 1796–1805, fasc. 102/158, k. 4051).

ta“. V případech, kde buď není uveden autor, nebo je uveden zahraniční nakladatel, se stačí v mnoha případech podívat na rytiny – knihy z Prahy lze poznat podle rytin Jana Berky či G. Schindelmayera, kteří své jméno neschovávali – pražští ilustrátoři neměli pro zahraniční nakladatelství dostatečnou uměleckou úroveň. Navíc z bibliografií víme, že Polt byl pražským autorem a nakladatelem, který sice neměl v Lipsku pobočku, vydal však v Lipsku v letech 1799 až 1806 nejméně deset vlastních románů – cizí ani nepočítaje (GOEDEKE 1910: kniha VII, §298, 256–257).

Úřady z nejasných důvodů na tyto sítě klandestinního obchodu s knihami nepřišly. To ukazuje případ, který byl vyšetřován roku 1802 vídeňským policejním úřadem. Vídeňské knihkupectví Anton Doll tehdy podalo na cenzurní úřad román s názvem *Der Bastard, oder Schicksale eines deutschen Fürstensohnes* (Bastard neboli osudy syna německého knížete), který byl údajně již vytištěn v bavorském Fürthu. Doll ho dostal prý jako komisi od pražského nakladatele Polta, ale ten zase tvrdil, že je jenom komisionářem Joachimova nakladatelství z Lipska a že o autorovi a o této knize vůbec nic neví.<sup>23</sup> Vídeňské městské hejtmanství zahájilo tajné vyšetřování<sup>24</sup> tím, že poprosilo saské úřady o pomoc. Po delším prodlení lipská knižní komise (Leipziger Bücherkommission) začala s rešerší, protože Gottfried Andreas Joachim prý do Lipska přiváží (!) zakázané knihy a dává je k veřejné dispozici ve své čtárně.<sup>25</sup> Hlavně při rozhovorech s jinými lipskými nakladateli<sup>26</sup> městský rada Johann Georg Eck zjistil, že Joachim svými obchodními praktikami vyvolal nevoli nejen rakouských a saských úřadů, nýbrž i svých lipských konkurentů. Prokazatelně vyrábí patisky, které nechá tisknout mj. u tiskaře Christiana Wilhelma Theodora Schilleho v saském Schneebergu. Publikuje nejen pod svým jménem, nýbrž používá alespoň čtyři názvy nakladatelství,<sup>27</sup> jak sám Joachim přiznal. Pro naši problematiku jsou zajímavé dvě informace – některá z těchto nakladatelství se objevují také v knížkách vydaných pražskými nakladateli J. J. Poltem a Franzem Haasem. Ve výslechovém protokolu se navíc nachází tato věta: „Zároveň se zmínil knihkupec Köhler, že Joachim prý má sklad patisků Franze Haaseho z Prahy a z Vídně.“ I když se k tomu samotný Joachim nepřiznal, je z nakladatelských katalogů Haaseho, Polta i jeho samého zřejmé, že toto obvinění bylo s největší pravděpodobností oprávněné – v jejich katalogích jsou vedeny stejné knihy. O jednom katalogu Reichs-, Industrie- und Commissionsbureau obsahujícím patisky Joachim prohlásil, že se k těmto knihám dostal náhodou, když vykoupil sklad vídeňského tiskaře Deiningera, kterému tato firma dříve patřila. Ke strategiím obchodu se zakázanými knihami v této době patřilo i vynalézání fiktivních firem, ve Vídni totiž žádná firma tohoto jména nikdy neexistovala (srov. FRANK/FRIMMEL 2008: 35an). To bylo určitě i výsledkem vyšetřování

23) Pražské gubernium (koncept s podpisem „Schilcher“) vídeňskému policejnímu ministru Pergenovi, Praha, 22. 1. 1802 (NA, ČG-PG, 1802–1804, inv. č. 290, karton 255, fasc. 16/125).

24) Vídeňský policejní ministr Pergen pražskému nejvyššímu purkrabí Stampachovi, Vídeň, 28. 1. 1802 (NA, ČG-PG, 1802–1804, inv. č. 290, karton 255, fasc. 16/217).

25) Sächs. Hauptstaatsarchiv Dresden (SHStAD), kart. 10088 (Oberkonsistorium), inv. č. 10751, 25. 4. 1806 („Die gegen den Buchhändler Gottfried Andreas Joachim zu Leipzig wegen Vertriebs von ihm und andern veranstalteter Nachdrücke von Büchern veranstaltete Untersuchung betreffend. Ober-Consistorium anno 1806“).

26) Fritsch, Heinsius, Kummer, Carl Franz Köhler.

27) „Leipzig: Reichs-Commissions- und Industrie-Bureau“, „Neuburg und Arnheim: Industrie Bureau“ a také „Cölln, bey Hammer“ a „Magazin für Litteratur“.

vídeňského magistrátu na podnět saských úřadů.<sup>28</sup> Jménem saského krále byl Joachim odsouzen k trestu v celkové výši 34 tolarů a měl zůstat v budoucnu pod přísným dohledem státních orgánů.

Můžeme tedy konstatovat, že policejní úřady bránily putování zakázaných knih přes hranice, ale i tomu, aby byl poznat habsburský původ této literární produkce. Ze seznamů, které byly sestaveny pro lipskou knižní komisi (jejíž povinností bylo cenzurování nabídky na veletrhu), je také zřejmé, že lipský trh byl pro mladé autory a jejich nakladatelství z hlediska odbytu důležitý.

Na začátku nového století však počet nově vyšlých sentimentálních a rytířských románů neustále klesal. Roku 1805 vydal Wolfgang Adolf Gerle, nejvytrvalejší a vždy anonymní pražský romanopisec, který dosud téměř každý rok publikoval dvě dvousvazková díla, poslední pražský román tohoto druhu. Mladí spisovatelé, kteří se pokoušeli prodat své romány prostřednictvím lipského trhu, se často v souvislosti s válkami proti napoleonské Francii a s prohlubující se ekonomickou krizí profesně přeorientovali.

### Mladí romanopisci spořádanými měšťany

V době postupného ekonomického kolapsu rakouského soustátí přestali mladí spisovatelé anonymně vydávat romány a změnili své kariérní strategie. Pokud se s literaturou nerozloučili zcela, včleňovali svou tvořivost alespoň do běžného občanského života.

Při jiné příležitosti jsem již ukázal, že profesionální psaní beletrie a výkon úřednické funkce se kolem r. 1800 stále více vylučovaly (srov. WÖGERBAUER 2006). Snad proto přestal psát Johann Max Czapek, který se pravděpodobně stal registrátorem na čáslavském krajském úřadě.<sup>29</sup> I Johann Michael Konrad udělal pěknou úřednickou kariéru<sup>30</sup> a v pozdějších letech psal odborné knihy o policejních záležitostech (KONRAD 1813, KONRAD 1817). Je však pozoruhodné, že se po Vídeňském kongresu k literatuře vrátil – nejprve historickou prací o prehistorii světa (KONRAD 1818), a pak jednoznačně biedermeierovskou básnickou sbírkou (KONRAD 1821). Ve Vídni byl dokonce znovu otištěn jeden z románů z Konradových počátků.

Johann Josef Polt, jedna z ústředních osobností doby těchto románových počátků, zůstal nakladatelem a specializoval se zejména na hudebniny. Kvůli nemoci předal pak nakladatelství Augustu Wilhelmu Grieslovi; sám vydával alespoň do poloviny 19. století biedermeierovské poučné spisy, které nezřídka měly českou tematiku (např. *Příručka zeměpisu Čech*, 1813; *Pověsti a příběhy z pravěku Čech*, 1848). Nejvíce publikoval kolem poloviny 19. století, a to v oblasti literatury pro děti.

28) Saské úřady poslaly 19. 12. 1806 vídeňskému magistrátu žádost o výslech Deininger (SHStAD, kart. 10088 (Oberkonsistorium), inv. č. 10751), protokoly se však nezdařilo dohledat ani ve Vídeňském městském archivu ani v saských archivech.

29) Našla se regista, podle které se r. 1812 jakýsi Johann Max Czapek, tehdy registrant na krajském úřadě v Čáslavě, ucházel o místo protokolisty na krajském úřadě v Plzni (NA, ČG-PG, Index 1811–1815: „Czapek Johann Max czaslauer Kreisamtsregistrant um die pilsener Kreisamtsprotokollistenstelle“, s odkazem na fasc. 3a/48, které se bohužel nenachází v příslušném kartonu).

30) Konrad pracoval od r. 1799 u magistrátu v Hradci Králové. Přestal zřejmě psát již předtím, než se stal roku 1803 trutnovským starostou. Roku 1804 byl magistrátním a kriminální radou v Praze, od roku 1807 vrchním policejním komisařem a r. 1824 radou a sekretářem při apelačním soudu v Celovci/Klagenfurtu.

Nejvěrnější zůstal literatuře Wolfgang Adolf Gerle. Vydal v roce 1805 v Praze – poprvé pod svým vlastním jménem – nedochovaný svazek *Mýty ze zlatého věku Řecka* a o rok později velice kladně recenzovaný sborník *Korály*, v němž se prolínají klasicistní verše a ohlasy preromantické světové literatury (např. Rousseaua) s náměty z české mytologie. Dosud se neodvážil vystupovat pod vlastním jménem u děl, která se řídila poptávkou literárního trhu. Podepsal se teprve pod díla, která byla vedena estetickými hodnotami klasicistní kritiky. Není vlastně ani nutno dodat, že toto rozhodnutí mladého a ambiciózního spisovatele bylo nanejvýš rozumné. Z dobrovolné služby v zeměbraně se vrátil s nápadem sepsat české lidové pohádky (*Volksmärchen der Böhmen*), které pak vydal r. 1819. Již roku 1811 ztroskotal na odporu policejního ministra jeho pokus založit spolu s Poltem politický časopis *Europa*, ale o rok později se Gerle stal redaktorem německého vydání Pražských poštovských novin, kterým zůstal až do třicátých let. Vedle toho učil na Pražské konzervatoři italštinu. Přitom celý život redigoval časopisy (např. *Der Kranz* založený V. R. Krameriem, srov. WÖGERBAUER 2004), psal články (zejména beletristického rázu), průvodce po Praze a lázeňských městech, divadelní hry (často s českou tematikou), pohádky, povídky, novely a velice zajímavé zprávy z Prahy a z Čech pro uznávané zahraniční noviny, jako byly *Morgenblatt* a augšpurské *Allgemeine Zeitung* Goethova nakladatele Cotty. Ani Gerle se však již nikdy nepokusil napsat román.

## Závěr

Na základě těchto sond můžeme zformulovat hypotézu, že pokusy mladých pražských autorů o profesionální psaní měly tyto společné rysy: navazovali na moderní a módní žánry, o kterých předpokládali, že se budou dobře prodávat. To znamená především, že nastal převrat v pojmání imitace – v dřívějším nediferencovaném „literárním životě“ byl tento pojem víceméně totožný s metodou z výuky poetiky. Imitatio měla za cíl, aby si žáci co nejdůkladněji osvojili estetické hodnoty tradičně považované za klasické. Toto řemeslnické umění<sup>31</sup> imitace se mohlo uplatňovat i vně školských poslucháren, např. v rámci literárního života. Pomocí „ahistorického“ transferu a aktualizace klasických hodnot reprezentuje umění aktuální událost nebo žijícího mecenáše v rámci nadčasového parnasu. Umění tedy ještě nejsou funkčně diferencované sociální systémy, nýbrž bezprostřední součástí reprezentace moci, náboženství, morálky atd. Podobně to platí i pro jiné pozdější součásti literárního systému: tiskař-nakladatel, jenž má privilegia nebo je předem zaplacen, nemusí v takové míře jako v pozdější době dbát na konkurenty, nemusí si lámat hlavu s kvalitou textu, ani nemusí pozorovat trh a sledovat, jaké zboží na něm zrovna jde nebo nejde na odbyt. Tím menší „moc“ má i čtenář, který se zdá být vnímán spíše jako objekt ovlivňování (viz protireformace, osvícenství a cenzura) než jako konzument textů.

Diferencovaný systém „literatury“ je z definice autonomní a soběstačný. To však znamená, že veškeré součásti jsou na sobě závislé. Autoři a distributoři pozorují

31) Není divu, že v této době „umění“ nemá ještě nádech geniality, ale toho, že někdo něco dobře umí, že je vynikajícím řemeslníkem ve svém oboru, ať už se jedná o malířství, hudbu, literaturu, architekturu: rozdíl mezi „bildende Kunst“ a „angewandte Kunst“ vznikl až později a patří již do diferencovaného romantického vnímání umění.

čísla odbytu, tj. trh, a podle toho dospěje každý ke svému závěru, co trh zřejmě nejlépe „unese“. Imitace je zde funkcí distribučního „úspěchu“, který však lze měřit jen v číslech – „úspěch“ je přitom zkratkou pro nedoložitelnou domněnku, jak a proč tato čísla vznikla. Až když se názory autorů a nakladatelů shodnou, vznikne kniha (např. ve smyslu „Seitenstück“, nejedná-li se přímo o patisk nebo překlad), která předchodí úspěch pokud možno překoná. Přitom je třeba zdůraznit ještě jednou nejednoznačný charakter imitování, jak byl vidět u J. M. Czapka – v předromantické době, kdy autorům ještě nejde o originalitu v romantickém smyslu, ani nelze odsoudit takové texty jako pouhé „plagiáty“ v estetickém smyslu nebo ve smyslu myšlenkové původnosti. Že šlo ale o plagiát ve smyslu ekonomickém, bylo samozřejmě i tehdy jasné, avšak vzhledem k prudkému nárůstu čtenářské obce snad snesitelné. V této souvislosti bylo „Lipsko“ kouzelným slovem pro spisovatele i pro čtenáře.

„Lipsko“ jako místo vydání může však mít různé funkce, jejichž význam není ještě úplně objasněn – jedním důvodem by mohla být provinčnost Prahy; jistou roli hrály i ekonomické záležitosti (clo apod.) nebo cenzura. Policejní vyšetřování proti *Comptoir für Literatur* nebo Poltově a Dollově nakladatelství ukazuje, že otázky dozoru nad knižním trhem hrály v literárním systému nemalou roli. Rakouská cenzura nakládala s knihami ze zahraničí jinak, poněvadž nebyla odpovědná za jejich úroveň – mohla je pouze povolit či zakázat. Proto mělo místo vydání v zahraničí („Lipsko“ nebo „Berlín“ či „Londýn“) nepochybně důležitou funkci, a to hlavně po zákazu populárních druhů románu v habsburské monarchii na konci 18. století. Tímto zákazem a také obtížnou válečnou situací by se dala vysvětlit skutečnost, že tato „komunikace“ profesionálních spisovatelů, totiž sentimentální a rytířské romány, zanikla kolem roku 1805. První neanonymní publikace W. A. Gerleho kolem roku 1806 ukazují, že autoři psali podstatně jinak pro trh (na základě údajů o prodejnosti) a jinak pro recenzenty za účelem sebe prezentace jako „vážných“ autorů.

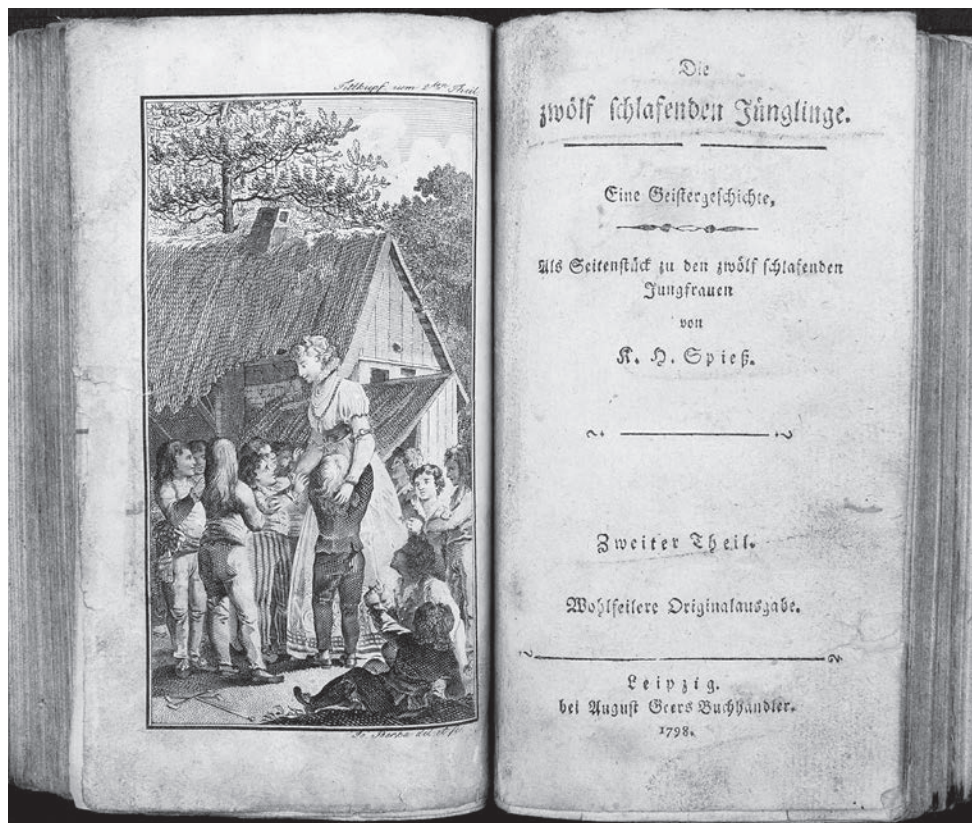
Chápe-li Luhmann trh jako „okolí systému uvnitř systému“, ve kterém může systém pozorovat sám sebe, můžeme navrhnout, aby literární kritika, která ostatně vznikla zároveň s moderním trhem, byla vnímána jako druhé „okolí systému v systému“, které na rozdíl od trhu zobrazuje estetično a narušuje tímto způsobem dominanci „pouhých čísel“. I v recenzích může systém sám sebe pozorovat, ale nikoli v podobě statistiky prodaných exemplářů, nýbrž v podobě estetických hodnocení „expertů“, kteří mají v rámci systémových komunikací privilegované postavení. Přitom je cesta onoho nava- zování na velké úspěchy snazší než cesta literární originality, která je pro současníky těžko odhadnutelná, neboť je překrytá velkou oblíbeností různých žánrů a autorů, již reprezentují dobový a místní recepční horizont.<sup>32</sup> Postavení neanonymního profesionálního spisovatele je složité hlavně tím, že musí sledovat oba tyto kontexty, aby se mu dostávalo nejen uznání jako umělci, ale aby se také mohl svým psaním živit. První pokusy v Čechách kolem r. 1800 jsou zvláštní hlavně proto, že se odehrávaly v oblasti románu vydaného anonymně a prakticky výlučně v němčině. Médium, které pak umož-

32) Pro Čechy to ukazuje příklad velmi originálních a dodnes nerecipovaných románů Pražanky Marie Anny Sagarové, pro něž již v době vzniku ani publikum ani kritika neměly pochopení. To se změnilo až v osmdesátých letech 20. století (více WÖGERBAUER 2008).

nilo druhý a úspěšnější pokus nejenom v německém, nýbrž i v českém jazyce, tehdy ještě chybělo – noviny a časopisy biedermeierovského rázu s menšími žánry a jejich mnohem početnějším čtenářstvem.<sup>33</sup>

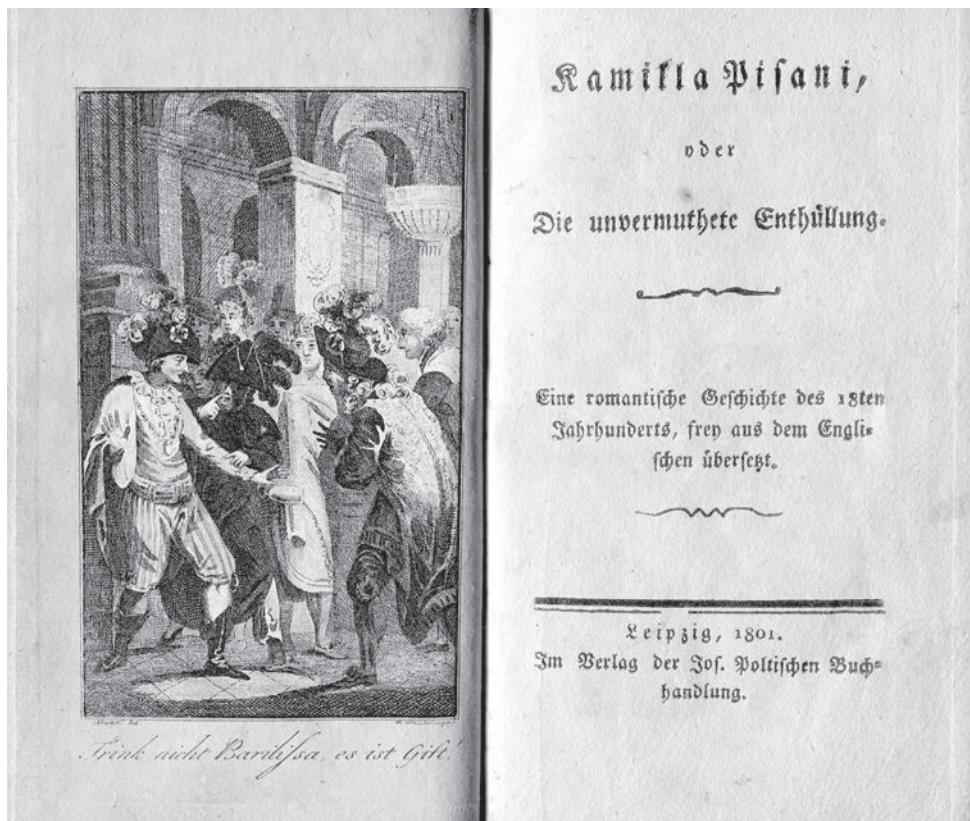
---

33) K tématu českojazyčných časopisů jako základu (polo)profesionálního spisovatelství v Čechách srov. články Lenky Kusákové (zejm. KUSÁKOVÁ 2009).



„Die zwölf schlafenden Jünglinge“ od pražského romanopisce J. M. Czapka - na titulním listu je uvedeno pouze jméno známého „vzoru“ K. H. Spieße. Mědirytiny naznačují mezinárodně úspěšné rytířsko-sentimentální téma. Na pražský původ románu poukazuje to, že jejich autorem byl Jan Berka.





Romantický příběh z 18. věku „Kamilla Pisani“ byl údajně vydán v Lipsku jako překlad z angličtiny. Nakladatel J. J. Polt, mědirytec G. Schindelmayer a zjištěný autor Johann Michael Konrad byly však spojeni pouze s Prahou.



Poltem „vydaný“ a vypravěčsky zajímavý román „St. Alme und Hile“ (1802?) o Napoleonově tažení v Egyptě (1799) s mědirytinou pražského umělce G. Schindelmayera dokládá spolupráci mezi „Magazin für Literatur“ lipského nakladatele Joachima a pražským literátem a nakladatelem Poltem.

**PRAMENY**

BERGNER, Václav

1822 „O literatuře vesměs a žádosti“; *Krok II*, č. 2, s. 161–174

CZAPEK, Josef [nebo Johann] Max

1797 *Die zwölf schlafenden Jünglinge. Eine Geistergeschichte. Als Seitenstück zu den zwölf schlafenden Jungfrauen von K. H. Spieß. In zwey Theilen. Mit Kupfern* (Leipzig: August Geers)

1798 *Die Ruinen von Palmira oder Die Schauerthaten der Verborgenen. Eine Wundergeschichte aus den Zeiten der Kreuzzüge* (Prag/Wien: August Geers)

FRANZOBEL

2007 „Spisovatelé ve formuli“; *Respekt* 18, 8.–14. 10. 2007, s. 63

KONRAD, Johann Michael

1799 *Gianetta Bonelli oder die Sibariten. Ein romantisches Denkmahl aus dem Mittelalter Italiens* (Prag: Johann Joseph Polt)

1813 *Grundriß einer systematischen und vollständigen Übersicht des Civilpolizeywesens oder der inneren Sittlichkeits-, Sicherheits- und Bequemlichkeitspolizei in theoretischer und praktischer Beziehung. Ein unentbehrliches Handbuch für Regierungs- und Justizbeamte in allen europäischen Staaten* (Nürnberg: Campe)

1817 *Die Polizeyverfassung oder Theorie, Praxis und Geschichte der Polizey [...] mit vorzüglicher Rücksicht auf den Österreichischen Kaiserstaat* (Prag: Calve)

1818 *Übersicht einer Urgeschichte der Welt und des Menschen, in Bezug auf die ersten Ansiedlungen und Wanderungen des menschlichen Urstammes und die Entstehung der Staats- und Verfassungen* (Wien: Haas)

1819 *Der Archimagus oder Die Magier des Feuerfelsens. Eine Sage der Vorzeit* (Wien: C. Haas)

1821 *Feldröschen für den Kranz des Frohsinns. Eine Sammlung von Gedichten* (Prag: Hofbuchdruckerei)

MASCHEK, Vinzenzie [=Mašková, Vincencie]

1801 „An Herrn Professor Meißner“; in Josef J. Jary, F. S. Kandelfinger (edd.): *Die erste Lese unserer Jugendblüthen. Ein Seitenstück zu den Erstlingen* (Praha: b. n., 1801–1802), 1 (1801), s. 15–17

PALACKÝ, František

1898 *Korespondence a zápisníky* (Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění) (= Sběrka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku, skupina II., čís. 16)

SCHNEIDER, Karl Agnell

1804 *Abschieds-Kantate dem Herrn Professor August Gottlieb Meissner, als er die Prager Universität verliess, von Seinen Freunden und Verehrern gegeben, am 4ten Jänner 1805. In Musik gesetzt von I. Wittasek* (Praha: typ. Gottlieb Haase)

SEIBT, Karl Heinrich

1773 *Von den Hülfsmitteln einer guten deutschen Schreibart, eine Rede von Karl Heinrich Seibt, zum Eingange seiner öffentlichen Vorlesungen über die deutsche Schreibart gehalten. Nebst einigen dahin gehörigen Ausarbeitungen* (Praha: Mangold)

## LITERATURA

HAFERKORN, Hans-Jürgen

1963 „Der freie Schriftsteller“; *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel. Frankfurter Ausgabe* XIX/8a, sl. 25–219

HLOBIL, Tomáš

2006 „August Gottlieb Meissner a český ossianismus“; *Aluze* 10, č. 1, 153–159

FRANK, Peter R. – FRIMMEL, Johannes

2008 *Buchwesen in Wien 1750–1850. Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger* (Wienbaden: Harrassowitz)

GOEDEKE, Karl (ed.)

1910 *Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen* (Dresden: L. Ehlermann)

JAKUBCOVÁ, Alena aj.

2007 *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla* (Praha: Academia/Divadelní ústav)

KIESEL, Helmut – MÜNCH, Paul

1976 *Gesellschaft und Literatur im 18. Jahrhundert. Voraussetzungen und Entstehung des literarischen Marktes in Deutschland* (München: Beck)

KNOPF, Sabine – TITEL, Volker

2001 *Der Leipziger Gutenbergweg. Geschichte und Topografie einer Buchstadt* (Beucha: Sax-Verlag)

KUSÁKOVÁ, Lenka

2000 „Matice česká“; in *Lexikon české literatury*, sv. III/1 (Praha: Academia), s. 165 až 168

2009 „Ekonomické aspekty literární tvorby v předbřeznové době 1830–1848 (z pohledu nakladatelské a redakční korespondence, vzpomínek současníků a dobové publicistiky)“; in Pavel Janáček a Tomáš Breň (edd.): „*O slušnou odměnu bude pečováno...*“ *Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století* (Praha 2009), s. 53–72

LUHMANN, Niklas

1994 *Die Wirtschaft der Gesellschaft* (Frankfurt/Main: Suhrkamp)

MÁDLOVÁ, Claire

2008 „Trois bibliothécaires des Lumières et leur participation à la constitution de bibliothèques ‘bohêmes’“; in sborník z kolokvia *Histoire des bibliothécaires*, Lyon 27.–29. 11. 2003 (Lyon, ENSSIB Centre Gabriel Naudé) [elektronicky dostupné: <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/document-1458>]

ORLOVÁ, Marie

1985 „Dědictví sv. Jana Nepomuckého“; in *Lexikon české literatury*, I (Praha: ČSAV), s. 521–522

PETRBOK, Václav

2008 „Matěj Václav Šteyer“; in *Lexikon české literatury*, IV/I (Praha: Academia), s. 765 až 768

SCHMIDT, Siegfried J.

1989 *Die Selbstorganisation des Sozialsystems Literatur im 18. Jahrhundert* (Frankfurt/Main: Suhrkamp)

SCHENDA, Rudolf

1977 *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770–1910* (Frankfurt/Main: Klostermann) (= Studien zur Philosophie und Literatur des 19. Jahrhunderts, 5)

THON, Jan

1950–1951 „Distribuce knih v době obrozenské“; *Slovesná věda* III (1949/50), č. 1, s. 213–222

UNGERN-STERNBERG, Wolfgang von

1974 „Christoph Martin Wieland und das Verlagswesen seiner Zeit“; *Archiv für Geschichte des Buchwesens* (Frankfurt/Main: Buchhändler-Vereinigung) XIV, sl. 1211–1534

VOLF, Josef

1931 *Dějiny veřejných půjčoven knih v Čechách do roku 1848* (Praha: Obec Pražská) (= Spisy Knihovny Hlavního Města Prahy, 12)

WITTMANN, Reinhard

1977 „Soziale und ökonomische Voraussetzungen des Buch- und Verlagswesens in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts“; in Herbert G. Göpfert, Gerard Koziółek, Reinhard Wittmann (edd.): *Buch- und Verlagswesen im 18. und 19. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte der Kommunikation im Mittel- und Osteuropa*. (Berlin: Ulrich Camen), s. 5–27

WÖGERBAUER, Michael

2004 „Die Prager Zeitschrift Der Kranz (1820/21–1824) und das Scheitern ihrer Nachfolgeprojekte Elpore, Der Pilger und Bohemia“; *Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum* sv. 45/1, s. 132–165

2006 „Amand Berghofer – rebel cenzorem“; in Tatána Petrasová a Helena Lorenzová (edd.): *Opomíjení a neoblíbení v české kultuře 19. století. Úředník a podnikatel*. Sborník příspěvků z 26. plzeňského symposia k problematice 19. století. Plzeň, 23.–25. 2. 2006 (Praha: KLP), s. 82–91

2008 „Romány ‚o ničem‘. Pražská spisovatelka Maria Anna Sagarová (1729–1805) a její ženská poetika románu (1771, 1774)“; in Daniela Tinková, Jaroslav Lorman (edd.): *Post tenebras spero lucem? Duchovní tvář českého a moravského osvícenství* (Praha: Casablanca), s. 445–461

# Statut a publikační strategie učenců v českých zemích v době osvícenství

Claire Mádlová

*„Un homme qui dispute pour s'éclairer  
ne se compromet pas  
avec un homme qui dispute pour vivre.“<sup>1</sup>*

V padesátých letech 18. století si Montesquieu poznamenal svůj výrok o autorovi, jenž kritizoval jeho knihu *O duchu zákonů*: „Člověk, jenž disputuje, aby se osvítil, se nekompromituje s člověkem, jenž disputuje, aby se uživil.“ Tím naznačil existenci dvou diametrálně rozdílných představ o autorovi – na jedné straně autor-filozof, jenž píše pro sebe ve jménu vědy, a na straně druhé autor, který píše pro výdělek. Montesquieu však také naznačil, že konstruování budoucího postavení autora se odehrává před očima publika a vlastně díky němu (viz výraz „kompromituje“).

Proto je k tématu vztahu autora a peněz nutno přidat ještě dalšího podstatného člena do hry, a to právě publikum (VIALA 1985: 123–151; MERLIN 1994). Nakladatele a knihkupce pak vnímáme jako zprostředkovatele vzájemného vztahu. Peníze však považujeme pouze za jeden z výstupů ekonomie mezi autorem a publikem, druhým výstupem je prestiž, nebo ještě přesněji – vše, co náleží k představám o autorovi a psaném slovu. Prestiž je spolu s penězi nedělitelným objektem výměn mezi autorem a publikem. Vzhledem ke skutečnosti, že publikum zdaleka není stabilní entitou, lze ho vnímat spíše jako proměnnou v rámci komunikačního schématu.

V osvícenství je proměna veřejného prostoru jednou z velkých probíhajících transformací.<sup>2</sup> Jedním z jevů této proměny je rozšiřování „čtoucího publika“ o nové vrstvy obyvatelstva. Nenáročná literatura nachází stále se rozšiřující čtenářskou obec, kterou jímá doslova posedlost čtením, tzv. *Lesewut* (BÖDEKER 1995). Psaní se stává lukrativní profesí a text zbožím s finanční hodnotou (WALTHER 1984; BARBIER 1996). Médiem komunikace mezi autorem a publikem je sice stále v 18. století kniha nebo přesně-

1) MONTESQUIEU 1990: 999. „Je disois sur l'abbé de Laporte, qui avoit écrit contre l'Esprit des Lois pour avoir quelques pièces de vingt-et-quatre sols d'un libraire: 'Un homme qui dispute pour s'éclairer ne se compromet pas avec un homme qui dispute pour vivre.' Laporte publikoval v r. 1751 komentář o *Duchu zákonů*.

2) Pro dobové redefinování pojmu veřejné sféry viz slavný a fundamentální text Immanuela KANTA z r. 1784. Pro dnešní pojetí veřejné kritické sféry v osvícenství: KOSELLECK 1959; HABERMAS 1962. Pro kritiku Habermasova modelu z pohledu dějin literatury a knižní kultury viz MERLIN 1994.

ji tzv. tištěné slovo, ale nemůžeme vyloučit ani velmi důležité noviny a drobné tisky (BÖDEKER 1990; WANGERMANN 2004). Kniha však stále ještě není masově produkovaná, a proto zůstává i nadále drahým zbožím. Trh s knihami zachovává své dosavadní rysy: cena dopravy výrazně navyšuje cenu knih a patisk je rozšířenou praxí, která brzdí veškerou ambiciózní ediční politiku nakladatelů (WITTMANN 1981). Analýza korespondence učenců, která vypovídá o jejich ediční praxi,<sup>3</sup> svědčí o tom, že vědecký autor se právě nachází na rozhraní dvou modelů. To ostatně koresponduje se skutečností, že se osvěcenství nachází v přechodném období.

### Finanční zajištění a sociální statut učenců

Jednou z tradičních institucí pečujících o vzdělanost je církev a mezi učenci tehdejší doby nacházíme několik řeholníků a kněží. Jedním z nejslavnějších byl premonstrát Jan Bohumír Dlabač, knihovník, analista, archivář a „hudební vedoucí“ na Strahově. Dlabačův roční příjem byl 400 zl.<sup>4</sup> Osvícenské reformy přinesly v osmdesátých letech 18. století nemalé změny, které v souvislosti s rušením řádů a klášterů mj. zapříčinily existenci ex-kleriků, z nichž nejpočetnější byli ex-jezuité, kteří byli kompletně závislí na státní podpoře, jež v devadesátých letech 18. století činila 300 zl. ročně.

Učenci byli nejčastěji profesory na pražské univerzitě, kde roční plat kolísal mezi 600 a 800 zl. Když profesor historie Cornova odešel z pražské univerzity v r. 1794, přešel z platu 500 zl. na podporu 300 zl.<sup>5</sup>

Touha po zapojení se do veřejného života – tzv. „úřední horlivost“ (ŠIMEČEK 1969: 415) – se zdá být jedním z rysů osvěceného intelektuála, jenž velmi často zastává funkci ve státní službě (VIERHAUS 1980). Učenci jako Josef Valentin Zlobický, Jan Petr Ceroni, Tobias Gruber nebo Josef Bartsch mají, dnešní terminologií řečeno, plný úvazek v některém ze státních úřadů. Ceroni jako guberniální rada v Brně dostává nejvyšší odměnu: 1500 zl. Když připojíme učence-univerzitní profesory, kteří zastávali funkci cenzora, nebo Karla Raphaela Ungara jako knihovníka veřejné univerzitní knihovny, či Dlabače, jenž pravidelně pro úřady překládal do češtiny, zdá se, že občasná spolupráce s úřady byla běžnou praxí pro intelektuály této doby. Vedle finančního zajištění jim jejich funkce v úřadech přinášela rovněž uznání a zásluhu.

Jenže málokterá funkce byla opravdovou sinekurou. Filolog a slavista Fortunát Durych zažil na vlastní kůži aplikaci principu účinnosti veřejného aparátu. Když v r. 1796 žádal s patřičnou podporou o místo v Dvorní knihovně ve Vídni s argumentem, že by mohl pokračovat v započaté výzkumné práci, odmítl ho vedoucí knihovny Gottfried van Swieten s poukazem na to, že funkce knihovníka spočívá v práci pro knihovnu a nikoli v práci pro sebe.<sup>6</sup>

Zdá se tedy, že systém mecenátu či protekce byl mnohem pohodlnější. Historik František Martin Pelcl si nemohl vynachválit své místo hofmistra a knihovníka u Nosticů.

3) Analýza je ovšem závislá na pozůstalostech, jež se dochovaly (zřetelně převažují historikové a filologové před přírodovědci). Vzhledem ke snaze o úplnost jsem se snažila nahlédnout do životopisů a publikační činnosti všech členů Společnosti nauk od jejího vzniku až po r. 1800.

4) LA PNP, fond Dlabač; osobní, roční účty z r. 1806 a 1808.

5) LA PNP, fond Bartsch; cizí „Cornovas Bemerkungen“.

6) Durych Zlobickému, 28. 1. 1797 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 287–288, viz též VOLF 1922).



Příznačná je jeho argumentace, když se snažil v r. 1789 přesvědčit Dobrovského, aby se vrátil do domu hraběte: „*Myslím, že přijdete-li k nám, budete mít skoro tolik, co může mít děkan nebo malý biskup, ba více. Netřeba se příliš ostýchat, poněvadž nikdo si Vás nebude zvlášť všímat. V zimě jste naprosto volný, je třeba jenom uposlechnout zvonu, který Vás ve 2 hodiny volá ke stolu. Nemáte pod sebou žádné dozorce, žádnou pokladnu, žádnou zodpovědnost. Hrabě Bedřich Vás chce ubytovat vedle sebe, aby Vás ušetřil schodů a tmavé chodby. (...) Pracovat můžete, kdy a co se Vám zlíbí v oboru literatury. (...) Když tedy strávíte těch 8 nebo 10 let tady na pohovce, místo abyste v semináři táhl pluh, a pak se chtěl stát děkanem, nemůže Vás to rovněž minout. Falknov, Louka, Trmice [Nosticova panství] jsou také krásná benefícia...“<sup>7</sup>*

Na praxi mecenátu je nejlépe vidět, že není ve hře jen finanční podpora, ale i prestiž, která se zpeněží postupem doby a kterou si autor a mecenáš předávají navzájem (ROCHE 1988: 256). Díky mecenátu učenec získává lepší společenskou pozici, jak svědčí již zmíněný příklad Pelclův (ŠIMEČEK 1969: 411).

Mnohé z penzí, jež dostali učenci od státu díky přímluvám mocných, byly spíše součástí systému protekce než mzdy, protože byly většinou požadovány s argumentací tematizující zásluhy a ctnosti, nikoli však kvalitu vědecké práce. Psané přímluvy připomínají spíše dnešní laudatia při rozdávání čestných medailí než posudky k udělení grantu. Příkladné je Durychovo vyjednávání o penzi po vydání jeho knihy *Bibliotheca slavica* (DURYCH 1795). Když byla zamítnuta jeho žádost o místo knihovníka, nárokoval si Durych navýšení penze, neboť prostředky od jeho nakladatele nestačily ani k zařízením bytu v Turnově. Argumentace žádosti zcela zřetelně odráží snahu, aby se Durychovi pokryly výdaje potřebné k vydání jeho díla.

„*Protože autor této práce věnuje už 20 let veškeré vydělané nebo uspořené peníze – bez mecenátu, kapitálu či penze – z lásky k vlasti, aby ve Vídni v c. k. Dvorní knihovně pracoval nebo obstaral transport půjčených rukopisů či vzácných knih, které tam nejsou, a aby udržoval commercium epistolare s různými učenými.*“<sup>8</sup>

Přestože žádost byla motivována touhou vydat určitou práci, o kvalitě samotné práce není ani zmínka. Základní přiznanou motivací je láska k vlasti a ctnost, o níž svědčí obětavost.

Zvýšení penze nakonec Durych dosáhl, a to díky protekci hraběte Rottenhanna. Ten si ovšem přál, aby byl důsledně informován o pokračování Durychovy práce, což svědčí o tom, že šlo spíše o „stipendium“. Avšak způsob, jakým mu Durych zamýšlí poděkovat, je nepokrytě čestný – chce mu otisknout dedikaci na začátku knihy. Tím by se zveřejnilo svědectví o dobročinnosti, jež by byla de facto přeměněna v čest, jak to v mecenátu bývá.<sup>9</sup> Stejným způsobem dosahuje Cornova zdvojnásobení své penze díky intervenci hraběte Wallise (nejvyšší purkrabí). Dbá na to, aby tato informace byla zaznamenána v jeho biografii, a dnes ji objevujeme i v jeho nekrologu.<sup>10</sup>

7) Pelcl Dobrovskému, 18. 4. 1789. LA PNP, Korespondence Dobrovského. Citováno podle překladu J. Johanides (JOHANIDES 1981: 202).

8) Durych Zlobickému, 14. 3. 1797 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 294).

9) Durych Zlobickému, 2. 6. 1797 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 298).

10) LA PNP, fond Bartsch; cizí „Cornovas Bemerkungen“.

Dobrovský zanechal snad nejvíce zmínek o kompromisu, ke kterému mecenát nutí, totiž o pocitu podřazenosti člověka, jenž žádá o podporu u výše postavené osoby. Konstatuje, že se zkrátka něco musí obětovat, aby se člověk „*podobným pánům*“ nezošklivil.<sup>11</sup> Největší zátěží vyplývající z pracovních povinností, které se většinou neváží na autorovu profesní specializaci, je ovšem zátěž časová, jak je ostatně pravidelně reflektováno v pramenech. Denní režim Zlobického se podobá mozaice různorodých úkolů a všichni učené autoři pracují na svých dílech především ve večerních hodinách.

V rámci tradičního systému, kde církev, univerzita a dvůr jsou místy, v nichž se soustřeďuje produkce, výměna a rozšiřování vědomostí, přinášejí učené společnosti úplně nové prostředí. V českých zemích zůstává Společnost nauk velmi závislá na mecenátu vzhledem k absenci systematické finanční podpory ze strany státu. Navzdory tomu však panovník zblízka sleduje její činnost a zásluhy o založení jednoho ze zárodků české Společnosti nauk, resp. předešlých vědeckých kruhů, se mohou přičítat právě státní iniciativě v rámci reformy univerzity.<sup>12</sup> Velmi zajímavé téma finančního zajištění provozu a publikací Soukromé, pak České a konečně Královské české společnosti nauk by si zasloužilo samostatnou stat.

Pro statut autorů je podstatné, že učené společnosti dokázaly velmi účinně soustředit finanční prostředky a stávaly se tak jednou z variant, jak získat prestiž a uznání ve velkém měřítku. Finanční prostředky na živobytí sice intelektuálům nezajistily, uvidíme však, jak velkou roli hrály při zajištění možnosti publikovat. Prestiž a legitimitu přinášely společnosti svým členům díky rovnosti a vzájemnosti vztahů, které umožnily navázat s dalšími společnostmi. Tradičním způsobem rozšíření a zintenzívnění kontaktů byly např. tzv. konkursy, tj. zadávané a publikované otázky, které dávaly učencům příležitost navázat vzájemnou korespondenci, a kolem nichž se nakonec sdružovala určitá komunita. V odborných kruzích měly podobnou funkci, jakou dnes mají nepostradatelné konference a kolokvia.

Proto nacházíme na titulních stránkách vedle tradiční dedikace mecenášovi vyjmenování všech společností, ke kterým dotyčný autor patřil.<sup>13</sup> Osamostatňování se od dvorů, církve a univerzity je v této době ještě nedokončený, ale zcela jistě již započatý proces.

## Paradigma publika

Kdyby učenec disputoval jen proto, aby se osvítil, jak to tvrdil Montesquieu o sobě, spokojil by se snadno se svou pozicí ať již v úřadě, v církvi či na univerzitě. Jenže být čten je velmi lákavá představa, jak přiznává spisovatel Jean Paul v jednom svém románu: „*Znám jen jednu věc sladší než psát knihu, a sice zamýšlet nějakou napsat*“ (RICHTER 1963: 75). O tom, že se nejedná pouze o románové tvrzení, nás přesvědčuje Zlobického

11) LA PNP, fond Zlobický; Dobrovský Zlobickému, 21. 12. 1787: „*Denn solchen Herrn muß man oft ihren Willen lassen, um sie nicht zu disgustiren.*“ Hrabě Vrbna ho poprosil, aby opravil svůj rukopis (PATERA 1908: 13).

12) Prokešova souhrnná analýza vzniku české Společnosti nauk (nejdříve jako „soukromé“, pak nazvané České a posléze Královské české společnosti nauk) v souvislosti s existencí univerzitního kruhu nazvaného Consensus litterarii v 50. letech a v souvislosti s činností Hospodářské společnosti nabízí mnoho podnětů ke zkoumání této otázky (PROKEŠ 1938: 44).

13) Michel Foucault analyzoval posun zdroje legitimacy autorů podle specializace a podle období. Vysledoval, že vedle autora coby individuálního „genia“, jehož model začíná panovat v moderní době, je vědecký autor v daném čase uznán spíše v rámci zasvěcené skupiny, k níž se může hlásit (FOUCAULT 1994).

korespondent Bergner v r. 1781: „*Zůstanou-li moje plány pouhými plány, neuskuteční-li se, neboť to nezáleží jen na mně, ale na publiku a na jiné okolnosti, mně je přesto tato myšlenka tak milá, že jsem nechtěl, abyste o tom nevěděli.*“<sup>14</sup>

Publikovat bylo cílem samo o sobě. K tomuto přesvědčení přispíval nejen dobový diskurs o úloze učence, ale i víra v nutnost osvěty lidu a sociálního uplatnění vědomostí, tak typická pro osvícenství. Důležité bylo také živé vědomí učenců o příslušnosti ke společenství, se kterým jsou v dialogu. Intelektuál dluží svým kolegům plod své práce, a pokud ho nedodá, nebude uznán. Protože se však čtenářstvo rozšiřovalo, viděl intelektuál možnost být čten i mimo úzké učenecké kruhy. Proto bylo publikum tak důležitou figurou, která poutá pozornost. Pelcl zamýšlel vydávat „*staré příběhy české*“, protože se domníval, že si je určité vrstvy čtenářů žádají a že nabídka dostupná na trhu tyto čtenáře neuspokojuje: „*Je zejména vidět, že se Češi (Böhmen) ptají po knihách více než jindy. Mají však víc chuti číst staré knihy než ty, které se dnes píš.*“<sup>15</sup>

Cerroni natolik sledoval publikum moravské, že se domníval, že i krátký text reklamy na knihu by mu měl být přizpůsoben: „*Bud'te tak laskav a pošlete mi příští poštou reklamu na Gramatiku, a to tak, jak vyšla v Prager Zeitung nebo raději více ozdobenou (poněvadž se to tak zde lépe prodává).*“<sup>16</sup>

Nové čtenářstvo vyžadovalo nový typ knih. Vedle pečlivých a často rozsáhlých erudovaných analýz vznikaly rovněž nevědecké syntézy. Je to patrné např. u Ignaze Cornovy v oboru dějin. Podle Dobrovského se některé jeho knihy vyznačovaly tím, že byly určeny Cornovovým šlechtickým žákům a podobnému čtenářstvu (ŠIMEČEK 1953: 16). František Martin Pelcl je zřejmě nejslavnějším autorem, jenž se snažil přizpůsobit publiku (ŠIMEČEK 1969 – JOHANIDES 1981: 147). Z příběhů českých, o kterých už byla zmínka, vydal *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic* (PELCL 1777). V úvodu uvažuje o tom, že čtenář bude moci předkládané dílo číst i k pouhému pobavení. „*I zdálo se mi, že by vám to Vypsání o Příhodách, s kterými se Václav Vratislav v turecké zemi potkal a sám sepsal, příjemné bylo, kdybych to vytisknouti dal.*“

Úspěšnost Pelcova edičního podniku a jeho prozíravost dostatečně dokládá skutečnost, že dílo bylo vydáno podruhé v německé edici (PELCL 1786). Za diskursem o osvětě a službě čtenářům se samozřejmě nacházela i perspektiva výdělků. Autor si mohl vyjednat odměnu od nakladatele. Obvykle se jednalo o určitou sumu za rukopisný list a k tomu několik výtisků. Durych měl např. slíbeno z Budína za druhý díl své knihy *Bibliotheca slavica* 4 zl. za list a 30 exemplářů.<sup>17</sup> Rovněž psaním nebeletristických textů bylo možné si přivydělávat (ne však uživit se). Georg Stumpf, hospodářský správce u knížete Fürstenberga, slyšel, že by si mohl vydělat 800 zl., kdyby napsal knihu o českém zemědělství.<sup>18</sup> Pelcl je autorem, o kterém víme s největší jistotou, že se psaním snažil uživit sebe i svou rodinu.<sup>19</sup>

14) Bergner Zlobickému, 13. 2. 1781 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 262).

15) LA PNP, fond Zlobický; Pelcl Zlobickému, Praha, 20. 9. 1784 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 388).

16) Cerroni Dobrovskému XVII. 28. 3. 1795 (DOBROVSKÝ, CERRONI 1848 : 52).

17) Durych Zlobickému, 11. 5. 1798 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 338).

18) SOA Praha, Velkostatek Křivoklát, inv. č. 752 sign. H 57, Stumpf Fürstenbergovi, 16. 4. 1786.

19) Tuto jeho „modernitu“ zdůrazňovali Zdeněk Šimeček a Josef Johanides a přispěli k lepšímu porozumění autora poněkud odsouzeného z tohoto ohledu (ŠIMEČEK 1969 – JOHANIDES 1981: 147).

Skutečnost, že dílo nabylo tržní hodnoty, samozřejmě proměnila postavení autora i textu. I samotný rukopis před vydáním je již vnímán jako ekonomická hodnota. V r. 1779 církevní archivář v Olomouci Matouš Kodidek odmítl zapůjčit Zlobickému svůj rukopis v obavě, že by si ho mohl Zlobický opsat a tím i ukrást. Zlobický mu nabídl jako kauci 50 dukátů, aby ho mohl mít k dispozici 8 až 14 dnů – podle něho příliš krátkou dobu na to, aby ho stačil opsat. Pozůstalosti se stávaly středem zájmu učeneckých kruhů.<sup>20</sup> Registrujeme i případ, kdy pozůstalost, jako pramen k více či méně pravděpodobným publikacím, byla vnímána jako finanční hodnota. Proto sběratel Bartsch odkázal svoji pozůstalost obsahující připravovaný slovník bohemikální literatury svému lékaři a též významnému učenici Johannu Mayerovi, jenž ho zdarma léčil.

Diskuse kolem patisku a autorského práva vyplývají z vědomí o hodnotě textu a o jeho vlastnictví (WITTMANN 1981). Zřejmě prvním autorem, který se bránil poškození svých autorských práv, byl právě Pelcl. V r. 1780 nakladatel a knihkupec Johann Ferdinand Schönfeld otiskl jeho *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen* sice pod změněným názvem, ale bez zásadních změn (PELCL 1774 – PELCL 1780). Pelcl podal žalobu a poněvadž si byl Schönfeld předem vědom porážky, jednal naprosto tržně a nabídl Pelclovi přímé a mimořádné odškodnění, čili dlužný honorář. Pelcl ho patrně přijal a nadto mu svěřil třetí rozšířené vydání knihy. Tentokrát bylo otištěno nejen Pelclovo jméno na titulní stránce, ale též jeho portrét jakožto uznaného a uctěného vítěze sporu (JOHANIDES 1981: 165–167; VOLF 1933).

Další důsledek přizpůsobení se publiku je změna tvaru knihy i nový přístup, s jakým se učené texty připravovaly. I erudované edice starých textů či diplomů mohou již být publikované v menším formátu, a beze všech poznámek: poznámkový aparát je zredukován, aby výrazněji vystoupil hlavní text. Tento posun je zcela patrný při srovnání Dobnerovy kvartové edice latinského překladu Hájkovy *Kroniky*, která obsahuje na některých stránkách tři řádky Hájkova textu a zbytek stránky tvoří Dobnerův komentář (DOBNER 1761), a edice *Scriptores rerum Bohemicarum*, kde Pelcl a Dobrovský dávají jednoznačně větší prostor editovanému textu s cílem zprostředkovat čtenáři jen konkrétní pramen k dalšímu využití (DOBROVSKÝ 1783). *Scriptores rerum Bohemicarum*, jež vyšlo z tiskárny normální školy na začátku osmdesátých let v osmerkovém formátu, mělo vyjít pod Dobnerovým vedením a ve větším formátu u nakladatele Schönfelda. Ten ovšem odstoupil od projektu, když Pelcl a Dobrovský vydali svou řadu. Pelclova edice je v očích Dobnera nejen krádeží, ale též úpadkem v historiografické praxi. Když v r. 1780–1781 vyšla Pelclova biografie Karla IV., domníval se Dobner, že by mohlo kolegův úspěch pokazit, kdyby publikoval pramen kompromitující hodnotu tohoto díla.<sup>21</sup>

Ve své monografii o Václavu IV. Pelcl shromažďoval bibliografii a přepis několika původních dokumentů, o kterých se v textu zmiňuje, v přehledných, avšak též snadno překročitelných úvodech či dodatcích (PELCL 1788). Je patrné, že se autor snažil dosáhnout kompromisu mezi erudicí a vulgarizací (PELCL 1788–1790).

20) Svědčí o tom složitý případ Pelclovy pozůstalosti (nejnověji RICHTEROVÁ 2007), o které se např. informuje Opiz u Dlabače (LA PNP, fond Dlabač; Korespondence Opiz Dlabačovi, 6. 1. 1804).

21) Dobner Zlobickému, 12. 12. 1782 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 281).

Podstatnější je představa současníků, podle kterých knihy určené širšímu publiku vycházejí na úkor odbornějších prací, tj. prací důležitějších. Dobrovský obviňuje právě Pelcla a Cornovu z toho, že se nevěnovali plánovanému diplomatáři především z toho důvodu, že se věnovali pracím jiným, z nichž jim plynuly větší zisky (ŠIMEČEK 1953: 16). V široké spisovatelské societě představoval úspěšný autor, jenž se zrodil v důsledku rozšíření publika, postavu, jejímž distancováním učenci sami sebe definovali.

### Strategie publikační

Přestože oficiální statut učenců zůstával víceméně oddělený od tržní logiky, jejich práce začala být poznamenávána svou peněžní hodnotou. Ostatně publikační strategie vypovídají o tomto přechodném stadiu. Základním problémem pochopitelně bylo obstarat finanční prostředky, které by umožnily práce publikovat.

Nejjednodušším řešením bylo najít nakladatele, který měl sám zájem dílo vydat. Tímto způsobem také vyšly některé práce, jež měly potenciál přitáhnout širší čtenářské vrstvy. Avšak o tom, že tento postup nebyl pravidlem, nás přesvědčuje příklad Pelclův. Ač byl vnímán jako autor širokých vrstev, nepodařilo se mu najít nakladatele, jenž by investoval finanční prostředky do jeho monografie o Václavu IV. Proto mu musel na druhý díl půjčit hrabě Hartig (PELCL 1788–1790; HANUŠ 1921: 146).

Častým způsobem financování zůstával tedy mecenát. Autor si to vždy představoval snadno a věděl, že musí používat argument prestiže, aby pro svůj projekt někoho získal. Zlobický tak prezentoval systém moravskému historikovi Monsemu v r. 1779, když plánoval *Olomuncium sacrum*: „Zbožná a dobrotivá královna to nevydrží. Dá to určitě vytisknout, a kdyby dala i jen 100 dukátů, hrabě Wrbna, Klary a Baron Kressel a pak pokladna moravského bratrstva dá zbytek. Pokud se to doslechne arcibiskup, aby se vyhnul ostudě, též přispěje tak, jak je vhodné pro preláta moravské církve. Přepište o těchto okolnostech Kodíckovi a nechte mu vědět o mém plánu. Dostal by 12 výtisků na běžném papíru nebo 6 výtisků a 4 zl. na jeho 18 listů, to znamená 72 zl.; 100 zl. navíc, pokud budeme mít dobrý odbyt. K tomu mu postavíme vlastenecký pomník v úvodu hned vedle královny.“<sup>22</sup>

Šlo o klasickou čestnou elitářskou společenskou strategii a o její reprezentaci. Viděli jsme ale na příkladu Dobrovského, že občas byl autor nucen učinit kompromis. Vedle toho již rovněž existoval mecenát jednotlivých institucí. Kupříkladu publikace učených společností, ke kterým autor patřil, nabízela další velmi vítanou příležitost, jak publikovat bez výdajů. V některých případech převzaly náklady prestižních publikací oficiální státní instituce. Tak např. české stavy podpořily vydání velkých dějin od Františka Pubičky či Dlabáčův slovník (PUBIČKA 1770; DLABAČ 1815).

Pochopitelně další možností bylo financování díla z vlastních autorových zdrojů, pokud mu to jeho materiální situace dovolila. Kupř. Pelcl to tak udělal vícekrát. Rovněž Dlabáč byl připraven obětovat určité finanční prostředky na to, aby mu vyšly spisy ve Zhořelci, jak sdělil s entuziasmem lužickému historikovi Karlu Gottlobu Antonovi:

„*Ted' přicházím s prosbou, jež se týká mých dvou malých pojednání, která bych rád nechal vytisknout ve Zhořelci. Och, račte to udělat! Rád bych výdaje zaplatil. Uděláme to*

22) Zlobický J. V. Monsemu, 4. 11. 1779 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 374).

*tedy takto: Pokud to žádný tiskař nebo knihkupec nebude chtít vzít, přál bych si 100 výtisků in-4° cum continuo corrente numero paginarum tak, jak ve Vašich Anzeigen. Kdyby však někdo práci vzal, přál bych si pár výtisků podle jeho posudku. Prosím Vás o rychlou zprávu, zda je možné ono první nebo toto druhé řešení.*<sup>23</sup>

Dlabač musel sám financovat své dílo, které mělo i druhou edici o 200 výtiscích. Mohl tak dohlížet přes Antona na podobu svého textu – vybral si písmo, formát, způsob stránkování – a věnoval veškerou péči tomu, aby kniha byla podle jeho vlastních představ a aby se těmito způsoby přes své dílo jako autor prosazoval.

Subskripce byla další, novější možností, jak v této době financovat publikování. Zdá se, že o ni učenci spíše přemýšleli, než aby ji realizovali. Tímto způsobem byl zřejmě financován diplomatář zpracováváný v rámci Společnosti nauk (ŠIMEČEK 1953), sedmý díl Dobnerovy edice Hájkovy *Kroniky* (ŠIMEČEK 1969) a také dějiny českých zemí od Dumonta de Florgy, které vyšly ve Vídni na jaře 1808 (DUMONT DE FLORGY 1808). Ten si stěžuje na nízký zájem publika, ale jeho obavy se ukázaly být liché, neboť kniha byla znovu vydána.<sup>24</sup>

## Distribuce

Poslední etapa publikování spočívala v distribuci knihy. Na něm záležela jak reputace autora, tak i návrat finančních prostředků investovaných do vzniku díla. Ta byla do značné míry závislá na korespondenční a vůbec učenecké síti vztahů, kterou udržovali intelektuálové. Pochopitelně i snaha publikovat v cizině k těmto úvahám patří. V pozůstalostech učenců se dá barvitě vysledovat, jak každý autor rozdával díla svá a svým blízkých. Jakmile nějaké dílo vyšlo, jeho tvůrce dbal na to, aby se přednostně dostalo do Vídně a do Lipska. Recenze zaujímaly důležité místo v časopisech, protože krom jiného měly rovněž zajistit větší publicitu a tím i širší prodej. Vážnost situace dokumentuje reakce Zlobického a Dobrovského na skutečnost, že Durychova *Bibliotheca slavica* není nikde k dostání. Recenzována byla jen velmi málo. „*Mě a Vaše přátele tak trápí, že žádný exemplář Vašeho díla není k dostání. Až budete mít pokračování hotové, musíte určitě nechat vytisknout druhé vydání, a smluvně vyjednat u nakladatele, aby se určitý počet výtisků dostal do Lipska a ihned do Německa.*“<sup>25</sup>

Knihy byla obvykle svěřena knihkupci, aby byla prodána mimo zemi, kde byla vytištěna. Pelcl např. svěřil Schönfeldovi do komise svoji *Novou kroniku českou* v r. 1797, aby ji prodával také ve Vídni, kde měl Schönfeld pobočku (PELCL 1791). Pelcl si však zajistil reklamu své knihy sám. Redigoval text reklamy do novin, viděli jsme, že prosí Cerroniho – přes Dobrovského – aby mu našel na Moravě knihkupce, který by měl o dílo zájem. Autor byl vlastně vždy svým vlastním propagátorem. Pokud se touto činností nezabýval, dopadlo to jako s Durychovou knihou *Bibliotheca slavica*, jež ležela v Budě, byť podle Dobrovského po ní celá říše toužila. Marže, jež si nechávali knihkupci

23) Dlabač Antonovi, 9. 1. 1792 (KRBEČ 1972: 140). Jde o Dlabačovu *Berichtigung einiger historischen Daten für Böhmen*. Görlitz, gedr. mit Fickelschererischen Schriften, 1792, a o *Miszellen für Böhmen* (ibid. 1792).

24) LA PNP, fond Steinský; dopis je nedatovaný, ale Steinský (profesor pomocných věd historických) připsal datum přijetí: 27. 4. 1808.

25) Zlobický Durychovi, 16. 12. 1797 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 315).

za to, že na sebe vzali rozprodej knihy, se autorům zdála nepřiměřená. Jednání s četnými zprostředkovateli byla zdlouhavá. Jeden vídeňský korespondent Tobiáše Grubera (jménem Güssmann) zasílá svoji knihu a přiznává: „*Nechci s knihkupci mít nic do činění. Bylo mi to vždy na škodu, když jsem jim nabídl svůj rukopis, a nebylo nikdy možné uzavřít s nimi účty ani korespondenci.*“<sup>26</sup>

Tržní logiku si autoři i nakladatelé osvojili velmi rychle. Všem bylo naprosto zřejmé, že jejich knihy musí být prodány za hranice. Durych měl za cíl dopsat druhý díl knihy *Bibliotheca slavica* tak, aby mohl vyjít k lipskému svatomichalskému veletrhu.<sup>27</sup> Rozsáhlé kontakty učenců mimo české země, a to i v případě historiků zabývajících se českými dějinami, sloužily při šíření publikací. Rozsáhlé kontakty umožňovaly nejen zlepšit přístup k informacím, ale také zajistit knihám finanční zisk.

Karl Raphael Ungar zanechal velmi výmluvný dokument o rizicích, která patřila k vydávání odborné literatury v Čechách v době před masovou produkcí, a o strategii, jež umožňovala se jim vyhýbat. Ungar v něm mj. radil českým stavům, jak zajistit prodej sedmi prvních dílů už zmíněných *Dějin českých* od Františka Pubičky (PUBIČKA 1770).

Podle něho si české stavy měly vybrat jediného knihkupce, jenž by zajistil prodej a nabídl, kolik procent z prodeje nechá stavům. Ungar uváděl jména knihkupců z Lipska, Vídně, Drážďan a Frankfurtu, tj. jen mimo české země. Co se distribuce v českých zemích týče, stačilo by – dle Ungara – nabídnout knihu jednomu pražskému knihkupci. Ungar si uvědomoval, že je zoufalé počítat pouze s českým publikem: „*Poněvadž zkušenost ukazovala, že v naší vlasti, kde se čte bohužel víc románů, komedií a brožur než učená historická díla a kde je první škrabal smíšen s opravdovým učencem, bylo prodáno pravým učencům jen velmi málo výtisků díla ve všem užitečného od pana Pubičky.*“<sup>28</sup>

Na závěr shrňme některé důležité skutečnosti o autorovi učených textů ve vztahu k tržní logice. Učenec se mohl chopit nové příležitosti a vstoupit na trh se psaným slovem nebo vůbec na trh s věděním. Tak např. historik František Steinský založil soukromý kurz o rytířství a „vědě turnajů“, všímáje si velké dobové obliby tohoto tématu, který jeho kolegové s despektem kritizovali.<sup>29</sup> Tato schopnost je pro intelektuála vždy možné útočiště v případě nouze. K této schopnosti přispívala idea o sociální užitečnosti vědy a o nutnosti jejího uplatnění. Přestože oficiální statut učenců zůstával víceméně oddělen od tržní logiky, jejich práce začala být poznamenávána svou peněžní hodnotou.

Současně si však intelektuál udržoval určitý odstup od nejuspěšnější knižní produkce a od nejpočetnějšího publika. Ungar poukázal na nevkus pražského publika. Dlabáč píše Opizovi, že v Praze nevychází nic dobrého a že viděl u knihkupce Widtmanna jen rytířské romány a brak.<sup>30</sup> František Steinský se mimochodem dodnes netěší nejlepší reputaci (KAZBUNDA 1964: 157–161). Autor, jenž se přizpůsobuje určitému publiku, může být svými kolegy negativně hodnocen. Pelcl a Cornova jsou za svého života

26) LA PNP, fond Gruber; dopis z Vídně z 11. 7. 1804.

27) Durych Zlobickému, 30. 3. 1798 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 333).

28) ANK, Veřejná a univerzitní knihovna, ředitelství 23. 3. 1794.

29) LA PNP, fond Steinský; 3. (3. 3. 1791).

30) LA PNP, fond Dlabáč; korespondence, Dlabáč Opizovi, 23. a 25. 4. 1800.

vnímání jako ti, kteří se snažili přizpůsobit. Jejich kritici argumentovali krom jiného nekompetentností: Dobner psal, že Pelcl nepřipisuje žádné poznámky k textu, který edituje, resp. že není schopen nic latinsky pořádně napsat.<sup>31</sup> Kritika se může týkat i výdělku: Dobrovský litoval, že Pelcl nepracuje na důkladnějších pracích, protože píše věci, které se lépe prodávají, ale jimž de facto připisuje menší hodnotu.

V procesu diferenciaci autorů se používaly elitářské praktiky, které se odehrávaly na poli cti a ctnosti. Když Durych dosáhl toho, že mu byla zvýšena penze, neváhal Zlobický o této skutečnosti referovat v novinách „*k jeho radosti*“ a z touhy, aby se tato finanční záležitost přeměnila v čest a uznání.

Zdá se, že skromnost a někdy i chudoba autora byly prezentovány jako důkaz nejen cti, ale i autorské kvality. V Cornovově nekrologu se objevuje obsah jeho závěti jako důkaz toho, že jeho finanční situace byla nejistá, ale on sám byl štedrý (RITTER VON RITTERSBERG 1823: 638). U Františka Steinského nacházíme též podivný dopis, údajně psaný v mládí, kde Steinský píše svému otci, že si nemá za co obstarat teplé jídlo už několik týdnů. Popisuje, jak těžko se mu v Praze bez peněz žije. I když dopis pravděpodobně nikdy nebyl odeslán, zdá se podstatné, že si ho Steinský velmi pečlivě uschoval na památku!<sup>32</sup> V době před profesionalizací výzkumu a před diferenciací knižního systému učence nakonec spojil vlastní zápal a chuť k práci. Krásně to vyjádřil Dlabáč v dopise Ribayovi: „*Mohl bych ovšem vystoupit se svými věcmi mnohem dříve, kdybych se mohl ve svém klášteře ,privatizovat‘. Ale moje zaměstnání v knihovně a jiné věci, ty mě berou tolik času, a jsou tak impertinentní, že vše, na čem jsem pracoval a ještě dnes pracuji, musím konat ve volném času a během noci. Proto bych mohl oprávněně nazvat všechny své literární práce Noctes Strahovicenses nebo Bohemicas! Nu, co na tom naděláme! Vydržet! Vydržet! Vydržet!*“<sup>33</sup>

## PRAMENY

Archiv Národní knihovny, Praha – fond:

Veřejná a univerzitní knihovna

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha – fondy:

DLABAČ, Bohumír Jan

BARTSCH, Josef

DOBROVSKÝ, Josef

ZLOBICKÝ, Josef Valentin

STEINSKÝ, František Antonín

GRUBER, Tobiáš

31) Dobner Zlobickému, 12. 12. 1782 (VINTR PLESKALOVÁ 2004: 281). O poznámkách pod čarou nebo marginálních jako nástroji k legitimizaci učeného autora viz GRAFTON 1997.

32) LA PNP, fond Steinský; 7. (16. 3. 1769).

33) LA PNP, fond Dlabáč; korespondence, Dlabáč Ribayovi, 16. 11. 1794.



Státní oblastní archiv Praha – fond:  
Velkostatek Křivoklát

DLABAČ, Jan Bohumír

1815 *Allgemeines historisches Künstler Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*. 3 sv. (Prag: Haase)

DOBNER, Gelasius (ed.)

1761–1786 *Wenceslai Hagek z Liboczan, Annales Bohemorum e bohemica editione latine redditi*. 6 sv. (Pragae: Unger)

DOBROVSKÝ, Josef

1783 *Scriptores rerum Bohemiarum*. Vol. I.II. (Pragae: tisk normální školy) (ed. s F. M. Pelclem)

1948 *Dopisy Josefa Dobrovského s Janem Petrem Cerronim* (Praha: Melantrich)

DUMONT DE FLORGY

1808–1809 *Histoire de Boheme depuis son origine jusqu'a l'extinction de la dynastie de Przemisl* 2 sv. (Vienne: Antoine Strauss), 2. vyd. 1812

DURYCH, Fortunat

1795 *Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae slavorum Gentis...* Vol. I (Vindobonae: Nowakovitsch)

KANT, Immanuel

1784 „Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?“; *Berlinische Monatschrift*, Dezember

KRBEC, Miloslav

1972 „Dopisy J. B. Dlabáče K. G. Antonovi“; *Strahovská knihovna VII*, s. 145–187

MONTESQIEU, Charles Louis

1990 *Œuvres complètes. I, Mes pensées. V, Ses Ecrits* (Paris: Gallimard, 1. vyd. 1895)

PATERA, Adolf (ed.)

1908 *Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl III. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Josefa Valentina Zlobického z let 1781–1807* (Sbírka pramenův... II. 9) (Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

PELCL [PELZEL], František Martin

1774 *Kurzgefaste Geschichte der Böhmen* (Prag): k. k. Schriften bei St. Clemens – faktor Hagen, nové vyd. 1779 aj.

1777 *Přjhydy Wáclawa Swobodného Pána z Mitrowic...* (Praha: Samm) (ed.)

1780 *Neue Kronik von Böhmen. Vom Jahre 530 bis 1780...* (Prag: Schönfeld) (Franz Xav. Huber ed.) [patisk beze jména autora]

1782 *Geschichte der Böhmen* (Prag: Schönfeld)

1786 *Des Freyherrn von Wratislaw merkwürdige Gesandtschaftsreise von Wien nach Konstantinopel. So gut als aus dem Englischen übersetzt* (Leipzig [Praha]: Schönfeld)

1788–1789 *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus* (Prag: I. díl b. t., II. díl Schönfeld)

1791 *Nowá kronyka czeská* (Praha: tisk normální školy), 2. vyd. r. 1792 *ibid.*; 3. r. 1796 u Geržabka

PUBIČKA [PUBITSCHKA], František

1770n *Chronologische Geschichte Böhmens* (Leipzig u. Prag: Höchenberg)

[RICHTER], Jean Paul

1963 *Vie de Fixlein, régent de cinquième*; in Pierre Velut (ed. a překlad.): *Romantiques allemands* I. (Paris : Gallimard, orig. vyd. Leben des Quintus Fixlein 1796), s. 5–193

RITTER VON RITTERSBERG, Johann

1823 „Nekrologe verdienter Böhmen“; *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*, s. 638.

VINTR, Josef – Pleskalová, Jana

2004 *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození. J. V. Zlobický (1743–1810) a jeho současníci = Wiener Anteil an den Anfängen der tschechischen nationalen Erneuerung. J. V. Zlobický (1743–1810) und Zeitgenossen* (Praha: Academia)

## LITERATURA

BARBIER, Frédéric

1996 „De la République des auteurs à la République des libraires: statut de l’auteur, fonctions et pratiques de la librairie en Allemagne au XVIIIe siècle“; in týž (ed.): *L’Europe et le livre* (Paris: Klincksieck)

BÖDEKER, Hans Erich

1990 „Journals and Public Opinion. The Politization of the German Enlightenment in the Second Half of the Eighteenth Century“; in Eckhart Hellmuth (ed.): *The Transformation of Political Culture. England and Germany in the Late Eighteenth Century* (London: The German Historical Institute/Oxford: Oxford University Press), s. 423–445

1995 „D’une histoire littéraire du lecteur à l’histoire du lecteur. Bilan et perspectives de l’histoire de la lecture en Allemagne“; in Roger Chartier (ed.): *Histoires de la lecture. Un bilan des recherches* (Paris: IMEC éditions/Editions de la MSH), s. 93–124

FOUCAULT, Michel

1994 „Qu'est-ce qu'un auteur“; in týž (ed.): *Dits et écrits 1954–1988* (Paris: Gallimard, 1. vyd. 1969), s. 789–821

GRAFTON, Anthony

1997 *Footnote: a curious history* (Cambridge, Mass: Harvard History Press)

HABERMAS, Jürgen

1962 *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (Neuwied: Luchterhand)

HANUŠ, Josef

1921 *Národní museum a naše obrození, díl 1* (Praha: Nákl. Národního musea)

JOHANIDES, Josef

1981 *František Martin Pelcl* (Paha: Melantrich)

KAZBUNDA, Karel

1964 *Stolice dějin na pražské universitě. Od obnovení stolice dějin do rozdělení university (1746–1882)* (Praha: Universita Karlova)

KOSELLECK, Reinhart

1959 *Kritik und Krise. Ein Beitrag zur Pathogenese der bürgerlichen Welt* (Freiburg: Alber)

MERLIN, Hélène

1994 *Public et littérature en France au XVIIe siècle* (Paris: Belles Lettres)

PROKEŠ, Jaroslav

1938 *Počátky české společnosti nauk do konce XVIII. stol. Díl I. 1774–1789* (Praha: Jubilejní Fond KČSN)

ROCHE, Daniel

1988 „Les modèles économiques du mécénat“; in týž (ed.): *Les Républicains des lettres* (Paris: Fayard), s. 254–262

RICHTEROVÁ, Alena

2007 *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky* (Praha: Národní knihovna ČR)

ŠIMEČEK, Zdeněk

1953 „Českomoravský diplomatář v programu České společnosti nauk“; *Věstník král. České spol. nauk třída filosoficko-historicko-filologická*, roč. 1952, č. 61  
1969 „František Martin Pelcl“; *Věstník král. České spol. nauk*, LXXVIII, s. 410–425

VIERHAUS, Rudolf

1980 „Patriotismus‘ – Begriff und Realität einer moralisch-politischen Haltung“; in týž (ed.): *Deutsche patriotische und gemeinnützige Gesellschaften* (München: Kraus International Publications)

VIALA, Alain

1985 *La naissance de l'écrivain* (Paris: Minuit)

VOLF, Josef

1922 „Proč se nestal Fortunat Durich úředníkem dvorní knihovny ve Vídni“; *Česká revue*, XV, s. 47–48

1933 „Patisk Pelcloy Kurzgefasste Geschichte der Böhmen“; *Český časopis historický* XXXIX, s. 577–580

WALTHER, Eric

1984 „Les auteurs et le champ littéraire“; in Henri-Jean Martin, Roger Chartier (edd.): *Histoire de l'édition française. II, Le livre triomphant 1660–1830* (Paris: Promodis)

WANGERMANN, Ernst

2004 *Die Waffen der Publizität. Zum Funktionswandel der politischen Literatur unter Joseph II.* (Wien: Verl. Für Geschichte und Politik/München: R. Oldenburg)

WITTMANN, Reinhard

1981 „Der gerechtfertigte Nachdrucker? Nachdruck und literarisches Leben im achtzehnten Jahrhundert“; in Giles Barber, Bernhard Fabian (edd.): *Buch und Buchhandel in Europa im achtzehnten Jahrhundert* (Hamburg: Hauswedell)

## **Ekonomické aspekty literární tvorby**

### **v předbřeznové době 1830–1848**

(z pohledu nakladatelské a redakční korespondence, vzpomínek současníků a dobové publicistiky)

Lenka Kusáková

Výzkum ekonomického pozadí literární tvorby v českých zemích první poloviny 19. století je komplikován skutečností, že úřední agendy prvních českých nakladatelských domů, kde bychom nejspíš hledali potřebné studijní podklady (záznamy o vyplatěných honorářích, nákladech na výrobu konkrétní knihy apod.), se většinou nedochovaly, nebo jsou k dispozici pouze jejich torza (A. J. Landfras, Jindřichův Hradec; B. Haase a synové, Národní muzeum, Praha).

Do problematiky honorování literární práce této doby je však možno proniknout ještě jinými cestami. Je to především analýza soukromé korespondence mezi spisovateli a nakladateli českojazyčných knih a časopisů. Vedle informací o fungování instituce honoráře v době před jejím uzákoněním zde nalézáme také četné doklady o individuálních postojích českých spisovatelů k otázce odměňování literární práce, které umožňují pochopit rozumové, duchovní i emoční zázemí dobové honorářové praxe. Pro naši studii jsme použili zejména korespondence Jana Hostivíta Pospíšila a jeho syna Jaroslava,<sup>1</sup> majitelů firmy, která zaujímá přední místo mezi nakladatelskými domy orientovanými v první polovině 19. století na českojazyčné tisky. Oba Pospíšilové udržovali pravidelný dopisový kontakt s širokým okruhem českých spisovatelů. Nejčastěji jde o dopisy poloúřední povahy, v nichž jsou řešeny otázky vydání konkrétního českého spisu, které ale zároveň obsahují pasáže osobní, prozrazující ještě malé, domácké prostředí české literární scény předbřeznové doby, kde se její protagonisté navzájem dobře znali a jejich kontakt byl neformální až přátelský. Otázky financování spisovatelské práce jsou tématem zejména dopisů vyměňovaných mezi zmíněnými dvěma nakladateli a spisovateli T. Burianem, M. Fialkou, J. Ehrenbergem, B. Jablonským a J. M. Hurbanem.

Dalším důležitým zdrojem poznání ekonomického zázemí literární praxe této doby jsou dopisy a osobní zápisky redaktorů českých časopisů. Kromě korespondence F. L. Čelakovského (BÍLÝ 1910), redaktora *Pražských novin* a *České včely* v letech 1834–1835, a A. V. Šembery,<sup>2</sup> redaktora kalendáře *Posel z Moravy* a iniciátora prvních moravských časopisů, jsme pro tuto práci využili rukopisných záznamů K. Havlíčka,

---

1) Fond Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze, dále jen: LA PNP.

2) LA PNP, fond F. M. Klácel.

redaktora *Pražských novin* a *České včely* v letech 1846–1848, a K. V. Zapa, redaktora populárně-naučného a beletristického časopisu *Poutník* v letech 1846–1848, uložených v Literárním archivu PNP v Praze<sup>3</sup>. Týkají se jak honorářů, které oba redaktoři vypláceli autorům příspěvků do zmíněných periodik, tak jejich osobních příjmů a výdajů.

Významným pramenem pro studium ekonomické situace českých spisovatelů předbřeznové doby jsou vzpomínky spisovatelů. Mimo nahodilých zmínek o způsobech odměňování literární práce obsahují totiž jejich dobovou reflexi, byť obvykle v jistém časovém odstupu. V našem případě jsme čerpali zejména z memoárů lékaře a spisovatele J. B. Pichla (*Z dob vlasteneckých*, 1930) a ze vzpomínek V. Filípka na přítele a dlouholetého spolupracovníka v redakci pospíšilovských časopisů, J. K. Tyla (FILÍPEK 1857).

Pro poznání společenské reflexe problematiky odměňování literární práce je cenná rovněž dobová publicistika (nakladatelská a redakční návěští, články, črty), která se příležitostně vyjadřovala k instituci honoráře, zejména k jejímu významu pro stimulaci české literární produkce a pro zlepšení pozice českých spisovatelů ve společnosti. Systematický průzkum celého rozsahu periodického tisku (novin, časopisů, sborníků, almanachů) předbřeznové doby (1830–1848) není ovšem v silách jednotlivce. To, co přítomná studie předkládá, je proto výsledkem spíše náhodných nálezu při listování periodiky. Snad jednou v budoucnu bude možno její výsledky doplnit či opravit. Cílem práce je především upozornit na důležitost studia časopisecké literatury pro výzkum dané problematiky.

Jmenované zdroje – nakladatelská, redakční a spisovatelská korespondence, vzpomínky a publicistika – umožňují alespoň obrysově přiblížit tři problémové okruhy:

I. ekonomickou situaci českých spisovatelů předbřeznové doby (jejich závislost na honoráři);

II. praxi odměňování spisovatelů v letech 1830–1850;

III. dobovou individuální a společenskou reflexi odměňování literární práce.

## I. Ekonomická situace českých spisovatelů (1830–50)

Jako reprezentativní vzorek českého spisovatelstva předbřeznové doby jsme zvolili přispěvatele dobových beletristických časopisů. Časopisy byly totiž v první polovině 19. století primární základnou pro zveřejňování české literární produkce a publikovali v nich prakticky všichni spisovatelé.

Přispěvatelskou základnu českého beletristického periodického tisku třicátých a čtyřicátých let tvořilo kolem čtyř set jmenovitě uvedených autorů (kromě toho je nutno počítat s autory, kteří publikovali anonymně; praxe publikování bez uvedení jména autora byla příznačná spíše pro období předcházející – 1786–1830, v menší míře se s ní setkáváme ale i v následujících dvou desetiletích). Pro analýzu ekonomické situace spisovatelů jsme vybrali užší okruh šedesáti dvou autorů, kteří opakovaně přispívali do několika českých časopisů zároveň (z těchto šedesáti dvou osob jich čtyřicet osm, tj. 80 %, přispělo do více než tří periodik). Mnozí kromě toho přispívali také do časopisů německojazyčných (např. do *Ost und West*, vydávaného v Praze pod redak-

3) LA PNP, fond K. Havlíček, K. V. Zap.

cí J. R. Glasera od června 1837 do r. 1848, přispívali K. Sabina, P. J. Šafařík, J. E. Purkyň, J. P. Koubek ad.). Na základě životopisných dat této vybrané skupiny jsme stanovili několik ekonomických situací, v nichž se oněch šedesát dva autorů pohybovalo a které je odlišovaly v míře závislosti na případné finanční odměně za literární dílo. Jsou to: A) studenti, B) ženy, C) osoby vykonávající neliterární profesi, D) osoby profesně svázané s redakcemi českých časopisů a E) osoby finančně nezávislé, svobodně tvořící.

#### A) Autoři-studenti

Jde o skupinu početně významnou. Z šedesáti přispěvatelů více než jedna třetina přispívala do českých časopisů v době svých studií. S velkou pravděpodobností patří do této skupiny také osoby, které přispěly do časopisů jednorázově (a nejsou tudíž zahrnuty do naší analýzy), a osoby, které publikovaly anonymně.

Průměrný věk přispěvatelů časopisů *Jindy a nyní* a *Květy* v letech 1833–1836 byl podle zjištění J. Piláta (PILÁT: 65) 30 let (v jednotlivých letech: 1833 – 29,6 let; 1834 – 27,4 let; 1835 – 30,9 let; 1836 – 30,1 let). Přitom v r. 1833 představovali autoři ve věku do 30 let dvě třetiny všech přispěvatelů, v r. 1834 tři čtvrtiny přispěvatelů. – Podobný věkový průměr přispěvatelů vykazuje, jak jsme zjistili vlastním výzkumem, i druhý nejvýznamnější časopis *Česká včela*. V letech 1834–1840 do ní opakovaně přispělo čtrnáct osob do 30 let, 5 osob do 40 let, 3 osoby do 50 let a 3 osoby nad 50 let. V letech 1841–1850 došlo k malému posunu: do *České včely* přispělo 18 osob do 30 let, ale 24 osob do 40 let (jde zřejmě o stejnou přispěvatelskou skupinu jako v předchozím období, která ale již zestárla), dále 4 osoby do 50 let a 5 osob nad 50 let. Podobné výsledky dostáváme, podíváme-li se na přispěvatelskou základnu ostatních časopisů v letech 1830–1850.

Studenti nejsou ovšem – z pohledu své ekonomické situace – skupinou jedolitou. Ačkoliv můžeme předpokládat, že profesně dosud nezajištěný jedinec mohl mít na honoráři zájem, reálné podmínky jednotlivců se lišily případ od případu. Biografické údaje *Lexikonu české literatury* (LEXIKON 1–3) dokládají, že většina z výše uvedené skupiny šedesáti spisovatelů pocházela z prostředí měšťanských a úřednických rodin nebo venkovských živnostníků (kupci, majitelé mlýnů, pivovarů, mydlářských dílen apod., hospodářští úředníci), a měla tedy v době studií jisté materiální zázemí, které jí pravděpodobně umožňovalo věnovat se literární tvorbě bez větších starostí o existenci. Známý jsou ovšem i případy českých spisovatelů, kteří se musili během studií žít kondicemi a vychovatelstvím a pro něž časopisecký honorář mohl být velmi důležitou existenční pomocí.

#### B) Ženy-spisovatelky

Tato skupina se v předbřeznové době vyskytuje ještě dosti vzácně. Počet se navyšuje teprve v průběhu čtyřicátých let. Prakticky všechny tyto ženy pocházely ze středních vrstev a vdávaly se opět za příslušníky středních vrstev – byly tedy finančně zajištěny. Ojedinelé jsou případy zaměstnaných žen (Marie Čacká, vlastním jménem Františka Svobodová, později manželka spisovatele J. B. Pichla, před sňatkem r. 1845 vyučovala na prvním českém vychovávacím ústavu pro české dívky v Praze, který spoluzaložila ad.). Jejich zaměstnání ovšem zřejmě nesouvisí s potřebou materiálního zajištění, nýbrž s přáním uplatnit se ve společenském životě.

### C) Spisovatelé živící se neliterární profesí

V předbřeznové době jde o nejobvyklejší ekonomickou situaci přispěvatelů českých beletristických časopisů a literátů vůbec. Psaní se tyto osoby věnují ve volném čase (vedle zájmu a talentu je často vede vůle přispět národu a jeho kultuře). Mezi profesemi převládají nižší státní úředníci (naopak absentují vyšší úřady: diplomaté, zaměstnanci dvorské kanceláře apod.), duchovní a učitelé, resp. profesori gymnázií nebo filozofických ústavů. Poměrně významně je zastoupena svobodná profese lékařská. Ojedinele se vyskytuje profese vědce, knihovníka a archiváře (jde o činnosti v dané době ještě vzácné, vykonávané menší skupinou společnosti, její duchovní elitou).

Mezi spisovateli-úředníky byli například E. Arnold (později obchodník se solí), V. Furch, F. Hajniš, J. K. Chmelenský, J. J. Melichar, F. Nečásek, B. Peška, V. J. Picek, V. Ráb, A. V. Rirenšaft, F. J. Rubeš, J. J. Řezníček, K. S. Šnajdr, K. B. Štorch, F. B. Tomsa, F. B. Trojan, F. Turinský nebo K. V. Zap.

Mezi duchovními jmenujme F. Douchu, J. Ehrenbergra, J. M. Hurbana, B. Jablonského, J. V. Kamarýta, F. M. Klácela (též profesor filozofie a knihovník), J. Kollára, V. Krolmuse, B. M. Kuldu, A. Lišku, A. Marka, J. J. Marka, V. A. Pohana, F. Pravdu, F. A. Rokose, F. Sušila, V. S. Štulce, F. Vetešníka, K. Vinařického, V. Zahradníka nebo V. P. Žáka.

Učitelé, resp. profesorské zaměstnání vykonávali mezi jinými I. J. Hanuš, J. Chmela, J. Jungmann, V. K. Klicpera, J. P. Koubek, J. J. Křičenský, S. K. Macháček, J. Možný, J. S. Pressl, J. Přibík, A. V. Šembera, F. Šír. Jako vychovatel a soukromý učitel se živil J. J. Kalina, J. J. Kolár (od 1842 profesionální herec), V. B. Nebeský nebo J. E. Vocel (do 1842).

Lékařské povolání živilo například K. S. Amerlinga, J. Čejku, J. D. Kopeckého, D. V. Lambla, J. B. Límana, J. B. Pichla, J. V. Podlipského nebo V. K. Pünera.

F. Palacký byl vědcem-historiografem (oficiálně od 1838), placeným českými stavy, F. L. Čelakovský (od 1842) a J. E. Purkyně působili jako vědci a profesori na pruské univerzitě ve Vratislavi, V. Hanka byl archivářem (od 1819) a knihovníkem (od 1821) Českého muzea ad.

Na případném honoráři za příspěvek do českých časopisů nebyla tato skupina spisovatelů závislá. Výjimku mohly ovšem představovat osoby na počátku profesní kariéry. V rakouském systému, který finanční hodnocení úředníků státní správy diferencoval podle odsloužilých let, byli totiž mladí lidé znevýhodněni. Jejich platy často nestačily pokrýt životní potřeby rodiny s dětmi (bývalo běžné, že se muži ženili až v pozdním věku, kdy dosáhli lepšího postavení v zaměstnání). Honorář za knihu nebo beletristický příspěvek pro časopis mohl v tomto případě představovat i podstatné přilepšení k příjmům ze zaměstnání.

K. V. Zap působil v letech 1836–1845 jako úředník ve Lvově a odtud posílal příspěvky do českých časopisů – *Květu*, *Vlastimila* a *Časopisu Českého muzea* (dále ČČM). Jako začínající úředník neměl vysoký plat a životní potřeby, zvláště poté, co se oženil a narodily se děti, byly náročné. Z jeho poznámek o výdajích<sup>4</sup> vidíme, že rodina se snažila udržet si určitou sociální úroveň: ve vybavení domácnosti nechybí klavír a pohodlná sedací souprava, nádobí pro pohoštění hostů v salonku, vyšší částky se vydávají za spo-

4) LA PNP, fond K. V. Zap; *Deník příjmů a vydání* od r. 1838 do 1840.



lečenské oblečení. Pravidelné jsou výdaje na kulturu: abonentku do divadla, vstupy na koncerty nebo předplatné časopisů. Honorář představoval pro K. V. Zapa vítanou položku jeho domácího rozpočtu (například r. 1838 tvořily honoráře dvě třetiny jeho příjmů, psal ovšem pro nejlépe honorující list – *ČČM*). Není divu, že se nerozpakoval psát přátelům do Prahy a žádat je, aby jeho honoráře u redaktorů a nakladatelů urgovali. – Z korespondence V. A. Šembery s F. M. Klácelem<sup>5</sup> víme, že Šemberův roční profesorský plat na olomouckém filozofickém učilišti byl 550 zl. a nestačil na výživu rodiny s jedním dítětem.

#### D) Spisovatelé-redaktoři českých časopisů

Nikoliv nevýznamná skupina českých spisovatelů předbřeznové doby hledala uplatnění v profesích, které souvisely přímo s literaturou, tedy v nakladatelstvích, tiskárnách a redakcích novin a časopisů. Redakční práce nebyla ale ve sledované době nijak lukrativně honorována, a redaktor byl proto nucen hledat další zdroje obživy. Jimi byly především vlastní příspěvky pro časopis, který redigoval (pokud byly vypláceny honoráře), často ale ještě další příjmová profese (vychovatelská, soukromé vyučování apod.).

F. L. Čelakovský se dlouho živil korigováním a redigováním českých časopisů (*Denice aneb Novoročenka, Časopis pro katolické duchovenstvo, Pražské noviny, Česká včela*).

V. Filípek, absovent gymnázia a tzv. filozofie, se celý život živil jako korektor, redaktor a spoluredaktor českých časopisů a kalendářů. Vedle toho si vydělával na živobytí soukromým vyučováním.

J. Franta Šumavský nedokončil studium teologie a rozhodl se věnovat spisovatelství; živil se prací v redakcích a tiskárnách a soukromým vyučováním.

K. Havlíček se už v mládí rozhodl pro spisovatelskou dráhu (LEXIKON 2/I: 113). Pocházel z dobře zajištěné měšťanské rodiny, krátce se věnoval soukromému vyučování a poté zvolil žurnalistické povolání.

J. Hýbl toužil být spisovatelem, a nedokončil proto technická studia. Aby se uživil, pracoval jako korektor a redaktor českých časopisů. Žil v bídě.

P. Chocholoušek, nedostudovaný lékař, bojoval od mládí s existenčními problémy (matka brzy ovdověla a vychovávala tři děti). Živil se v redakcích novin. Nedostatek peněz ho dokonce načas přivedl k rozhodnutí samostatně hospodařit na venkově.

F. M. Klácel, duchovní, člen augustiniánského řádu v Brně, přišel vlivem politické perzekuce o místo profesora filozofie na brněnském teologickém učilišti (1844), živil se jako knihovník a redaktor moravských novin (po emigraci do Ameriky v krajan-ských novinách).

J. S. Knedlhans Liblínský, absolvent gymnázia a tzv. filozofie, se do svých čtyřiceti dvou let pokoušel živit redaktorskou prací, která mu umožňovala kontakt se spisovatelem a dávala prostor k vlastní tvorbě. Později ho ale existenční důvody donutily přijmout místo úředníka ve státní správě.

V. R. Kramerius přišel r. 1823 o nakladatelství a ztratil tak zdroj obživy. Jeho vlastní spisovatelská činnost (překlady a adaptace zábavné prózy) ho živila těžce, pracoval

5) LA PNP, fond F. M. Klácel.

proto v tiskárnách jako typograf a korektor, dokonce i jako kolportér jarmarečních tisků. R. 1848 se pokusil v rámci uvolněných poměrů obnovit Českou expedici a založit několik časopisů.

J. J. Langer nedokončil studium práv, hodlal se živit prací v redakci a soukromým učitelstvím. Nešťastná záležitost s cenzurním zásahem v *Čechoslavu* tuto dráhu přerušila. Na otcův nátlak Langer r. 1832 odešel na místo úředníka do Bohdanče a literární práci se pro množství povinností i značnou vzdálenost k centru postupně odcizil.

J. Linda se po studiích práv krátce živil jako nižší úředník v univerzitní knihovně (1822–1824), poté jako redaktor českých novin a časopisů.

J. Malý vystudoval práva, ale toužil po spisovatelském povolání, a zvolil proto povolání redaktora, které mu umožňovalo každodenní kontakt s literaturou a poskytovalo publikační příležitost. Vedle toho si přivydělával vychovatelstvím.

F. J. Rubeš vystudoval práva, ale tíhl k literatuře. Živil se přitom prací v redakci *Palečka* a vychovatelstvím. R. 1845 byl z existenčních důvodů donucen přijmout místo soudního úředníka.

P. J. Šafařík se po příchodu do Prahy živil redakční prací a dále jako cenzor českých knih (1837–1847), úřední překladatel, kustod (1836–1847) a ředitel (1848–1860) Univerzitní knihovny.

J. S. Tomíček se po absolvování tzv. filozofie rozhodl věnovat literatuře (zejm. překladům ze slovanských jazyků) a finanční zajištění našel jako spoluredaktor v českých časopisech.

J. K. Tyl patřil k předním redaktorům českých časopisů předběžnové doby. Nízký plat za tuto práci ho však nutil souběžně se živit jako úředník vojenské správy ad.

Jak konkrétně vypadala finanční situace některých redaktorů českých časopisů, se dozvídáme také z jejich osobní korespondence a zápisků nebo ze vzpomínek současníků. Redaktor *ČČM* F. Palacký vykonával svou práci zdarma, ve prospěch tohoto vlasteneckého podniku (ZELENÝ 1881: 280). F. L. Čelakovský jako designovaný redaktor *Pražských novin* a jejich přílohy *Česká včela* dostával od nakladatele (Synové B. Haase) peněžní částku potřebnou k zajištění chodu časopisu. Její výše se odvíjela od počtu subscriptů (na r. 1834 to byly tři zl. na jednoho předplatitele), tak aby byl redaktor ve své práci motivován (dopis F. L. Čelakovského K. A. Vinařickému z 12. 11. 1833; BÍLÝ 1910: 324). Čelakovský si mohl částku ponechat a o oba časopisy se starat sám. Rozhodl se ale opatřit si pomocníka (v letech 1834–1835 mu pomáhal J. S. Tomíček, ten dostával za práci jednu třetinu výše uvedené částky). Třetí možností bylo využít částky pro vyplacení honorářů a zajistit si tak příspěvatelskou základnu, této možnosti Čelakovský ale zřejmě využil jen minimálně. – J. K. Tyl byl za svou redakční práci v *Květech* honorován čtyřmi zl. za jedno číslo, za své práce pro divadlo nedostával honorář žádný, musil se tedy ještě živit jako úředník (FILÍPEK 1857: 55). – Také K. V. Zap jako redaktor měsíčníku *Poutník* (1846–1848) dostával nízkou sumu za jeho redigování (osm zl. za jedno číslo), setrval proto na úřednickém místě (jeho *Deník z příjmů a vydání* od r. 1838 do 1840 prozrazuje, že měsíční mzda za práci v účtárně byla 62 zl.) a vedle toho se snažil zvýšit příjem vlastními příspěvky do časopisů (zejm. do *Muzejníka*, dále do *Květu* a také do samotného *Poutníka*; Kniha ouctů honoráru z *Poutníka* svědčí například o tom, že si Zap v dubnu

1846 vydělal na vlastních příspěvcích 37 zl.).<sup>6</sup> – Také K. Havlíček si na honorářích za články do *Pražských novin* a *České včely*, které redigoval v letech 1846–1848, vydělával podstatné částky, které doplňovaly nízký redakční příjem (9 zl. za číslo). – J. Malý dostával za redigování *Květu* 1846 od J. Pospíšila 15 zl. měsíčně (vycházely třikrát týdně) (dopis J. Čejky J. N. Krouskému z 30. 12. 1845; MÁCHAL 1919: 39).

#### E) Spisovatelé finančně nezávislí

Instituce nezávislé spisovatelské profese v oboru českojazyčné literatury v dané době prakticky neexistovala. Pravidelný honorář za literární dílo nebyl dosud právně zaručen, české spisovatelstvo, jak již řečeno, se až na výjimky (např. K. M. D. Villani, L. Rittersberg) vyznačovalo nižším ekonomickým statutem (viz výše), a nemělo proto ideální podmínky pro svobodnou tvorbu. Jen málo osob se v dané době mohlo uživit literaturou (NOSOVSKÝ 1927: 180).

Složitost ekonomické pozice českého spisovatele předbřeznové doby a zároveň její dopad na českou literaturu dobře dokumentuje případ jednoho z prvních profesionálních českých spisovatelů – Karla Sabiny. Tento autor nevykonával žádnou neliterární profesi a také jako redaktor se živil jen občasně (za celý život strávil v redakcích celkem pouze 5 let). Hlavním zdrojem jeho živobytí byly proto honoráře za literární práci. Knižně vydával své básně, povídky, romány i naučné publikace a přispíval do mnoha českých i německých časopisů (za život přispěl minimálně do 26 periodik). Sabinova relativní spisovatelská nezávislost byla ovšem vykoupena kompromisem: byl nucen texty doslova chrlít, a tak jeho tvorbu doprovází atribut popularity až triviality. Lze se domnívat, že nejistá ekonomická situace tohoto spisovatele stála také za jeho rozhodnutím spolupracovat s policií, k níž došlo od padesátých let.

Zajímavé je porovnání české situace s tehdejšími poměry v sídelním městě Vídni. Autoři publikace *Geschichte des Buchhandels in Österreich* (BACHLEITNER – EYBL – FISCHER 2000) podali přehled ekonomického statutu spisovatelů ve Vídni, a to na základě vídeňského adresáře z r. 1822, který u jednotlivých domácností uvádí také profesi majitele. Mezi 529 spisovateli žijícími ve Vídni představují celou třetinu úředníci (mj. F. F. Grillparzer, I. F. Castelli, A. Stifter, L. Chimani) a učitelé, další třetinu kněží, právníci a soudci, zbytek ostatní profese. Co je však zvlášť důležité pro srovnání s českými poměry, je skutečnost, že velká část vídeňských spisovatelů pocházela ze šlechtických kruhů, tedy žádné další povolání vykonávat nemusela a nevykonávala, byla hmotně zajištěna a mohla se zabývat pouze spisovatelskou prací.

## II. Praxe odměňování spisovatelů v letech 1830–1850 (zejména v českých beletristických časopisech)

Problematika honorářů je úzce spjata s tzv. autorským právem. Jeho uzákonění bylo v Evropě řešeno od konce 17. století. První zemí, kde se objevila právní norma chránící autorské právo, byla Anglie r. 1709, po ní následovala r. 1777 Francie a r. 1791 Němec-

6) LA PNP, fond. K. V. Zap.

ko. V Rakousku, jehož součástí byly také české země, se autorské právo a s ním související problematika honorování duševního díla začaly intenzivněji diskutovat teprve na přelomu 18. a 19. století a legislativní příprava autorskoprávního zákona započala teprve r. 1840. Patent k ochraně literárního a uměleckého vlastnictví vyšel 19. 10. 1846 a vztahoval se na všechny země, kde byl vydán občanský zákoník z r. 1811 a trestní zákon z r. 1803, tedy i na české země. Smyslem patentu bylo ovšem především chránit dílo před patiskem. Instrukce honoráře jako zákonného práva na odměnu za duševní práci v něm zakotvena nebyla (Nosovský 1927: 179; URFUS 1990). Až do r. 1860 tak honoráře nebyly v Rakousku vypláceny ze zákona, ale měly význam spíše čestných darů (TAMTÉŽ: 195).

Ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století, k nimž v tomto příspěvku směřujeme pozornost, ale nebyl honorář jedinou možnou formou odměny za dílo. Už ve dvacátých letech se v českém literárním prostředí objevil návrh na založení instituce literární ceny. R. 1821 uveřejnila čtenářská společnost ve Spáleném Poříčí výzvu k založení peněžního fondu, z něhož by byly vypláceny odměny za nejlepší českojazyčné literární práce.<sup>7</sup> Návrh nebyl tehdy ještě realizován. O deset let později, r. 1834, byla v časopise *Květy* zorganizována soutěž o nejlepší původní povídku, jejímž smyslem bylo povzbudit českou literární produkci v oblasti žánru, kterého se jí nedostávalo.<sup>8</sup> V soutěži zvítězil V. K. Klicpera povídkou *Věnceslava*. Je však třeba dodat, že šlo zřejmě o jediného autora, který se do soutěže přihlásil (FILÍPEK 1859: 75). V následujících letech se podobný pokus na stránkách *Květů* ani jiných českých časopisů již neopakoval. Instituce ceny jako možného prostředku k povzbuzení české beletristické produkce nebyla ale zapomenuta. 27. února 1838 si Tomáš Burian, profesor české řeči ve vídeňském Novém Městě, postesk v dopise nkladateli Jaroslavu Pospíšilovi na nedostatek dobrých českých povídek a přitom napsal: „Kdybych byl boháč, hned bych složil 100 zlatých za pěknou povídku odměnou, a ještě více za pěkný román ve dvou asi dílech“.<sup>9</sup> Ke druhému uskutečněnému pokusu o založení in-

7) Autorem textu byl blučinský farář V. M. Pešina; ten se sám zavázal posílat společnosti každý rok 35 zl., které měly být rozděleny mezi autory nejlepších prací básnických, dramatických, novelistických, časopiseckých a překladových (Čechoslav 1821, č. 84, 97, 98; rubrika „Vědomosti a dopisové“).

8) Spisovatelům československým: S povděkem radostným vyznati se musím, že mne až dosaváde ochota spisovatelů vlastenských a uvedení časopisu tohoto štědře podporovalo, také však říci se osměluji, že jsem veždy za milou povinnost sobě pokládal, příspěvky milostivě zasláné – pokudže jednou kráčely cestou k cíli *Květů českých* – čtenárstvu našemu co nejrychleji poskytovat. Jestli co až dosaváde světla božího nespatrilo, není povrženo v kout – a za důkladnými jenom příčinami se ještě vydati nemohlo. Sladkou se kajím naději, že laskavé obecenstvo spojenou naši snahu dobrotivě uznává, i milosti své pro budoucnost nám propůjčí. Abych však jednak jemu – ctihodnému – dokázal, že mi na zdokonalení listů těchto a na splnění všeliké přípovědi opravdu záleží; abych jednak i pánům spisovatelům vděk svůj a dobrou vůli objevil, jakovými veždy práce jejich přijímám: v povědomost uvádím, že se za dvě nejlepší povídky, kteréž mi až do posledního srpna budoucího roku zaslány budou – za první padesáte, za druhou pětcectima zlatých vídeňského čísla honoraru podati uvoluji. O ceně a dokonalosti jich rozhodne se sborem nestranným. První z nich nato vycházeti začne 11. září třicátým sedmým číslem časopisu tohoto – a po skončeném tisku se ihned ve skladu kněh Pospíšilových honorar doručí. Tímže způsobem pak u vydávání povídky druhé pokročím. Na ostatní ale zasláná díla poskytnuto mi budíž volně právo, aneb také je později vydati ve *Květech*, aneb spisovatelům zaslati nazpátek. Povídky nechť se pohybují v jakékoliv třídě, musí ale býti původní a čerpány z dějin vlasteneckých, aneb ze života československého; skrovnější nebudtež pak třech, aniž obšírnější pěti tištěných archů. – Zásilka rukopisů dítí se bude do skladu kněh Pospíšilových; na každém postaveno budíž motto a připojen lístek zapečetěn s tímže povrchu mottem, uvnitř ale se jménem spisovatele. Jakkoliv tuto na počátku skrovninké podáno ceny za zdařilý ducha výtvar, novota věci ve časopisném životě našem a trocha vlastenecké lásky doufám že dosti silným budou ostnem přijmouti moje pozvání! V Praze dne 1. července 1834. Redaktor *Květů českých*“ (*Květy* 1834, č. 27, s. 224).

9) LA PNP, fond J. Pospíšil.

stituce literární ceny došlo až ve čtyřicátých letech, a to na půdě Matice české, která byla pro podobné podniky více než povolána. Měla podporovat kvalitní původní produkci, vydanou knižně. První udělení ceny se uskutečnilo r. 1845. Poctu vyčíslenou sumou 40 dukátů získal tehdy J. K. TYL, a to za své *Sebrané spisy* (1844), které podle rozhodnutí komise přispěly k povzbuzení národního života,<sup>10</sup> a dále za román *Poslední Čech*, jenž se brzy na to stal terčem Havlíčkovy kritiky a rozpoutal debatu o povaze současné literární tvorby (FILÍPEK 1859:106). Kauza kolem Tylova románu byla zřejmě důvodem, proč Matice česká na nějaký čas od udělení cen ustoupila a do poloviny století další soutěž nevypsala.

Ceny za nejlepší literární práce představovaly ovšem prostředky udílené pouze nárazově a vybraným autorům. Paralelně s nimi se vyvíjela instituce honorářů jako pravidelné finanční odměny za knižní práce a časopisecké příspěvky. Korespondence a paměti současníků i dobová publicistika dokládají, že přes absenci právního podkladu honorář do českého literárního prostředí postupně pronikal a jeho podoba i vnímání veřejností se časem vyvíjely.

Poměry na samém počátku třicátých let, zejména v redakci beletristického listu *Květy*, popisuje V. Filípek: „*Doba honoráru tehdáž ještě nebyla: za práce divadelní nedostávalo se nic a za číslo Květů měl redaktor – nemýlím-li se – asi 4 zl. stříbra, přitom k ruce žádných jiných časopisů co journalistických pomůcek, leda by si jich byl za vlastní peníze opatřil; tuť ovšem bylo těžko honoráry dávat. K jakýmsi honorárům i pro přispívatele došlo to teprv později*“ (FILÍPEK 1859: 55). První honoráře byly velmi nízké. Karel Sabina vzpomíná ve své práci *Novelistika a romanopisectví české doby novější*: „*Kněhkupec Martin Neureutter, jinak muž pro národnost horlící a sám čtení milovný, zalíbil si Křivoklat tak, že pravil: Řekněte Máchovi, ať mi napíše takový historický román, jako je tenhle, a na mou věru, dám mu tři zlaté za tištěný arch! – Tenkrát panovalo takzvané vídeňské číslo. Tož bylo podle nynějšího netto dva zlaté! Tím, tušíme, jsme osvětlili materiální poměry novelistické v tehdejší době*“ (SABINA 1912: 454). O složité ekonomické situaci českých spisovatelů píše M. D. Rettigová v dopise V. M. K. Šlosarovi, opatu v Rajhradě, 23. července 1837, kde ji porovnává se situací spisovatelů německých: „*Píšu i to, co děvčatům přednáším* (tj. na industriální škole v Litomyšli – pozn. LK), *a i to by snad užitečná kniha školní pro děvčata býti mohla. Ale jest ono to, když kniha nejlépe sepsaná, tak aby ji člověk pouze proto, že česká jest, na vlastní outraty vydal, a čeká, zdaliž své vložené peníze za deset let zpět dostane. Německým spisovatelům vydavatelé rukopisy platí; český spisovatel, když rukopis impresoru darem dá, aby ještě kdoví jak dlouho čekal, než vyjde*“ (JOHANIDES 1995: 334). Na počátku čtyřicátých let se honoráře začínaly probíjovat do praxe pravidelněji. R. 1841 čteme v satirickém článku Františka Hajniše *Znamení doby české literatury*<sup>11</sup> zmínku o honorářích v Čechách: „*Znamení to vynález, kterýž ne sice u čtoucího, tím více ale u píšícího publikum ouplně chvály a jednohlasného uznání došel. Jak dlouho tomu, nemohu jistě udati; ale tuze dlouho to býti nemusí, neboť věc není ještě tuze rozšířena a mnoho jest jich posud, kteří píší a nic o tom vynálezu nevědí – ba jest jich skoro tolik jako oněch, kteří o něm nic věděti nezasluhují.*“

10) Zápis ze schůze Sboru pro řeč a literaturu českou konané 1. března 1845.

11) *Květy* 1841, č. 41, s. 326.

Praktiky vyplácení honorářů a jejich výše se u jednotlivých nakladatelů českých knih a časopisů výrazně lišily. K rozšíření honorářové praxe mohl přispět vzor Matice české (od 1831). Vedle financování vybraných knižních děl byly z tohoto fondu vypláceny také honoráře za příspěvky do ČČM (časopis otiskoval až do poloviny čtyřicátých let také krásnou literaturu). Honorář ani zde nebyl ovšem zpočátku samozřejmostí. F. Bílý píše, že v první polovině třicátých let byly honoráře v *Muzejníku* udílěny pouze „*zvláště schopným a potřebným autorům*“ (Bílý 1910: 430).

Soukromá nakladatelství měla pozici obtížnější. V předbřeznové době nebylo snadné podnikat v oboru českojazyčné beletrie, ba šlo o počínání finančně riskantní. O českojazyčné publikace nebyl na trhu velký zájem (nebyly ani uváděny v katalogích pro mezinárodní trhy) (ŠIMEČEK 2002: 75 aj.). Měšťanstvo a šlechta je nekupovaly buď pro neznalost jazyka nebo pro slabou nabídku, lidové vrstvy neměly na koupi knih prostředky. Vydavatelé musili vyvinout velké umění, měli-li obstát bez větších ztrát. Přesto někteří z nich vypláceli už ve třicátých letech honoráře, byť ne pravidelně: K. Nosovský píše v této souvislosti například o Pospíšilovi, Spurném a Neureutterovi (Nosovský 1927: 180). Jak ale ukazuje korespondence J. H. Pospíšila a jeho syna Jaroslava,<sup>12</sup> pospíšilovská firma odměňovala autory především naturální formou: výtisky knih a časopiseckých čísel (např. P. Chocholoušek dostal ještě r. 1847 za svou povídku *Pan Šimon z Vrchatic* od nakladatele J. Pospíšila pouze padesát vytištěných exemplářů knihy a musil potvrdit, že nemá u nakladatele další pohledávky), nabízela jim předplatné časopisů, které Pospíšilové vydávali (K. V. Zap žádá 14. 12. 1844 J. Pospíšila, aby jeho překlady odměnil půlročním předplatným *Květů*), prominutí dluhů za zasláné knihy (dopis J. Pospíšila S. B. Hroboňovi z 10. 6. 1845) apod. Honoráře vyplácela spíš výjimečně (Nosovský 1927: 209). V *Květech* 1837 (Příloha 26) čteme v oznámení *Laskavým čtenářům a příznivcům Květů*: „*Honoráry opět platiti se budou.*“ V letech 1837–1839 si nakladatel potřeboval zajistit příspěvky pro almanach *Vesna*, a proto opakovaně nabízel autorům slušný honorář. Pospíšilovské „zacházení“ s honorářem bylo ve své době kritizováno. Poukazovalo se na liknavost a neochotu obou nakladatelů.<sup>13</sup> Ještě v polovině čtyřicátých let, tedy v době, kdy řada jiných beletristických časopisů honoráře nejen vyplácela, ale pro jejich vyplácení měla i zavedený systém, si J. Čejka postěžoval J. N. Krouskému na praktiky J. Pospíšila v *Květech*: „*Ted' dává Malému (tj. redaktoru Květů – pozn. LK) měsíčně 15 fr. stř. a bude opět honorary sám platit – totiž neplatit. Já sám i paní Němcová nemůžeme s ním v pořádnosti ku konci přijít. A to má žurnal zvelebovat, když honorary neplatí*“ (dopis ze 30. 12. 1845; MÁCHAL 1919: 38). Nelze ovšem pospíšilovské firmě upřít, že v obrozenecké době vydala naprostou většinu českojazyčných titulů, a to i za cenu vlastních finančních ztrát. V již zmíněném dopise M. D. Rettigové V. M. K. Šlosarovi z 23. 7. 1839 čteme: „*... českých kněh až hrůzy nahromadíno a malá částka jen odchází. Ubohého Pospíšila hrozné zásoby svědčí o tom, že tomu skutečně tak, a je-li co, zač se platí, dá se Házovým; proč? – protože si hodně platiti nechají a bohatí jsou. Na to, že Pospíšil celé své jmění prvnímu vzniku literatury*

12) LA PNP, fond obou nakladatelů.

13) LEXIKON 3/II: s. 1023: „*Řada nakladatelských počínů J. H. Pospíšila byla provázena honorářovými spory s autory.*“

české obětoval, zapomínají nyní i nejlepší jeho bývalí přátelé – tak to chce tento svět“ (JOHANIDES 1995: 334).

Také ostatní nakladatelé českojazyčných periodických tisků poskytovali spisovatelům honorář: J. Spurný v časopise *Vlastimil* (1840–1842) (dopis J. Pospíšila T. A. Burianovi ze 17. a 18. 11. 1839; ČENSKÝ 1875: 84 aj.), P. M. Veselský v almanachu *Horník* (1844–1845)<sup>14</sup>, Knížecí arcibiskupská pražská konzistoř v *Časopise pro katolické duchovenstvo*, na jehož stránkách byla mimo jiné uveřejňována duchovně orientovaná poezie, nakladatelství Synové Bohumila Haase v časopise *Poutník* (nakladatelé slibují slušný honorář za příspěvky například v *Květech* 1846, č. 23, s. 88), K. V. Medau v *Pražských novinách* a jejich příloze *Česká včela*, které vydávali od r. 1846. Na Slovensku se honorářová praxe poněkud zpozdila. J. M. Hurban, vydavatel a redaktor časopisu *Nitra*, si 29. 4. 1842 v dopise postěžoval J. Pospíšilovi: „Škoda, že vyjmouce pana Vocela, žáden z českých pánů spisovatelů mi ničím nepřispěl. U nás arci s honorary zle vyhlíží. My ten zvuk neznáme jako dítko malé v bleskotu světa.“<sup>15</sup>

Výšku honoráře si nakladatelé určovali sami podle svého uvážení nebo po individuální dohodě s autorem. Z korespondence mezi nakladateli a spisovateli je patrné, že vztahy mezi oběma stranami byly ještě hodně osobní a jednání o odměně za dílo neměla dosud povahu úřední. Analýza honorářové praxe některých časopisů ale zároveň ukazuje, že již v předbřeznové době docházelo k ustavování pevných honorářových sazeb, resp. kritérií pro jejich vyplácení.

Nejlepší podmínky pro vyplácení honorářů měla, jak již řečeno, Matice česká. To se odrazilo také na jejich výši. Už na počátku třicátých let byly v ČČM stanoveny pevné částky za jeden tiskový arch rukopisu, lišící se podle toho, zda šlo o rukopis původní nebo překladový. R. 1833 se autorům vyplácely 4 zl. za jeden tiskový arch původní práce a 2 zl. za jeden tiskový arch práce překladové; od 1837 se honorář za jeden tiskový arch původní práce zvedl na 8 zl. a podobně byl navýšen také honorář za překlady (dopis J. K. Chmelenského z 26. 7. 1837 F. L. Čelakovskému; BÍLÝ 1910: 430).<sup>16</sup> Suma se v následujících letech – vlivem nárůstu členské základny Matice české a jejího jmění – stále zvyšovala. R. 1846 se za jeden tiskový arch původní práce platilo již 12 zl. a za překlady poloviční sazbou – 6 zl.<sup>17</sup> Navíc byla vyčleněna zvláštní sazba na recenzní příspěvky a referáty (tzv. kritiku), které byly výrazně lépe honorovány než příspěvky ostatní: za jeden tiskový arch recenze se v *Muzejníku* r. 1846 vyplácelo 24 zl.<sup>18</sup> Výše honorářů za příspěvky do ČČM představovala oproti praxi ostatních českých časopisů nadstandard, přesto se matiční Sbor rozhodl už r. 1849 opět navýšit honoráře a znovu při tom zvýhodnil původní českou tvorbu: 20 zl. za jeden tiskový arch původních prací a 8 zl. za překlad.<sup>19</sup>

14) V návěští uveřejněném v *Květech* 1844, č. 82, s. 328 vydavatel slibuje honorář za zaslání příspěvků.

15) LA PNP, fond J. Pospíšil.

16) Týž dopis dokládá, že šlo o částky nikoliv nepodstatné. V době, kdy byl F. L. Čelakovský zbaven místa v redakci *Pražských novin* a zároveň i profesury na pražské univerzitě, mu J. K. Chmelenský, jeden z jeho nejbližších přátel, daroval – coby podporu – honorář, který obdržel za své *Slovo o kritice*, uveřejněné v *Muzejníku* r. 1837.

17) ČČM 1846, I. sv., s. 148.

18) LA PNP, fond F. M. Klácel; dopis A. V. Šembery z 13. 1. 1846.

19) ČČM 1849, sv. I, s. 184.

Ostatní nakladatelské podniky nemohly autorům nabídnout takto příznivé odměny, avšak i v nich postupně docházelo k vyplácení honorářů podle určitých hledisek. Pro honorářovou praxi nakladatelství K. V. Medaua a Synů Bohumila Haase ve druhé polovině čtyřicátých let máme k dispozici dvě vzácná svědectví. Ve fondech Literárního archivu Památníku národního písemnictví se mezi osobní korespondencí K. Havlíčka a K. V. Zapa nachází ekonomická agenda redakcí *České včely* a *Poutníka*: Havlíčkův Honorár ve Včele 1846<sup>20</sup> a Zapova Kniha oučtů honoraru z *Poutníka* a z Památek 1846–1847<sup>21</sup>. K. Havlíček, redaktor *Pražských novin* a *České včely* od r. 1846, i K. V. Zap, redaktor *Poutníka* v letech 1846–1847, si poznamenávali honorářové sumy vyplacené jednotlivým autorům za kalendářní měsíc. Konfrontací s časopisy tak bylo možno rekonstruovat kritéria, na jejichž základě byly jednotlivé časopisecké příspěvky finančně ohodnoceny (údaje jsme přepočítali na hodnotu za 1 sloupec tisku, tj. 60 řádek: předbřeznové časopisy tiskly příspěvky obvykle ve dvou sloupcích na stránku).

Z redakčních záznamů Karla Havlíčka vyplývá, že disponoval určitou částkou, kterou dále přerozděloval v podobě honorářů, a to zřejmě podle předem daných pravidel. V lednu 1846 Havlíček vyplatil 1,30 zl. za sloupec hudebních recenzí; 0,40–0,60 zl. za sloupec odborného článku; 0,60 zl. za sloupec črty a jen 0,25 zl. za sloupec překladu beletrie nebo sloupec původní básně; v únoru vyplatil 6 zl. za hudební referát; 0,5–0,6 zl. za odborné články; 1,30 zl. za erbovní pověst; 0,60 zl. za původní novelu; 0,25 zl. za překlad beletrie; v březnu vyplácel 0,50–0,60 zl. za črty; 0,50 zl. za původní báseň a 0,50 zl. za původní novelu; v dubnu vyplácel 0,60 zl. za črty; 0,50–0,70 zl. za původní novelu; 0,40 zl. za báseň; 0,20 zl. za překlad beletrie; v červnu Havlíček vyplácel 0,40–0,50 zl. za překladové i původní úvahové práce o literatuře; 1,30 zl. za původní báseň; v červenci Havlíček vyplácel 0,70 zl. za původní povídky a črty; 0,50 zl. za původní vlastivědný cestopis a 0,80 zl. za překlad biografie Camoesovy; v srpnu vyplácel 0,80 zl. za úvahu o vztahu Němců a Slovanů a za etnografický materiál – pověry; 0,50 zl. za črty. Nerovnoměrnost některých položek v jednotlivých měsících může vycházet z nepřipočtení příspěvků, u nichž Havlíček neuvedl autora, a nelze tedy ani zjistit rozsah a žánr příspěvku.

Přes svou přibližnost umožňují tyto údaje udělat si rámcovou představu o honorování příspěvků v *České včele* r. 1846. Výrazně preferován byl recenzní typ příspěvků (J. Čejka dostával za své hudební recenze a zprávy výrazně vyšší částky nežli jeho kolegové, kteří pro časopis přeložili povídku, průměrně šlo asi o 1 zl. za sloupec); slušně ohodnocena byla také původní beletristická produkce (0,50 zl.) a naučné články (0,70–0,80 zl.); naopak nízko honorovány (a tudíž jako žánr níže hodnoceny) byly v *České včele* roku 1846 básně a překlady (zejména beletrie) (0,25 zl.).

Také v časopise *Poutník* se při výpočtu honorářů zřejmě kombinovalo hledisko rozsahu, žánru a původnosti. Roli hrála ale i významnost příspěvků, která byla naznačena formou písma. Články vysázené petitem byly placeny méně nežli články tištěné garmondem (obvykle povídky). Ze Zapových záznamů víme, že J. J. Křičenský obdržel

20) LA PNP, fond K. Havlíček; karton 41.

21) LA PNP, fond K. V. Zap.



za původní prózu *Jarmark v městečku českém* (*Poutník* 1846) 14 zl., J. Kaška za původní povídku *Nesmělý ženich* 21 zl. a V. Staněk za cestopis *Cesta do Bělehradu*, uveřejňovaný na pokračování a obsahující padesát sloupců, 22 zl. (cestopis se tedy honorářově cenil stejně vysoko jako původní novela). Výrazně nižší honorář byl vyplácen za překlady. Za překlad povídky *Sedlák podolský* pro *Poutníka* 1847 získal K. V. Zap pouhý 1,45 zl. a V. Vávra za překlad pověsti *Antar* 4 zl. H. Jireček za původní povídku *Vysněný ženich* 9 zl. a V. D. Lambl za *Zápisky cestujícího po Slovensku*, jejichž rozsah byl sedmdesát sloupců, 35 zl. Z přepočtu těchto údajů vyplývá, že za původní povídku nebo cestopis pro časopis *Poutník* redaktor vyplácel cca 0,50 zl. za sloupec, za drobné zprávy dostal autor průměrně 0,35 zl. za sloupec a jen 0,16 za jejich překlad, také překlad povídky či pověsti Zap cenil na pouhých 0,20 zl. za sloupec.

Z ojedinělých zmínek v korespondenci spisovatelů víme, že diferencovaně byly honoráře vypláceny rovněž v ostatních časopisech. Jan Spurný za příspěvky do časopisu *Vlastimil* (1840–1842) vyplácel poměrně vysoké honoráře a lišil přitom příspěvky původní a přeložené: „*Pan Spurný podává (ve Vlastimilu – pozn. LK), jak Vám bez toho známo, za tištěný arch práce původní 20 fr. (tj. zlatých – pozn. LK) a přeložené 15 fr.*“ (dopis A. Řeháka F. Douchovi ze 17. 2. 1840, STEHLÍK 1916–17: 804; NOSOVSKÝ 1927: 215). Také redaktorům *Palečka* vyplácel J. Spurný po 20 zl. a za reedice tohoto časopisu přidal dalších 10 zl. (NOSOVSKÝ 1927: 180). – *Časopis pro katolické duchovenstvo* naproti tomu platil autorům ještě r. 1848 za jeden tiskový arch pouze 6 zl.<sup>22</sup>

Poněkud jiné byly poměry v centrálním Rakousku. Průměrná výška honoráře vypláceného zde ve třicátých a čtyřicátých letech byla 20–40 zl. za jeden tiskový arch. Šlo tedy o částku, která významně převyšovala český průměr (BACHLEITNER – EYBL – FISCHER 2000: 195).

### III. Dobová individuální a společenská reflexe odměňování literární práce

Čeští spisovatelé první poloviny 19. století publikovali své básně, povídky či divadelní hry velmi často vědomě bez nároku na odměnu (NOSOVSKÝ 1927: 179). Gesto odmítání peněžní formy odměny za literární práci bylo ale kompenzováno jiným, nehmotným způsobem (terminologií francouzského sociologa Pierra Bourdieua můžeme mluvit o „symbolickém kapitálu“). Národněobrozenské úsilí vytvořilo v první polovině 19. století zcela specifické prostředí pro literární tvorbu, která zde byla považována za službu národu a dobrovolnou vlasteneckou obět s cílem „probudit“ a dále vzdělávat českou kulturu. Autor byl za svou práci odměňován nikoliv penězi, ale vědomím, že to-muto cíli pomáhá.

V. Filípek vzpomíná na J. K. Tyla: „*Psal nejen pro Květy, psal i pro divadlo, láska k vlasti byla tu jeho vůdkyní, a jeho blahostí a hlavní odměnou bylo to, když viděl, že jeho snažení není nadarmo, že aspoň poněkud přispívá k čilejšímu životu v národu našem, neboť jiné, materiální odměny nemohlo se tehdy očekávat. Tu se víc a hlavně jednalo z ochoty, více z lásky k věci dobré. Doba honoráru tehdy ještě nebyla*“ (FILÍPEK 1859: 55). – Z korespondence J. Pospíšila se spisovateli v letech 1836–1841 vyplývá, že autoři nežádali

22) *Časopis pro katolické duchovenstvo* 1848, s. 194.

o honorář za příspěvky pro *Květy*, ale posílali je zdarma.<sup>23</sup> – V. Zelený připomíná v monografii o Josefu Jungmannovi, že čeští spisovatelé se na počátku třicátých let často vědomě zříkali honoráře za své příspěvky do *ČČM*, aby neoslabovali jmění Matice české (ZELENÝ 1881: 280) atd.

Korespondence českých spisovatelů předbřeznové doby kromě toho dokládá, že psaní zdarma nebylo chápáno pouze jako individuální projev lásky k národu, ale také jako výraz vysoké kulturnosti českého národa vůbec, potažmo celého Slovanstva. Naopak tvorba za peníze byla jakožto znak zjištěnosti – v duchu vlastenecké rétoriky – přisuzována německojazyčnému kulturnímu prostředí, vůči němuž se český národ vymezoval.

R. 1839 píše Mořic Fialka v dopise J. Pospíšilovi v souvislosti s almanachem *Vesna*, jehož vydávání bylo ohroženo pro nedostatek příspěvků: „*Mám-li příčinu toho divného sobě počínání u jakés osobné nenávisti hledati, aneb v zjištěnosti, nevím. Nenávist a svár již dávno hrob vlasti vyryly... Cožpak říci o zjištěnosti? U českého spisovatele bych se byl nikdy nenadál takové ohavnosti. Zůstavme to kupčení jinojazyčníkům. Slovanský duch k rozšírování pravé národní osvěty nás nikdy neopouští. Nám Uměna bude vždy vážnou bohyní, nikolivěk dojnou krávou, která by nás máslem na brambory opatřila. Vездеjší chléb at se těžší vездеjší prací; vždyť pak i apoštol(ov)é Páně živili jsou se řemesly – tkalcovstvím, rybářstvím, bednářstvím – blahodátné světlo národům neprodávající.*“<sup>24</sup> – Podobně B. Jablonský oceňuje v dopise J. Pospíšilovi z 24. února 1847 rozhodnutí nakladatele tisknout český časopis *Průmyslová škola* zdarma: „*Jest viděti, že jsme my Čechové přeče patriotičtější nežli naši Němci. Ti hledí jen svého zisku.*“<sup>25</sup>

Uvedený stav, kdy se čeští vlastenci vzdávali honoráře, aby prospěli české kultuře, byl charakteristický zejména pro první tři desetiletí 19. století. Zhruba od počátku čtyřicátých let lze pozorovat první změny. Spisovatelé si postupně uvědomují nárok na finanční odměnu za své dílo, vytváří se u nich autorskoprávní vědomí: začínají se hlásit o honoráře a stále průrazněji je nárokovat. Úlohu tu mohlo sehrát postupné zavádění honorářů do nakladatelské praxe, o kterém byla výše řeč, hlavní příčinou ale zřejmě byla celková proměna společenského klimatu v předrevolučních a revolučních letech (1848–1849). O procesu vypovídá opět soukromá korespondence. První stopy nacházíme v dopisech mezi spisovateli samými na počátku čtyřicátých let. Autoři si vzájemně stěžují na nezaplacení práce; ti, kteří jsou vzdáleni nakladatelským centřům, prosí přátele o pomoc při vymáhání honoráře u nakladatele či redaktora apod. Obtížnějším krokem byla přímá komunikace s nakladatelem. Dopisy prozrazují, že první žádosti o honorář byly spojeny s nejistotou a mravními zábrany. Rozpor s dosavadní vlasteneckou rétorikou se spisovatelé snaží tlumit připomínkou svých zásluh apod. Velmi názorně ukazuje novou situaci jazyk dopisů, který je nesmělý, formulace jsou rozpačité a omluvné (vyskytují se slovesa typu: přimluvit se, prosit ad.).

K. V. Zap napsal 20. 1. 1842 ze Lvova K. B. Štorchovi: „*Přimluvte se u Tyla stranu honoráru, jež mi za svoje články ve Vlastimilu dlužen jest... Proste pána Tomka, aby mně*

23) LA PNP, fond J. Pospíšil.

24) Tamtéž.

25) Tamtéž.

psátí ráčil a spolu oznámil, mnoho-li honoráru pro mě z časopisu musejního 3. a 4. svazku vypadlo a zdali ho pan Šafařík jemu odevzdal...“<sup>26</sup> – Také Zapovy dopisy Štorchovi ze 6. 12. 1842 a 18. 3. 1843 obsahují prosbu, aby mu Štorch pomohl dostat slíbené honoráře od redaktora P. J. Šafaříka v ČČM a od Spurného ve *Vlastimilu*, a stížnost, že Tyl nezaplátil honorář za Zapův příspěvek do *Květů*.<sup>27</sup> – V dopise z 24. listopadu 1842 M. Fialka formuluje žádost nakladateli J. Pospíšilovi o honorář za překlad Dickensova *Olivera Twista*. Činí to s velkými rozpaky (není to tak dávno – r. 1839 –, kdy psal nakladateli, že „nám Uměna nebude dojnou krávou“): „Ze strany honoráru, o němž se zmíniti ráčíte, jsem velmi na rozpacích, jsa pouhým nováčkem v takových záležitostech.“ Prosí Pospíšila, aby částí honoráře byl uhrazen jeho dluh za knihy a členství v Matici české, ostatní peníze aby mu nakladatel po vydání *Olivera Twista* poslal. Slibuje další spolupráci a připomíná, že „i *Květům věrný zůstává*“ (tedy zřejmě bez nároku na honorář). To, co na konci třicátých let považoval za samozřejmost, nyní prezentuje jako svoji zásluhu.<sup>28</sup>

Postupující kapitalizace společnosti a zejména revoluční události 1848–1849 posílily občanské sebevědomí české společnosti, což se odrazilo i na sebevědomí autorském. V dopisech z této doby se již objevuje energičtější hlas a jasnější formulace nároků, ve slovní zásobě pozorujeme výskyt slov typu žádat, vymínovat si apod.

V dopise ze 6. 10. 1849 žádá J. Ehrenberger nakladatele J. Pospíšila o peněžitou odměnu za historickou povídku *Letnice jaroměřské*. Dodává, že v případě neshody by se mohl obrátit na jiného nakladatele: „Nucena se vidím, kromě obyčejných (tj. obvyklých – pozn. LK) 23 gratis výtisků, ještě nějakou peněžitou odměnu od Vašnosti žádati. Račte mi laskavě udati, zda-li a moc-li byste za tištěný arch dáti mohli? Bylo by mi milo, kdybychom se o tu věc shodli, abych se jinám uchylovati nemusil.“ Dodatek k tomuto dopisu, v němž se kněz Ehrenberger ve svém nárokování finanční odměny odvolává na samotnou Bibli, prozrazuje ale, že si autor stále ještě uvědomuje možné morální hodnocení svého stanoviska: „A jelikož samo Písmo dí: hoden jest dělník mzdy své – tuť doufám, že pro takovou žádost zlého o mně nepomyšlíte.“ Také v dalším dopise z této doby formuluje J. Ehrenberger zcela sebevědomě finanční podmínky vydání svých povídek u Pospíšila: „Při tom však s úctou to sobě vymínuji, abych za práci předloženou slušně dle možnosti nakladatelovy byl honorován; a pak aby pan nakladatel povídku tuto (jak to za minulých let s některými pracemi páně Chocholouškovými učinil) co výňatek z *Květů* ještě o sobě vytiskl a z takového vydání abych patnácte výtisků zdarma obdržel. Pod těmito výminkami chtěl bych Vašnosti více takových povídek podati.“<sup>29</sup>

Uvedené příklady „občanských“ postojů k honorářům ovšem neznamenají, že by se zcela ztratily postoje „vlastenecké“. Celá čtyřicátá léta jsou ve znamení dvojího přístupu k odměňování literární práce: symbolická forma odměny trvá vedle formy peněžní (např. příspěvky pro Havlíckovy *Národní noviny* bývaly v revolučních letech 1848–1849 často zasílány zdarma, z pouhého vlasteneckého nadšení).<sup>30</sup>

26) LA PNP, fond K. B. Štorch.

27) LA PNP, fond K. B. Štorch.

28) LA PNP, fond J. Pospíšil.

29) LA PNP, fond J. Pospíšil; dopis J. Pospíšilovi, b. d.

30) LA PNP, fond K. Havlíček.

Postupnou proměnu společenského klimatu vzhledem k instituci honoráře lze pozorovat nejen v individuálních postojích českých spisovatelů, ale také v obecném mínění, jak je odrážela dobová publicistika. Ta se především snažila formulovat význam honoráře z hlediska jeho přínosu k rozvoji české literatury.

Patrně prvním, kdo se veřejně vyjádřil k instituci honoráře v českém literárním prostředí, byl J. K. Tyl v polovině třicátých let v článku *Pohled na literaturu nejnovější*.<sup>31</sup> Zamýšlí se zde nad úrovní soudobých českých časopisů, jeho úvaha však míří dál – na českou literaturu vůbec. Tyl odmítá – na svou dobu jistě odvážně – dosavadní chápání české literární tvorby jako oběti pro národ, protože prý ve svém důsledku rozmnožuje v literatuře diletantismus. Upozorňuje na nutnost jiného přístupu, který by podpořil větší zodpovědnost spisovatelů a vedl tak ke zkvalitnění jejich práce. Jako prostředek schopný podpořit změnu navrhuje Tyl právě honorář:

*„Zdá mi se býti zbytečno mnohými slovy ohledávati, komu by se přičknouti měla vina někdy vzrůstajícího se zkvétání, pak opět nastávajícího hynutí časopisů našich; jelikož mi připadá, že se posud ještě jednoho, a sice radikálního prostředku neužilo, jakž by časopis nejlepšího a nejhojnějšího ovoce vydával. Já – co do mého soudu – radil bych, aby kterýkoli vydavatel jakéhokoli časopisu jedenkrát slušným honorárem pracovníků získati si hleděl; takž by, jestli ne docela, aspoň částkou, pouhý diletantismus v spisovatelstvu našem musel přestati, takž by vybranějších a jadrnějších prací lze bylo se nadíti – kdežto nyní redaktor často rukopisu jako z milosti boží zasláného užítí musí, nechce-li aby se řeklo: Hle pána výběravého – ani zdarma mu to dobré není! – Časové, když to čeští spisovatelé jedině za službu vlasti prokázanou pozorovali, času, píle a schopností bez všeliké jiné náhrady obětující, když plody jich tiskem božího světla uzřely – ti časové hynou den po dni, i zcela co nevidět pohynou. A to doufám nebude žádné straně se škodou; jeť to znamení v pevný kořen se rozbíhající literatury, kteréžto pochodí z neklamného přesvědčení, že spisy české již na místech hojných z uvítání laskavého se radují.“*

Praxe však ukazovala, že instituce honoráře sama o sobě nemůže kvalitu literatury zásadně ovlivnit. V situaci, kdy české literární prostředí dosud nedisponovalo dostatečným množstvím talentů, nemohla odměna za literární dílo plnit funkci motivace. Názorným příkladem je osud almanachu *Vesna*, vydávaného v letech 1837–1839 (tři ročníky). Ačkoliv vydavatel J. H. Pospíšil opakovaně slíbil za příspěvky slušné honoráře, české spisovatelstvo nebylo schopno vyprodukovat dostatečný počet kvalitních textů, zejména původních povídek a novel, na nichž almanach stál. Podobný osud sdílely i další náročnější české časopisy a almanachy.

V *Květech* 1837<sup>32</sup> vyšlo oznámení o almanachu *Vesna* s výzvou spisovatelům, aby posílali příspěvky do dalšího ročníku; bylo zakončeno slibem: „*O slušnou odměnu za přijaté články bude všemocně pečováno.*“ Znovu byli spisovatelé požádáni o příspěvky do almanachu *Vesna* v *Literní zprávě*, oznamující vydání druhého ročníku *Vesny*<sup>33</sup>; i tady byla slíbena „*slušná odměna*“. Vydání třetího ročníku se opozdilo. Příčiny sdělil J. H. Pospíšil v *Příloze ku Květům* 1839, č. VII: „*Ačkoli vydavatel, jakož o sobě svědectví*

31) *Květy* 1836, příloha 15, s. 59 a příloha 16, s. 61.

32) *Květy* 1837, příloha I.

33) *Květy* 1838, příloha I.

dáti může, k časnějšímu jejímu se objevení žádné snahy nezanedbal, přece nepoštětilo se toho za rozličnými překážkami docílití...“ Ve vydávání chce pokračovat dál a vyzývá spisovatele k podpoře jediného českého almanachu. Znovu slibuje slušnou odměnu. Čtvrtý ročník almanachu ale již nevyšel. R. 1840 v *Příloze ku Květům*<sup>34</sup> čteme ve zprávě *Opět zmínka o Vesně*: „Na almanach, přáteli, čekání tvé marné bude; Vesna na r. 1840 nevyjde. Proč? Jsoutě v tom rozličné překážky, a sice nejhlavnější, že se vydavateli skoro žádných rukopisů nesešlo, navzdor slibování slušné odměny u veřejném oznámení, navzdor prudkému horlení na ocháblost vlastenecké lásky v srdcích spisovatelských. Nu, vždyť jsi to snad četl! Někteří mají zato, že k vytrvalosti spisovatelské pouze vlastenecká láska dostatečná není. Všeho dobrého do třetice; Vesna aspoň proti tomu přísloví se neprohřešila.“<sup>35</sup> – Podobně vysoké honoráře nabízené nakladatelem Janem Spurným příspěvatelům časopisu *Vlastimil* (1840–1842) (Nosovský 1927: 215) nebo P. M. Veselským příspěvatelům almanachu *Horník*<sup>36</sup> nezabránilo zániku těchto ambiciózních listů.

Reálnější stanovisko k funkci honoráře v českém literárním prostředí zaujal lékař a spisovatel J. Čejka v recenzi posledního svazku *ČČM*, uveřejněné v *Květech*.<sup>37</sup> Honorář podle něho nemůže sám o sobě ovlivnit kvalitu české literatury, může ale zvýšit její prestiž (a tím i prestiž jejich tvůrců) ve společnosti:

„... aniž myslím, že se dokonalost prací pouhým placením docílití dá; přece ale svrchu dotčený stav dovoluje, aby ctěné vydavatelstvo (tj. Matice česká jako vydavatel *Časopisu Českého muzea* – pozn. LK) bohatší odměnou veřejnou sankcí vydalo, jakou důležitost svým pojednáním a pracem přikládá.“<sup>38</sup>

Čejkova úvaha měla paralelu v úvahách, které se objevily v rakouském prostředí již na počátku 19. století. Jistý vídeňský knihkupec se tehdy vyjádřil, že spisovatelé by neměli být odměňováni penězi, nýbrž společenským oceněním: povýšením v úřadě, řádem nebo titulem, tedy tak, aby byla zdůrazněna společenská prestiž jejich práce. Tím, že spisovatel přispěl k národní kultuře, dokazoval prý také schopnost výkonu ve vyšším úřadě (např. Grillparzer s tímto postupem údajně počítal a nestaral se o výhodný prodej svých prací; doufal, že bude oceněn důležitým postem ve státní službě) (BACHLEITNER – EYBL – FISCHER 2000: 168).

## Závěr

Ekonomickou situaci českých spisovatelů a české literární tvorby vůbec spoluovlivňovalo v první polovině 19. století několik faktorů. Bylo to především rakouské právní prostředí (nárok na honorář nebyl zakotven ještě ani v zákoně o autorském právu z r. 1846), dále složitá ekonomická situace nakladatelů českých knih a časopisů (málo početná a sociálně slabá čtenářská základna českojazyčných knih a časopisů bráni-

34) *Květy* 1840, příloha I.

35) Přetisk textu z *České včely* 1840/1: –ý: *Výňatek z listu přátelského*.

36) *Květy* 1844, č. 82, s. 328.

37) *Květy* 1844, č. 54, s. 216.

38) J. Čejka v tomto článku reaguje na zprávu matičního sboru o velmi dobré finanční situaci organizace (jen v prvních třech měsících roku obdržela z příspěvků členů 700 zl.) a navrhuje, aby byla v *Muzejníku* zvýšena honorářová sazba za příspěvky. Argumentuje tím, že *Muzejník* dosud platil autorům méně než ostatní spisy téhož druhu. Má na mysli zřejmě cizojazyčná periodika podobného typu, protože v českém prostředí r. 1844 jiný vědecký časopis neexistoval a ostatní české časopisy vyplácely honoráře mnohem nižší než *ČČM*.

la vytvoření kapitálu potřebného k uhrazení všech složek souvisejících s vydáváním českojazyčného tisku, včetně honorářů) a konečně i vlastenecká rétorika považující literární tvorbu bez nároku na honorář za ctnost (službu národu). – Předbřeznová doba 1830–1848 se z hlediska ekonomického zázemí české literární tvorby jeví jako doba přechodová. Během třicátých a zejména čtyřicátých let dochází nejen k postupné proměně ekonomického prostředí, které se začalo vstřícně otevírat instituci honoráře (nakladatelé českých knih a beletristických časopisů užívali s větší či menší pravidelností finanční odměny jako prostředku povzbuzení literární produkce), ale také k proměně postojů české spisovatelské obce. K dosavadnímu vlasteneckému diskursu, odmítajícímu finanční odměnu jako znesvěcení literární práce pro národ, přistoupil – také pod vlivem proměn společenského klimatu v revolučních letech 1848–1849 – prozaičtější diskurs občanský, pro nějž již bylo samozřejmé nárokování odměny (vlivem trvajícího podřízeného postavení českého národa v rámci rakouské monarchie zůstává ale „obět' pro národ“ silným argumentem i v době, kdy se společnost začíná kapitalizovat a občansky uvědomovat, připomeňme např. dobrovolné příspěvky do Havlíčkových *Národních novin* v letech 1848–1849 nebo pozdější sbírky na Národní divadlo).

Doba předbřeznová tak připravila společenské klima k pozdějšímu přijetí právně uzákoněné instituce honoráře jako peněžité odměny za duševní dílo.

## PRAMENY

Literární archiv Památníku národního písemnictví – fondy:

POSPÍŠIL, Jan Hostivít

POSPÍŠIL, Jaroslav

HAVLÍČEK, Karel

ZAP, Karel Vladislav

ŠTORCH, Karel Boleslav

KLÁCEL, František Matouš

BÍLÝ, František (ed.)

1910 *Korrespondence Frant. Ladislava Čelakovského II (Dopisy z let 1829–1842)* (Praha: Česká akademie císař. Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

ČENSKÝ, Ferdinand

1875 *Z dob našeho probuzení* (Praha: F. A. Urbánek)

FILÍPEK, Václav

1859 *J. K. Tyl* (Praha: Kober – Markgraf)

MÁCHAL, Josef

1919 „Z korespondence Josefa Čejky“, *ČČM* XCIII, I, s. 33–43

PICHL, Josef Bojislav

1936 *Vlastenecké vzpomínky* (Praha: Fr. Borový)

SABINA, Karel

1864 „Novelistika a romanopisectví české doby novější 3“, *Kritická příloha k Národním listům*, s. 358–359 (přetisk in *Vybrané spisy K. Sabiny 2*, 1912, Praha: Jan Laichter, s. 433–465)

SLAVÍK, Václav Otakar (ed.)

1909 *Karla Aloisa Vinařického Korrespondence a spisy pamětní II (Korrespondence od r. 1833–1849)* (Praha: Česká akademie císař. Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

STEHLÍK, Otto

1916–17 „Korespondence Františka Douchy“, *Vlast XXXIII*, s. 803–811

## LITERATURA

BACHLEITNER, Norbert – EYBL, Franz – FISCHER, Ernst

2000 *Geschichte des Buchhandels in Österreich* (Wiesbaden: Harrassowitz)

JOHANIDES, Josef

1995 *M. D. Rettigová* (Praha: Melantrich)

KUSÁKOVÁ, Lenka

2007 „Božena Němcová a periodický tisk jako prostor literární komunikace v letech 1843–1861“; in R. Adam (ed.): *Božena Němcová – jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu* (Praha: FF UK), s. 19–29

## LEXIKON

1985 *Lexikon české literatury*, díl 1, A–G. Red. V. Forst (Praha: Academia)

1993 *Lexikon české literatury*, díl 2, H–L. Red. V. Forst (Praha: Academia)

2000 *Lexikon české literatury*, díl 3, M–Ř. Red. J. Opelík (Praha: Academia)

NOSOVSÝ, Karel

1927 *Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého* (Praha: vl. nákladem)

PECHLIVANOS, Miltos – RIEGER, Stefan – STRUCK, Wilhelm – WEITZ, Morris (edd.)

1999 *Úvod do literární vědy* (Praha: Herrmann a synové)

PILÁT, Jan

1955 *Redaktorská činnost J. K. Tyla* (Praha: Orbis)

SENGLÉ, Friedrich

1971 *Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution 1815–1848*. Sv. 1 (Stuttgart: J. B. Metzler)

ŠIMEČEK, Zdeněk

2002 *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag; řada Geschichte des Buchhandels, Band 7)

URFUS, Valentin

1990 „Počátky novodobého autorského práva“, *Documenta Pragensia* X/2 (Archiv hlavního města Prahy), s. 335–343

ZELENÝ, Václav

1881 *Život Josefa Jungmanna* (Praha: F. A. Urbánek, 2. vyd.)



# Mácha a peníze

## K identitě básníka a mecenáše

Marek Příbil

Špatné materiální poměry rodiny, do níž se Mácha narodil a v níž setrval pravděpodobně až do svého odchodu do Litoměřic, jsou všeobecně dobře známy. Proto jen stručně rekapituluji nejdůležitější fakta, a to především na základě životopisu z pera Karla Janského *Karel Hynek Mácha: Život uchvatitele krásy* a Janským uspořádaného souboru memoárových textů *Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků*. Živitel rodiny, Máchův otec Antonín Mácha, pracoval manuálně v některých pražských mlýnech až do chvíle, kdy byl špatným zdravotním stavem (podle lékařské zprávy trpěl tuberkulózou a dnou) donucen toto fyzicky náročné zaměstnání opustit. Čtyři roky čekal na kladné vyřízení žádosti o povolení provozovat krupařskou živnost. Příjmy z této živnosti byly zřejmě minimální, uvážíme-li, že Máchův otec platil na výdělkové dani nepatrných 8 zl. ročně. Zemřel r. 1843 jako chovanec chudobince u sv. Bartoloměje. Postupný sociální propad rodiny, na němž se pravděpodobně podílel i státní bankrot r. 1811, je dobře patrný z častého stěhování rodiny z bohatších lokalit Prahy do chudších. Současníci (Sabina, Pichl, Mach) s oblibou vzpomínají na nuzný interiér bytu na Dobytčím trhu. Co se týče Máchy samotného, příznačné je, že byl kromě prvního pololetí první gymnaziální třídy osvobozen od placení školného, ačkoliv roli tu hrály nepochybně i studijní výsledky, a poplatků za studium byl zproštěn i na univerzitě. Máchova pozůstalost zahrnovala *Knihu k čtení pro žáky českých škol v městech a městečkách cís. král. zemí. Díl druhý. O šlechtivosti, jež na titulním listě nesla razítko: „Darmo pro chudé“*. Konečně z dopisu Eduardu Hindlovi z 9. října 1836 (MÁCHA 1972: 330) se dozvídáme, že rodiče Máchu na cestu do Litoměřic vybavili třemi dvacetníky, tedy pouhým jedním zlatým. Pro srovnání: podle Máchova vlastního udání (dopis rodičům z 1. nebo 2. října 1836; MÁCHA 1972: 327) platil na počátku pobytu v Litoměřicích za večeři a nocleh pokaždé 1 zl. 40 kr. v. č.

Je tedy velmi pravděpodobné, že rodiče mohli Máchovi zajistit pouze elementární materiální zaopatření, případně poskytnout jen příležitostnou finanční výpomoc v tísni. Na to zřejmě Mácha spoléhal, když v dopise z Litoměřic z 1. nebo 2. října 1836 (MÁCHA 1972: 327) oznamuje rodičům, že přijede do Prahy, a žádá je, aby mu přichystali prádlo a peřiny a nějaké peníze na dopravu věcí do Litoměřic, a když několik dní později v listu určeném rodičům a Lori píše: „*Psaní od vás z Prahy očekávám s bratrem*

a se svýma věcmi, nebo nejdéle 4 dni po něm, a to se rozumí, že ne prázdné; já bych si dal rád spravit a obarvit dveře u pokojů a rámy u oken a vymalovat pokoje, dřív než tam se nábytek urovná, – a nemám peníze k tomu“ (MÁCHA 1972: 332). Zda Mácha peníze obdržel, není jasné.

Mácha však jako by se pozoruhodně dokázal vymknout nepříznivým materiálním danostem své rodiny. Z jeho deníků a korespondence a ze vzpomínek současníků vysvítá, že vedl finančně relativně náročný život: podle všeho hojně navštěvoval kavárny<sup>1</sup> a hostince, chodil na divadelní představení (ovšem samozřejmě ne vždy jako platící divák), účastnil se různých slavností, podle svých vlastních slov z dopisu Janu Máchovi z 10. března 1835 „prohejřil (...) množství peněz a zdraví v letošním nesmírném masopustě“ (MÁCHA 1972: 310), kupoval knihy, poměrně nákladně se oblékal, vlastnil kytaru a snad i pistoli, ale především znovu a znovu cestoval. Z hlediska ujasnění Máchových finančních možností je pak přirozeně nejzajímavější Máchova cesta nejdělsí, cesta do Itálie.

Mácha a Antonín Strobach byli na své cestě na jih a zpět jen způli nenáročnými, až asketickými poutníky. Po dnech špatných následovaly dny dobré a naopak. V Máchově heslovitém *Deníku na cestě do Itálie* se záznamy o spaní na seně a v lese, dlouhých pochodech, skromném občerstvení či o vynechání oběda mísí se záznamy právě opačného charakteru: „Nocleh. Krásný pokoj. Zvěřina. Hosté. Noc nepokojná“ (MÁCHA 1972: 263), „šest žejdlíků vína“ (IBID.: 264), „holbu vína“ (IBID.: 264), „Jeli jsme s bavorskou počtou po Bavorsku. (...) Pivo bavorské“ (IBID.: 265), „dobrá večere“ (IBID.: 266), „těžké peřiny“ (IBID.: 266), „večere slavná“ (IBID.: 270), „Snídali polívku a holbu vína. (...) Jeli s vozem“ (IBID.: 271), „Seděli jsme v Palazzo ducale. Gsichy paní hospodské. Nechali jsme tam boty“ (IBID.: 272) atd. Záznam z 24. srpna (IBID.: 271) pravděpodobně znamená, že Mácha a Strobach od začátku cesty, tj. asi za šestnáct dní, vypili 82 žejdlíků vína (přibližně 30 l). Za zvláštní pozornost stojí cesta lodí z Benátek do Terstu, hostina a pitka v Lublani ve společnosti básníka Prešerena, bohatý oběd ve Wildonu, nocleh v Štýrském Hradci u Zlatého orla a pobyt ve Vídni s návštěvou divadelních představení, koncertů, obrazárny, muzeí a Pratru. Celkové náklady na cestu musely být podstatně vyšší než zcela minimální, jak se někdy uvádí.

Určitou Máchovu nezávislost na rozpočtu rodiny snad naznačuje kromě výše řečeného i imperativní tón Máchových dopisů adresovaných rodičům, který je těžko slučitelný s úplnou existenční závislostí odesílatele.

S Máchovým relativně vysokým životním standardem nápadně kontrastuje v podstatě úplná absence zmínek o jeho aktivitách zacílených na získávání finančních prostředků v denících, dopisech a také ve vzpomínkách současníků.<sup>2</sup> Tuto absenci nelze vysvětlit tím, že by snad Mácha odmítal písemně registrovat všední události. Jeho deníky jsou prostoupeny záznamy banalit a s velkou pečlivostí zachycují právě záležitosti ekonomického rázu, především konkrétní peněžní vydání. Stejně tak v dopisech se Mácha nezdráhal psát o ryze praktických problémech. Ponecháme-li stranou Máchovo působení v Litoměřicích a transakce a zisky spojené s vydáním *Máje*, které mohly ovlivnit

1) Údaje z Máchových deníků o návštěvě kaváren shrnuje a komentuje Josef KROUTVOR (1999).

2) Tato absence vytváří zajímavou analogii mezi básnickovými biografickými daty a jeho literárním dílem, v němž se motiv práce téměř nevyskytuje.

už jen úplný závěr Máchova života, a ponecháme-li zatím stranou i ostatní publikační činnost, o níž bude řeč později, a přijmeme-li předpoklad, že Mácha pomáhal Lori „rantlovat“ a „anfeuchtovat štráfky“ bez nároku na peněžitou odměnu, pak se v celém souboru relevantních biografických textů nacházejí už jen dvě zmínky spojitelné s určitými Máchovými finančními zisky.

První z nich se nalézá v deníku z r. 1835 v záznamu z 21. října a zní takto: „*Byl jsem poprvé u Poche; jej a Mastíka učiti česky*“ (MÁCHA 1972: 292). JANSKÝ (1953: 174) z této poznámky poměrně odvážně vyvozuje, že Mácha dával kondice zámožnějším spolužákům, aby měl na útratu. Nelze však vyloučit, že se jednalo o záležitost jednorázovou, např. o pomoc při přípravě ke zkoušce z české řeči na univerzitě, a především se zdá pravděpodobné, že Mácha vyučoval bez nároku na honorář, jednak proto, že oba jmenovaní byli jeho spolužáci, jednak proto, že mohl výuku češtiny považovat za vlasteneckou povinnost. Leccos naznačuje i mlčení Václava Macha v *Akademických pamětech* (JANSKÝ 1958: 149–201), který měl bohatou zkušenost se soukromým vyučováním, a kdyby o Máchově pedagogické činnosti věděl, asi by ji neopomněl zmínit.

Druhou zmínku obsahuje dopis Eduardu Hindlovi z konce ledna nebo začátku února 1836, v němž mimo jiné stojí: „*Hned po Vašem odchodu – neshodl jsem se v divadle – a dal jsem divadlu výhost – za lístky jsem tedy neobdržel nic*“ (MÁCHA 1972: 315). Poslední věta jako by napovídala, že Mácha dostával určitý podíl ze zisku z prodaných vstupenek na představení, v nichž vystupoval nebo při jejichž přípravě vypomáhal. To se ovšem neslučuje s podstatou ochotnického divadla a Mácha sám v dopise Janu Máchovi z 10. března 1835 píše: „*Vystoupil jsem (to se rozumí všecko pro oslavu jména našeho) třikrát na zdejším pražském Stavovském divadle českém jakožto herec z ochoty*“ (MÁCHA 1972: 310). Na druhou stranu je dobře doloženo, že Mácha dostával za svou divadelní činnost volné vstupenky. Snad se tedy v případě klíčové věty jedná o syntaktickou deformaci a její pravý smysl měl být: lístky jsem tedy neobdržel žádné.

Na základě dnes dostupných materiálů nelze tedy soudit, že by byl Mácha až do svého odchodu do Litoměřic jakýmkoliv způsobem zaměstnán za mzdu. Zejména deník z r. 1835 se nese v duchu úplné existenční bezstarostnosti a volnosti, který vyniká tím více, čím ostřeji kontrastuje s těžkou počáteční etapou Máchova pobytu v Litoměřicích.

Problémem o sobě je Máchova publikační činnost. Pokud vím, tak není nijak doloženo, zda Mácha za vydání svých básní a povídek ve *Večerním vyrazení*, *Kroku*, *Jindy a nyní* a *Květech* obdržel nějaký honorář, případně jaký. Něco se však dá vysoudit z dobových zmínek a z pozdějších odborných textů dotýkajících se dobové honorářové praxe, které se mi ve skromném počtu podařilo shromáždit.<sup>3</sup> Vyplývá z nich, že se ve třicátých letech 19. stol. za publikování českých textů v časopisech a za odevzdání česky psaného rukopisu k vydání buď honoráře vůbec nevyplácely nebo byly velice skromné.<sup>4</sup> S tím je v souladu i Sabinova zmínka přímo o Máchovi ve studii *Novelistika a romanopisectví české doby novější*. Sabina praví: „*Stal se při tom i div. Kněhkupec Martin Neureutter, jinak muž pro národnost horlící a sám čtení milovný, zalíbil si Křivoklát tak, že pravil: „Řek-*

3) Jedná se především o dopis M. D. Rettigové Viktoru Šlosarovi z 23. července 1837 (JOHANIDES 1995: 332–335); dále VOLF (1930: 135), ŠIMEČEK (2002: 75), BOHATCOVÁ (1990: 350, 357), PILÁT (1955: 25), ČERNÝ (1941: 68–69).

4) Situace v případě německých textů byla zřejmě o dost lepší. Srov. KUSÁKOVÁ 2009.

## POKROKY S ČESKÝM HONORÁŘEM

Byl jednou čas, kdy literáti ani nevěděli, že se za práce dostává honorář. V těchto dobách idyllického vlastenectví braly se naturalie jak následuje:



Pravdivý kontrfekt prvního honoráře  
in natura.



Uznalá odměna za dedikaci



Nakladatel: »Podpora vlasti! Ten váš spis půjde na dračky; nevím jak bych se vám za to odsloužil.  
— Deeruško, dej tomu blahoduchému vlastenci hubičku!  
Spisovatel: »Ohhh! Prosim!«



Nakladatel: Vlastenče, vaše kniha má odbyt! Prodal jsem dnes již půltřetího exempláře.  
Spisovatel: »Kýž pánbůh dá, milost-pane, mně již teče voda do bot.«  
Nakladatel: No, víte co, vlastenče, to vaše dílo za to stojí. Pošlete si tu botu k mému ševci a nechte si tu nesouvislost na můj účet trochu sešít.«

*Rachejtle IV, 1855*

*něte Máchovi, ať mi napíše takový historický román, jako je tenhle, a na mou věru, dám mu tři zlaté za tištěný arch!* – Tenkrát panovalo tak zvané vídeňské číslo. Tož bylo podle nynějšího netto dva zlaté! – Tím, tušíme, jsme osvětlili materiální poměry novelistické v tehdejší době“ (SABINA 1953: 245). Vezmeme-li ještě v potaz Máchovu zdrženlivost v publikování vlastních prací a skutečnost, že i samotný Tyl za svou obětavou redakční činnost v *Květech*, v nichž vyšla drtivá většina Máchových textů publikovaných za jeho života, dostával pouhé 4 zl. týdně (PILÁT 1955: 25), je snad zřejmé, že pokud vůbec Máchovi byly honoráře vypláceny, nemohly nijak zásadně vylepšit jeho materiální situaci.

Výše naznačený nesoulad mezi stránkou příjmovou a výdajovou vyvolává poměrně naléhavě otázku, která stála stranou pozornosti máchovských badatelů a která je osou tohoto příspěvku: Z jakých zdrojů vlastně Mácha čerpal finanční prostředky?

Vše se zdá nasvědčovat tomu, že Máchu v dospělosti někdo finančně podporoval, a sice někdo stojící mimo okruh nejbližší Máchovy rodiny. Nabízí se uvažovat o Hynku Kommovi, mistru pekařském, usedlém měšťanu pražském, jemuž je dedikován *Máj*. Podle zjištění Karla KREJČÍHO (1960: 45) však byla Kommova finanční situace právě na konci dvacátých a na začátku třicátých let poněkud otřesena. Důležitější je ale jiná okolnost: Jestliže by právě Hynek Komm měl být Máchovým mecenášem, dalo by se oprávněně předpokládat, že především finančně zaštití vydání jemu dedikované básně. To se však nestalo. Jakou cestou Mácha sháněl peníze na vydání *Máje*, je patrné z jeho korespondence s Hindlem (viz dopis z 30. března a z 8. června 1836). Důvody neobvyklé dedikace byly tedy pravděpodobně jiné než finanční. JANSKÝ (1953: 265) se domnívá, že šlo nejspíše o důvody rodinné a společenské, protože Komm byl v příbuzenském vztahu k rodině Nataliů, o níž se zmiňuje Máchův bratr Michal v dopise do Litoměřic, a jako pekař byl jistě v obchodním spojení a snad v přátelských stycích s Máchovým otcem. KREJČÍ (1960: 45–46) naznačuje, že za dedikací mohla být prostá sympatie ke Kommovi, kterého s Máchou pojily některé společné zájmy. Konečně vyloučit se nedají ani motivace čistě umělecké.

Hledáme-li Máchova hypotetického podporovatele, musíme pátrat po osobě, která disponovala dostatečnými finančními prostředky a byla ochotná vynakládat je na dobročinné účely, pokud možno přímo na podporu umělců, a zároveň byla s Máchou nejlépe v osobním kontaktu a věděla o jeho literárních ambicích, protože ty jsou za daných okolností nejpravděpodobnějším motivem k poskytnutí materiální pomoci. Z okruhu osob, které se prokazatelně pohybovaly v Máchově okolí, splňuje všechny tyto podmínky v míře bezmála ideální Alois Klar, český Němec a úštěčský rodák, po dvacet let profesor litoměřického gymnázia a po dobu sedmi let gymnaziální katecheta, od r. 1806 až do r. 1831 profesor řecké filologie a klasické literatury na pražské univerzitě a r. 1821 děkan filozofické fakulty, přítel akademické mládeže, 1811–1830 organizátor univerzitních deklamačních cvičení a vydavatel dvou svazků antologie *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Übungen* (1822, 1829), autor především náboženských a pedagogických textů a příležitostný básník.<sup>5</sup>

5) Podrobně o Aloisi Klarovi především: *Krátká zpráva o životu a blahočinném působení Aloysia Klára* (anonymně, pravděpodobně F. L. Čelakovský); Franz WEINOLT (1835); LEGIS–GLÜCKSELIG (1848).

Klar je však především znám právě svými charitativními a podpůrnými projekty a akcemi. Spoluzakládal, finančně podporoval a po krátký čas i vedl Soukromý ústav pro slepé děti v Praze; při tomto ústavu vytvořil a materiálně zajistil nadační místo pro chudé slepé dítě z litoměřické oblasti. V r. 1832 pak samostatně založil Ústav pro zaopatřování a zaměstnání dospělých slepců v Čechách, tzv. Klárův ústav slepců, jehož základní kapitál vzešel v první řadě z výnosu jeho spisu *Denkwürdigkeiten des Prager Privat-Institutes für arme blinde Kinder und Augenranke* (1831). Podílel se významně na založení chudobince v Rumburku tím, že na tento účel věnoval zbytek nákladu své knihy *Die heiligen Apostel Jesu Christi* (1813). Výnos z antologie *Auswahl von Gedichten für declamatorische Übungen* (1822) dal k dispozici sdružení pro podporu potřebných posluchačů filozofie (Prager Unterstützungsanstalt für dürftige Hörer der Philosophie). R. 1831, během šíření epidemie cholery do středoevropské oblasti, napsal a nechal tisknout modlitbu za odvrácení tohoto neštěstí a výtěžek určil na podporu chudého horského obyvatelstva Čech. Z hlediska zaměření tohoto příspěvku je ale podstatnější, že Klar usiloval o založení nadace pro výtvarné umělce, která by jim umožnila zahraniční studijní pobyty, zejména v Itálii. Za tímto účelem se mu podařilo shromáždit sumu ve výši 12 000 zl., a to především prodejem druhého dílu antologie *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Übungen* (1829) a uspořádáním pražské výstavy drážďanských a českých výtvarných umělců. Nadaci realizoval až Klarův syn Paul Alois Klar, známý především jako vydavatel almanachu *Libussa*; zakládací listina nadace byla úředně posvěcena r. 1834. Podle LEGIS–GLÜCKSELIGOVA udání (1848: 418) Alois Klar v průběhu svého života vynaložil na dobročinné účely částku přesahující těžko uvěřitelných 72 000 zl.

Poněkud jiným způsobem vycházel Klar vstříc i potřebám začínajících tvůrců v oblasti beletrie. V rámci svých pedagogických povinností korigoval jejich literární pokusy, a jak si jako první všiml Otokar Fischer ve studii *K. H. Máchas deutsche Anfänge und der Kreis um Alois Klar* (FISCHER 1929: 241–242), zdařilé práce některých svých žáků dokonce publikoval v druhém dílu antologie *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Übungen* (1829).

Mácha byl v akademickém roce 1830/1831, tady v prvním roce svých univerzitních studií, prokazatelně Klarovým posluchačem. Zároveň je známo, že Klar byl se svými studenty ve velmi těsných a přátelských stycích. Někteří z nich docházeli k němu domů, doprovázeli ho na vycházkách a rozmluvy často překračovaly rámeček předmětu, který Klar na univerzitě vyučoval. V Máchově případě ale není nutno omezovat se na takováto velice obecná konstatování. Pro vzájemné vazby obou mužů existují konkrétnější indicie. Václav Mach ve svých *Akademických pamětech* (JANSKÝ 1958: 197) připomíná Máchovo rozladění nad neslušným chováním spolužáků vůči Klarovi. Pro osobní vztah mezi Máchou a Klarem hovoří podle zmíněné Fischerovy studie (FISCHER 1929: 249–251) německá báseň *Stimmen zur Namensfeier* a dvojice českých básní uvedená pod titulem *City vděčnosti*. Na základě analýzy textu básní, ale i mimoliterárních okolností vyslovuje Fischer velmi věrohodnou hypotézu, že všechny tyto básně byly věnovány právě Klarovi. V případě básně *Stimmen zur Namensfeier* byla, pod vlivem Máchova dopisu bývalému spolužáku Šimákovi, takováto dedikace zpochybněna Janským

(MÁCHA 1948: 421), a to ve prospěch prefekta pražského novoměstského gymnázia Kajetána Vrány, ale později na základě časového určení pravděpodobného vzniku básně stejným badatelem opět potvrzena (MÁCHA 1959: 471). Za ne zcela jistou se nadále považuje dedikace druhé z básní nadepsaných jako *City vděčnosti* (MÁCHA 1959: 374). FISCHER (1929: 242) činí ještě dalekosáhlejší závěry: protože Klarem organizovaná deklamační cvičení byla přístupná veřejnosti, a Mácha je tak už během svých gymnaziálních studií mohl navštěvovat, a protože Klarova antologie *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Übungen* vyšla r. 1829, tedy v roce prvních Máchových básnických pokusů, a Mácha ji nepochybně dobře znal, lze se podle Fischera domnívat, že to byl právě Klar, kdo dal Máchovi počáteční impuls k básnické tvorbě.

K otázce osobních vztahů obou mužů a Klarovy obeznámenosti s Máchovým tvůrčím úsilím přispívá i Eisner ve svých *Okusech Ignaze Máchy*. Připomíná (EISNER 1956: 11–12) domněnku Alberta VYSKOČILA (1936: 55–58), který považoval Máchovy německé básně za úkoly uložené profesorem Klarem, avšak vzápětí tuto hypotézu přesvědčivě omezuje jen na některé skladby. Při objasňování funkce Máchovy autocitace propojující básně *Stimmen zur Namensfeier* a *O Muse*<sup>6</sup> Eisner mimo jiné dochází k možnosti, „že Klar báseň *O Muse* přece jen znal a že Mácha mu ji připomněl autocitátem vloženým do závorek jako vzájemné dorozumívací heslo“ (EISNER 1956: 95), která by ve svém důsledku znamenala, „že Klar byl k Máchovi ve vztahu nemálo důvěrným, vztahu duševního zpovědníka (...)“ (IBID.: 95).

Předpoklad, že Mácha z pozice svého literárního talentu čerpal podporu z Klarových finančních zdrojů, nenarušuje ani skutečnost, že básník v pozdější době ve své tvorbě definitivně přešel k češtině. Klar byl příkladně národnostně snášenlivý, spolupracoval s významnými českými vlastenci (viz PAUL 1943) a během jeho deklamačních cvičení se recitovalo v omezené míře i česky (FISCHER 1929: 246–247). Zásadnější pochybnosti vyvolává Klarovo úmrtí r. 1833. Jak však shodně uvádějí různé zdroje (především LEGIS–GLÜCKSELIG 1848: 420–422), převzal veškeré dlouhodobé charitativní projekty svého otce, na nichž se aktivně podílel už za jeho života, Klarův syn Paul Alois. Měl-li tedy vůči Máchovi nějaké závazky Klar-otec, lze předpokládat, že je vzal za své i Klar-syn.

Prověřování zde vyslovené hypotézy se setkalo se zásadním problémem. Samostatná pozůstalost Aloise Klara, v níž by se snad mohly nacházet přímé či nepřímé důkazy, v současnosti neexistuje. Pouze jeden dopis adresovaný Klarovi a jeden Klarem odeslaný se nacházejí v pozůstalosti Paula Aloise Klara. Týkají se však záležitostí s tématem příspěvku nijak nesouvisejících. To platí i o korespondenci Paula Aloise Klara z let třicátých. Bude tedy nutno hledat jiné cesty.

6) Není zřejmé, v které z těchto básní je verš původní a v které jde o autocitát. EISNER (1956: 94) preferuje jako pravděpodobnější primární výskyt v básni *O Muse*, naopak Janský (MÁCHA 1959: 471) se přiklání k opačné položenosti.

**PRAMENY**

Archiv hlavního města Prahy – fond:  
KLAR, Pavel Alois

MÁCHA, Karel Hynek

1948 *Dílo Karla Hynka Máchy I. Básně – Dramatické zlomky* (Praha: Fr. Borový)

1959 *Spisy Karla Hynka Máchy I. Básně a dramatické zlomky* (Praha: SNKLHU)

1972 *Spisy Karla Hynka Máchy III. Literární zápisky, deníky, dopisy* (Praha: Odeon)

**LITERATURA**

ČELAKOVSKÝ, F. L.

1834 *Krátká zpráva o životu a blahočinném působení Aloysia Klára*. (Praha: synové B. Háze)

BOHATCOVÁ, Mirjam a kol.

1990 *Česká kniha v proměnách staletí* (Praha: Panorama)

ČERNÝ, Petr [FUČÍK, Julius]

1941 „Paměti Světozoru“; *Světozor* XLI, č. 6, s. 68–69

EISNER, Pavel

1956 *Okusy Ignaze Máchy* (Praha: Československý spisovatel)

FISCHER, Otokar

1929 „K. H. Máchas deutsche Anfänge und der Kreis um Alois Klar“; in B. Trnka, V. Mathesius, O. Fischer (edd.): *Xenia Pragensia* (Pragae: Societas neophilologorum), s. 233–259

LEGIS–GLÜCKSELIG, Gustav Thormund

1848 „Aloys Klar“; *Libussa* VII, s. 323–427

JANSKÝ, Karel

1953 *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy* (Praha: Melantrich)

1958 *Karel Hynek Mácha ve vzpomínkách současníků* (Praha: Svobodné slovo – Melantrich)

JOHANIDES, Josef

1995 *Magdalena Dobromila Rettigová* (Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad v Rychnově nad Kněžnou spolu s městskými úřady v Ústí nad Orlicí, Litomyšli a Přelouči a Státními okresními archivy v Rychnově nad Kněžnou a v Ústí nad Orlicí)



KLAR, Alois

1822 *Auswahl von Gedichten für declamatorische Uibungen* (Prag: Joseph Krauß'sche Buchhandlung)

1829 *Auswahl von Gedichten zu declamatorischen Uibungen* (Prag: Joseph Krauß'sche Buchhandlung)

KREJČÍ, Karel

1960 „Dvojí tajemství malostranského domu“; in A. Kubíček (ed.): *Ochrana památek. Sborník Klubu za starou Prahu na r. 1960* (Praha: Orbis), s. 36–47

KROUTVOR, Josef

1999 „Básník Mácha a kavárny“; *Scriptum IX*, č. 24, s. 6

PAUL, Karel

1944 „Alois Klar, zakladatel ústavu pro slepce, ve styku s českými spisovateli“; in *Věstník Královské české společnosti nauk 1943*, č. 2. Třída filosoficko – historicko – jazyko-  
zpytná (Praha: Královská česká společnost nauk)

PILÁT, Jan

1955 *Redaktorská činnost Josefa Kajetána Tyla* (Praha: Orbis)

SABINA, Karel

1953 „Novelistika a romanopisectví české doby novější“; in Karel Sabina: *O literatuře* (Praha: Československý spisovatel), s. 231–252

ŠIMEČEK, Zdeněk

2002 *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei* (Wiesbaden: Harrassowitz)

VOLF, Josef

1930 *Dějiny novin v Čechách do r. 1848* (Praha: Duch novin)

VYSKOČIL, Albert

1936 *Básník, studie máchovské otázky* (Praha: Melantrich)

WEINOLT, Franz

1835 *Denkwürdigkeiten aus dem Leben Alois Klar's* (Prag und Leitmeritz)

## Jak se píše pro peníze

Ekonomické souvislosti vzniku

Nerudových *Povídek malostranských*

Dagmar Mocná

Dne 15. března 1877 napsal Neruda v dopise příteli V. K. Šemberovi: „*K tomu ještě ty svízele s každou zlatkou! Píšu, a administrace nic, pošlu domovnici a – domovnice se směje, že se jako rozumí samo sebou, že nepřinese nic. Dal jsem se honem do psaní – to je náké psaní v nemoci! A mám za osm dní hotovou a) bohopustou pašijní legendu – 44 verše, b) pitomou povídkou – asi pět stránek; ale to se má teprv redakcím dát, tisknout a pak teprv honorovat!*“ (NERUDA 1954: 173.)

Tou „*bohopustou legendou*“ byla podle všeho pozdější slavná *Balada pašijová* a „*pitomou povídkou*“ malostranská humoreska *Jak to přišlo* – vyšla o čtrnáct dní později v *Lumíru* a snad Nerudovi pomohla alespoň zčásti překonat akutní nedostatek financí.

To, že se Neruda živil psaním, je všeobecně známo, avšak toto povědomí se aplikuje většinou pouze na fejetony – zda tato skutečnost byla brzdou autorova uměleckého růstu, či zda jej naopak stimulovala, řeší nerudovští vykladači již více než sto let. Problém Nerudova „psaní pro peníze“ je tedy poměrně široce a dlouhodobě ventilován, dosud však nebyl vztažen k jeho povídkám a básním. Ty jakožto nesporné projevy jeho uměleckých aspirací jako by byly z těchto pragmatických kontextů automaticky vyňaty, přestože realita byla podstatně složitější. V následujícím textu se pokusíme ekonomické souvislosti Nerudova literárního působení alespoň zčásti rozkrýt.

Ve své publicistice Neruda ekonomické aspekty spisovatelské profese programově marginalizoval: český spisovatel podle něho nemá psát proto, aby se uživil, nýbrž proto, aby pomohl svému národu udržet a rozvinout jeho identitu. Připouštěl sice, že „*nesmí u spisovatele roční příjem sklesnout pod cifru, jíž je potřebí k bytí třeba skromnému*“ a vyzýval proto vzmáhající se střední vrstvy, aby nákupem knih a časopisů umožnily českým spisovatelům alespoň tuto skromnou existenci. Měl však za to, že i tehdy, když tyto apely selžou a potenciální čtenáři nechají autory na holičkách, nemá český spisovatel morální právo chovat se tržně – třeba tak, že kvůli obživě začne psát německy: „*Český spisovatel je vojínem, je strážní národa, a ta stráž nesmí přejít prostě do nepřátelského tábora, docela snad za důvodem, že není dostatečně zásobována potravou a oděvem! V té věci není pražádného smlouvání se*“ (NERUDA 1910: 76).

Nerudova soukromá korespondence, plná stesků na neutěšenou finanční situaci, ovšem dokládá, jak obtížné bylo pro českého spisovatele podle těchto etických ma-

xim žít. Nešlo jen o to, že autor Nerudova formátu a společenského postavení nemohl chodit po Praze hladový a otrhaný; ani on totiž – navzdory svému hlubokému vlastnictví a výše citovaným proklamacím – nebyl ochoten prožít svůj život v totální askezi, tzn. bez možnosti kupovat si knihy, chodit do společnosti a cestovat, zejména když byl trvale konfrontován se vzrůstajícím životním standardem politických špiček, jejichž věhlas pomáhal svým talentem budovat. Je pravda, že na rozdíl od většiny svých kolegů nemusel živit rodinu; možná i proto se navzdory svým úspěchům u žen nikdy neoženil, neboť by tím na sebe uvalil doživotní ekonomické břímě, jehož rozsah, odvíjející se zejména od počtu narozených dětí, navíc nešel předem odhadnout. I tak ovšem plat redaktora *Národních listů* na pokrytí jeho osobních potřeb – sice skromných, ale přece jen nadstandardních – zdaleka nestačil.<sup>1</sup> Trvalou součástí jeho života se proto stala větší či menší míra zadlužení a neustálé vymýšlení toho, jak si chybějící finanční prostředky opatřit.<sup>2</sup>

Obecně se Neruda snažil vydělat si peníze navíc jinak než rozhojněním svých literárních příspěvků. Zvláště opatrný byl v případě básní; nadprodukcí v této oblasti považoval za velmi problematickou a shledával ji jako neblahý jev i u autorů tak mohutně disponovaných, jako byl Jaroslav Vrchlický.<sup>3</sup> Poezie byla pro Nerudu povýtce niternou záležitostí, nikoli součástí každodenního spisovatelského provozu. Slova, jimiž v r. 1863 odmítl žádost pořadatelů moravského almanachu *Cyril a Metoděj* o příspěvek: „*Nejsem však již po více než dvě léta skutečně v duševním tom klidu, abych básně psáti mohl*“ (NERUDA 1965: 19), by se dala vztáhnout na celou jeho básnickou produkci. S takovýmto tvůrčím založením pochopitelně nemohl učinit z poezie zdroj své obživy.<sup>4</sup> Jako práci navíc raději vykonával ryze řemeslné činnosti, jako bylo redigování profesního krejčovského časopisu. Jeho nejbližší spolupracovník v *Národních listech* J. Arbes byl touto skutečností šokován; nemohl se vnitřně smířit s tím, že si jeden z nejlepších

1) Je pravda, že se pečlivě šatil, rád kupoval svým přátelům dárky, byl vášnivým sběratelem mincí, což nebyl zrovna levný koníček, a čas od času si objednával kvalitní vína. Byly však také doby, kdy zůstal v restauraci dlužen několik dní za obědy (NERUDA 1954: 145) a kdy měl velký problém sehnat peníze na činži (TAMTÉŽ: 150).

2) Údaj o jeho redaktorském platu se mi nepodařilo dohledat. Z dopisu V. K. Šemberovi se dozvíme pouze to, že v r. 1876 mu J. Grégr v rámci úsporných opatření snížil roční gáži o 300 zlatých (NERUDA 1954: 140). V témže listě Neruda rovněž příteli sděluje, že jeden z nově přijatých redaktorů dostává 6 zl. denně, jeho roční plat by se tedy pohyboval kolem 1 800–2 000 zlatých; tento hypotetický výpočet však poněkud zpochybňuje Nerudova radost z toho, že za práci vykonávanou po „*tři dny, denně čtrnáct hodin*“ obdržel 25 zlatých. Připočteme-li k tomu, že externí příspěvatelé dostávali za napsání fejetonu 4–5 zlatých, je výše uvedená denní mzda 6 zlatých zřejmě poněkud nadprůměrná. Standardní roční plat redaktora *Národních listů* se tedy zřejmě pohyboval někde kolem 1 500 zlatých. Neruda přitom zřejmě nebyl nijak platově zvýhodňován; navenek sice hrál roli prominentní osobnosti *Národních listů*, avšak z výše uvedeného dopisu je zřejmé, že mu Grégr v případě potřeby neváhal plat snížit stejně jako všem ostatním, či dokonce více než jim. Pro srovnání uvedme, že roční gáže Nerudova přítele, významného operního pěvce Josefa Lva Činila 3 000 zlatých; byl však vedením Prozatímního divadla shledán „*příliš drahým*“, a proto mu v r. 1877 byla jeho gáže snížena na 2 000 zlatých ročně (NERUDA 1954: 184). Dodejme, že za třípokojový byt v Konviktské ulici platil Neruda ročně 200 zlatých (tento nájem však sám okomentoval jako velmi výhodný).

3) Zcela explicitně to formuloval v dopise A. Heydukovi z 12. 2. 1889: „*Píšeš mně příliš mnoho, zrovna jako Vrchlický, ba i někdy sám Čech. Všichni básníci ve světě nenapišou 365 dobrých, nových básní do roka, a Ty a V. jich chcete napsat 2x tolik! Následky jsou dle toho. Věci jsou nestejně ceny, byť arcí byl ve všem zřejmý talent, čtenář se unaví. Já jsem taky čtenář, taky mám právo říci: „Unavuje mne už tímhle druhem.“ Rekl jsem Ti často věru dost: Nesedej každému – nedávej se k hyperprodukcí nutit*“ (NERUDA 1963: 181).

4) Na rozdíl od většiny spisovatelů 19. století napsal za celý život jen minimum příležitostných básní. Jednou z nich byla proslulá *Jen dále!*, jež zdobila titulní stranu jubilejního čísla *Národních listů* v den 25. výročí jejich založení (1. ledna 1886). O tuto zakázku Neruda ovšem velmi stál a věnoval jí maximální péči; trvalo téměř měsíc, než přes několik variant dospěl k jejímu definitivnímu znění (NERUDA 1963: 285–288).

českých spisovatelů musí přivydělávat tak podřadnou prací (ARBES 1968: 185) – pro Nerudu to však možná bylo snazší, než kdyby šel navenek důstojnější cestou rutinního psaní povídek a básní. Alespoň z jeho referování o jedné blíže neurčené zakázce tohoto druhu vysvítá nefalšované uspokojení z nenadálého výdělku i z vlastní výkonnosti: „*Sotva jsem přijel z Roudnice domů, dostal jsem práci, považ si, práci, která vynesla celých dvacet pět zlatých r.č.! Zato mně spolkla tři dny, denně čtrnáct hodin. Jsem tak trochu unaven, as tak jako honící pes k večeru*“ (NERUDA 1954: 124).<sup>5</sup> A pakliže Neruda v žertu přece jen připouštěl možnost beletristického „psaní pro peníze“, týkalo se to příznačně „pouhé“ literatury pro mládež – kterou ostatně v reálu vůbec nepěstoval.<sup>6</sup>

Na psaní fejetonů – hlavní zdroj Nerudových příjmů – se pochopitelně jeho vnitřní nechuť k nadprodukcí nevztahovala. Byť byl obstaráváním podčárníku *Národních listů* a povinností psát nedělní causerii vytižen více než dostatečně, čas od času hledal pro své fejetony další odbytiště. Bylo to zcela logické: fejetony byly (na rozdíl od poezie) už svým základním určením žánr povytce spotřební a on tuto oblast ovládal tak, že se mu v Čechách té doby nikdo nevyrovnal. Přesto byly jeho snahy vedené tímto směrem většinou neúspěšné.<sup>7</sup> On sám z toho vinil neblahé rozštěpení české politiky na dvě nepřátelené frakce, což mu jakožto ikoně jedné z nich zmenšovalo už tak nevelký prostor české publicistiky na polovinu.<sup>8</sup> Nelze se proto divit, že navzdory morálním maximám,

5) O jakou práci v tomto případě šlo, z uvedeného dopisu nevyčteme. Jindy byl Neruda o něco sdílnější, takže lze alespoň v náznavu rekonstruovat, jakými činnostmi si tento přední český spisovatel a novinář přivydělával. Tak např. v nedatovaném dopise Šemberovi, pocházejícím patrně z května 1872, uvedl: „*Tyto dny jsem mu [nakladateli Dattlovi, pozn. D.M.] dal zas něco (překlad povídek pro děti – nepovídej o tom) a on musil vyplatit ihned hotově. Celých patnáct zlatých dal*“ (NERUDA 1954: 47). Na sklonku r. 1876 informoval přítele o podobně obskurní zakázce: „*As za týden Ti pošlu pro tatínka prapodivnou knížku – jarmarečně výdělkářský produkt*.“ (Šlo o *Kalendářik lidstva*, který vyšel bez udání autora u Eduarda Grégra jako 10. – 11. číslo *Epištol svobody*.) Oba citáty svědčí o tom, že tento způsob výdělku budil v Nerudovi rozpaky a svěřoval se s ním jen nejbližším přátelům. „*A u nás nikde pramen, leda v nejmizernější práci literární, a v tom žánru je zas masa konkurentů a takových, že člověku je už při myšlence zle*“, postesk si Šemberovi (NERUDA 1954: 141). Ostatně, Arbes se o redigování onoho krejčovského časopisu dozvěděl jen proto, že od něho Neruda akutně potřeboval vypomoci s překladem jistého odborného textu.

6) „*Mám ukrutné starosti. Dal jsem si šit 12 košil, 6 cejch na polštáře a 3 lajblíky, považ si! – a teď prý je mám také platit. Jsem žádostiv, jak to udělám, nejspíš že napíšu nějakou povídku pro děti. Napadá mne, že je ta mládež moc u nás zanedbána, že se nic pořádného pro ni nepíše a že dostanu za tu povídku jistě asi 30 zlatých*“ (NERUDA 1954: 142).

7) V r. 1876 bezvýsledně nabízel své fejetonistické pero Ervínu Špindlerovi, jenž v Roudnici nad Labem redigoval regionální periodikum *Podřipan*: „*Mohl by zas list váš potřebovat fejetonů z Prahy zasílaných, honorovaných? A v případě, že ano, mnoho-li asi měsíčně? (...) Mnoho-li lze dostat za fejetonů takový dopis?*“ (NERUDA 1965: 89.) Špindlerovu odpověď neznáme, nicméně z dalšího Nerudova dopisu vyplývá, že redakce *Podřipana* o jeho fejetonistické umění zájem neprojevila, argumentujíc zřejmě obtížnou finanční situací listu. Nerudu to nijak zvlášť nepřekvapilo. „*Co se mne týče, já sobě žádných zvláštních iluzí nečinil, ač – upřímně řečeno – také jsem zrovna nemyslí, že je právě tak, jak sděluješ. Svedlo mne k tomu mylnému náhledu, co kdysi řekl August, totiž že není lze dostat fejetonů pro list, „ač by je rád platil“.* Jak vidím, nemá s tím placením nic co dělat a porozuměl jsem mu nějak chybně.“ Zároveň Špindleru ujišťuje, že jeho finanční situace není nijak alarmující, že se jen „*ohlíží po výdělečku*“, aby měl v soudobé ekonomické krizi, dopadající i na obchodní bilanci *Národních listů*, krytá záda. Dodává přitom: „*že není při tom nalahavo, posoudíš z toho, že jsem právě odmít nabídnuté mi dramaturgství, ač tedy nese ročně až osm set*“ (NERUDA 1965: 90). Suma, jež mu z funkce dramaturga Prozatímního divadla kynula, byla vskutku nemalá; v žádném případě na ni nemohl dosáhnout svými 10–20zlatkovými přivýdělký. Přesto post dramaturga odmítl, dokládaje tak, že peníze sice potřebuje, ne však za každou cenu.

8) Začátkem r. 1876 píše Neruda Šemberovi: „*Věc je všeobecně asi ta, že mám materiální obavy do budoucnosti. (...) Je možno, že dosti brzy přikvačím na mne nutnost, abych se staral hezky dopodrobna o výživu svou, abych hledal i malé literární výdělečky, a ty malé že budou snad důležité. To mně dělá vrtochy, neboť nevím, kde najít něco v těch našich rozvrzaných českých poměrech, před jichž nepřátelstvím arci šij svou neskloním. Ona celá literatura česká člověka neuživí, jakž teprv, když jsem a také zůstanu poukázán jen na jednu ze stran našich*“ (NERUDA 1954: 97).

proklamovaným ve svých statích, uvažoval i o psaní fejetonů pro německá periodika (ostatně zde svou novinářskou kariéru kdysi započal).<sup>9</sup>

Další zdroj Nerudova přivýdělku – vydávání knižních publikací – už měl k jádru jeho spisovatelského působení podstatně blíže; v tomto případě však nebyla finanční stránka věci jediným důvodem této aktivity a zřejmě ani ne tím nejdůležitějším. Neruda si byl jako spisovatel působící převážně v denním tisku dobře vědom pomíjivosti novinového psaní i jeho anonymity (pro řadu čtenářů *Národních listů* byl osobou bez identity, prostě „ten s tím trojhranem“, jak to dokládá svědectví Nerudova současníka – ŠPINDLER 1876). Jediná možnost, jak tomu čelit, bylo pravidelné vydávání nejlepších novinových příspěvků v reprezentativních knižních souborech. Tak vznikly zejména dvojsvazkové *Studie krátké a kratší*, svazek *Žertů hravých a dravých* i soubory cestopisných fejetonů.

Ekonomická stránka této Nerudovy sebe prezentace ovšem nebyla zcela zanedbatelná, zejména když si na konto budoucích honorářů navykl odebírat od svého nakladatele F. Dattla výtisky knih vlastních i cizích. Jeho dluh u Dattla tak hrozivě narůstal: v únoru 1876 dosáhl 1200 zl., což představovalo honorář za plných šedesát tiskových archů knižně dosud netištěných textů. Jediná reálná možnost, jak jej splatit, bylo dodávat Dattlovi rukopisy dalších knižních svazků („zůstanu-li po celý rok v Praze, vyrovnám se všemi šedesáti archy, za ostatek pak nabídnu as dvacet dalších archů a budu u Dattla bez dluhů“), pakliže o ně ovšem nakladatel bude mít vůbec zájem: „Mám ještě jiné potřeby, a tuze bych si pomohl, kdybych měl takhle 3–400 zl. Nabídl jsem proto za tu sumu Dattlovi svazek novel. „Nemám peněz,“ řekl krátce, „zeptej se za půl roku.“ A přec vím, že na jisté věci ode mne spekuluje, že řekl kdesi v důvěrném kruhu, odkudž se mně doneslo, že jen až budu chtít do Ameriky, rád přijdu s nabídnutím. Tedy on by mně dal pak peníze, já bych napřed mu musil dát to ono, a mimo to by i nadějný spis o Americe byl již prodán, celá má práce prodána na několik let“ (NERUDA 1954: 102).<sup>10</sup> Vydávání knih, meta každého spisovatele, se tak začalo proměňovat v neúprosnou povinnost: „Mám vydat ještě letos alespoň tři tlusté svazky různých prací, a nemám chutě ani na půl svazku,“ oznamuje příteli Šemberovi koncem května 1876 (NERUDA 1954: 126).

Součástí Nerudova profesního života bylo tedy mimo jiné řešení trvalého problému, jakým způsobem vydělat sumu potřebnou k snesitelnému živobytí a zároveň se nezpronevěřit svým uměleckým i obecně lidským zásadám. „Literatura dnešního dne neuzívá, právě tak ne, jak neživila před dvaceti lety. A žurnalistika? Vše je přeplněno přímo“ (NERUDA 1965: 106), shrnul vyhlídky námezdních psavců, tohoto „literárního proletariátu“, Janu Lierovi, když mu rozmlouval jeho úmysl vzdát se úřednické dráhy a cele se věnovat literatuře.

Navzdory tomu všemu však pragmatické aspekty psaní genezi *Povídek malostranských* dlouho nijak zvlášť neovlivňovaly. Nejvýmluvnějším dokladem tohoto tvrzení je

9) Během příprav k druhé cestě na Balkán, z níž ovšem posléze sešlo, zřejmě zamýšlel psát cestovní fejetony, jež mu dopomohly k novinářské slávě, nejen pro česká, ale též německá periodika. „Myslíš, že bych dovedl německé feuilletónky? Nebo bys je snad musel přepracovávat?“ sondařoval u Šembery (NERUDA 1954: 134).

10) Tento dluh záhy vzrostl o dalších 300 zlatých za pořízení opisu prvního svazku *Studii krátkých a kratších*; Dattel sice Nerudovi původně slíbil, že opisovače zaplatí sám, ale nakonec mu tento provozní výdaj přičítal k tíži. V úhrnu mu tedy měl Neruda dodat 96 tiskových archů svých dosud knižně nevydaných textů (NERUDA 1954: 109).

bezesporu povídka *U tří lilií*, napsaná navzdory tomu, že autor dlouho nevěděl, zda si ji vůbec troufne otisknout (a pakliže ano, zda ji nepotká osud povídek *Měla gusto!* a *Za půl hodiny*, jež sice vyšly časopisecky, ale do knižního vydání *Arabesek* je Neruda raději nezařadil). Potřeba vyrovnat se s obsedantním tématem mu však velela psát – třeba jen pro sebe sama: „Nedalo mně to pokoje, musil jsem ji zpracovat znovu, zdálo se mně, že musím,“ svěřil se Šemberovi (NERUDA 1954: 119).

Povídka *U tří lilií* byla ovšem extrémním případem psaní jako čiré vnitřní nutnosti, jenž se u Nerudy příliš často nevyskytoval, neboť byl typem autora, který při svém psaní skoro vždycky myslí také na čtenáře (často dokonce více než na sebe). Své tvůrčí potřeby se snažil skloubit s novinářskou profesí, která ho živila a jež absorbovala většinu jeho sil a času. Nároky beletrie a žurnalistiky se snažil harmonizovat zejména v první polovině sedmdesátých let, kdy přestal psát poezii a kdy hvězda jeho publicistické dovednosti začala prudce stoupat vzhůru (nejvýraznějšími produkty tohoto úsilí je cestopisný cyklus *Různí lidé* a novátorská „studie dle znalců“ *Trhaní*).

Platí to i pro krátké malostranské povídky (tj. nikoli pro *Týden v tichém domě*, který je starší a vznikl v odlišné tvůrčí situaci), jež mohl docela dobře otiskovat v podčárníku *Národních listů* v rámci své pravidelné fejetonistické povinnosti. Svými náměty jakoby převzatými z černé kroniky či denních zpráv nijak zvlášť nevyčnívaly ze svého novinového okolí; mohly také vzbuzovat dojem, že jde o kulturněhistorické studie na způsob těch, jež Neruda psával o názvech pražských ulic či poetice vývěsních štítů. Zároveň však poskytovaly mnohem více prostoru pro hlubší uměleckou výpověď než sebeambicióznější publicistika (které si ovšem Neruda vysoce cenil a významnou měrou přispěl k legitimizaci fejetonu jakožto plnohodnotné součásti krásné literatury). „Mazal bych malostranské povídačky den co den, každý den alespoň jednu,“ vyznal se příteli Šemberovi (NERUDA 1954: 120). *Povídky malostranské* tedy evidentně vznikaly ve šťastném tvůrčím rozpoložení; ne jako psaní z povinnosti, nýbrž pro radost z rozpomínání na dobu, kdy Praha byla ještě starodávným maloměstem a on se bezstarostně proháněl v jejích křivolakých uličkách s bídným dlážděním.

Stimulativnost malostranské tematiky ovšem postupně začala slábnout. Navíc se dosud homogenní cyklus povídkami *U tří lilií* a *Svatováclavská mše* výrazně odklonil směrem k beletrii tradičního typu, jež se už do podčárníku novin hodila podstatně méně (MOCNÁ 2005); dosavadní harmonické spojení bytostného tvůrčího zaujetí s plněním povinností vůči zaměstnavateli se tím narušilo. Možná i proto byly Nerudovy návraty k malostranské tematice čím dál tím řidší. Další povídka *Psáno o letošních dušičkách* se objevila až čtyři měsíce po otištění *Svatováclavské mše*; a teprve po dalších třech měsících spatřila světlo světa „pitomá“ povídka *Jak to přišlo*, napsaná údajně pouze pro peníze.

Na pragmatický důvod napsání by mohlo ukazovat to, že vyšla v *Lumíru* a ne v *Národních listech*, kam by se svým politickým tématem i satirickým laděním hodila lépe. V *Národních listech* však Neruda nebyl honorován za jednotlivé příspěvky, nýbrž fixním platem, musel se tudíž obrátit tam, kde by za povídku dostal honorář – a *Lumír* byl vcelku jasnou volbou. Byl to prestižní časopis se solidní honorářovou politikou, jehož redakce mu byla příznivě nakloněna; nadto tam před půl rokem byla nadšeně přijata

*Svatováclavská mše*, a povídka *Jak to přišlo* mohla být vnímána jako její volné pokračování, neboť i ona se vrací do ztraceného ráje dětství.<sup>11</sup>

Psaním pro peníze by se dal vysvětlit značný rozsah této povídky (je vůbec nejdelší ze všech malostranských povídek, pomineme-li *Figurky*, otiskované na pokračování, a starší *Týden v tichém domě*, mající charakter románové skici). Přímou to svádí k dedukci, že Neruda povídku z honorářových důvodů poněkud natáhl (vzpomeňme, jak v dopise uvádí počet veršů napsané pašijové legendy, jako by jej v duchu přepočítával na peníze, které za ni dostane). Je ovšem pravda, že literární časopisy obecně žádaly delší prozaické příspěvky než noviny, omezené nevelkým prostorem podčárníku, kam jedině mohly beletrii umístit. Faktem však zůstává, že povídka *Jak to přišlo* je zhruba o třetinu delší než *Svatováclavská mše*, přestože i ona byla otištěna v *Lumíru*.

Nápadná je rovněž značná slohová heterogenost povídky *Jak to přišlo*. Ta je sice obecným rysem Nerudovy prózy (a *Povídek malostranských* zejména), nicméně zde dosahuje dosud neobvyklého stupně: povídka se skládá ze tří, formálně od sebe oddělených a žánrově zcela odlišných částí. Úvodní část jako jediná koresponduje s označením této prózy jako humoresky: s heroikomickou nadsázkou a úsměvným nadhledem líčí naivní nadšení malých revolucionářů. Střední část má půdorys psychologické prózy; detailně a odstíněně analyzuje narůstání strachu v protagonistovu nitru, v němž se nakonec rozpustí všechna jeho revoluční euforie. Závěrečná část je dokumentárním popisem dění na Selském trhu, podobným Nerudovým črtám z pražské každodennosti. Jako by šlo o tři různé povídky na jedno téma. Byl to tvůrčí záměr experimentujícího prozaika, anebo jen důsledek relativně neomezeného publikačního prostoru a autorovy snahy prózu co nejvíce natáhnout (vzpomeňme jeho přepočítávání veršů *Legedy pašijové*)?

Ať bylo příčinou cokoliv, nekorigovaná slohová disparátnost se stala zdrojem pozoruhodných významových efektů. Kdyby bylo téma pojednáno jen v kódu humoresky, tak jak to Neruda předvedl v první části, asi by skutečně vznikla jen „pitomá“ povídka. Kdyby naopak převládla psychologie a lyrická náladovost, tak jako ve střední části, třaskavé téma by se utopilo v nostalgii hledání ztraceného času. A závěrečná momentka ze Selského trhu by sama o sobě byla jen obrázkem z pražské každodennosti. Připoutány k sobě se však jednotlivé části zrcadlí v sobě navzájem: komická hra na revoluci probudí v nitru jejích aktérů skutečnou úzkost z možných následků a traumatické vědomí vlastní slabosti, hokynářův idealizovaný portrét je konfrontován s jeho reálnou ubohostí, vznešenost revoluce s malostí jeho cílů: paklíku s tabákem, lahvičkou samozitné a odpoledním zdřímnutím ve stínu vozíku. A všechno toto podivuhodné významové dění možná vzniklo jen ze snahy napsat dostatečně dlouhou povídku – pero, jež ji psalo, nebylo ovšem ledajaké!

Tato interpretace ekonomické motivace vzniku povídky *Jak to přišlo* možná zachází až příliš daleko. Faktem však zůstává – budeme-li samozřejmě věřit autorovu tvrzení citovanému v úvodu tohoto příspěvku – že bez Nerudovy akutní nouze by patrně ne-

11) Kolik přesně činil Nerudův honorář, nevíme, jeho výši však lze zhruba odhadnout. Ze spisovatelovy korespondence víme, že *Lumír* platil autorům cca 4 zl. za tiskovou stranu (NERUDA 1954: 163). Jelikož povídka *Jak to přišlo* zabrala něco přes 5 tiskových stran, obdržel za ni od Sládka kolem 20 zlatých.

vznikla. Malostranské téma, předtím tak hýčkané, v něm už zřejmě nevyvolávalo potřebu psát povídky z vnitřního popudu – snad se mu zdálo, že je vyčerpáno do dna. Jeho bytostné zaujetí nyní patřilo péči o knižní prezentaci nejlepších kousků z bohaté fejetonistické produkce, a co je ještě důležitější – začal se v něm zase hlásit ke slovu básník, probuzený možná právě intenzivním osobním nasazením nad skandálně erotickou povídkou *U tří lilíí* a vzpomínkovou *Svatováclavskou mší*. S „psáním pro peníze“ to však bylo jinak: v situaci, kdy bylo třeba neprodleně napsat delší povídku do prestižního literárního časopisu, skýtalo zažité a dobře opracované téma jistotu slušného výsledku. A budoucí *Povídky malostranské* tím nepřišly o svou důležitou součást.

Povídka *Jak to přišlo* totiž není jen odlehčujícím komickým intermezem. Ve spojení s předcházející *Svatováclavskou mší* zvyznamňuje téma dětských her, které obhacuje budovaný fikční svět o důležitý rozměr (o tom, že si byl Neruda souvztažnosti těchto próz vědom, svědčí fakt, že v tomto jediném případě nerespektoval při utváření knižního celku chronologii časopiseckého otištění a předsunul prózu *Jak to přišlo* před povídkou *Psáno o letošních dušičkách*). Obě tyto rozměrné dětské prózy tvoří společně s povídkou *U tří lilíí* autobiografický triptych – jakési druhé, „lyrické“ jádro *Povídek malostranských*, předznamenávající autorovu pozdější básnickou tvorbu.

Není vyloučeno, že finanční motivace stála i za vznikem poslední malostranské prózy – *Figurek*. Psal ji totiž opět z vnějšího popudu – na objednávku pro Sládkův *Lumír*. Při známé Nerudově vytiženosti je s podivem, že tuto zakázku přijal, tím spíš, že Sládek po něm tentokrát nechtěl nějakou drobnost, nýbrž „*dlouhou novelu*“ (NERUDA 1954: 180). Přímou se nabízí hypotéza, že vedle loajality vůči listu, jehož byl spoluzakladatelem, tu opět hrály roli peníze. Od března, kdy psal povídku *Jak to přišlo*, do začátku května, kdy dostal Sládkovu nabídku, neuběhlo tolik času, aby se jeho truchlivá finanční situace mohla nějak radikálně zlepšit – ostatně z korespondence vyčteme, že honorář za *Figurky* utratil ještě dřív, než skončilo jejich otiskování (NERUDA 1954: 191).<sup>12</sup>

Neruda přitom podle vlastního tvrzení zpočátku vůbec nevěděl „*co psát, o čem, o kom, a jak. Jsem žádostiv, o čem ta novela vlastně bude jednat*“ (NERUDA 1954: 180). Nějakou vhodnou novelistickou látku ostatně bezvýsledně hledal již před rokem. Ke slovu se tak zřejmě – možná jen jako východisko z nouze – opět dostalo osvědčené téma Malé Strany, jež nebylo čtenářům *Lumíra* (z nichž mnozí byli i čtenáři *Národních listů*) neznámé a s nímž tu nedávno slavil velký úspěch (*Svatováclavská mše* se sta-

12) *Figurky* jsou druhou nejrozsáhlejší Nerudovou prózou hned po *Týdnu v tichém domě*; v *Lumíru* byly otištěny v pěti pokračováních a zabraly celkem 27 tiskových stran; při předpokládaných 4 zlatých za tiskovou stranu se tedy honorář za *Figurky* mohl vyšplhat až na 100 zlatých. To byla suma, kterou Neruda o rok později obdržel od Dattla za knižní vydání *Písní kosmických*, uceleného literárního díla o 38 básních (NERUDA 1954: 217). Z tohoto srovnání tedy publikování v *Lumíru* vychází jako jednoznačně výhodnější; vydávání knih mělo zásadní důležitost pro autorovu sebezprezentaci, z výdělečného hlediska však bylo příliš pracné. Platilo to pochopitelně především pro poezii a dvojnásob pak pro básníky cizelérského typu, k nimž patřil i Neruda. Když začal v 80. letech nakladatel Edvard Valečka za Nerudova odborného přispění vydávat edici *Poetické besedy*, platil autorům 1 zlatý za stránku dosud netištěných básní (náklad byl 2 000 kusů, autor dostal ke svému honoráři 20 exemplářů zdarma); Neruda přitom osloveným autorům zdůrazňoval, že tyto podmínky „jsouť vskutku na české – a byly by i na nynější německé – poměry velmi slušny“ (NERUDA 1965: 248). Sám dostal za sbírku *Balad a romancí*, jež zrála několik let, 80 zlatých, tedy pravděpodobně méně než před pár lety za *Figurky*, které napsal za několik týdnů, ne-li dokonce dnů („*Dopisují pro Lumír tu novelu*“, svěfoval se Šemberovi v létě 1877. „*Denně kapitulu – jak aspoň já to jmenuju.*“) (NERUDA 1954: 189).



la vůbec nejvřeleji přijatou malostranskou povídkou). A právě tato skutečnost se mu zřejmě stala odrazovým můstkem: spiklenecky na čtenáře pomrkávaje nastavil ve fiktivních zápiscích juristy Krumlovského svým dosavadním povídkám a jejich tvárným postupům ironické zrcadlo. Malostranské téma tak bylo obohaceno o další zorný úhel, tentokrát opravdu složitě lomený.

Připusťme však, že by *Figurky* vznikly i bez Sládkovy objednávky a Nerudovy finanční tísně. Vnitřní nasazení, s nímž na nich pracoval, totiž vůbec nepřipomíná psaní pro peníze. Z dochovaných pramenů vysvítá, že si byl vědom neobvyklosti vznikající prózy, obával se čtenářské reakce na ni, ale zároveň si své experimentátorství, na půdě *Národních listů* jen těžko myslitelné, naplno užíval (QUIS 1984: 135; NERUDA 1954: 189). Možná ale, že vnější popud byl přece jen pro vznik *Figurek* důležitý. Právě v té době se totiž Neruda náhle a bez přípravy vrátil k poezii: souběžně s *Figurkami* v *Lumíru* vycházely první básně budoucích *Písní kosmických*. Zdá se to až neuvěřitelné. Cožpak vůbec lze naráz hýřit patosem i ironií, monumentalitu prokládat banalitou a být přitom v obou případech autentický? Zřejmě nikdy předtím ani nikdy potom se obě protikladné stránky Nerudova uměleckého naturelu nedotýkaly tak těsně: jako by v něm souběžně tvořili dva zcela odlišní modeloví autoři, a to bez patrnější známky vzájemných kolizí. Jenže – zvládal by tuto vpravdě schizofrenní tenzi, nebyť onoho závazku, že napíše „*dlouhou novelu*“, závazku, který pro něho vracel do hry víceméně odžitě malostranské téma?

Také bez *Figurek* by byly *Povídky malostranské* podstatně odlišným celkem, než jak je známe: patrně by v nich chyběl i *Týden v tichém domě*, jež Neruda k malostranskému cyklu přiřčenil až po napsání *Figurek*, zjevně kvůli kompozičnímu vyvážení celku. Tyto *Povídky malostranské* by byly nejen podstatně kratší, nýbrž také mnohem jednodušší. Scvrkly by se vlastně na cyklus portrétů malostranských podivínů, poněkud disparátně zakončený dvojicí autobiografických zpovědních próz (možná by tam zůstaly i *Večerní šplechty*, jež by ovšem bez vazby na obdobně scénicky panoptikální *Týden v tichém domě* byly ještě nečitelnější).

V romantické koncepci umění, jež významně poznamenala myšlení nejen 19., ale i 20. století, je psaní pro peníze jevem jednoznačně zavrženímhodným. Naše postmoderní současnost nás však nabádá ke zdrženlivosti. Proces umělecké tvorby je složitý, vlivů, jež na ni působí, je mnoho, v různých konstelacích působí různě a často vygenerují nečekané efekty. Nerudovští vykladači přece již několik desetiletí poukazují na to, že fejetony nebyly jen brzdou spisovatelova tvůrčího rozletu, jak si myslel Šalda. Žurnalistika sice Nerudovi leccos vzala, také mu ale mnohé dala. Podobné je to, zdá se, i s jeho psáním pro peníze. Možná i díky němu vznikly leckteré mistrovské kousky Nerudovy tvorby, tvořící součást našeho literárního kánonu.

Neruda si onoho březnového dne r. 1877, sužován nemocí a nouzí, patrně skutečně myslel, že napsal pro peníze úplně „*pitomou*“ povídku. Rozladění z věčného nedostatku financí a z nezáviděníhodného postavení námezdního psavce mu zabránilo postřehnout, že tentokrát nepsal jen pro den, ale také pro věčnost.

**PRAMENY**

NERUDA, Jan

1910 *Literatura I*; ed. Ladislav Quis (Praha: F. Topič)

1954 *Dopisy 2*; ed. Josef Moravec (Praha: SNKLHU)

1963 *Dopisy 1*; ed. Miloslav Novotný (Praha: SNKLHU)

1965 *Dopisy 3*; ed. Miloslav Novotný (Praha: SNKLHU)

**LITERATURA**

ARBES, Jakub

1952 *O Janu Nerudovi* (Praha: Melantrich)

HAMAN, Aleš

1968 *Neruda prozaik* (Praha: Odeon)

MOCNÁ, Dagmar

2005 „Mezi Národními listy a Lumírem. (Ke genezi Povídek malostranských)“; in: M. Jareš, P. Janáček, P. Šámal (edd.), *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*, s. 80–101 (Praha: ÚČL AV ČR)

QUIS, Ladislav

1984 *Vzpomínky ze staré Prahy*; edd. K. Neradová, A. Haman (Praha: Vyšehrad)

ŠPINDLER, Ervín

1876 „Literární rozhledy“, *Podřipan* VII, č. 9, s. 3

TUREČEK, Dalibor

2007 *Fejeton Jana Nerudy* (Praha: ARSCI)

## Plány a touhy

### Finanční poměry Julia Zeyera

Dita Křišťanová

Spisovatelův život se během 19. století proměňoval. Statut profesionálního spisovatele, jaký známe ze západní Evropy té doby, se v českých kotlinách objevuje až v polovině 19. století. Do té doby obvykle spisovatel měl nějaké občanské povolání, ať už byl kněz, učitel či nejčastěji novinář. Spisovatelů, kteří neměli občanské zaměstnání, nebylo mnoho. V celém Předlitavsku jich bylo v r. 1881 zaznamenáno 734, přičemž číslo platí pro nezávislá intelektuální zaměstnání (CHARLE 2004: 101). Malý počet rakouských intelektuálů, kteří uváděli psaní jako zdroj obživy, je možné vysvětlit i tím, že tato profese byla ve střední Evropě společensky mnohem méně ceněna, než tomu bylo např. v Anglii či Francii. Německy píšící autory navíc přitahovala více Vídeň, kde se soustředili. Praha byla de facto kulturní periferií. Přesto i česky píšící autoři měli snahu žít se pouze činností spisovatelskou. Jedním z nich byl také Julius Zeyer.

Většina z jeho vrstevníků po sobě zanechala různé paměti či alespoň vzpomínkové studie. Julius Zeyer (1841–1901) žádné vzpomínky nezanechal, a proto pro přiblížení se k jeho osobě je třeba vycházet z toho, jak se jevil ve vzpomínkách jiných, nebo z jeho korespondence s vrstevníky, v níž se ovšem rád stylizuje. Rovněž v různých vzpomínkách, počínaje Heritesovými *Vodňanskými vzpomínkami*, je již hodnocen s určitou aureolou, která se s odstupem od jeho smrti stále více zvětšuje.

Pohnutkou tohoto textu ovšem není touha zachytit postavu Zeyera z různých úhlů pohledu, dokonce ani snaha odkrývat to, co je skryto pod tajemným pláštěm Zeyerovy osobní stylizace. Téma, které je vymezeno v následujících řádcích, je naprosto přízemní: Zeyerovy finanční poměry a Zeyer jako zákazník.

Finanční stav Zeyerova konta je v biografích hodnocen příznivě, nikdo ze životopisců se však touto otázkou nezabýval podrobně. Jan Voborník ve své monografii *Julius Zeyer* (VOBORNÍK 1907) zachycuje vlastnictví rodiny Zeyerovy – dřevařskou ohradu a dvě pily v oblasti dnešního Masarykova nádraží. Upozorňuje také na to, že tento podnik musel ustoupit prostorům nového nádraží již v r. 1844, tedy v době, kdy byly malému Juliovi teprve tři roky. Voborník zmiňuje v dalších částech své monografie pouze domy, které rodina vlastnila, ať už šlo o dům v Mariánské ulici (vlastněný rodinou do r. 1878) či vilu v Liboci. Dále ve své práci zachytil informaci o procesu, který vedla Zeyerova matka s pražskou obcí o pilu a ohradu, a soudní při, ve které rodina zápasila o maje-

tek ve Francii. Voborník tvrdí, že básníkovy bezstarostné finanční poměry byly pouze legendou. Po smrti matky v r. 1881 získal dědictví, ale opustil Liboc a přestěhoval se do bytu na Vinohrady a poté v r. 1887 do jihočeských Vodňan, kde obýval postupně dva byty. Finanční Zeyerovu situaci však monografie dále neřeší.

F. V. Krejčí vydal zeyerovskou monografii už v r. 1901, ale majetkové poměry lumírovského básníka pro něj nejsou nejdůležitější součástí knihy. O Zeyerovi píše, že „*vyšel z prostředí blahobytu a poměrného luxusu*“ (KREJČÍ 1901: 12).

O „*básníku snu*“ dále čtenářům sděluje, že měl převzít rodinný dřevařský obchod, ale že tuto činnost Zeyer odmítl a stal se nadšeným sběratelem, archeologem a ctitelům krásy. Rozebírá také jeho pozici spisovatele z povolání: „*Nebylo mezi současnými našimi spisovateli žádného, jemuž by tak jako jemu bylo umožněno soustředit celý svůj rozvoj směrem svých nejnvtřnějších zálib*“ (TAMTÉŽ: 15). A dále: „*Nespoután a nezdržován žádným profesním zaměstnáním, má vždy dosti času, volnosti a prostředků, aby opustil vlast, kdykoliv se mu v ní těžce dýchalo*“ (TAMTÉŽ: 16).

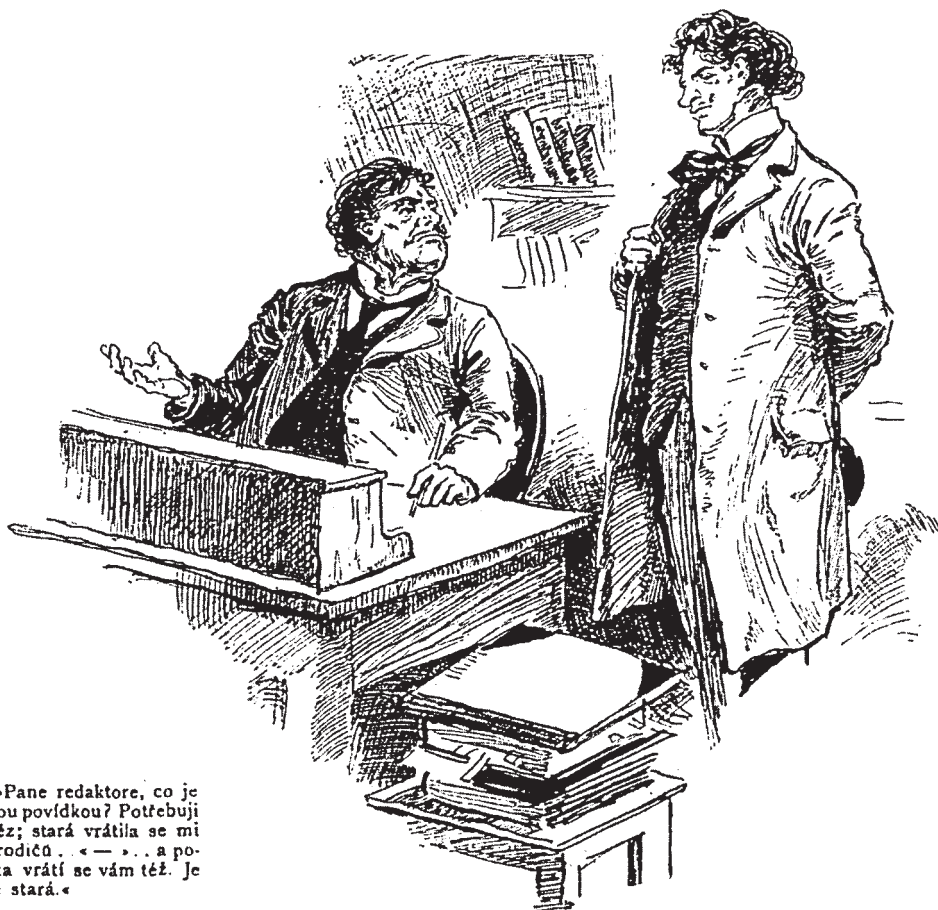
Konkrétnější je pak J. Š. Kvapil v monografii *Gotický Zeyer*. Kvapil charakterizuje Zeyera jako měšťanského synka a kromě dvou výše uvedených nemovitostí uvádí mezi majetek patřící Zeyerově rodině ještě dům v Karlíně. Po smrti matky, jak píše Kvapil, čekal Zeyer, dokud nebyla pražské obci postoupena ohrada a pila, finance získával z důchodů z cenných papírů a z podílu z domu v Karlíně. Kvapil zmiňuje, že Zeyerova rodina po smrti otce chudla, hlavně zásluhou syna Jindřicha. Líčí Zeyera jako člověka poměrně nepraktického, který však řeší i své dluhy. Zmiňuje např. dluh básníkův u jeho známého Václava Vitouška – úroky z něj dosahovaly podle Kvapila až 180 zlatých za rok. Z korespondence se samotným Václavem Vitouškem, u něž v Hoříčkách, obci nedaleko České Skalice, Zeyer několikrát v mládí pobýval, lze vyčíst, že mladý Zeyer byl rozpustilý mladík, který se přátelil s mnoha lidmi, byl zasvěcen do pražských klepů, cvičil v Sokole a jezdil na velocipedu; dluhy však přátelé neřeší (PLESKAČ 1908: 194).

Eva Jurčinová v monografii *Julius Zeyer* s podtitulem *Život českého básníka* ukazuje spisovatele jako chudého snílka živícího se pouze literaturou. Upozorňuje opět na Zeyerova bratra, který nadělal dluhy. Z její publikace vychází faktograficky Robert B. Pynsent v anglické monografii *Julius Zeyer. The Path to Decadence*. Sběrka textů *Julius Zeyer 1841–1901–2001*, vydaná u příležitosti Zeyerova výročí narození a úmrtí ve Vodňanech, pak již pouze shrnuje známá majetková fakta Zeyerovy rodiny. Zeyerův fond při České akademii věd a umění a jím oceněné autory zachycuje ve své studii *Zeyerův fond při České akademii věd a umění* Magdaléna Pokorná.

Jak je tedy vidět, všechny Zeyerovy monografie uvádějí finanční východiska básníka, ale jakým způsobem Zeyer získával peníze po smrti matky, která pravděpodobně působila až do své smrti jako spisovatelův sponzor, či jak a za co je utrácel, žádné práce příliš nerozvádějí.

Dále vycházíme z materiálů z Literárního archivu PNP<sup>1</sup>, kde se dochovaly různé Zeyerovy účty a účtenky. Jde o materiál doposud nepublikovaný. Potvrzení Zeyerových zálib a následného utrácení pak dokazuje Zeyerova obsáhlá a z velké části knižně vyda-

1) Konkrétně z fondu LA PNP Julius Zeyer, č. přír. 148/99. Doklady (účty, složenky, vypůjční lístky 1871–1900).



»Pane redaktore, co je s mou povídkou? Potřebuji peněz; stará vrátila se mi od rodičů . . . a povídka vrátí se vám též. Je také stará.«

Anekdota z celostránkového souboru kresleného humoru Praha zas oživuje. Uveřejněno v Humoristických listech 26. 9. 1902 pod šifrou. St. H.

ná korespondence s Růženou Jesenskou, J. V. Sládkem, Karlou Heinrichovou, Zdenkou Braunerovou, Marií Kalašovou a dalšími.

Na rozdíl od ostatních spisovatelů měl Zeyer pro své plány a touhy jiné finanční zdroje, které mu zaručilo rodinné prostředí. Zřejmě je to ve srovnání kupř. s jeho souputníky Josefem Václavem Sládkem, jenž se narodil v rodině zbirožského zedníka, a Jaroslavem Vrchlickým, pocházejícím z rodiny kupecké. Kromě pobytu v Rusku, kde působil jako vychovatel, a doby, kdy toto zaměstnání nakrátko vykonával u hraběte Harracha, u něhož pobýval na zámku v Želči a jehož syna doprovázel do německého Bonnu, nikdy neměl žádného zaměstnavatele. Titulatura na dopisech, které mu docházejí, ať už do Vodňan, či na nějakou jinou destinaci, zní často: *Julius Zeyer, spisovatel*. Zeyer si postavení nezávislého spisovatele mohl dovolit, poněvadž finančních prostředků (na rozdíl od jiných) neměl sice nadbytek, ale nikdy nedostatek. Nejprve

žil z dědictví, poté mu pomáhal Josef Václav Sládek, jenž mu řadu věcí tiskl v *Lumíru*, a na závěr života získával peníze od známého mecenáše Josefa Hlávky. Ten mu také v době, kdy spolu vedli spor o uvedení pašijových her, napsal: „*Jsem vždy ochoten Vaši literární činnost všemožně fedrovat, třeba i bez Vašeho vědomí a proti Vaší vůli.*“<sup>2</sup>

Zeyer si sice ve své korespondenci na materiální těžkosti stěžuje, občas čeká na peníze, ale vždy má z čeho žít. Mohl si tedy dovolit plánovat i to, co jiní nemohli.

Ke spisovatelovým potřebám, za něž neváhal utrácet nemalé sumy, patřila jistá parádovitost, kterou dokládá časté nakupování nového oblečení, dále pořizování si knih, starých tisků a starožitností a v neposlední řadě cestování.

Všechny tyto Zeyerovy záliby nebyly náhodné, odpovídaly duchu doby, v níž žil. S rozvojem průmyslu, včetně spotřebního, a po zkvalitnění dopravy po habsburské monarchii (zvláště železnice urychlila cestování) se měnily i lidské touhy. Vzdálené věci začaly být blízké, mnohem více statků, dříve dostupných pouze šlechtě, bylo najednou k mání i pro obyčejné smrtelníky. Tyto všechny změny postihly rovněž literaturu a změnily i možnosti spisovatelů. Doby, kdy se spisovatel vydal nejdále do Vídně, byly pryč. Lumírovská generace se nebránila kosmopolitnosti, jevila zájem o témata nejen evropská, ale i exotická. Všichni autoři, kteří jsou dnes do ní řazeni, chtěli poznávat cizí končiny. Např. J. V. Sládek pobýval v Americe, spolu se Zeyerem podnikli také cestu do Skandinávie.

Druhá polovina 19. století s sebou přinášela i rozvoj žurnalistiky a knižní produkce. V českých zemích vycházelo více periodik. Rozvoj dopravy kromě jiného umožnil obstarávat si nejen zahraniční noviny a časopisy, ale také knihy. Rozmach nakladatelského podnikání začíná v šedesátých a sedmdesátých letech, pokračuje však i v období následujícím, kdy na českém knižním trhu působí jména jako František Šimáček, Eduard Grégr, rodina Štorchových, Jan Otto, František Topič či Josef Richard Vilímek. Nakladatelé neváhají vydávat české autory a knižní produkce roste.

Starost o zevnějšek patřila k dobrým mravům gentlemana druhé poloviny 19. století. Což konvenuje se Zeyerovou tendencí nemálo dbát na svůj vzhled. Z fotografií můžeme vypořadovat, že šlo o člověka menšího vzrůstu, drobné postavy, světlých vlasů a pečlivě sestřiženého plnovousu. Obrazy pak ukazují i modré oči. Růžena Jesenská popisuje jeho vizáž takto: „*Několikrát setkala jsem se s Juliem Zeyerem ve společnosti, několikrát mne navštívil. Jeho zevnějšek byl elegantní s mírným nádechem dandismu od vybraného, bezvadného šatu do jemných batistových kapesníků a vzácných starých prstenů. Hovořil zdrženlivě, zvolna, provázeje některé výroky měkkým pohybem hlavy, pronesený vtíp zdobil jeho ústa sotva znatelným úsměvem*“ (KRECAR 1919: 3).

Citovaná pasáž kromě toho, že ukazuje na jeden ze Zeyerových charakteristických rysů, a sice na to, že si potrpěl na pěkné oblečení, zároveň prozrazuje, že jeho zjev byl jakousi předzvěstí dandyho. Nákupy oblečení představovaly poměrně velké finanční položky v jeho domácím účetnictví. Zeyer stabilně nakupoval především v Módní síni pro pány M. Bílý a syn, firmě, jež se honosila podtitulem Velký výběr hotových oděvů, sklad francouzských, anglických a brněnských látek.

---

2) LA PNP, fond Julius Zeyer; korespondence přijatá, Hlávka Josef Juliu Zeyerovi, č. přír. 143/41.

Každý rok v období 1879–1898 (i v době, kdy firmu přebírá Bílého syn Stanislav) si zde Zeyer pořizuje žaket, vestu, svrchník, sako a několikery spodky, jak vyplývá z účtů, přičemž o tom, že životnost obdobných kusů oblečení je delší než roční, netřeba pochybovat. Někdy jde opravdu o parádnické záležitosti – jako žluté sako, černé kamaše, manšestrové sako, písková či mohérová vesta. Částky za oděvy zaplacené se pak pohybují ročně mezi 50 až 120 zl.<sup>3</sup>

Například když si v r. 1881 Zeyer zakoupí žaket, několikery spodky, převlečník a dvě vesty, platí 123 zl., v r. 1882 za hedvábné sako, vestu a spodky dodává módní síni pro pány 41 zl. Jenom pro představu – jeho román *Ondřej Černyšev* se v té samé době prodává za 3 zl. Pokud částka, kterou Zeyer utratí za oblečení, přesáhne 80–100 zl., spisovatel ji obvykle neplatí naráz. Tak si například rozděluje částku 103 zl., již má zaplatit Stanislavu Bílému v r. 1894, na splátky. Platí ji postupně – 40, 30 a 33 zl. Nutno podotknout, že obchodník si klienta váží a proti nákupu „na splátky“ v podstatě nic nemá. Z účtů jednoznačně vyplývá, že se jeho pohledávka vždy dobrala zdárného konce, neboť v nich můžeme číst: „Částku 40 zl (30 atd...) jsem s díky přijal.“<sup>4</sup>

Oblečení si Zeyer opatřoval i jinde, ať už šlo o barevné hedvábné šátky, které mu obstarával Karel Kintner, v r. 1896 za 15,80 zl., či hladké košile (v témže roce jich spisovatel zakoupil šest u Rudolfa Rollinga v Plzni za 13,90 zl.). Ceny, které za oblečení platil, nebyly na tu dobu nikterak výjimečné, pánský jarní svrchník v té době běžně stával mezi 10–18 zl. a čamaru pro vlastence člověk sehnal od 16 zl.<sup>5</sup>

Další Zeyerovou vášní byly knihy, a to už od mladých let, kdy si je začínal půjčovat u svých přátel. Básníková knihovna, která je dnes v majetku Národního muzea, obsahuje 3798 svazků, z nichž mnohé jsou cizojazyčné. Zeyer za knihy utrácel nemalé sumy, jak vyplývá z účtů obsažených v jeho pozůstalosti. V Čechách knihy nakupoval převážně ve třech podnicích, a sice v knihkupectví Dr. Grégra a Ferd. Dattla, s podtitulem sklad nejnovějších plodů slovanské, německé, anglické a vlašské literatury, následně v podniku Dr. Grégra a Eduarda Valečky a průběžně v knihkupectví Františka Řivnáče. Samozřejmě byl i zákazníkem jiných obchodů, jak českých (např. Bursík a Kohout, Jan Otto), tak francouzských (např. A. Claudin či Lucien Gougy) a německých.<sup>6</sup>

Částky za knihy v letech 1878–1900 jsou vskutku vysoké, pohybují se ročně v rozmezí 100–300 zl., které má Zeyer zaplatit jednomu knihkupci. Ne vždy se mu daří částku sehnat, někdy je stejně jako oblečení platí postupně, jindy je mu celá suma převedena do dalšího roku. Dost často se stává, že se v daném knihkupectví prodává jeho kniha, penězi vydělanými z jejího prodeje pak autor moří dlužné částky. Pravdou je, že v jednom knihkupectví za rok nakoupí více než padesát knih, a to nenakupuje v jediném! Např. v r. 1871 mu je za přibližně padesát knih vyčíslena suma 141,35 zl., Zeyer ji ještě v témže roce navýší na 197,50 zl.; v následujícím roce sníží dluh na 129,40 zl. a v r. 1873 na 75,89 zl., aby částku za knihy o rok později zase navýšil, a sice na 259,7 zl. Sumu posléze hradí, ale vypomáhá si tak, že své vlastní knihy (konkrétně román *Ondřej*

3) LA PNP, fond Julius Zeyer, č. přír. 148/99. Doklady (účty, složenky, vypůjční lístky 1871–1900).

4) Tamtéž.

5) Tamtéž.

6) Tamtéž.



»Básník« po nezdařeném udání veršů nakladateli:  
 »Milá ženo, cesta k umění jest opravdu trnitá!  
 »Pak jsi k politování! Byl tu švec a povídal, že ti  
 boty na dluh již nepodrazí; máš prý chodit bos!«

Anekdota z celostránkového souboru kresleného humoru Styky s uměním.  
 Uveřejněno v Humoristických listech 14. 11. 1902 pod šifrou. St. H.

Černyšev) dává do komise, výtěžek z jejich prodeje má sanovat požadovanou částku. Ve stejné době však již nakupuje knihy u Řivnáče, zprvu hotově platí malé částky do padesáti zlatých, po r. 1880 je i zde situace obdobná, dluh za knihy (obvykle o něco nižší než u Grégra, kolem padesáti zlatých) se převádí do dalšího roku. V letech 1878–1886 je tedy Zeyer stálým dlužníkem dvou knihkupců, po r. 1886 Grégra a Valečku opouští a až do své smrti v r. 1901 zůstává věren Řivnáčovu podniku.

Je třeba podotknout, že řadu knih posílali Zeyerovi jeho přátelé a obdivovatelé: „Četl jsem ‚Gotickou duši‘ – Deprimovala mne někdy velice, to tím, že po dlouhé nemoci jsem ještě často churav a to melancholické ovzduší Vaší knihy způsobilo vibraci strun, stejně laděných v mém nitru.“<sup>7)</sup> Tak odpovídá ve svém dopise (nedatovaném, jehož úryvek byl posmrtně vydán v *Moderní revue*) svému velkému obdivovateli Jiřímu Karáskovi ze Lvovic, který ho častoval všemi svými knihami, ačkoli se tito dva muži podobných osu-

7) *Moderní revue* 1901: 157–160.



dů nikdy osobně nesetkali. Obdobně odpovídá jedné ze svých důvěrníc Růženě Jesenské 3. října 1892: „*Slečno, se dostavuji u Vás bych Vám poděkoval za Vaše knihy. Četl jsem je nyní a byly mi to milé chvíle. Dojmul mě především list třetí z Tří listů, je v něm tolik toho, co jsem sám cítil a trpěl*“ (KRECAR 1919: 28).

Zeyerovo sbírání knih nebylo nijak neobvyklé, leč financování tohoto koníčku bylo dozajista nelehké a v podstatě se stávalo příčinou autorových ekonomických problémů. Částka 100 zl., kterou spisovatel běžně knihkupci nechal jako roční tržbu, byla třetinou platu běžného učitele základní školy rakouského mocnářství (pokud tedy pomíneme byt, otop a záhumenek, jimiž byl učitel vybaven). Učitel na gymnáziu si stál v té době trochu lépe, přišel si na 700–800 zl.<sup>8</sup>

Dalším Zeyerovým koníčkem bylo sbírání starožitností, za které s radostí zaplatil i velké peníze. Sbíral výrobky prostých truhlářů, hračkářů a podobných lidových umělců. Šlo o zálibu v určitých vrstvách relativně módní, artefakty lidové tvořivosti sbírala kupř. Zdenka Braunerová. Na Zeyerovu vášeň vzpomíná František Herites: „*Lidé sami, zvěděvše o jeho zálibě, mu nabízeli. Chalupy není v městě, kterou by byl Zeyer za starými kusy nábytku nenavštívil. I po vesnicích chodil a s doktorem po pacientech jezdil, s prázdným se nikdy nevraceje, jednou truhlu přivezli, že sami sotva vešli se na selský vůz, skvostnou, řezanou truhlu ze mlýna pod Helfenburkem, kde se po samotách zachovalo množství věcí nikoli selských, patrně z hradu pocházejících, který nikdy nebyl dobyt, zpusťošten nepřáteli, nýbrž byl opuštěn a jisto, že panstvo odešlé všecko s sebou neodvezlo a po okolí, co zůstavili, bylo rozvlečeno. Odjinud také staré věci dostával Zeyer a z cest svých pozdějších vždy sbírky své cennými předměty rozmnožoval a obohacoval. Vždycky se vrátil všecek zkroušen, stěžoval si, co peněz vydal, a podruhé že už to jistě neudělá. Ale udělal to zas*“ (HERITES 1953: 48).

Zeyer se o tom rovněž sám často vyjadřuje ve svých dopisech, např. své příbuzné Karle Heinrichové 14. února 1895 píše: „*Za ty talíře Ti děkuji mnohokrát a budu pro Tebe též teď něco hledat. Naštěstí je věcí tak různých, že není třeba, abychom soupeřili při sbírání. Já teď nejvíce pasu po skle bílém, gravovaném, jako je ta sklenice, co mi ta paní prodat nechtěla tenkrát v Příbrami. Také pár kousků figur porculánových, míšenských nebo jiných by mi bylo vítáno. Ty zase nejvíce hledáš nábytek, jehož mám dost. – Že bych ty talíře už rád měl zde, můžeš si myslit, ale jedná se jen o to je bezpečně balit a o nepohodlí je posílat, které Ti působit nechci. V té zimě také do Prahy nepojedu*“ (VOBORNÍK 1924: 161).

Předměty si nechával opravovat odborníky, Antonína Petrofa např. žádá o opravu jednoho stojatého starožitného fortepiana z r. 1611. Za opravu platí 50 zl., ale není s ní spokojen, Petrof mu posléze nabízí služby svého syna, který nasbíral v oboru oprav starých nástrojů nové zkušenosti. Aby jeho byt nabyl zajímavého vzhledu, neváhá ho vyzdobit všemi starožitnostmi i věcmi dovezenými z cest. Za 214 zl. tak nakupuje gobelín s polštářem, 9 metrů dekorační látky, brokát, bambusovou vázu, kazety, hrací nástroj a tabatěrku, kam ukládá cigarety (běžná cena cigarety v té době byla kolem tří

8) Zde děkuji profesorovi Vítu Vlnasovi, který mi poskytl informace o platech českého učitelstva a finančních poměrech v habsburské monarchii v 2. polovině 19. století. Informace pocházejí z ústního sdělení prof. V. Vlnase a jsou založeny na základě nepublikovaných rešerší O. Urbana.

krejcarů), jichž denně vykouří nejméně čtyřicet. Kromě toho, je to básník, který zná různorodé kultury i kraje, objednává ve Staňkově obchodu s čajem sochu Buddha. Podle známých fotografií (svoje portréty si nechává Zeyer dělat – jednak v Langhansově ateliéru za 22,30 zl., jednak u Adolfa Pecha v Českých Budějovicích, kde jsou levnější – za 13 zlatých a 6 krejcarů) vypadal autorův příbytek jako skladiště orientálního umění a různých artefaktů lidového umění, na které byl ovšem spisovatel velmi pyšný.

Zeyerovou zálibou bylo také cestování – za svůj život projel takřka celou Evropu, pobýval ve Francii, navštívil Itálii, Rusko, Španělsko, Německo, byl i v Tunisu, přičemž zpáteční vlaková jízdenka Praha – Paříž ve druhé třídě stála koncem osmdesátých let 19. století 64 zl.

Jeho první cesta vedla v r. 1861 do Vídně, kde se tehdy dvacetiletý Zeyer měl, vzhledem k činnosti rodinné firmy, vyučit řemeslu ve Fellnerově tesařské dílně. Poté odchází do světa na zkušenou, pobývá v Německu, v Alpách a ve Švýcarsku. Odtud pokračuje do Francie. Zde je důležité podotknout, že český literát poznal francouzské (tj. pařížské prostředí) již v šedesátých letech 19. století, seznamoval se nejen s přírodními scenériemi, ale rovněž s uměním. Francie ale mladému Zeyerovi nestačila, v r. 1873 cestuje do Ruska, konkrétně do Petrohradu, kde pracuje nejprve u knížete Golycina a poté u ministra Valujeva. V Rusku poznal život tamější aristokracie a do země poté zavítal ještě třikrát (v letech 1880–81, 1893 a 1899).

Období konce sedmdesátých let 19. století nebylo pro Zeyera finančně nejšťastnější, ale i zde nacházel spřízněné duše pro své cesty. Jednou z nich byl Josef Václav Sládek, který Zeyerovi hradil v r. 1878 cestu do Skandinávie, na niž se společně vypravili. Cestu popisuje 3. července 1878 příteli Kašparovi: *„Jedu 13. července do Švédska, Norska a Dánska a zůstanu tam šest neděl. Vyskytla se totiž duše útrpná, která se nade mnou smilovala, je to redaktor Lumíru J. V. Sládek. Zaplatí za mě cestu a já se s ním pak nějak vyrovnám. Nemohu Ti říci, jak mne důkaz toho vzácného přátelství dojal. Můj ty Bože, vždyť je to jediné, co člověk na světě má, vidí-li, že jej někdo má trochu rád. Doufám, že mne ta cesta spraví, jsem velmi sedřen duševně, prací i starostmi uštván“* (VOBORNÍK 1907: 75).

V r. 1884 se vypravil na další delší cestu, a sice do Itálie, kde navštívil Řím, Perugii, Assisi, Neapol a Sicílii, odkud se přeplavil do Tunisu. Rok nato získává 300 zl. od Svato-boru, čeká na další peníze a pak hned spěchá na výlet do Istanbulu a Řecka.

O čtyři roky později opět vyjíždí na delší pobyt, přes Salcburk cestuje do Paříže, kde navštěvuje světovou výstavu, z Paříže míří do Bretaně a Pikardie. Z Francie jeho pout' vede v r. 1890 dále do Španělska. Během této výpravy se už ve Vodňanech, v nichž v té době spisovatel žije, obávají, že se Zeyer do jihočeského městečka nikdy nevrátí. Přijíždí však v průběhu r. 1890, nachází si nový byt, který vybavuje suvenýry, jež dovezl z cest.

Poté, co obdržel Náprstkovu cenu za divadelní hru *Neklan*, měl Zeyer finance na další cestování. V r. 1893 vyráží do Tyrol a severní Itálie, odtud odjíždí opět do Ruska. Tentokrát putuje po celém Krymu, z něhož jej cestovatelská vášeň vede na Kavkaz. Na cestě je okraden, žije v Rusku na dluh a čeká na peníze od nakladatele Valečky (VOBORNÍK 1907: 237).

V r. 1894 odjíždí Zeyer z Vodňan do Štýrska a Chorvatska, odkud ho navrací zpět zpráva o smrti Vojty Náprstka. Cestovatelský duch Zeyerův neumdlévá ani tehdy, když už má zdravotní problémy. V létě 1896 se spisovatel vydává do Německa a jeho poslední velká cesta v r. 1899 vede znovu do Ruska. Poté byl už spisovatel natolik zdravotně indisponován, že se na další velké cesty již nemohl vypravit.

Z čeho platil své cesty, je poměrně komplikované určit. Počáteční cesty byly podporovány rodinou a někdy mu půjčili přátelé (viz výše zmiňovaný J. V. Sládek). Další cesty platil pravděpodobně ze svých honorářů. Jen málokdy získal jiné peníze, jako bylo 300 zl. od Svatoboru nebo Náprstkova cena. Ve spisovatelově pozůstalosti se žádné účty z cest nedochovaly, ani žádné jízdenky či zprávy, za co vše Zeyer v cizině utrácel. Z korespondence se spíše dozvídáme, co na svých cestách zažil, co ho okouzlo, než co kde platil. Jisté je (a v korespondenci spisovatelově se to též dočteme), že to byly knihy, starožitnosti a suvenýry (někdy i větších rozměrů), kterými vybavoval svůj byt, ale také obdarovával přátele.

Pro Zeyera bylo cestování svým způsobem vášní, cesty sloužily k léčení jeho duševních krizí. Zároveň však nelze popřít, že souzněly s programem lumírovské generace. Krom toho, že Zeyerovi pomáhaly psychicky, byly také velkým zdrojem inspirace tohoto „zasmušilého velikána“. Vytěžil z nich náměty, dokázal popsat prostředí (Rusko v *On-dřeji Černyševovi*, Řím v románu *Jan Maria Plojhar*), ale také studoval tamní literaturu, mnohdy i staršího data, která se často stávala tematickým zdrojem jeho děl.

## PRAMENY

Literární archiv Památníku národního písemnictví – fond:  
ZEYER, Julius

HELLMUTH-BRAUNER, Vladimír  
1941 *Přátelství básníka a malířky. Vzájemná korespondence Julia Zeyera a Zdenky Braunerové* (Praha: Vyšehrad)

HERITES, František  
1953 *Vodňanské vzpomínky* (Praha: Československý spisovatel)

SLÁDEK, Josef Václav – ZEYER, Julius  
1957 *Sládek – Zeyer. Vzájemná korespondence*; ed. Kvapil, Josef Šofferle (Praha: ČSAV)

VOBORNÍK, Jan  
1924 *Dopisy Julia Zeyera Karle Heinrichové* (Praha: Česká grafická unie, a. s.)

ZEYER, Julius – JESENSKÁ, Růžena  
1919 *Listy Julia Zeyera Růženě Jesenské*, ed. Krecar, Jarmil (Praha: Bradáč)

**LITERATURA**

ČESKÝ BIBLIOFIL

1941 *Sborník Spolku českých bibliofilů, věnovaný Juliu Zeyerovi* (Praha: Spolek českých bibliofilů)

HONZÍKOVÁ, Milena

1971 *Julius Zeyer a Vilém Mrštík. Dvě možnosti české moderní prózy* (Praha: Univerzita Karlova)

CHARLE, Christophe

2004 *Intelektuálové v Evropě 19. století* (Brno: CDK)

JURČINOVÁ, Eva

1941 *Julius Zeyer, život českého básníka* (Praha: Topičova edice)

PLESKAČ, Karel

1908 „Ze starší korespondence Julia Zeyera“; *ČČM*, s. 194

KREJČÍ, František Václav

1901 *Julius Zeyer* (Praha: Hejda & Tuček)

KVAPIL, Josef Šofferle

1942 *Gotický Zeyer* (Praha: Václav Petr)

LOUŽENSKÝ, Jiří

2001 *Julius Zeyer 1841–1901–2001* (Vodňany: Městská knihovna ve Vodňanech)

POKORNÁ, MAGDALÉNA

2001 „Zeyerův fond při České akademii věd a umění“; *Česká literatura XLVIII*, č. 1, s. 95–103

PYNSENT, Robert Burton

1973 *Julius Zeyer. The Path to Decadence* (The Hague: Mouton & Co.)

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra

2003 *Julius Zeyer, dramatik* (Brno: Istenis)

VOBORNÍK, Jan

1907 *Julius Zeyer* (Praha: Česká grafická unie a. s.)

## Parnas sobě?

### Ceny, podpory a stipendia literárního odboru ČAVU v letech 1890–1921

Blanka Hemelíková

#### SVATOJANSKÉ PROUDY

(Věnováno Svatoboru a IV. třídě České akademie nauk  
na památku zamítnutí 30 žádostí)

Když proud života lítě tříská  
potměšilá ve skaliska,  
tvrdě, strmě kol se obzor uzavírá,  
čekanců na trosky jekot srdce svírá,  
po tyčné tísní muže zraky k nebesům se svezou,  
do protekce bahní půdy žížaly a červi lezou.  
(Jan Váňa)

Česká akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění (dále jako Akademie nebo ČAVU) byla vlivnou kulturní institucí, která svou nadační, podpůrnou a ediční činností ovlivňovala český literární život a podporovala některé jeho složky.<sup>1</sup> Vznikla v r. 1890 na základě dlouhé tradice uměleckých a učených společností, jejichž moderním symbolem se stala Francouzská akademie se svou ideou sboru „nesmrtelných“, doživotním členstvím i mechanismem kooptace členů na postupně uvolňovanou křesla.<sup>2</sup> Stanovy Akademie vymezovaly její úkol ve vztahu k národní literatuře a jazyku následovně: „*úlohou jest pěstovati a podporovati vědy jazykem českým i jazyk tento a jeho literaturu, pečovati o zdokonalení umění domácího.*“ Výplatou finančních prémie i dalšími dotačními tituly měla ČAVU „*podporovati bezprostředně (...) výkony, které jí budou podávány od členů nebo prostřednictvím jejich od (...) umělců, kteří nejsou členy.*“ Měla dále „*usnadňovati práce, které vyhovují měrou obzvláště vynikající úkolům vytčeným v paragrafu 1, (...) povzbuzovati,*

---

1) Děkuji za odborné konzultace Pavlu Janáčkovi a Petru Šámalovi.

2) Souhrnný výklad o Akademii podává monografie Jiřího POKORNÉHO (2005), s ohledem na literárněhistorický kontext heslo *Česká akademie věd a umění*, in *Lexikon české literatury* (1993). Dále viz též sborník historických studií *Česká akademie věd a umění, 1891–1991* (1993).

*říditi a podporovati (...) činnost českého národa vůbec tím, že bude udíleti po stipendiu studijním, badatelském nebo cestovním za výkon, který v každém roce za nejlepší uzná.*<sup>3</sup>

Kritika, jíž byla Akademie v literárních kruzích v pozdějších dobách za svou konzervativní politiku podrobována, je známým faktem. V naší studii ji připomíná motto, dále se jí však nevěnujeme (ke kritice Macharově z roku 1906 viz POKORNÝ 2005: 55–57).<sup>4</sup> Následující text namísto toho rekonstruuje – v této úplnosti poprvé – praxi literárního odboru IV. třídy Akademie při udělování cen, podpor a stipendií spisovatelům v letech 1890–1921, tedy v prvním období činnosti, kdy byl význam ČAVU nejvyšší a kdy její aktivitu také pozorně sledovala veřejnost. Dolní hranice sledovaného období je dána založením Akademie, horní sahá do období, kdy se již připravoval nový statut ČAVU (1923). Zároveň odráží záběr *Soupisu udělených cen, podpor a stipendií v r. 1890–1921*,<sup>5</sup> průběžně vedené matriky těchto finančních podpor, která představovala heuristické vodítko naší studie.

Jak konstatoval Jiří Beran, který před námi popsal základní obrysy ekonomické politiky ČAVU i její celkové dimenze, praxe udělování cen, podpor a stipendií Akademií byla nepřehledná a tiskové prameny k jejímu postižení nestačí (BERAN 1986: 13–75; POKORNÝ 2005: 51–52). Při přípravě naší studie jsme vycházeli primárně z archivních pramenů, zejména z dostupných protokolů schůzí IV. třídy Akademie,<sup>6</sup> přihlédli jsme k dosavadní odborné literatuře a oznámením ve *Věstníku Akademie*. Z těchto zdrojů jsme sestavili maximálně úplný přehled cen, podpor a stipendií udělených v jednotlivých rocích literárním odborem IV. třídy ČAVU (viz tabulku 1 v příloze této studie).<sup>7</sup> Přitom jsme odlišili finanční prostředky plynoucí dovnitř a vně Akademie, k členům a nečlenům této výběrové organizace.

ČAVU dotovala literární život i jinými cestami. Tři spisovatelé obdrželi od ČAVU doživotní rentu 1 200 K ročně: od r. 1897 J. Zeyer a J. Arbes, od r. 1907 E. Krásnohorská (BERAN 1986: 53). Spisovatelé byli rovněž odměňováni za posudky děl navržených k ocenění či podpoře, někteří dostávali plat za organizační práci v Akademii atd. I když k těmto finančním tokům v dalším výkladu nepřihlížíme, zde pro představu o jejich rozsahu uvedeme několik základních údajů.

Systemizované tajemnické renumerace se hradily ze společného rozpočtu Akademie. Naproti tomu částky určené na komise a na honoráře za posudky se odvozovaly od třídního rozpočtu a tvořily pak menší, i když nikoli zanedbatelnou součást příjmů

3) Srov. Stanovy české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění z 23. 1. 1890, § 1, „Úkol a povaha akademie“, in: *Almanach České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, ročník 1. Praha 1891, s. 73.

4) Verše Jana Váni pocházejí z knihy *Kokrhý a krákory* (1897), kde autor kritizoval, že Akademie poděluje cenami a podporami literární kamarády a „literární prostitutky“. Satirizoval přitom i básnický styl Jaroslava Vrchlického. Jinde Vána zesměšňoval předsedu Akademie Josefa Hlávku (v jehož domě shodou okolností po určitou dobu sám bydlel).

5) Archiv AV ČR, fond ČAVU. Sign. II/44. Inv. č. 97. Kniha č. 70.

6) Protokoly o schůzích IV. třídy. Fond ČAVU. Signatura II. 4. Inv. č. 29. Karton 18, časové rozpětí 1890–1897. Karton 19, časové rozpětí 1898–1921. Archiv AV ČR.

7) Účty ČAVU byly vedeny do r. 1899 ve zlatých (zkratka zl.), potom v rakouských korunách (K), od 1918 je výše cen, podpor a stipendií uváděna v korunách československých (Kč). Pro celkové součty je třeba zlaté převádět v poměru 1 : 2 na koruny. O finanční odluce po převratu 1918 viz KÁRNÍK (2003: 60).

celé řady členů Akademie. V období 1891–1899 činila celková suma těchto prostředků pro IV. třídu na rok 200 až 400 zlatých, ke konci období poté až 600 zlatých. V období 1900–1917 se prostředky vyplácené za posudky a práci v komisích pohybovaly v rozmezí 1 300–3 000 K. Za první světové války klesla tato částka na 1 000 K a v této výši se udržovala i v letech 1918–1920. K výši honoráře za posudek máme jen kusé údaje obsažené v třídních protokolech. Jednotlivý honorář v literárním odboru činil v počátcích činnosti Akademie (údaj z r. 1891) ve dvojí sazbě 5 a 10 zl., podle toho, „o kterou se referent přihlásí“. Tak např. v r. 1892, kdy byla jubilejní cena rozložena mezi celou řadu žadatelů a kdy byla komise rozšířena, dosáhla celková suma za honoráře za posudky částky 396 zl. (Heyduk „70 a 99“ zl. [nejasný údaj], Jirásek 55 zl., Vrchlický 55 zl., Herites 123 zl., Štolba 83 zl.). Za období od 1. 12. 1893 do 25. 6. 1894 žádali Jirásek o 25 zl., F. Schulz o 5 zl., J. Lier o 10 zl., Vrchlický o 5 zl. Z r. 1908 máme údaj, že na posudek byla vypsána částka 4 K. Rostoucí počet žádostí o cenu, podporu či stipendium zapříčinil v r. 1905 ve IV. třídě finanční schodek, který pak byl zčásti uhrazen v r. 1907 ze zbytků peněz z podpor a z dalších zdrojů. V témže roce pak byla také ustanovena „úsporná komise“; o výsledcích její práce se zpráva nedochovala.<sup>8</sup>

### Místo cen, podpor a prémie v životě Akademie

Členové ČAVU byli rozděleni do čtyř tříd – první pěstovala vědy filozofické, právní, společenské a historické, druhá vědy matematické a přírodní a zeměpis, třetí jazykozpyt a literární historii, čtvrtá národní literaturu, výtvarné umění a hudbu. V čele každé třídy stál předseda, který vedl třídní jednání a byl zároveň náměstkem předsedy Akademie. Členy Akademie se mohli stát jen ti, „kteří sobě získali vynikající zásluhy o vědu, literaturu neb umění českého národa“ (ALMANACH 1891: 77); jejich počet limitoval „numerus clausus“. Ve IV. třídě ČAVU mohlo být podle stanov patnáct řádných, patnáct mimořádných a třicet dopisujících členů (ŠLECHTOVÁ, LEVORA 1989). Na začátku, v r. 1890, měl literární odbor IV. třídy celkem devět členů: pět řádných (J. Vrchlický, S. Čech – rezignoval r. 1895, F. V. Jeřábek, A. Jirásek, A. Heyduk), jednoho mimořádného (F. Herites) a tři dopisující (J. Arbes, J. Štolba, S. B. Heller – rezignoval r. 1897); od r. 1901 měl šest řádných členů a tento počet se udržoval, od poloviny devadesátých let šest mimořádných členů a v r. 1892 šest dopisujících členů. Na přelomu 19. a 20. století bylo dopisujících členů deset a jejich počet se dále zvyšoval (BERAN 1986: 20).

Při žádosti o založení Akademie složil Josef Hlávka věnovací listinu se 200 000 zlatými. Ty představovaly základní jmění ČAVU. Majetek celé Akademie pak zahrnoval peníze z výnosu základního jmění, z fondů zřizovaných postupně z darů různých jednotlivců a dále z pravidelných ročních dotací. Ty byly dvě – zemská subvence (od českého sněmu) ve výši 20 000 zlatých a státní subvence ve výši 16 000 zlatých. Po r. 1894 byla navýšena na 20 000 zlatých, po vzniku republiky se příspěvky státu dále zvyšovaly – na r. 1919 poskytlo ministerstvo školství a národní osvěty subvenci 100 000 Kč

8) J. Beran se ve své studii zaměřuje na atypický případ, když propočítává celkové „výdělky“ z ČAVU u Jaroslava Vrchlického. Jeho tajemnická renumerace činila ročně 1200 K (celkem za všechna léta splupráce 26 000 K), honoráře za posudky, články a překlady obnášely v úhrnu asi 13 000 K (celkem tedy včetně cen, podpor a stipendií měl Vrchlický za 22 let získat od Akademie asi 64 000 K) (BERAN 1986: 73).

»Ty tedy máš to již úplně  
jisté, že u nás vystoupíš? To  
ti dal fidiel notný závdavek,  
vidíš?« »Naopak, vzal si ho —  
ve způsobě hubičky . . .«



Anekdota z celostránkového souboru kresleného humoru Styky s uměním.  
Uveřejněno v Humoristických listech 14. 11. 1902 pod šifrou. St. H.

a zemský správní výbor 80 000 Kč; v r. 1920 byla řádná státní subvence 100 000 Kč; v r. 1921 460 000 Kč. Každá z tříd ČAVU rozdělovala částku, kterou jí z těchto zdrojů přidělilo na základě rozpočtu příslušného roku prezidium Akademie (ALMANACH 1891: 110–112, 117, 133). IV. třída dostávala k rozdělení průměrně 9 000–10 000 zlatých ročně, po r. 1900 asi 20 000 korun, od r. 1910 průměrně 30 000 korun (BERAN 1986: 17–18). Přidělené finanční prostředky byly rozdělovány formou cen, podpor a stipendií.

Cena Akademie se udělovala jednou ročně, a to jako tzv. první, druhá a třetí cena za vynikající jednotlivé dílo nebo za vynikající činnost. Podpory a stipendia se udělovaly dvakrát do roka s cílem přispět ke vzniku nebo vydání konkrétního díla, podpořit uskutečnění studijní cesty či badatelského záměru. Stipendia badatelská později splynula se stipendii studijními a spolu s podporami ke vzniku zamýšlených děl se udělovala také pouze jednou do roka. Je nutno připomenout, že v prvních letech existence Akademie (1891 a 1892) se ceny, stipendia a podpory udělovaly v jednotlivých odbo-  
rech IV. třídy v dohodnutém pořadí, poté je každým rokem udělovaly všechny odbo-  
ry. V pozdějších fázích existence Akademie získal literární odbor ještě další finanční zdroje, resp. speciální dotační tituly. Nejvýznamnější bylo stipendium Zeyerova fondu při ČAVU. Bylo založeno Juliem Zeyerem a od r. 1908 sloužilo k podpoře literárních debutů – začínajícím autorům umožňovalo vydání „nejlepší sbírky“ a výplatu honoráře.



Udělovaly se také ceny a příspěvky z několika dalších privátních fondů při ČAVU.<sup>9</sup> Relativně vysokou sumu 1 600 korun nabízela cena z fondu JUDr. Jana Kaňky (označovaná i jako „*požitek fondu Kaňkova*“), podobně vysoký příspěvek 1 200 korun poskytoval Hlávkou založený Svatováclavský fond, určený k ocenění celoživotního díla. Svatováclavský fond jako jediný uděloval finanční prostředky „*důvěrným způsobem*“, tj. jména odměněných umělců nebyla podle statutu fondu zveřejňována tiskem. (V protokolech třídních schůzí jména uváděna byla, takže jsme je mohli zahrnout do našeho přehledu.) Na konci námi sledovaného období vznikla také nepravidelně udělovaná „*cena zvláštní*“.

Nejdůležitější formu finanční podpory představovaly výroční ceny. Celková částka 1 800 zlatých byla při této příležitosti rozdělována tak, že první cena činila 1 000 zlatých, druhá cena 500 zlatých a třetí cena zpravidla 300 zlatých. Po r. 1900 činila pravidelná první cena zpravidla 2 000 korun, druhá 800 korun a třetí 500 korun, po vzniku republiky (údaje z r. 1921) 5 000, 3 000 a 2 000 Kč. – Výší částky se odlišila slavnostní cena z r. 1892, která činila 2 000 zlatých, a jubilejní cena z téhož roku, obnášející díky daru Josefa Hlávky 3 000 zlatých – ta byla rozdělena několika žadatelům. Místo neudělené ceny byly v některých letech za díla blížící se svou kvalitou příslušným nárokům vypláceny menší odměny ve formě akcesity (tak např. v r. 1899 byly místo první ceny uděleny dva akcesity, 600 a 400 zlatých). Výroční ceny mohli obdržet pouze členové ČAVU, a to opakovaně bez jakýchkoli formálních omezení. Nečlenovi Akademie mohla být cena udělena pouze na doporučení člena. Vlivem této podmínky i složení členstva a porot se pak stávalo, že nejvyšších finančních podpor se dostávalo relativně úzké vrstvě vzájemně si blízkých literátů.

Částky udělované v rámci podpor a stipendií bývaly nižší a jejich parametry – zejména minimální výše, která by ještě odpovídala důstojnosti Akademie – se stávaly předmětem debaty uvnitř IV. třídy. Podpory na počátku činnosti Akademie činily zpravidla 1 200 zlatých na třídu, z toho na literární odbor připadlo jen asi 200 zlatých, po r. 1900 zpravidla 200 korun. Stipendia pak pro celou IV. třídu představovala zpravidla 1 500 zlatých, z toho pro literární odbor obvykle rovněž 200 zlatých, přičemž se u stipendia cestovního přihlíželo k cíli a náročnosti cesty (v r. 1921 se částka na cestovní stipendium zvýšila v literárním odboru na 1 200 Kč). Rozlišení podpor a stipendií pomocí účelu (podpory – příspěvek k dokončení zamýšleného díla, stipendia – dotace na cestu nebo studium) brzo po začátku činnosti Akademie přestalo platit a jak podpory, tak stipendia se začaly udělovat rovněž i za jednotlivá již vydaná díla nebo jako odměna za dosavadní autorovu literární tvorbu.

Pro srovnání k výše citovaným sumám uvedme, že roční plat učitele činil v polovině devadesátých let 19. století 1 050 zlatých (u středoškolského profesora kolem 1 400); spisovatel mohl očekávat honorář 10 zlatých za arch při tisíci výtiscích své knihy. V r. 1907 pak plat středoškolského profesora obnášel 2 800 korun (a příplatky) (ŠTECH 1940: 9, 12; ŘEZNÍČKOVÁ 2007: 209). Výroční cena Akademie tedy z hlediska indivi-

9) Byl to např. fond Josefíny Čermákové, fond Matěje Havelky, jeho choti Růženy a vnuka Karla Pippicha (ceny byly vypláceny od 1897), fond Zdeňky Hlávkové, fond ing. arch. Bedřicha Hlaváčka a jeho choti Ludmily, fond Roberta Lva Nováka (POKORNÁ 2000: 25).

duálního příjemce představovala nezanedbatelnou ekonomickou hodnotu, rovnající se v prvním pořadí celoročnímu příjmu kvalifikovaného zaměstnance v intelektuální profesi, v dalších pořadích podstatné části tohoto celoročního příjmu. Celkově byly za sledované období 1890–1921 uděleny ceny, stipendia a podpory v hodnotě 271 000 korun.

Postup podávání a vyřizování žádostí o ceny, podpory i stipendia byl předepsán. Návrhy na výroční ceny podávali pouze sami členové Akademie, a to buď na sebe navzájem, nebo – obvykle s jednovětým doporučením – na některého z blízkých literátů stojících mimo Akademii. Žádosti o podpory a stipendia zasílali sami uchazeči poštou s připojeným rukopisem díla; tyto žádosti doporučení od člena nevyžadovaly. Kritériem výběrového řízení měla být „*umělecká hodnota díla*“ či „*literární význam žadatele*“. Každou žádost posuzovali tři (u žádostí o podpory a stipendia dva) referenti, ti pak podali vlastní zprávu a návrhy a poté se o nejlepším díle i o výšce ocenění hlasovalo v plénu IV. třídy (usnesení byla většinou jednomyslná; ALMANACH 1891: 99–101). Vyhlášení konkursů i jejich výsledky (ty ovšem nepravidelně) se otiskovaly v denním tisku a ve *Věstníku Akademie*.<sup>10</sup>

### Rozdělování cen, podpor a stipendií v literárním odboru

Financování IV. třídy Akademie v již citované studii systematicky zmapoval J. Beran. Probral každý ze tří jejích odborů, literární, výtvarný i hudební, propočítal celkové příjmy a výdaje na činnost třídy a na příkladech ukázal konkrétní ohodnocení jednotlivých osobností. Ve všech odborech pak vyhodnotil nejoceňovanější umělce, příjemce výročních cen a velkých cen z dalších fondů, přičemž bral v úvahu i výplaty za funkcionářskou činnost v Akademii. Literárnímu odboru věnoval Beran největší pozornost a u některých známějších autorů spočetl i celkové sumy, na něž si z udělených cen, podpor a stipendií od Akademie přišli. Náš výzkum potvrzuje, že tomuto žebříčku vévodili Jaroslav Vrchlický a Jakub Arbes. Arbes byl kromě toho příjemcem doživotní renty, Vrchlický i dalších finančních požitků s prací pro Akademii spojených.<sup>11</sup>

Dále ukážeme, jakým poměrem byly finanční prostředky cestou cen, podpor a stipendií distribuovány dovnitř a vně Akademie, mezi členy a nečleny ČAVU.

10) Jména porotců nebyla uváděna ani v denním tisku ani ve *Věstníku*. Srov. žádost Josefa Holečka, aby jména porotců byla oznamována v denních listech; schůze jeho žádost zamítla s argumentem: „*ježto by takové ohlašování veřejnosti vedlo jen k nevitáným* [slovo „*nevitáným*“ škrtnuto] *návštěvám soutěžících u členů porot a i nátlaku nezúčastněných na jejich rozhodnutí*“ [slova „*a i nátlaku nezúčastněných na jejich rozhodnutí*“ škrtnuta]. Bylo pak kompromisně rozhodnuto o uvádění jmen porotců pouze ve *Věstníku*. – Viz Protokol o schůzi 19. 2. 1914. Archiv AV ČR, fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 20.

11) O výši Vrchlického honorářů za překlady pro *Sborník světové poezie*, který Akademie pořádala, se staral jeho přítel J. V. Sládek. Podvkráte žádal, aby byl Vrchlickému vzhledem k náročnosti překladu zvýšen honorář. Poprvé to bylo 24. 11. 1896, kdy Sládek spolu s Edvardem Jelínkem poslali dopis IV. třídě se žádostí, aby Vrchlický dostal větší honorář, protože „*vypracoval důležitější část překladu [...] uměleckou formou [...] než p. Brábek [...] doslovnou prózou*“. Šlo o překlad maďarského eposu *Smrt krále Budy* od Janose Aranyho. Podruhé to bylo 14. 2. 1898, kdy byl Vrchlickému „*po návrhu J. V. Sládka zvýšen honorář za překlad Šidinga o 50 zlatých*“. Akademie vždy Sládkovu požadavku promptně a jednomyslně vyhověla. – Dopis J. V. Sládka a E. Jelínka ze dne 24. 11. 1896. Příloženo k Protokolu o schůzi 28. 11. 1896. Protokoly o schůzích IV. třídy. Fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 18. Archiv AV ČR. Zápis o schůzi 14. 2. 1898. Protokoly o schůzích IV. třídy. Fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 19. Archiv AV ČR.

## Parnas sobě

Nejvíce prostředků, jak už konstatováno, získali v námi sledovaném období od ČAVU Jaroslav Vrchlický a Jakub Arbes. Prvně jmenovaný se účastnil téměř všech soutěží o výroční ceny i o ceny z Kaňkova fondu. Již k prvnímu konkursu o výroční cenu za r. 1891 přihlásil Vrchlický hned dvě svá díla: trilogii *Hippodamie* a sbírku *Fresky a gobeliny*. Cena 1 000 zlatých pak byla jednomyslně přiřknuta trilogii *Hippodamie*, „jež vyniká vysokou cenou uměleckou.“<sup>12</sup> Péčí Akademie Jaroslav Vrchlický vyinkasoval v letech 1891–1910 podle našeho součtu na cenách a podporách celkem 29 600 korun.

Jakub Arbes, který byl „členem milým“, jak čteme ve vzpomínkovém projevu třídního předsedy ke spisovatelovu úmrtí, obdržel díky Akademii mezi lety 1891–1913 touto cestou celkem 14 200 korun. Šlo o drobnější ceny, podpory a stipendia, která mu byla udělována téměř soustavně v průběhu celého života (vyjma let 1894, 1900 a 1911). Od r. 1896 dostával Arbes podporu i na své sebrané spisy, kde argumentoval tím, že sem zahrne nová, dosud netištěná díla (další romaneta). Tak rozhodl literární odbor 14. 4. 1896: „*Třetí přípis správní komise o podpoře sebraných spisů k novému uvážení – ve spisech budou nové romány posud netištěné – II. Štrajchpuďlíků, Ukřižovaný, [nečitelný název, možná Theatralia]; usneseno – na tato nová díla podpora 300 zlatých.*“<sup>13</sup>

Vzájemné kolize žádostí Vrchlického a Arbese zároveň ukazují, že pozice prvního z nich byla neotřesitelná. Komise řešila souběh žádostí obou mužů v r. 1903, kdy byla poprvé vyhlášena cena 1 600 korun z fondu J. Kaňky. Ta byla jednomyslně přiřknuta Vrchlickému za knihu *Votivní desky*. Protože mezi žadateli byl i Arbes, komise ve složení A. Heyduk, F. Herites a třetí člen, jehož jméno je v dokumentech nečitelné, rozhodla: „*členové prohlašují, že vzhledem k velkému literárnímu významu a činnosti p. Jakuba Arbese přihlásí téhož sami o cenu Kaňkovu pro příští rok.*“<sup>14</sup> V rozhodování jednotlivých komisí pozorujeme tendenci klást všechny další literáty – i ty preferované – vždy až za Jaroslava Vrchlického.

Distribuce finančních prostředků mezi členy Akademie se dá shrnout následovně. V období, kdy v Akademii působili Jaroslav Vrchlický a Jakub Arbes (1890–1913), měl literární odbor IV. třídy postupně dvacet čtyři členy. Ti dostali od Akademie na cenách a podporách dohromady 94 300 korun. Dva z uvedených čtyřiadvaceti členů, Vrchlický a Arbes, získali z této sumy téměř polovinu, konkrétně 46,4 % (dohromady 43 800 korun). Zbývajících 53,6 % bylo poměrně rovnoměrně rozloženo mezi širší okruh osobností blízkých ČAVU. Podle počtu získaných prvních cen byli mezi nimi nejúspěšnější čtyři spisovatelé: A. Jirásek, K. V. Rais, F. X. Svoboda a A. Stašek.

Jediný Jirásek přitom obdržel první cenu dvakrát, r. 1894 za druhý díl románu *F. L. Věk*, o devět let později, r. 1903, za třetí díl románu *U nás*; nadto obdržel r. 1905 a 1907

12) Návrh o ceně 1 000 zl. za 1891, 22. 11. 1891, komise Jeřábek, Jirásek. Příloha. Protokol o schůzi 23. 11. 1891. Protokoly o schůzích IV. třídy. Fond ČAVU. Sign. II. 4. Inv. č. 29. Karton 18. Archiv AV ČR.

13) Zápis o schůzi 14. 4. 1896. Protokoly o schůzích IV. třídy. Fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 18. Archiv AV ČR.

14) Protokol komise o literární ceně Kaňkové, 26. 6. 1903. Protokoly o schůzích IV. třídy. Fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 19. Archiv AV ČR. Druhým případem kolize s Vrchlickým byl František Herites, a to v r. 1908, v soutěži o cenu z téhož fondu J. Kaňky. Viz Protokol komise o ceny 24. 6. 1908. Protokoly o schůzích IV. třídy. Fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 19. Archiv AV ČR.

cenu z fondu Havelkových po 1 600 K za hry *Gero* a *Lucerna*. Od Akademie tedy získal Jirásek v tomto období 7 200 korun. K. V. Rais (člen od r. 1897) získal svou jedinou první cenu r. 1900 za román *Západ*; nadto byl dosti pravidelně ohodnocován menšími cenami (r. 1897 a r. 1902 druhá cena, r. 1906 třetí cena) – celkem obdržel za období Vrchlického a Arbesovy dominance 5 700 K. F. X. Svoboda (člen od r. 1897) byl první cenou odměněn r. 1910 (román *Řeka*), A. Stašek (člen od r. 1901) v r. 1913 (povídka *Otřelá kolečka*). Stašek nadto získal ještě dělenou první cenu r. 1908, a to za román *Na rozhraní* (celkem získal za toto období 2 800 K).

Jak byly prostředky distribuovány členům Akademie v období po Vrchlického a Arbesově odchodu, tj. v letech 1914–1921? Přehled prvních cen ukazuje, že rozhodování komisí IV. odboru vládla kontinuita. Alois Jirásek získal další první cenu r. 1915 (2 000 K) za román *Temno*, F. X. Svoboda ji získal hned dvakrát, r. 1914 (1 000 K) za román *Bitevní vichřice* a r. 1915 (2 000 K) za román *Vlna za vlnou se valí*. Celkem si tak Svoboda přišel za toto období na 4 200 K. Mezi nejméně úspěšnější členy Akademie se v tomto období vklíněl také K. M. Čapek-Chod (člen od r. 1915), jenž získal první cenu r. 1918 (2 000 Kč) za román *Antonín Vondřejc*; nadto r. 1917 první cenu půlenou (1 000 K) za *Turbínu* a r. 1916 druhou cenu (800 K) za dílo *In articulo mortis*; celkem tedy získal jako člen 1 800 K a 2 000 Kč.

### Svahy Parnasu

„Svahy Parnasu“ byly až do Arbesova a Vrchlického odchodu zavlažovány Akademií střídavě. Za léta 1890–1913 obdrželi členové Akademie celkem 94 300 K, nečlenové o dvacet tisíc méně, konkrétně 73 800 K. Poté začal počet cen, podpor a stipendií udělovaných „ven“ z ČAVU stoupat. Až do konce námi sledovaného období pak převyšoval proud financí plynoucích dovnitř Akademie.<sup>15</sup> Vesměs šlo ovšem o drobnější sumy, udělované většímu počtu spisovatelů-nečlenů. O větší ceny dvoutisícové či tisícové anebo o ceny z fondu J. Kaňky či z fondu Havelkových žádalo jen málo takových autorů. Přízní Akademie se z nich těšila zejména Růžena Svobodová, nositelka pěti ocenění, z toho tří prvních cen po 1 000 korunách v r. 1909, 1912, 1917 (celkem obdržela 4 300 korun). Vstřícnost literární třídy vůči manželce člena ČAVU F. X. Svobody se projevovala i tím, že Svobodová žádosti o výše zmíněné první ceny většinou nepsala sama, nýbrž poprvé za ni žádal František Herites a v r. 1917 F. S. Procházka, oba zároveň doporučovatelé – což nebylo obvyklé, doporučovatel se vždy pouze podepisoval na žádosti. V r. 1912 sice psala Svobodová žádost sama, nicméně opět měla snazší podmínky, neboť její práci doporučil manžel F. X. Svoboda (aniž by byl kritizován za podjatost). V konkurencích pak vždy Svobodová získala první cenu, ač dělenou s dalšími autory, s M. A. Šimáčkem (jenž soutěžil románem *Chci žít*), J. Arbesem (*Knihy novel a povídek*) a K. M. Čapkem-Chodem (*Turbína*).

Z dalších autorů-nečlenů se častým příjemcem dotace stal např. Viktor Dyk, nositel pěti ocenění, z toho v r. 1912 ceny z fondu J. Kaňky 1 600 korun, v r. 1916 ceny z f. Havelkových 1 000 korun (celkem obdržel i se stipendii 5 800 korun), dále K. M. Čapek-Chod, který ještě před tím, než se sám stal členem ČAVU, získal mezi lety 1890–1913 celkem 3 500 K.

15) K celkovému poměru prostředků uvádíme: členové Akademie získali v období 1890–1917 celkem 111 400 K; v období 1918–1921 sumu 17 800 Kč. Nečlenové Akademie získali v období 1890–1917 celkem 102 300 K; v období 1918–1921 sumu 38 500 Kč.



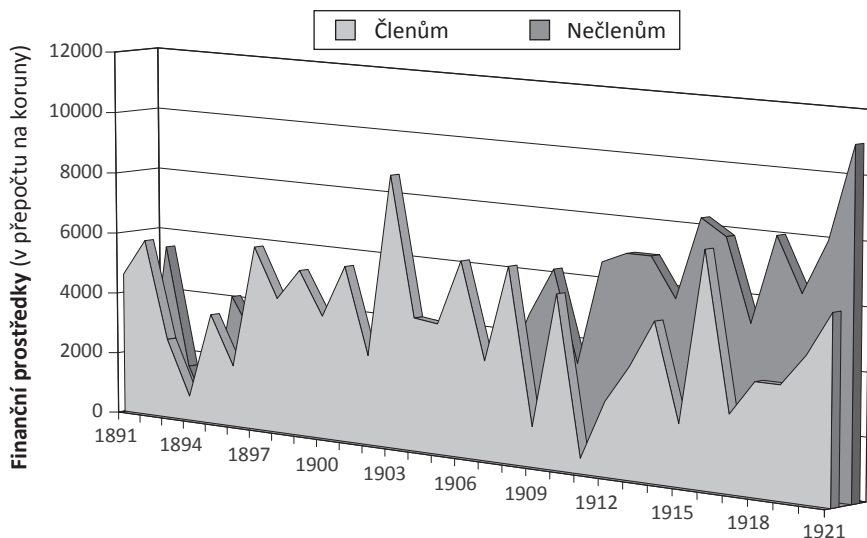
»Vy neznáte tamhle pana Kužclu, na jehož ne-  
jednu knížku se čeká?« – »Tedy věhlasný spiso-  
vatel?« »Ani ve snách ne! Knihař je to, který váže  
knížky, na něž hokynáři a kupci dávají na dluh.«

Anekdota z celostránkového souboru kresleného humoru Z ovzduší uměn. Uve-  
řejněno v Humoristických listech 26. 9. 1902 pod šifrou. St. H.

U žadatelů zvnějšku instituce byly časté žádosti o malé podpory v řádu stovek ko-  
run. Jako nejčastějšího žadatele lze vyzvednout Jaroslava Pasovského, nositele pěti  
podpor v hodnotě celkem 1 000 korun, či lidového romanopisce Jana Klecandu, drži-  
tele tří podpor v celkové hodnotě 1 050 Kč. I ti, kdo úspěšně žádali o malé ceny, mohli  
v celkovém součtu získat poměrně významný finanční obnos. S porozuměním Akade-  
mie přijímala každé dva až tři roky žádosti např. Růženy Jesenské, nositelky pěti cen,  
jež obdržela celkem 3 100 korun, či Václava Hladíka, nositele pěti cen a podpor, jenž  
celkem obdržel 2 500 korun.

### Problém zábavné četby

Příklad Jana Klecandy ukázal, že Akademie někdy oceňovala i autory zábavné četby.  
Ne všichni však se svou žádostí uspěli. Například Bohumil Brodský, který žádal o vý-  
roční cenu na r. 1903 za román *V hodinu dvanáctou* (otištěn v *Květech* r. 1902; komise  
F. A. Šubert, A. Klášterský), či Vlasta Pittnerová ani s jednou žádostí o příspěvek ne-  
uspěli (ačkoli předložili k žádosti o ocenění současně dvě svá díla; B. Brodský podva-  
kráté). Neuspěla ani Popelka Biliánová, jež žádala o výroční cenu na r. 1909 za román  
*Do panského stavu* a získala si doporučení Aloise Jiráska. Argumenty Ladislava Quise,  
jimiž v r. 1910 zdůvodňoval zamítnutí žádosti Jana Ostena o příspěvek na knihu *Paní*



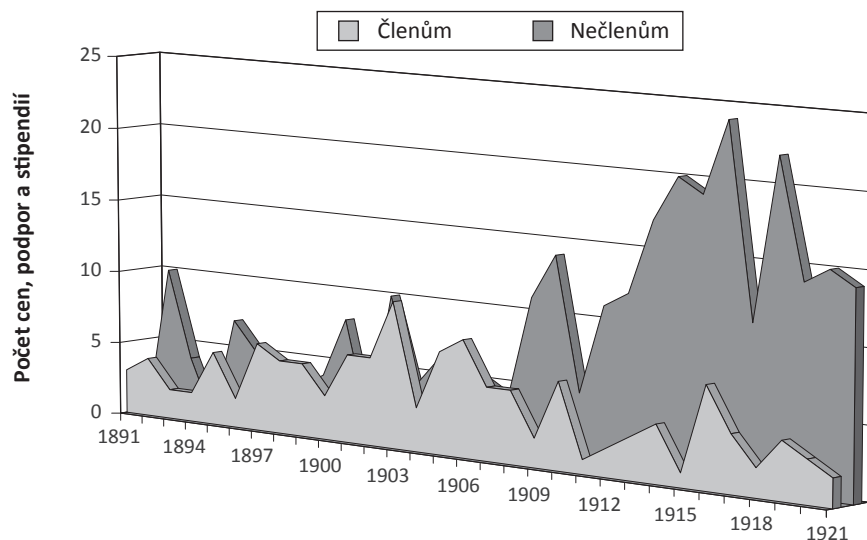
Graf 1 – Suma prostředků rozdělených prostřednictvím cen, podpor a stipendií v letech 1890–1921 členům a nečlenům ČAVU

*Klára* (doporučil J. V. Sládek), explicitně naznačují distanci k literatuře, jejímž účelem bylo „pouhé“ pobavení: „*Nenavrhují příspěvek na náklady tisku, papíru atd. za knihu Paní Klára a jiné povídky tam obsažené. Práce ty nemají patrně uměleckých nároků, účel jejich jest pobaviti průměrného čtenáře, kteréhož účelu dosti obratným vypravováním také dosahují.*“<sup>16</sup>

Při vědomí podobných výhrad je vcelku logické, že literární veřejnost pobouřila dvě rozhodnutí IV. třídy ČAVU z r. 1920, jež se týkala autorů populární beletrie. Otakar Hanuš, autor předválečného románu *Portréty milenek* a spolupracovník kabaretu Červená sedma, spolu s Josefem Rodenem (známým dívčími románky o Irče) obdrželi v r. 1920 podporu ČAVU na další literární práci po 300 Kč. Hanuš ji měl využít na román *Lačné město* a Roden na druhý díl románu *Fantom*.<sup>17</sup> V časopise *Nebojsa*, vydávaném Josefem Čapkem, na vyhlášení výsledků zareagovala satirická povídka *Favoriti České akademie věd a umění* od autora podepsaného pseudonymem Aretino (ARETINO 1920). Předmětem satiry se stala právě komercializace hledisek poroty. Autor povídky zkarikoval tvorbu obou autorů a zesměšnil vítězství pragmatických finančních hledisek prodejnosti oproti kritériím „opravdové“ literatury; na paškál si vzal také prostředky, jimiž je komerčnost oceněných autorů zastírána.

16) Návrhy na ceny z nadání Hlávkových. Odbor literární. Přiloženo k Protokolu o schůzi z 24. 11. 1910. Protokoly o schůzích IV. třídy. Fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 20. Archiv AV ČR.

17) Žádosti (Hanušova ze dne 15. 1. 1920; Rodenova s datem připsaným tužkou: 30. 4. 1920) jsou ve složce Spisy. Fond ČAVU. Sig. III.B. Inv. č. 128. Karton 91. Archiv AV ČR. Srov. také Zápis o schůzi 22. 6. 1920. Protokoly schůzí IV. třídy. Fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 21. Archiv AV ČR. Srov. též Protokol o schůzi poroty k udělení podpor a stipendia 17. 6. 1920. V porotě byli F. X. Svoboda a A. Klášterský. Přiloženo k Protokolu o schůzi 22. 6. 1920.



Graf 2 – Počet cen, podpor a stipendií udělených v letech 1890–1921 členům a nečlenům ČAVU

### Poměr prostředků rozdělovaných mezi členy a nečleny Akademie

Poměr prostředků, které byly formou cen, podpor a stipendií rozdělovány mezi členy a nečleny Akademie, se ve sledovaném období vyvíjel. Jak ukazují grafy 1 a 2, odrážející data shromážděná v tabulce 1, až do let 1908–1912 převažovali mezi podporovanými literáty členové Akademie. Poté Akademie začala subvencovat širší okruh literátů. V r. 1908 byl poměr oceněných členů a nečlenů pět ku čtyřem (a sedm nečlenů oceněných z fondu Zeyerova), v r. 1909 se poměr změnil na dva ku sedmi (a sedm nečlenů oceněných z fondu Zeyerova). V r. 1911 byl již poměr členů a nečlenů jedna ku sedmi (a čtyři nečlenové ocenění z fondu Zeyerova), o rok později dva ku osmi (a čtyři nečlenové ocenění z fondu Zeyerova). Změna orientace subvenční politiky časově odpovídá období, kdy v Akademii skončil vliv „tandemu“ Josef Hlávka – Jaroslav Vrchlický, resp. kdy umírá druhý z nich.

Z hlediska jednotlivých příjemců zůstalo zvýhodnění členů Akademie zachováno v tom, že dostávali sice méně odměn, ale větších. Názorný příklad poskytuje r. 1914, kdy celkový obnos směřující dovnitř Akademie a ven z ní je podobný, 5 100 K pro členy versus 5 700 K pro nečleny, v prvním případě se však na něm podíleli čtyři „akademici“ a v druhém případě dvacet „neakademiků“. Jako „cennější“ se členové Akademie jeví i později, po vzniku republiky. Příkladem mohou být roky 1920 a 1921, kdy postupně pětkrát a desetkrát větší skupina nečlenů získala pouze zhruba dvakrát a třikrát větší sumu peněz než skupina členů (1920: tři akademikové s 4 600 Kč vs. patnáct neakademiků s 8 000 Kč). „Neakademikům“ nebývaly udělovány první ceny Akademie, ale namísto nich několik cen nižší kategorie po příslušně nižší finanční sumě. Tak v r. 1907 bylo rozdělena „cena namísto neudělené 1. ceny“ třem neakademikům, a to K. M. Čapku-Chodovi 600 korun, Václavu Hladíkovi 700 korun a Jiřímu Karáskovi ze Lvovic také 700 korun (v porotě byli J. Hilbert, J. Kvapil, M. A. Šimáček).

Tabulka 1 – Ceny, podpory a stipendia literárního odboru ČAVU v letech 1890–1921<sup>18</sup>

ROK	AUTOR	ČÁSTKA	VZTAH K ČAVU	ÚČEL	POZNÁMKA
1891	Arbes Jakub	300 zl.	člen	sepsání prací z dějin českého divadla	
	Heller Servác	1 000 zl.	člen	cesta do Samarkandu a Buchary	cestovní stipendium
	Vrchlický Jaroslav	1 000 zl.	člen	Hippodamie	1. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>2 300 zl.</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>3</b>	<b>2300 zl.</b>
			<b>NEČLENŮM:</b>	<b>0</b>	<b>0</b>
1892	Arbes Jakub	200 zl.	člen	sepsání prací z dějin českého divadla	
	Sládek J. V.	600 zl.	člen	Starosvětské písničky, Směska, Selské písně, České znělky	jubilejní cena
		100 zl.		překlad Písně o Frithiofovi	
	Vrchlický Jaroslav	2 000 zl.	člen		cena k oslavě otevření ČAVU
	Herben Jan	250 zl.		román Do třetího a čtvrtého pokolení	3. cena
	Klásterský Antonín	250 zl.		Polí a lesy	jubilejní cena
	Klostermann Karel	300 zl.		Ze světa lesních samot	jubilejní cena
	Machar J. S.	400 zl.		Třetí kniha lyriky	jubilejní cena
	Mrštík Vilém	200 zl.		Pohádka máje	3. cena
	Podlipská Sofie	250 zl.		román Lidské včely	jubilejní cena
	Rais K. V.	300 zl.		Výminkáři	jubilejní cena
	Sova Antonín	200 zl.		Květy intimních nálad	jubilejní cena
	Šimáček M. A.	400 zl.		Štěstí	jubilejní cena
	Viková-Kunětická Božena	200 zl.		Husy	jubilejní cena
	<b>CELKEM</b>	<b>5 650 zl.</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>4 / 3 různým</b>	<b>2 900 zl.</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>10</b>	<b>2 750 zl.</b>	
1893	Jelínek Edvard	300 zl.	člen	cesta do Kašubského přímoří	stipendium
	Jirásek Alois	1 000 zl.	člen	F. L. Věk, 2. díl	1. cena
	Borecký Jaromír	200 zl.		opatření nejdůležitějších pomůcek ku překládání Firdusiho eposu Šáh-námeh	podpora
	Rais K. V.	200 zl.		Horské kořeny	3. cena
	Šimáček M. A.	200 zl.		Ze zápisů phil. stud. Filipa Kořínka	3. cena
	Táborský František	200 zl.		básně Stará komedie	3. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>2 100 zl.</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>2</b>	<b>1 300 zl.</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>4</b>	<b>800 zl.</b>	
1894	Arbes Jakub	200 zl.	člen	monografie o Máchovi	podpora
	Lier Jan	200 zl.	člen	cesta po Slezsku, Haliči a Slovensku	cestovní stipendium
	<b>CELKEM</b>	<b>400 zl.</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>2</b>	<b>400 zl.</b>
			<b>NEČLENŮM:</b>	<b>0</b>	<b>0 zl.</b>
1895	Machar J. S.	200 zl.	člen	Tristium Vindobona	
	Schulz Ferdinand	250 zl.	člen	Odešla od muže	2. cena
	Šimáček M. A.	250 zl.	člen	Rodina Janebova	2. cena

18) Tabulka je sestavena na základě protokolů schůzí IV. třídy ČAVU, protokolů ze schůzí porot a z průběžně vedeného Soupisu udělených cen, podpor a stipendií v r. 1890–1921 (s přihlédnutím k *Věstníku ČAVU*). V tabulce nerozlišujeme formu členství autora v ČAVU (řádné, mimořádné, korespondenční). Jako člena uvádíme příslušného spisovatele až od roku, kdy se členem Akademie skutečně stal, resp. do roku, kdy na členství rezignoval.



1895	Vrchlický Jaroslav	1 000 zl.	člen	Nové zlomky epopoje	1. cena
		100 zl.		vydání pozůstalosti V. Černého	
	Čapek-Chod K. M.	200 zl.		cesta do Paříže	stipendium
	Dvořák Xaver	200 zl.		Sursum corda	3. cena
	Holeček Josef	500 zl.		Kalevala	podpora
	Klásterský Antonín	200 zl.		Srdce i duše	3. cena
	Mrštík Vilém	250 zl.		Santa Lucia	
	Schulzová Anežka	300 zl.		studie „Søren Kierkegaard“	podpora
	Štašek Antal	400 zl.		Blouznivci našich hor	
	<b>CELKEM</b>	<b>3 850 zl.</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>5 / 4 různým</b>	<b>1 800 zl.</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>7</b>	<b>2 050 zl.</b>	
1896	Arbes Jakub	400 zl.	člen	romaneto Poslední dnové lidstva	2. cena
		300 zl.		Nové práce literární	podpora
	Kvapil František	300 zl.	člen	básně Knižecí zpěvy	3. cena
	Jesenská Růžena	200 zl.		Slitování a láska	3. cena
	Kvapil Jaroslav	200 zl.		studium divadel	stipendium
	Rais K. V.	350 zl.		Lopota, Kalibův zločin	3. cena
	Svoboda F. X.	350 zl.		Rozkvět	3. cena
	Šlejhar J. K.	300 zl.		Co život opomíjí	3. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>2 400 zl.</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>2</b>	<b>1 000 zl.</b>
			<b>NEČLENŮM:</b>	<b>5</b>	<b>1 400 zl.</b>
1897	Arbes Jakub	250 zl.	člen	romaneto Anna a Marie	3. cena
		200 zl.		nová díla románová	podpora
	Herites František	500 zl.	člen	sběrka novel Bůh v lidu; Návštěvy	2. cena
	* Heyduk Adolf <sup>19</sup>	1 000 zl.	člen	Nové cigánské melodie a Ptačí motivy	zvláštní čestná cena
	Šimáček M. A.	250 zl.	člen	Ze zápisů phil. stud. Filipa Kořínka, 4. a 5. díl	3. cena
	Vrchlický Jaroslav	800 zl.	člen	tragedie Marie Calderonová	cena z fondu Havelkova
	Mrštík Vilém	200 zl.		cesta po Čechách	stipendium
	Stehlík Emanuel (rytíř z Čenkova)	150 zl.		zpracování dojmů cestovních z Paříže	podpora
	<b>CELKEM</b>	<b>3 350 zl.</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>6 / 5 různým</b>	<b>3 000 zl.</b>
			<b>NEČLENŮM:</b>	<b>2</b>	<b>350 zl.</b>
1898	Arbes Jakub	200 zl.	člen	cesta literární	stipendium
	Klásterský Antonín	300 zl.	člen	Tmavé růže	cena z fondu Havelkova
	Rais K. V.	350 zl.	člen	Pantáta Bezoušek	2. cena
	Sládek J. V.	350 zl.	člen	V zimním slunci	2. cena
	Vrchlický Jaroslav	1 000 zl.	člen	Bar Kochba	1. cena
	Holeček Josef	500 zl.		dokončení románu Naši	podpora
	Kvapil Jaroslav	200 zl.		další studia dramaturgická	
	Viková-Kunětická Božena	200 zl.		Medřická	3. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>3 100 zl.</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>5</b>	<b>2 200 zl.</b>
			<b>NEČLENŮM:</b>	<b>3</b>	<b>900 zl.</b>

19) Udělení zvláštní čestné ceny Adolfu Heydukovi v r. 1897 zaznamenává ve své studii J. Beran, v protokolech třídních schůzí ani v Soupisu udělených cen, podpor a stipendií v r. 1890–1921 jsme o ní nenašli záznam (Beran: 56).

1899	Arbes Jakub	200 zl.	člen	romaneto Kristus	
	Svoboda F. X.	400 zl.	člen	K žatvě dozrálo	akcesit
	Šimáček M. A.	800 zl.	člen	Ztroskotali	cena z fondu Havelkova
	Vrchlický Jaroslav	800 zl.	člen		cena z fondu Havelkova
		500 zl.		překlad dramát Calderonových	podpora
	Guth-Jarkovský J. S.	200 zl.		cesta do Portugalska	stipendium
	Herrmann Ignát	250 zl.		román Otec Kondelík a ženich Vejvara	3. cena
	Laichter Josef	600 zl.		román Za pravdou	akcesit
	Preissová Gabriela	400 zl.		Když hvězdy padaly	2. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>4 150 zl.</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>5 / 4 různým</b>	<b>2 700 zl.</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>4</b>	<b>1 450 zl.</b>	
1900	Rais K. V.	2 000 K	člen	Západ	1. cena
	Vrchlický Jaroslav	1 000 K	člen	Bozi a lidé	1. cena z fondu Havelkových
		1 000 K		překlad dramát Calderonových	podpora
	Adámek Bohumil	600 K		rukopisná sbírka básní Horské ovzduší	2. cena z fondu Havelkových
	Hladík Václav	300 K		cesta do Paříže	stipendium
	Kronbauer R. J.	300 K		napsání knihy Domovina	podpora
	Merhaut Josef	500 K		Andělská sonata	3. cena
	Procházka F. S.	400 K			stipendium cestovní
	Svobodová Růžena	800 K		Zamotaná vlákna	2. cena
	Šlejhar J. K.	500 K		V zášeří krbu	3. cena
	Zeyer Julius	2 000 K			čestná cena
	<b>CELKEM</b>	<b>9 400 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>3 / 2 různým</b>	<b>4 000 K</b>
			<b>NEČLENŮM:</b>	<b>8</b>	<b>5 400 K</b>
1901	Arbes Jakub	300 K	člen	dokončení románu Epikurejci	podpora
	Holeček Josef	500 K	člen	Selské děti	3. cena
	Lier Jan	500 K	člen	Píseň míru	3. cena
	Svoboda F. X.	1 600 K	člen	Čekanky	cena z fondu Havelkova
	Šimáček M. A.	800 K	člen	Světa minulosti	2. cena
	Vrchlický Jaroslav	2 000 K	člen	Překročen zenit; Rok básníkův	1. cena
	Mrštík Alois	500 K		dokončení Rok na vsi	podpora
	<b>CELKEM</b>	<b>6 200 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>6</b>	<b>5 700 K</b>
			<b>NEČLENŮM:</b>	<b>1</b>	<b>500 K</b>
1902	Arbes Jakub	200 K	člen	další studie literární	podpora
	Kaminský Bohdan	400 K	člen	Cestou na Parnas	akcesit
	Klášteřský Antonín	600 K	člen	Nové básně	cena z fondu Havelkova
	Rais K. V.	800 K	člen	Na lepším	2. cena
	Šubert F. A.	400 K	člen	Moje vzpomínky	akcesit
	Vrchlický Jaroslav	500 K	člen	překlad dramát Calderonových	podpora
	Čapek-Chod K. M.	300 K		Dar svatého Floriána	akcesit
		400 K		cestovní stipendium	

1902	Červenka Jan	400 K		Babí léto	akcesit
	Hladík Václav	400 K		Trest	akcesit
	Kronbauer R. J.	300 K		Síla hroudy	akcesit
	Kronbauer R. J.	300 K		dokončení románu	
	Ladecký Jan	200 K		dokončení dramatických prací	podpora
	Opolský Jan	400 K		sbírka Jedy a léky	akcesit
	Preissová Gabriela	400 K		Talmové zlato	akcesit
	Viková-Kunětická Božena	500 K		Vzpoura	3. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>6 500 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>6</b>	<b>2 900 K</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>10 / 8 různým</b>	<b>3 600 K</b>	
1903	Arbes Jakub	500 K	člen	Vymírající hřbitov	3. cena
		400 K		další práce literární	podpora
	Holeček Josef	300 K	člen	Kanteletar	podpora na vydání
	Jirásek Alois	2 000 K	člen	U nás, 3. díl	1. cena
	Klásterský Antonín	200 K	člen	pomůcky k antologii novějších básníků amerických	podpora
	Kvapil Jaroslav	1 600 K	člen	Oblaka	cena z fondu Havelkova
	Lier Jan	400 K	člen	Pokuta	3. cena
	Šubert F. A.	400 K	člen	dějiny národního divadla	podpora
	Vrchlický Jaroslav	2 000 K	člen	Votivní desky	cena z fondu J. Kaňky
		1 000 K		překlad dramát Calderonových	podpora
	Čapek-Chod K. M.	200 K		studium k 2. dílu románu Josef Pajdar	podpora
	Krejčí F. V.	200 K		k dalším pracím	podpora
	Procházka F. S.	600 K		Hradčanské písničky	2. cena
	Milenky	500 K		Milenky	3. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>10 300 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>10 / 8 různým</b>	<b>8 800 K</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>4</b>	<b>1 500 K</b>	
1904	Arbes Jakub	1 500 K	člen	Anděl míru	cena z fondu J. Kaňky
	Šimáček M. A.	800 K	člen	Lačná srdce	2. cena
	Vrchlický Jaroslav	2 000 K	člen	Knížata	1. cena
	Borecký Jaromír	400 K		studijní cesta na Rus	stipendium
	Havlasa Jan	300 K		V Tatrách	podpora z fondu Josefi-ny Čermákové
	Hladík Václav	300 K		vydání studií o Francii aj.	podpora
	Guth-Jarkovský J. S.	400 K		studijní cesta do Ameriky	podpora
	Mašek Karel	1 000 K		drama Dceruška pana hostinského	1. cena z fondu Havelkova
	Štech Václav	500 K		román Kovové ruce	3. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>7 200 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>3</b>	<b>4 300 K</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>6</b>	<b>2 900 K</b>	
1905	Arbes Jakub	100 K	člen	další studium Po stopě plagiátu	podpora
	Herites František	400 K	člen	cesta na jih	stipendium
	Jirásek Alois	1 600 K	člen	Gero	cena z fondu Havelkova
	Kaminský Bohdan	400 K	člen	Na viole d'amour	3. cena
	Klostermann Karel	500 K	člen	Světák v podlesí	3. cena

1905	Quis Ladislav	400 K	člen	sebrání Nerudových divadelních kritik, článků a fejetonů	podpora
	Šubert F. A.	800 K	člen	drama Žně	2. cena
	Čapek-Chod K. M.	800 K		Patero novel	2. cena
	Kronbauer R. J.	100 K		sebrání upomínek a pamětí vynikajících spisovatelů a umělců	podpora
	Sumín Jiří (vl. jm. Amálie Vrbová)	800 K		Zrádné proudy	2. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>5 900 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>7</b>	<b>4 200 K</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>3</b>	<b>1 700 K</b>	
1906 <sup>20</sup>	Arbes Jakub	200 K	člen	další studie literární	podpora
	Klásterský Antonín	600 K	člen	Sny a toulky	2. cena z fondu Havelkova
	Leger Karel	1 000 K	člen	báseň Český román	1. cena z fondu Havelkova
	Quis Ladislav	300 K	člen	na práci o J. Nerudovi	podpora
		100 K		na práci o J. Nerudovi	podpora
	Rais K. V.	500 K	člen	Stehle	3. cena
	Sládek J. V.	1 600 K	člen	Za soumraku	cena z fondu J. Kaňky
	Vrchlický Jaroslav	2 000 K	člen	Tiché kroky	1. cena
	Jesenská Růžena	500 K		Román dítěte	3. cena
	Preissová Gabriela	500 K		Setmělé ctle	3. cena
	Šlejhar Josef	800 K		Peklo	2. cena
	Viková-Kunětická Božena	500 K		Pán	3. cena
<b>CELKEM</b>	<b>9 100 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>8 / 7 různým</b>	<b>6 300 K</b>	
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>5</b>	<b>2 800 K</b>	
1907	Arbes Jakub	400 K	člen	studie o J. J. Kolárovi	stipendium
	Herites František	500 K	člen	Botanická pohádka	3. cena
	Holeček Josef	300 K	člen	vydání překladu srbské národní epiky	podpora
	Jirásek Alois	1 600 K	člen	Lucerna	cena z fondu Havelkova

20) Výročních cen bylo v r. 1906 uděleno více než obvykle, a to díky finančnímu daru Josefa Hlávky. Ten vyšel vstříc prosbám poroty, jejímiž členy byli F. Herites, J. Lier a F. A. Šubert: „*Jelikož na další vynikající práce nevybývalo cen, odebrala se porota k panu prezidentu Hlávkovy, jenž na její prosbu věnoval ale výjimečně a výslovně jen pro tento rok na udělení cen peněz 2 000 K ze svého.*“ Čtyři další třetí ceny po 500 K získali Rais, Preissová, Jesenská a Viková-Kunětická. (Potokol poroty dne 27. 11. 1906, Archiv AV ČR, fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 19.) K r. 1906 ještě jednu poznámku: neuvádíme zde třetí cenu ve výši 500 korun, udělenou J. S. Macharovi za sbírku *Vteřiny*, kterou přihlásil ke konkursu Jakub Arbes, spolu s Macharovou prózou *Hrst beletrie*. Jak je známo z odborné literatury, Machar odmítl „*jak cenu přisouzenou, tak i úsudek v této ceně obsažený*“ /v porotě byli F. Herites, J. Lier, F. A. Šubert/ (cit. dle prohlášení IV. třídy, in *Věstník České akademie*, 1907, roč. 16, s. 33). Jenom poznamenáváme, že Machar poté také ironizoval „alibismus“, akademiků při dodržování principu ceny pouze těm nečlenům, kteří si zažádali a měli doporučení některého člena (in *Česká akademie. Kapitoly jubilejní*; knižně in *Vzpomíná se...*, Praha, G. Dubský, 1920, s. 218). Co je důležité, „*jak vykládati par. 2 stanov jednající o přihláškách za ceny výroční*“ (čili zřejmá reflexe problematičnosti podmínky ceny nečlenům pouze s doporučením člena), bylo předmětem diskuse ve třídní schůzi již r. 1893, kdy však bylo „*přenecháno k dalším úvahám; nedospělo se k výsledku určitému*“ (cit. dle Protokolu o třídní schůzi 16. 10. 1893); formální zásady při vyřizování žádostí se znovu objevily v třídní diskusi v r. 1905, když z druhé strany kriticky reflektoval zřejmě volnější praxi porotců a členů třídy předseda IV. třídy Josef Hlávka: při třídní schůzi dne 19. 1. 1905 Hlávka „*rozebírá otázku výročních cen, dle par. 13*“ a „*vyzývá členy, aby modality udělení výročních cen těsněji přiléhaly k podaným od stanov pravidlům.*“ Cit. Protokoly třídních schůzí, fond ČAVU. Sig. II. 4. Inv. č. 29. Karton 19. Archiv AV ČR.

1907	Klostermann, Karel	400 K	člen	Mlhy na Blatech	cena z fondu Josefiny Čermákové
	Čapek-Chod K. M.	600 K		Kašpar Lén mstitel	cena, která vznikla rozdělením neudělené 1. ceny
	Dyk Viktor	800 K		Prosinec	2. cena
	Hladík Václav	700 K		Barevné skici a malé povídky	cena, která vznikla rozdělením neudělené 1. ceny
	Karásek ze Lvovic Jiří	700 K		Sen o říši Krásky	cena, která vznikla rozdělením neudělené 1. ceny
	<b>CELKEM</b>	<b>6 000 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>5</b>	<b>3 200 K</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>4</b>	<b>2 800 K</b>	
1908	Arbes Jakub	200 K	člen	nové romaneto	podpora
	Kvapil Jaroslav	600 K	člen	cyklus Závoje	místo 3. ceny
	Stašek Antal	1 000 K	člen	Na rozhraní	1. cena půlená
	Vrchlický Jaroslav	1 600 K	člen	Sebrané spisy I–LX	cena z fondu J. Kaňky
		1 900 K			ze Svato- václavského fondu
	Winter Zikmund	1 000 K	člen I. třídy	Mistr Kampanus	1. cena půlená
	Borecký Jaromír	600 K		Zpěvy života	2. cena z fondu Havelkova
	Broman Zdeněk	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Dewetter Karel	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Krejčí F. V.	400 K		další studia literární	stipendium
	Mach Josef	300 K			stip. z fondu Zeyerova
	Müldner Josef	300 K			stip. z fondu Zeyerova
	Opočenský G. R.	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Procházka F. S.	1 000 K		Král Ječmínek	1. cena z fondu Havelkova
	Sova Antonín	800 K		Lyrika lásky a života	2. cena
	Teichmann Karel	400 K			stip. z fondu Zeyerova
	Vitinger Václav	300 K			stip. z fondu Zeyerova
<b>CELKEM</b>	<b>11 000 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>5</b>	<b>6 300 K</b>	
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>11</b>	<b>4 700 K</b>	
1909	Arbes Jakub	300 K	člen	studie o herci Grauovi	podpora
	Šimáček M. A.	1 000 K	člen	Chci žít	1. cena půlená
	Bém Edvard	300 K			stip. z fondu Zeyerova
	Bubeníček Otakar	400 K			stipendium

1909	Dewetter Karel	200 K			stip.z fondu Zeyerova
	Dvořák Arnošt	1 600 K		drama Kníže	cena z fondu Havelkových
	Dyk Viktor	400 K		cesta do Paříže	stipendium
	Horál Josef (vl. jm. Josef Chmelař)	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Jesenská Růžena	800 K		Mimo svět	2. cena
	Kálal Josef	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Martínek Vojtěch	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Náměstek Josef	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Neumann S. K.			Knihy lesů, vod a strání	sbírka uznána za hodnou ocenění, ale nezbyly finanční prostředky
	Svobodová Růžena	1 000 K		Černí myslivci	1. cena pülená
	Šerý Jarmil M. (vl. jm. Ferdinand Kocura)	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Šlejhar J. K.	500 K		Lípa	3. cena
<b>CELKEM</b>	<b>7 500 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>2</b>	<b>1 300 K</b>	
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>14</b>	<b>6 200 K</b>	
1910	Arbes Jakub	700 K	člen	další práce	podpora z nadání Hlávková
		300 K		dokončení biografie Máchovy	podpora
	Herites František	1 600 K	člen		cena z fondu J. Kaňky
	Lier Jan	600 K	člen	práce literární	podpora
	Svoboda F. X.	1 200 K	člen	Řeka	1. cena
	Vrchlický Jaroslav	1 200 K	člen		ze Svato-václavského fondu
	Červinka Karel	800 K		Rodina	2. cena
	Dyk Viktor	800 K		Giuseppe Moro	cena z fondu Havelkova
	Hladík Václav	800 K		Dobyvatelé	2. cena
	Krejčí F. V.	500 K		román Zlatá hvězda	3. cena
	Vyskočil Q. M.	400 K		cesta do Švédska	stipendium
	<b>CELKEM</b>	<b>8 900 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>6 / 5 různým</b>	<b>5 600 K</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>5</b>	<b>3 300 K</b>	
1911	Sládek J. V.	500 K	člen	překlad z Shakespeara	mimořádný příspěvek z nadání Hlávkových
	Bárta Jan	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Bém Edvard	200 K			stip. z fondu Zeyerova

1911	Borecký Jaromír	400 K		cesta na jih a do Cařihradu	stipendium
	Dvořák Arnošt	1 600 K		drama Král Václav IV.	cena z fondu Havelkových
	Hausková Nora	300 K			stip. z fondu Zeyerova
	Jesenská Růžena	800 K		Nokturno moře	1. cena
	Langer František	500 K		Zlatá Venuše	3. cena
	Mužík A. E.	800 K		Epické básně	2. cena
	Pasovský Jaroslav	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Procházka F. S.	400 K		další práce literární	podpora
	Sova Antonín	1 200 K		Tóma Bojar	1. cena
	<b>CELKEM</b>	<b>7 100 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>1</b>	<b>500 K</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>11</b>	<b>6 600 K</b>	
1912	Arbes Jakub	1 000 K	člen	Kniha novel a povídek (Rváč)	1. cena půlená
		1 000 K			práce literární
	Kaminský Bohdan	400 K	člen		stipendium
	Černý Adolf (pseud. Jan Rokyta)	700 K		další práce	podpora z fondu Josefi-ny Čermákové
	Dyk Viktor	1 600 K			cena z fondu J. Kaňky
	Havlíček I. J.	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Jesenská Růžena	600 K		K stínům	2. cena z fondu Havelkova
	Khol František	500 K		Iluzionisté	3. cena
	Knösl Bohumil	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Krejčí F. V.	200 K			podpora na stud. o Vrchlickém
	Majerová Marie	800 K			stip. z fondu Zeyerova
	Nečásek Antonín	150 K		dětský román Naše ves	podpora
	Svobodová Růžena	1 000 K		Posvátné jaro	1. cena půlená
	Šlejhar J. K.	800 K		Maloměstská idyla	2. cena
	Velhartický Adolf	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	<b>CELKEM</b>	<b>9 350 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>2</b>	<b>2 400 K</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>12</b>	<b>6 950 K</b>	
1913	Arbes Jakub	1 200 K	člen		ze Svato-václavského fondu
		1 000 K		revize a doplnění Sebraných spisů	podpora z nadání Hlávkových
	Procházka F. S.	400 K	člen		stipendium na cestu do Itálie
	Štašek Antal	1 000 K	člen	Otřelá kolečka	1. cena půlená
	Běňa Matouš	200 K		další práce literární	podpora

1913	Benešová Božena	250 K		dokončení společenského románu	podpora
	Čapek-Chod K. M.	800 K		Patero třetí	2. cena
	Hausková Nora	200 K			podpora
	Havlín Josef Č. (vl. jm. Josefa Havlíková, provd. Červinková)	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Imlauf Jindra	200 K		dokončení románu Churavec	podpora
	Jahoda Josef	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Kamínek Karel	300 K			stip. z fondu Zeyerova
	Laurin Arne	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Malířová Helena	200 K		cesta na Balkán	podpora
	Mašek Karel	1 600 K		drama Ženy, které potkáváme	cena z fondu Havelkova
	Novák Kajetán	300 K			stip. z fondu Zeyerova
	Sumín Jiří (vl. jm. Amálie Vrbová)	500 K		Kroky osudu	3. cena
	Šalda F. X.	1 000 K		Život ironický a jiné povídky	1. cena pūlená
	Šárecká Maryša B.	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Šelepka Karel	400 K			stip. z fondu Zeyerova
Vyskočil Quido Maria	200 K		cesta ke Středozevnímu moři	podpora	
<b>CELKEM</b>	<b>10 550 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>3</b>	<b>3 600 K</b>	
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>17</b>	<b>6 950 K</b>	
1914	Klostermann Karel	800 K	člen	Suplent	2. cena
	Lier Jan	1 600 K	člen	Sebrané spisy	cena z fondu J. Kaňky
		700 K			podpora z nadání Hlávkových
	Sova Antonín	1 000 K	člen	Žně	1. cena pūlená
	Svoboda F. X.	1 000 K	člen	Bitevní vichřice	1. cena pūlená
	Baar J. Š.	500 K		Poslední soud	3. cena
	Babánek Karel	200 K			podpora
	Deml Jakub	300 K		Tanec smrti	podpora
	Gellner František	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Handzel Karel	200 K		dokončení rozepsaných prací	podpora
	Hanuš Otakar	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Hora Josef	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Horký Karel	400 K		na cestu po jihu francouzském a do Bretagne	cestovní stipendium
	Hradecký J. R.	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Kuchař Josef	300 K			podpora z fondu Josefiny Čermákové



1914	Lom Stanislav (vl. jm. Stanislav Mojžíš)	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Navrátilová Anna	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Olbracht Ivan	400 K		O zlých samotářích	podpora z fondu Josefi-ny Čermákové
	Opočenský G. R.	200 K			podpora
	Pasovský Jaroslav	200 K			podpora
	Sládková Helena	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Šelepka Karel	800 K			2. cena z fondu Havelkova
	Šrámek Fráňa	400 K		Křižovatky	podpora z fondu Josefi-ny Čermákové
	Teichmann Karel	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Veselý Antonín	200 K			stip. z fondu Zeyerova
<b>CELKEM</b>	<b>10 800 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>4</b>	<b>5 100 K</b>	
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>20</b>	<b>5 700 K</b>	
1915	Jirásek Alois	2 000 K	člen	Temno	1. cena
	Černý Adolf (pseud. Jan Rokyta)	400 K		dokončení eposu Hus	podpora
	Dyk Viktor	800 K		Velký mág	2. cena
	Havlasa Jan	400 K			cestovní stipendium
	Hilbert Jaroslav	1 600 K		dramatická báseň Kolumbus	cena z fondu Havelkova
	Horký Karel	400 K		studia literární	podpora
	Kafková Gabriela	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Krejčí F. V.	400 K		sepsání knihy o Husovi	podpora
	Krofta Václav	300 K			cestovní stip. z fondu Zeyerova
	Mužík A. E.	1 200 K			ze Svato-václavského fondu
	Neumann S. K.	500 K		rukopisná sbírka Prostá kytice	3. cena
	Nový Karel	200 K			cestovní stip. z fondu Zeyerova
	Pasovský Jaroslav (vl. jm. Jaroslav Šimánek)	200 K			cestovní stip. z fondu Zeyerova
	Sezima Karel	400 K			podpora na práce literární
Šarecká Maryša B.	200 K			cestovní stip. z fondu Zeyerova	

1915	Šimánek Josef	200 K			podpora na další práce literární
	Turková Anna	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Vitinger Václav	200 K			cestovní stip. z fondu Zeyerova
	Vrba Jan	300 K			stip. z fondu Zeyerova
	Wenig Adolf	200 K		další práce literární	podpora
	<b>CELKEM</b>	<b>10 300 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>1</b>	<b>2 000 K</b>
			<b>NEČLENŮM:</b>	<b>19</b>	<b>8 300 K</b>
1916	Čapek-Chod K. M.	800 K	člen	In articulo mortis	2. cena
	Černý Adolf (pseud. Jan Rokyta)	400 K	člen		podpora z fondu Josefi-ny Čermákové
	Herites František	1 200 K	člen		ze Svato-václavského fondu
	Holeček Josef	1 600 K	člen	za celoživotní práci, jmenovitě za skladbu Naši	cena z fondu J. Kaňky
	Lier Jan	1 000 K	člen	Sebrané spisy	podpora z nadání Hlávkových
	Stašek Antal	500 K	člen		podpora z fondu Josefi-ny Čermákové
	Svoboda F. X.	2 000 K	člen	Vlna za vlnou se valí	1. cena
	Babánek Karel	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Bárta Jan	400 K			stip. z fondu Zeyerova
	Dyk Viktor	1 000 K		básně Zápas Jiřího Macků	cena z fondu Havelkových
	Dyk Viktor	400 K			cestovní stipendium
	Hegner Edvard	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Hradecký J. R.	400 K			stip. z fondu Zeyerova
	Kopeček František	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Krecar Jarmil	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Krejčí F. V.	250 K		spis o otázkách našeho národního bytí a postavení v Evropě po válce	podpora
	Kříčka Petr	200 K		nová kniha lyriky	podpora
	Kuchař Josef	200 K		dokončení knih České romance a Ro-mance o Havlíčkovi	podpora
	Mužík A. E.	650 K		dokončení knih České romance a Ro-mance o Havlíčkovi	z nadání Hlávkových
	Nečásek Antonín	250 K		dokončení dramatu	podpora
Parma Otto	200 K			stip. z fondu Zeyerova	

1916	Schäfer Otomar	200 K		dokončení románu Démon láska	podpora
	Schulz Antonín	300 K		na zpracování pilně sneseného materiálu románového	podpora z fondu Josefiny Čermákové
	Stehlíková Hana	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Theer Otakar	800 K		Všemu navzdory	cena z fondu Havelkova
	Tilschová A. M.	250 K		pokračování díla Stará rodina	literární podpora
	Toman Karel	200 K		další básnické práce	podpora
	Vrba Jan	500 K		Les	3. cena
		200 K		dokončení románů Rozvrat, Štěstí	podpora
	Weiner Richard	250 K		dokončení komedie Můžeme co chceme	podpora
	Zvěřina L. N.	200 K			stip. z fondu Zeyerova
<b>CELKEM</b>	<b>15 300 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>7</b>	<b>7 500 K</b>	
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>24 / 23 různým</b>	<b>7 800 K</b>	
1917	Borecký Jaromír	400 K	člen	sběr materiálu ze slovinšské literatury	cestovní stipendium
	Čapek-Chod K. M.	1 000 K	člen	Turbína	1. cena půlená
	Holeček Josef	700 K	člen	vydání románu Naši	podpora z nadání Hlávkových
	Procházka F. S.	400 K	člen	vydání spisu Černý orel	podpora z nadání Hlávkova
	Bartoš-Brauner Jan	200 K		dokončení díla Krkavci	podpora
	Benešová Božena	200 K		Myšky	mimořádná odměna z fondu Josefiny Čermákové
	Brendl Josef L.	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Imlauf Jindra	200 K		dokončení knihy	podpora
	Klecanda Jan	400 K		další práce literární	podpora
	Kříčka Petr	200 K		Šípkový keř	mimořádná odměna z fondu Josefiny Čermákové
	Lom Stanislav	1 600 K		drama Vůdce	cena z fondu Havelkova
	Pasovský Jaroslav	200 K		další práce literární	podpora
	Slabecký F. H.	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Svobodová Růžena	1 000 K		Po svatební hostině	1. cena půlená
	Theer Otakar	800 K		Faëthon	2. cena
<b>CELKEM</b>	<b>7 700 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>4</b>	<b>2 500 K</b>	
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>11</b>	<b>5 200 K</b>	
1918	Čapek-Chod K. M.	2 000 Kč	člen	Antonín Vondřejc	1. cena
	Klásterský Antonín	1 600 K	člen		cena z fondu J. Kaňky

1918	Breska Alfons	350 K		román Osud	podpora
	Brtník Václav	300 K		vydání sbírky V červáncích	podpora
	Bubeníček Otakar	400 K			cestovní stipendium
	Čapek Karel	300 Kč		Boží muka	odměna namísto neudělené 2. ceny
	Deml Jakub	300 K		vydání dalších prací literárních	podpora
	Deveter Karel	300 Kč		román Hřích Jany Grimové	odměna namísto neudělené 2. ceny
	Dráb Petr (vl. jm. Josef Lír)	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Fastrová Olga	200 Kč		román Zdenino štěstí	odměna namísto neudělené 2. ceny
	Gebauerová Marie	500 Kč		Rod Jurija Klemenčiče	3. cena
	Jeřábek Viktor	600 K		Trýzeň duše	cena z fondu Zdeňky Hlávkové
	Klecanda Jan	250 K		další práce literární	podpora
	Krofta Václav K.	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Kuchař Josef	250 K		vydání sbírky Za synem Břetislavem	podpora
	Macek Antonín	250 K		další práce esejistické	podpora
	Martínek Vojtěch	200 Kč		verše Zahrada	odměna namísto neudělené 2. ceny
	Opolský Jan	300 Kč		Na nejhlubší struně	odměna namísto neudělené 2. ceny
	Pauer Emil	600 Kč		rukopisná sbírka menších epických básní Reflexe minulosti	cena z fondu Havelkova
	Rainer Pavel	200 K			stip. z fondu Zeyerova
	Sokol Elgart Karel	300 Kč		román Příval	odměna
	Suchý Lothar	1 200 Kč		básně Pro rod a půdu	cena z fondu Havelkova
Šárecká Maryša B.	300 K		dokončení studie o salonech	podpora	
Šimánek Josef	400 K			cestovní stipendium	
<b>CELKEM</b>	<b>11 600 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>2</b>		<b>3 600 K</b>
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>22</b>		<b>8 000 K</b>
1919	Kaminský Bohdan	1 200 Kč	člen		cena ze Svato-václavského fondu
	Procházka F. S.	800 Kč	člen	Černý orel	zvláštní cena namísto 1. ceny
	Stašek Antal	800 Kč	člen	Přelud	zvláštní cena namísto 1. ceny

1919	Svoboda F. X.	800 Kč	člen	Čarovná zahrada	zvláštní cena namísto 1. ceny
	Bartošová Máša	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Fori Ludvík	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Fuchs Alfred	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Hauner Emanuel (pseud. Aurel Vlach)	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Guth-Jarkovský J. S.	500 Kč		Ulomená haluz	3. cena
	Jahoda Josef	300 Kč		na cyklus beletristických obrázků z doby válečné	podpora
	Klecanda Jan	300 Kč		další práce literární	podpora
	Klička Benjamin	200 Kč			stipendium
	Majerová Marie	400 Kč			literární stipendium
		600 Kč		Dcery země	cena z fondu sester Havelkových
	Mužik A. E.	400 Kč		pokračování cyklu historických románů	podpora
	Pasovský Jaroslav	200 Kč		další práce dramatická	podpora
	Preissová Gabriela	1 600 Kč		drama Dvě ukolébavky	cena z fondu Miloše Havelky
	Vainová Vlasta (Magda Bílá)	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
Vrba Jan	800 Kč		Sázava	2. cena	
<b>CELKEM</b>	<b>9 900 K</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>4</b>	<b>3 600 Kč</b>	
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>14</b>	<b>6 300 Kč</b>	
1920	Klásterský Antonín	1 000 Kč	člen	Na českém jihu	zvláštní cena namísto 1. ceny
	Kvapil František	1 600 Kč	člen	za celé dílo a za sbírku Z pozdní žatvy	cena z fondu J. Kaňky
	Rais K. V.	2 000 Kč	člen	O ztraceném ševci	cena z fondu JUDr. J. Katze
	Baudyšová Libuše	400 Kč		nový román	podpora
	Čarek Jan	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Hanuš Otakar	300 Kč		Lačné město	podpora
	Kříčka Petr	500 Kč		sbírka Bílý štít	3. cena
	Meinecková Tylda	600 Kč		další práce	podpora
	Müldner Josef	500 Kč		román Poslední kentaur	3. cena
	Roden Josef	300 Kč		Fantom, 2. díl	podpora
	Scheinpflug Karel	1 000 Kč		román Pouta soužití	zvláštní cena namísto 1. ceny
	Stárková Máša	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Suchá Božena	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova

1920	Táborský František	1 200 Kč		epika Aleluja!	1. cena z fondu Havelkových
	Tilschová A. M.	600 Kč		román Město	cena z fondu Zdeňky Hlávkové
	Tréval Emil (vl. jm. Václav Walter)	800 Kč		Na prahu Kanaánu	2. cena
	Vinař Josef	800 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Vrba Jan	400 Kč		další práce	podpora
	<b>CELKEM</b>	<b>12 600 Kč</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>3</b>	<b>4 600 Kč</b>
			<b>NEČLENŮM:</b>	<b>15</b>	<b>8 000 Kč</b>
1921	Čapek-Chod K. M.	3 000 Kč	člen	Jindrové	1. cena
	Svoboda F. X.	3 000 Kč	člen	Pýcha	1. cena
	K. J. Beneš (pseud. Beneš-Jizerský)	300 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Baar J. Š.	2 000 Kč		Holoubek	2. cena
	Baar J. Š.	500 Kč		sbírání a vydávání chodských pohádek	podpora
	Baudyšová Libuše	500 Kč		Jányšové, 3. díl	podpora
	Blatný Lev	300 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Borecký Jaromír	2 000 Kč		Pršely růže	2. cena
	Brtník Václav	500 Kč		Na rozcestí	podpora
	Fischer Otokar	1 600 Kč		trag. Heracles	cena z fondu Matěje Havelky
	Hofmeister R. R.	2 000 Kč		Pravěk Čech	2. cena
	Janoušková Jaroslava	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	John Jaromír	1 000 Kč		Večery na slavníku	3. cena
	Klička Benjamin	400 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Mühlstein Bohumil	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Parsch Otto	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Pasovský Jaroslav	600 Kč		Přeludné lásky	cena z fondu sester Havelkových
	Sajíc Jan	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Schwarzová Růžena	500 Kč		Za duší Slovenska	podpora
	Spilka Josef	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Šárecká Maryša	500 Kč		další lit. práce	podpora
	Šárecká Maryša	500 Kč		další lit. práce	podpora
	Tilschová A. M.	1 200 Kč		cesta na Slovensko	stipendium
K. J. Beneš (pseud. Beneš-Jizerský)	300 Kč			stip. z fondu Zeyerova	
Baar J. Š.	2 000 Kč		Holoubek	2. cena	
Baar J. Š.	500 Kč		sbírání a vydávání chodských pohádek	podpora	

1921	Baudyšová Libuše	500 Kč		Jányšové, 3. díl	podpora
	Blatný Lev	300 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Borecký Jaromír	2 000 Kč		Pršely růže	2. cena
	Brtník Václav	500 Kč		Na rozcestí	podpora
	Fischer Otokar	1 600 Kč		trag. Heracles	cena z fondu Matěje Havelky
	Hofmeister R. R.	2 000 Kč		Pravěk Čech	2. cena
	Janoušková Jaroslava	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	John Jaromír	1 000 Kč		Večery na slavníku	3. cena
	Klička Benjamin	400 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Mühlstein Bohumil	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Parsch Otto	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Pasovský Jaroslav	600 Kč		Přeludné lásky	cena z fondu sester Havelkových
	Sajíc Jan	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Schwarzová Růžena	500 Kč		Za duší Slovenska	podpora
	Spilka Josef	200 Kč			stip. z fondu Zeyerova
	Šarecká Maryša	500 Kč		další lit. práce	podpora
	Tilschová A. M.	1 200 Kč		cesta na Slovensko	stipendium
	Velhartický Adolf	500 Kč		epická báseň o sv. Grálu	podpora
	Vrba Jan	500 Kč		Chodské rebelie	podpora
	Zavřel František	500 Kč		další dramatické práce	podpora
<b>CELKEM</b>	<b>22 200 Kč</b>	<b>ČLENŮM:</b>	<b>2</b>	<b>6 000 Kč</b>	
		<b>NEČLENŮM:</b>	<b>23 / 22 různým</b>	<b>16 200 Kč</b>	

Tabulka 2 – ceny, podpory a stipendia literárního odboru IV. třídy ČAVU v letech 1890–1921, kde se nepodařilo dohledat rok udělení

ROK	AUTOR	ČÁSTKA	VZTAH K ČAVU	ÚČEL	POZNÁMKA
	Černý Adolf (pseud. Jan Rokyta)	700 K		další práce	podpora z fondu Josefiny Čermákové
	Klostermann Karel	200 zl		Boubín	
	Krejčí F. V.	350 K		práce o německé beletrii	
	Mužík A. E.	250 zl.		Černé perly	

**PRAMENY**

Archiv AV ČR – fond:  
ČAVU

**LITERATURA**

ALMANACH...

1891 *Almanach České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, roč. I (Praha: Česká akademie)

ARETINO

1920 „Favoriti České akademie věd a umění“; *Nebojsa III*, č. 32, s. 251

BERAN, Jiří

1986 „K činnosti IV. třídy ČAVU v letech 1890–1918“; in L. Nový (ed.): *Práce z dějin československé vědy I* (Praha: Ústřední archiv ČSAV), s. 13–75

KÁRNÍK, Zdeněk

2000 *České země v éře 1. republiky (1918–1938), 1. díl. Vznik a budování a zlatá léta republiky 1918–1929* (Praha: Libri)

MACEK, Emanuel

1985 „Česká akademie věd a umění“; in *Lexikon české literatury* (Praha: ČSAV), s. 471–473

POKORNÁ, Magdalena

2000 „Zeyerův fond při České akademii věd a umění“, A. Jedličková, I. Kraitlová (edd.): in *U jednoho stolu. Prof. PhDr. Jaroslavě Janáčkové, CSc. K 70. narozeninám*. Soukromý tisk, vydáno za podpory ÚČL AV ČR (Praha: ÚČL AV ČR)

POKORNÝ, Jiří

1993 *Česká akademie věd a umění, 1891–1991* (Praha: Historický ústav AV ČR) (ed.)  
2005 *Odkaz Josefa Hlávky* (Praha: Academia)

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina

2007 *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867–1918* (Praha: Libri)

STANOVY...

1891 Stanovy české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění z 23. 1. 1890, § 1, „Úkol a povaha akademie“, in: *Almanach České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění* (Praha: Česká akademie), ročník I, s. 73.



ŠLECHTOVÁ, Alena – LEVORA, Josef

1989 *Členové České akademie věd a umění* (Praha: Ústřední archiv ČSAV)

ŠTECH, Václav

1940 *Džungle divadelní a literární* (Praha: Nakladatelské družstvo Máje)

VÁŇA, Jan

1897 *Kokrhý a krákory* (Praha: Kovařovic a Tůma)

## Stát coby patron umění?

K státní kulturní politice v první polovině 20. století

Marek Krejčí

Francouzský spisovatel Charles Braibant v eseji *Řemeslo spisovatelovo* podrobil brilantní analýze tvůrčí a kritické aspekty práce spisovatele i jeho postavení ve francouzské společnosti. Pod pozlátkem slávy literárních celebrit autor našel tvrdé řemeslo, před jehož úskalími považoval za nutné varovat adepty dychtivé dobýt vavřínů v prestižním a přitažlivém intelektuálním prostředí pařížských salónů a akademií. Praha i v tomto ohledu zůstávala jen odleskem napodobované, ale nedostižitelné Paříže. Členství v IV. třídě České akademie věd a umění se mohlo sotva prestiží měřit s přijetím do řad „galerie nesmrtelných“. Proces formování se českých podnikatelských elit teprve doháněl předstih bohaté německé a německo-židovské buržoazie v českých zemích a ve svém celku, přes čestné výjimky, nebyl doprovázen cílevědomější podporou české kultury. Ve vytvářejícím se českém trhu s uměním není příliš patrný v jiných kulturách běžný model interpersonálních vztahů mezi mecenášem a umělcem. Literární činnost byla v českých poměrech neřídko spojována s žurnalistikou, která skýtala alespoň určité finanční jistoty. Umělci, kteří nemají objednavatele ani objednávky, vstupují samostatně se svými díly na trh a rizika plynoucí z tohoto postavení se snaží kompenzovat sdružováním do spolků, které mohou společnou prací účinněji zastupovat zájmy svých členů. Tradiční individualismus umělce se tak prolíná s ideami kolektivní stavovské solidarity. V tomto směru je příznačné, že Spolek českých spisovatelů beletristů Máj si jako významné směry své činnosti vytyčil výkon kolektivní správy autorských práv („*propůjčování provozovacího práva divadelních her*“) a administraci penzijního fondu pro členy spolku.

Úprava vzájemného vztahu spisovatelů a nakladatelů, sociální zabezpečení spisovatelů a ochrana autorských práv tvořily tři základní okruhy stavovských požadavků spisovatelů. Získáním národní samostatnosti v říjnu 1918 se krystalizují orgány správy Československé republiky, k níž se s důvěrou a nadějami obracejí korporace i jednotlivci s iniciativními návrhy na organizaci kulturního života. Čeští spisovatelé byli jednou z prvních sociálních skupin, které se veřejně přihlásily k myšlence samostatného českého státu, a to již na podzim r. 1917. Manifest českých spisovatelů, podobně jako později účast spisovatelů v protinacistickém odboji a v hnutí Charty 77, zvýšil morální kredit spisovatelů ve společnosti. Veřejné mínění pragmaticky reflektovalo politické

strany, které v procesu vytváření prvního zákonodárného sboru nové republiky nominovaly coby své zástupce významné spisovatele, kteří byli pro danou chvíli mediálně vděčnějšími osobnostmi než mnozí politici donedávna spolupracující s poraženým režimem nebo technokraté moci ze sekretariátů politických stran. Členy Revolučního národního shromáždění se tak stali Jan Herben, František V. Krejčí, Josef Svatopluk Machar i Alois Jirásek, pozdější senátor národně-demokratické strany.

Spisovatelé-poslanci, kteří zasedali v kulturním výboru parlamentu, v době konstituování soustavy ústředních orgánů státní správy cílevědomě usilovali o to, aby umělecké záležitosti byly koncentrovány podle francouzského vzoru do samostatného ministerstva krásných umění. Prý k tomu nedošlo z toho důvodu, že případné dodatečné rozšíření vlády o nového člena hrozilo rozkývat křehkou rovnováhu sil uvnitř široké koalice. Nepochybně i další rozšiřování úředního aparátu by v době volání po úspornosti a omezování byrokracie sotva bylo krokem příznivě přivítaným veřejností.

Příslušným ústředním orgánem státní správy pro oblast kultury se tak stalo ministerstvo školství a národní osvěty, které převzalo působnost bývalého c. k. ministerstva kultu a vyučování.<sup>1</sup> Zprvu byla dokonce vytvořena autonomní sekce kultury přímo řízená státním tajemníkem Františkem Drtinou, která teprve po jeho odchodu byla plně integrována do organizační struktury jako pouhý jeden z mnoha odborů ministerstva, který se dále členil na jednotlivá oddělení.

V dobové literatuře se někdy uvádí jméno Josefa Svatopluka Machara jako kandidáta na post ministra krásných umění – jisté je, že tento spisovatel byl nakonec dohodou politických stran jmenován na nově vytvořený post generálního inspektora československé armády, který přes nespornou snahu pro něj byl jen velkým zklamáním (MACHAR 1926). Neuskutečněný projekt samostatného ministerstva bývá ve zpětném pohledu někdy interpretován jako symptomatický předobraz marginalizace kulturních záležitostí v tzv. první republice. Stojí tedy za to učinit v malém exkursu komparativní náhled do sousedního obrozeného Polska, kde se hned v počátku vytvořilo samostatné ministerstvo umění a kultury (Ministerstwo Sztuki i Kultury).

V době vlády Ignace Paderewského byl do čela ministerstva místo politika nominován spisovatel Zenon Przesmycki, známý svou tvorbou podpísanou pseudonymem Miriam i českým čtenářům. Ministerstvo si vytklo za úkol podporovat literární tvorbu, udílet odměny za knižní i časopisecká díla, dotovat nekomerční publikační činnost, poskytovat důchody a jednorázovou výpomoc zasloužilým, sociálně slabým a nemocným literátům (a vdovám či sirotám po nich), publikovat bibliografii literární produkce, organizovat literární akademii pro mladé spisovatele a vytvořit literární mise při zastupitelských úřadech v zahraničí. Sympatie umělecké obce vůči nově vzniklému úřadu se však záhy proměnily ve zklamání, když v syrové realitě teprve utvářejícího se státu, podstupujícího boje o svou existenci, nemohl být daný záměr v celém extenzivním

1) Byl tak převzat starorakouský model, kde Ministerium für Kultus und Unterricht vzniklo historickým vývojem v polovině 19. století. Zlé jazyky ostatně tvrdily, že slovo „Kultus“ v názvu vídeňského ministerstva bylo prostě mylně ztotožněno s „Kultur“. Správa náboženských záležitostí zůstala ostatně v působnosti resortu dodnes, přestože se z racionálního hlediska vícekrát uvažovalo o jejím přesunu do kompetence ministerstva vnitra nebo úřadu předsednictva vlády.

rozsahu naplňován. Zklamání posléze přerostlo ve všestrannou kritiku ministra i ministerstva. Przesmyckého zřejmě neschopnost udržet si podporu vlastního sociálního prostředí, nedostatek politické podpory a většině vládních kolegů nesrozumitelné vizi onářské koncepce čistého umění vedly k výsledku sotva zamýšlenému iniciátory tiskové kampaně proti ministrovi. Problémové ministerstvo bylo prostě zrušeno a zbytková agenda byla převedena do jiného úřadu. Ambiciózní ředitel literárního odboru bývalého ministerstva Eligiusz Niewiadomski se pak zapsal do dějin ve zcela odlišné roli: jako pachatel atentátu na prvního polského prezidenta Gabriela Narutowicze.

V tomto úhlu pohledu se nakonec model spojeného ministerstva školství a národní osvěty nejeví jednoznačně zlým řešením, protože pro futuro neuzavíral zcela cestu pro zřízení samostatného ministerstva kultury.<sup>2</sup> Je třeba také poznamenat, že v kulturní obci, zejména mezi nejmladšími milovníky kulturních výbojů, se velmi záhy objevily projevy nespokojenosti proti myšlence úřední reglementace kultury. Úřad, který nemohl ani nechtěl být laskavým patronem, se proměnil v tupého byrokrata, jenž svými botami necitlivě šlape do umění. Jeden z ironických šlehů vykresloval představu, že do právě přijatého zákona o ochraně republiky bude včleněno ustanovení, kterým bude zakázán každý pokrok v umění a bude připuštěna jen jeho mírná evoluce v mezích zákona s imprimatur ministerstva školství a národní osvěty.<sup>3</sup> Kritiku změkčovala poněkud skutečnost, že kulturní sekce ministerstva byla vlivem státního tajemníka Drtiny budována způsobem výrazně odlišným od ostatních odborů. Ve státní správě obecně byli do ministerstev obvykle povoláváni úředníci se zkušenostmi ze správní praxe a právním vzděláním (případně s politickou protekcí). Drtina pod heslem požadavku odbornosti do správního aparátu ministerstva přivedl osvědčené kulturní pracovníky, kteří se postupně museli vpravit do mantinelů úřadování. Prvním odborovým přednostou se stal dramatik Jaroslav Kvapil, odbornými referenty hudebník Jan Branberger, dramatik Stanislav Mojžíš, historik umění Václav Vilém Štech, pedagog Karel Velemínský, divadelní kritik Jindřich Vodák, historik umění Zdeněk Wirth a spisovatel Bohumil Zahradník-Brodský. Absence obecně závazných právních předpisů posilovala proces volného uvážení a postavení ministerských referentů jako mocných arbitřů, kdy jejich přísná objektivní nestrannost byla vystavována mnohým zkouškám.

Kvapil ve vzpomínkové knize výstižně zachytil euforii prvních popřevratových let budování kulturního života (KVAPIL 1932). Poněkud odlišný úhel pohledu přináší úřední akta v záznamech jeho nástupce Antonína Setunského, který jako zkušený správní úředník bývalého ministerstva kultu a vyučování ve Vídni shledával v práci odboru za Kvapilova vedení rysy úplné anarchie: došlá podání se neprotokolovala, spisy se vyřizovaly bez ohledu na lhůty a docházka do úřadu se jevila jako velmi uvolněná. O poměry v sekci projevil zájem dokonce prezident Masaryk. Vyjádření podepsané za prezidentskou kancelář Jindřichem Říhou vyslovovalo pochybnosti, zda vůbec lze dobře spojit umělce a úředníka v jedné osobě, a doporučovalo, aby řediteli sekce byl

2) V Československu se tak stalo v letech 1953–1956, aby posléze byl opět zvolen model společného ministerstva školství a kultury. Ministerstvo kultury pak vzniklo až v souvislosti s ústavní přestavbou státu na federaci, kdy kulturní záležitosti byly svěřeny do působnosti obou republik.

3) *Československé noviny* 1923, č. 52, 4. 3.

VERŠE OD FOLTÝNA.

OBRÁZKY OD STROFFA.

## POSLEDNÍ BLUDNÁ POUŤ L. N. TOLSTÉHO.

L. N. Tolstoj jednou z rána,  
když seděl na peci,  
pohádal se s paní Tolstou  
pro finanční věci.



Na celý svět když má dopal,  
že mu věřit nechce,  
ještě přijde také žena,  
udílí mu lekce,



proč neběře honoráře,  
Nobelovy ceny.  
Bože dobrý, tys to nebyl,  
který stvořil ženy!  
„Tohle aby tisíc láter...  
Hraběnko, už přestaň,  
nebo budu sakrovat, klit,  
jak bych nebyl křesťan.“  
Ale paní Tolstá dále  
o financích káže.  
Ženské ani L. N. Tolstoj  
hubu nezaváže.

„Prach nic nedbáš na své děti,  
co ti po rodině?  
Náš Lev aby u Rodina  
jen se patlal v hlíně.“



Potřebuje on to, když je  
otec jeho hrabě?  
Což pak musíš všechno rozdat  
ledajaké bábě?  
Přijde mužik, dáš mu rubl,  
on si koupí vodky,  
já pak nosím na soirée  
sešmatchané botky.

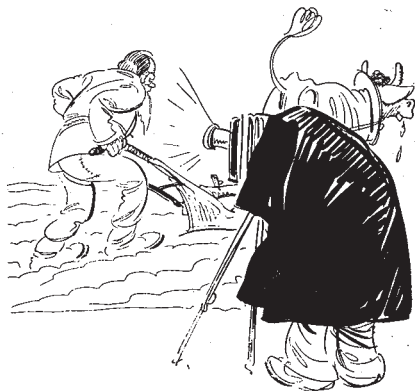


Kdy jsem měla nové šaty?  
Marně paměť hledá.  
Vědět to tak Velemínský  
nebo doktor Leda!“  
L. N. Tolstoj sepal ruce  
a pak zvolal: „Krucí,  
už i na Poljaně Jasně  
máme revoluci!  
Přišla doba také na mne,  
nejen na Bragance...  
Pane doktor Makovický,  
svážem sobě rance.“

Já už toho mám až po krk.  
Na Poljaně Jasně  
světlo mého náboženství  
ejhle, také hasne!



Jak se může dle mne fídit  
lidské pokolení,  
když ani hraběnka Tolstá  
při mé straně není?  
Bud' nestojí ona za nic,  
nebo moje víra.  
Proto koukám, kde zůstala  
po tesaři díra.  
A ten život na Poljaně!  
Zač pak stojí, rcete?  
Ani sobě po obědě  
zděmnout nemůžete.  
Samý agent, cestovatel,  
interviewer — k řasu!  
Nedávno mne také trápil  
korespondent „Casu“.



Ať si chodím, nebo jezdím,  
ať na poli kopu,  
běhá za mnou s aparátem  
agent z bioskopu.  
Nakladatelé sem lezou,  
peníze mi nosí.  
Já je nechci! Radši budem  
v zimě chodit bosi.  
Zebráci tu jsou jak doma.  
Dá-li člověk málo,  
nadává to, jak by to kdys  
ve „Vládě tmy“ hrálo.

Dáš-li hodně, žena bručí,  
dětí rvou ti bradu.  
Není duši jako v chrámu,  
spíš jak v reterádu.  
Pojď sem ženo, pojďte děti,  
udělám vám křížky  
a pak půjdem s Makovickým  
někam za jeptišky.“



A tak zmizel L. N. Tolstoj  
věštec neusedlý.  
Na cestě prý s Makovickým  
tyto řeči vedli:  
„Kam pak půjdem, Makovický,  
ptá se předojemně.  
„Já bych radil do Čech, hrabě,  
to je pro nás země!“  
„Ano, do Čech!“ volá Tolstoj,  
„věřte, tomu jsem rád,  
tam nebude nakladatel  
žádný na mně škemrat,  
abych od něj peníze bral,  
peníze, z nichž zhouba jde!“  
„Ano, tam vás nakladatel  
spíše ještě ckrade.“



Tak šli do Čech. Ale v mlze  
bez kompasu zbloudili.  
Co se s nimi dále stalo,  
noviny už sdělily.

přidán k ruce jeden právník a jeden zkušený správní úředník, kteří by sami navenek obstarávali veškerou úřední administrativu odboru. Referenti pro literaturu, divadelnictví, umění a hudbu neměli nadále samostatně vyřizovat spisy, nýbrž jen v rámci vnitřního oběhu poznamenat na spis své odborné votum.

Ministerstvo školství a národní osvěty hospodařilo s velmi omezenými rozpočtovými prostředky, které pochopitelně nestačily na krytí všech potřeb. Pomoc státu si nárokovala celá kulturní obec, počínaje staříčnými klasiky až po nejmladší experimentátory avantgardy. Prostředků však bylo velmi málo. Vzhledem k mimořádným poměrům první rozpočet nového státu sestavovaný pro r. 1919 neobsahoval významnější výdaje v oblasti kultury, kdy na podporu českých spisovatelů bylo pamatováno minimální částkou 64 000 Kč. Při přípravě rozpočtu pro r. 1921 ministerstvo školství a národní osvěty navrhovalo navýšit účelové výdaje až na částku 1 228 000 Kč. Narazilo však na rozhodný odpor ministerstva financí, které prosazovalo stabilizaci ekonomiky pomocí úsporných opatření. Seškrtnány byly především položky určené pro čestné penze, dary spisovatelům a státní příspěvky na sociální činnost Svatoboru.

Ze skromných počátků se v samostatnou instituci upravenou vlastním statutem vyvinuly státní ceny ministra školství a národní osvěty, které byly udělovány slavnostně 28. října jako projev státního uznání a zároveň hmotné podpory za vynikající díla vytvořená v jednotlivých uměleckých oborech za poslední rok. V prvním ročníku, v r. 1920, byla udělována jen ocenění za umění slovesná. Postupně se zužil počet literárních cen na tři, úměrně tomu, jak se systém státních cen rozšiřoval i na dramatické, herecké, hudební a režisérské umění. S udělením státní ceny byla spojována finanční odměna, ale zanedbatelné nebyly ani aspekty prestižní a ekonomické. Díla poctěná státní cenou na sebe soustřeďovala pozornost kulturní veřejnosti, lépe se prodávala a oživovala zájem i o další tvorbu laureátů. Některá velká nakladatelství jako Aventinum, Družstevní práce či Melantrich vypisovaly vlastní ceny, které byly využívány jako marketingový nástroj podpory prodeje vlastní produkce. Pod silným vlivem státních cen se vytvořily i ceny hlavního města Prahy (od r. 1926 Jiráskova cena honorovaná částkou 5 000 Kč, k níž v r. 1933 přibyla Máchova cena za poezii ve stejné výši) a ocenění určená pro regionální autory (cena Moravsko-slezské země či výroční cena Slovenskej krajiny). Za protektorátu Národní odborová ústředna zaměstnanecká vypsala cenu pro díla dělnických autorů a díla zpracovávající téma práce českého dělníka. Porota, v níž zasedali Jaroslav Durych, Jan Čarek, Josef Hora a Jaroslav Seifert, udělila hned několik cen – vítěz obdržel 4 000 korun a jeho kniha byla publikována.

Z politických důvodů byla udržována samostatná kategorie státních cen v oboru slovenské literatury a za díla v německém jazyce. Podobně stát subvencemi přispíval na činnost kulturních institucí národnostních menšin.<sup>4</sup> To vše bylo navenek prezentováno jako doklad kulturního rozvoje ostatních národů v společném státě. Kultura sloužila jako prostředek politické propagandy, subvencovaný rovněž resortem minis-

---

4) Např. Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik a Csehszlovákai magyar tudományos, irodalmi é művészeti társaság.

terstva zahraničních věcí, a to nejenom u nás, ale i v ostatních státech středo-východní Evropy. Je zajímavé, že i ve státech, kterým bylo vytýkáno směřování k diktatuře jako Piłsudského Polsko nebo Jugoslávie krále Alexandra, se státní podpory dostávalo i spisovatelům spojovaným s politickou levicí jako Miroslavu Krležovi nebo Leonu Kruczkowskému.

Značnou část rozpočtu vyčleněného pro kulturu pohlcovala transformace velkých národních kulturních institucí (Národního divadla, Národního muzea a pozdější Národní galerie), které byly převáděny do státní správy jako rozpočtové organizace. Výše zbylých rozpočtových prostředků byla v přímém protikladu s idealizovanou představou státu jako patrona umělecké tvorby snižována až rušena. V třicátých letech byla omezena a posléze úplně zrušena například cestovní a studijní stipendia, které ministerstvo udělovalo především začínajícím nadějným autorům.<sup>5</sup> Ministři střídající se podle politické konjunktury v čele resortu se příliš nepokoušeli tento stav měnit, zejména když v třicátých letech bylo hospodaření se všemi prostředky státního rozpočtu postaveno pod zpřísněnou kontrolu ministerstva financí, Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu a parlamentní úsporné komise. Jako politici se však přes prezidium i přátelské prostředníky snažili udržovat zdání komunikace s představiteli kulturní obce. Jedním z cílů takovéto politiky bylo zabránit výraznější medializaci latentních problémů, které by mohly být použity v politickém boji proti nim jako osobám formálně odpovědným za stav resortu i politickým stranám, které zastupovaly. Slova kritiky se jevila méně nebezpečnými, pokud se ukrývala v notickách kulturních rubrik nebo v časopisech intelektuálů o nízkém nákladu, než tiskové kampaně, které by počínaly veřejným provoláním sdružených uměleckých spolků, které by se obracely na občana s patetickým apelem, aby i on, zahrnutý pod hrdý pojem kulturní veřejnosti, odsoudil nekulturní počínání byrokratického šimla. Pragmatickým protitahem bylo subvencování uměleckého života prostřednictvím mezičlánku uměleckých spolků. Subvence mohly sloužit jak konkrétnímu účelu, např. dotování ztrátového uměleckého časopisu, vydání poetického almanachu, zakoupení publikací pro veřejné knihovny, nebo být obecně určeny na spolkovou činnost, což dávalo možnost výboru použít je podle vlastního uvážení.

Vytvářel se tak dojem (výhodný pro obě strany), že občanská sdružení participují na státní kulturní politice. Nově vznikající uskupení se domáhala svého podílu na participaci demonstracemi akceschopnosti. Na začátku r. 1936 Dramatický klub, který se hrdě označil za „*spolek, jenž soustřeďuje všechny moderní divadelní spisovatele a umělce*,“ adresoval apel přímo předsedovi vlády. Organizátorům se podařilo získat podpisy známých kulturních osobností jako Josefa Hory, Vítězslava Nezvala, Jaroslava Seiferta, Františka Xavera Šaldy, Vladislava Vančury či Viléma Závady. V případech Mánesa, Umělecké besedy nebo Osvobozeného divadla se ministerstvo školství a národní osvěty iniciativně podílelo na hledání optimální cesty k sanaci jejich finanční situace, kde ambiciózním projektům odpovídaly četné pohledávky věřitelů.

---

5) Debutanti mohli ještě využívat dobrodiní Zeyerova fondu při České akademii věd a umění, v jehož knihovničce publikovali své prvotiny.



Jako zastřešující organizace všech literárních spolků i literátů vystupoval Syndikát českých a slovenských spisovatelů a hudebních skladatelů, který mezi českými Němci měl protějšek v organizaci Schutzverband deutscher Schriftsteller in der Tschechoslowakei. Nejstarším spolkem byl Svatobor založený r. 1862 generací politiků kolem Františka Palackého „*ku podpoře spisovatelův českých prostředky peněžními a ku oslavení jejich památky*“. Ředitelství Svatoboru rozdělovalo příspěvky a podpory z jednotlivých fondů, respektive z úroků fondového jmění, poměrně složitou procedurou vázanou řadou podmínek podle vůle zakladatelů. Svatobor, ač se testamentárními odkazy stal i majitelem řady realit, procházel v meziválečném období finanční krizí a jako celek musel být subvencován ministerstvem školství a národní osvěty. K zakladatelské generaci spolků patřila ještě Umělecká beseda, která měla autonomní literární odbor. Dalšími významnými literárními spolky byl Spolek českých spisovatelů beletristů Máj, Kruh českých spisovatelů a v regionech Moravské kolo spisovatelů, olomoucká Družina literární a umělecká, Spolok slovenských spisovatelov, Umelecká beseda slovenská a podkarpatoruský spolek Prosvita.

Ve dvacátých letech se spisovatelé domáhali, aby byla nově upravena otázka smluvních vztahů s nakladateli. Mnozí autoři se cítili znevýhodnění, v důsledku poklesu reálné hodnoty měny, stále ještě platnými předválečnými smlouvami. Spisovatelské organizace uznávaly sice soukromoprávní charakter vztahu mezi autorem a nakladatelem, jenž byl v právním řádě c. k. monarchie systematicky zařazen do oblasti občanského práva, nicméně odvozovaly od specifického charakteru těchto vztahů úzce se dotýkajících veřejných kulturních zájmů povinnost ingerence státu. Modalita vztahů mezi spisovatelem a nakladatelem, které mezi krajními polohami mužného přátelství a vleklých soudních sporů nabývaly široké škály podob, by si ostatně zasloužily samostatný výzkum. Ve spisovatelském prostředí byl silně zakořeněn negativní stereotyp nakladatele jako kořistníka exploatujícího autora, který byl živěn příklady nepřiměřeně nízkých a liknavě vyplácených honorářů, opomíjení autora při nových vydáních a dalších prohřešků. Jako by byla odsunuta do pozadí skutečnost, že nakladatel jako podnikatel nesl ekonomické riziko, neboť v době přijetí rukopisu mohla být poptávka čtenářů jen přibližně odhadována a často byla rozložena do dlouhého období.<sup>6</sup> Nakladatel však musel jednorázově zaplatit vedle autorského honoráře papír, tisk, distribuci a reklamu.

Ministerstvo muselo řešit nejen protichůdná stanoviska nakladatelů a spisovatelů, ale také diverzifikaci názorů uvnitř spisovatelské obce. Na literárním trhu vystupovali autoři, pro něž příjmy ze spisovatelské činnosti byly výhradní nebo přinejmenším významnou složkou existence, vedle hmotně zajištěných autorů, jimž dostatečnou motivací byla už sama skutečnost vytištění rukopisu, a z ní odvozaný status spisovatele. Zejména u začínajících autorů převládala přirozená touha vidět své dílo publikováno nad úvahami o vlastním hmotném prospěchu. Syndikát spisovatelů proto navrhoval, aby smlouvy, ve kterých by autor přenechal nakladateli rukopis bezplatně nebo za odměnu smlouvenou jednou provždy bez ohledu na případná další vydání, byly od samého

6) U některých titulů přes snižování krámské ceny část nákladů zůstala ležet skladem jako zásoby, které se objevují ještě při přejímání majetkové podstaty soukromých nakladatelů v padesátých letech.

počátku prohlášeny ex lege neplatnými. Výsledná textace osnovy zákona o nakladatelské smlouvě nakonec vycházela ze zásady formální rovnoprávnosti autora a nakladatele a detailní úpravu jejich vzájemných vztahů přenechávala vzájemné dohodě. Naopak ministerstvo akceptovalo požadavek Syndikátu, aby se nakladatelská smlouva týkala vždy jen jednoho konkrétního vydání limitovaného počtem tisíce výtisků, pokud by autor s nakladatelem nesjednali odlišný počet. Zákon o nakladatelské smlouvě byl pak v této podobě v květnu 1923 schválen parlamentem.

Spisovatelé se pochopitelně velmi zajímali i o to, jakým způsobem bude implementována do zákonodárství nového státu mezinárodní bernská úmluva o ochraně literárních a uměleckých děl, k níž Československo přistoupilo.<sup>7</sup> Řadu diskusí přinášela už sama otázka ochranné doby uměleckého díla. Nakladatelé hájili převzetí doby třiceti let z rakouského autorského zákona z r. 1895. Syndikát spisovatelů naopak v zájmu svých členů požadoval prodloužení lhůty na padesát let s poukazem na standard doporučený bernskou úmluvou a promítnutý i do právního řádu mnoha zahraničních států.

V průběhu přípravy zákona se objevil v ministerstvu školství i národní osvěty názor, aby prodloužení ochranné doby bylo kompenzováno znárodněním nejvýznamnějších literárních děl, které by umožnilo jejich rozšíření v nejširších vrstvách prostřednictvím laciných lidových vydání. Nešlo o nic jiného než o přechod autorských práv před uplynutím zákonem stanovené ochranné doby na stát. Ještě širší zásah do ekonomického postavení literátů by znamenala „socializace duševního vlastnictví“, jak ji požadovala část politické levice, kdy stát měl převzít příjmy z autorských práv stejně samozřejmě jako doly uhlobaronů nebo velkostatky šlechty.

Věková struktura spisovatelské obce, resp. volených orgánů jejich představitelů, směřovala silný zájem do sociální oblasti. Zabezpečení ve stáří a v nemoci byly dosud překlenovány na svépomocném principu jako v případě penzijního fondu spolku Máj. V rozpočtu ministerstva byla drobná položka na životní příspěvky zvláště zasloužilým spisovatelům, přičemž při stanovení výše příspěvku měl být brán ohled na hmotné poměry příjemce. Příspěvek v průměrné výši kolem 8 000 Kč byl vyplácen ve třech ročních splátkách. Počátkem třicátých let jeho dobrodiní využívalo pět desítek literátů. Nepřímou podporou bylo i zakupování literárních pozůstalostí, které byly deponovány, popřípadě zpřístupněny badatelům v Národním muzeu.

Zajímavou a málo známou iniciativou byl projekt „zámeků pro umělce“, který s časovým předstihem čtyř desítek let anticipoval středisko českých spisovatelů na zámku v Dobříši. Východiskem byla skutečnost, že Revoluční národní shromáždění přijalo zákon o zaboru velkého pozemkového majetku státem. Právní norma se v první řadě týkala orné půdy a lesů, ale záhy vyvstala otázka, na jaký subjekt převést hrady, zámky a další kulturní památky na zabraném majetku. O příděl žádaly obecní, okresní i zemské samosprávy a nejrůznější veřejnoprávní korporace, a právě v této době se objevil nápad usilovat o příděl některého zámku v okolí Prahy pro české umělce. Diskuse, kterých se kromě spisovatelů zúčastnil za herce Eduard Vojan a za hudební skladatele Otakar Ostrčil, prokázala značnou rozdílnost názorů v dvou základních okruzích: pro

---

7) Autorský zákon č. 218/1926 Sb. nabyt účinnosti 1. března 1927.

koho mají být zámky určeny a kdo je bude spravovat. Zatímco Kvapil apeloval na solidaritu uměleckého prostředí, kdy tři tisíce umělců by solidárně přispívalo na klidné stáří padesátce nejzasloužilějších a nejpotřebnějších, jiní navrhovali, aby místo sociálního ústavu bylo na zámcích zřízeno středisko pro rekreaci, jež by mohli využívat především ti, kteří by se sami podíleli na základním kapitálu složením určitého majetkového vkladu. Ze stávajících spisovatelských spolků nikdo neprojevil zájem stát se žadatelem o příděl a převzít na sebe správu a provoz objektu. Kvapil proto navrhl, aby se v řadách umělců ustavilo přípravné komitě nového spolku, ustaveného k účelu provozování zámku, do jehož čela sám navrhoval Josefa Šustu. Šusta na základě osobních zkušeností neskrýval skepsi o výsledku projektu, pokud by byl přenechán v ruce samotných umělců. Podle jeho názoru bylo vhodnější ustavit ekonomicky silné konsorcium, které by se zabývalo podnikatelskou činností na zámeckém velkostatku. Za nejvhodnější osobu pro organizaci takového projektu doporučoval advokáta Leopolda Katze, mecenáše a přítele mnoha umělců. Šusta projevil značnou předvídavost: jakmile scházela silná osobnost, která by dobrou myšlenku uvedla do života, vše se skončilo na neplodném schůzování přípravného výboru, kde paradoxně největší pozornost byla věnována stanovení klíče zastupování jednotlivých uměleckých organizací ve výboru předpokládaného spolku.

Celý zamýšlený projekt zůstal nerealizován podobně jako útulek pro spisovatele v domě básníka Svatopluka Čecha. Ve dvacátých letech jeho sestry učinily nabídku věnovat rodinnou vilu Havránska v Praze Tróji potřebám útulku pro české spisovatele. Správcem se měl stát spolek Svatobor. Vedení spolku však přijetí daru, komplikované vyměněním doživotním poživacím právem pro obě dávkyně, dárkami z převodu nemovitosti i technickým stavem objektu, podmiňovalo tím, že mu stát zaručí dostatečnou finanční podporu. Petice Svatoboru spolupodepsaná Národní radou československou byla adresována parlamentu, který, po předjednání v kulturním a rozpočtovém výboru, ji zařadil jako bod jednání své schůze 14. dubna 1920. Zdálo-li by se, že zařazení petice na pořad schůze sněmovny dostatečně vypovídá o zájmu volených zástupců národa o věci kulturní, pak si stačí povšimnout, že hned v následujícím bodu programu byla projednávána petice, aby respicientu finanční stráž ve výslužbě Janu Zborkovi byla doplacena zadržaná přírážka k penzijním požitkům. „*Malé darování*“ spisovatelům, jak je nazval parlamentní zpravodaj, poslanec Budínský, ve výši milionu korun vytvořilo základní jmění, které bylo uloženo v peněžním ústavu. Pro „*útulek čsl. spisovatelů při Svatoboru v Praze*“ věnoval svůj malostranský činžovní dům architekt Antonín Balšánek, ale vzhledem k ochranně nájemníků nemohl být přeměněn na útulek. Z jeho výnosů a z úroků ze základního jmění bylo „*obzvláště zasloužilým spisovatelům*“ přispíváno na nájemné a později i na letní byty. V Bratislavě pak byla zřízena soukromými prostředky při spolku slovenských spisovatelů nadace pro stavbu Hviezdoslavova útulku s obdobným cílem.

Sociální záležitosti byly ve dvacátých letech přiřčeny ministerstvu sociální péče, které bylo tradiční doménou sociální demokracie. Ta prosadila úpravu hmotných poměrů dělníků, horníků, státních a nakonec i soukromých zaměstnanců, ale stranou ponechala sociální zabezpečení tzv. svobodných povolání. Při bilancování deseti let samostatné

republiky se tak mohli spisovatelé cítit diskriminováni: neměli své nemocenské pokladny, neměli právo na stávkou a nemohli se ani ucházet o podporu v nezaměstnanosti. Nikoliv náhodou se v jubilejním roce diskutuje návrh vytvoření fondu na podporu spisovatelů, jehož základní jmění ve výši půl milionu korun měl upsat stát.

Zvýšenou státní podporu kultury paradoxně přináší až období nesvobody ve čtyřicátých letech jako výslednice protichůdných národně obranných snah české společnosti a pokusů o její indoktrinaci ze strany okupačních úřadů sílících po zřízení ministerstva lidové osvěty vedeného Emanuelem Moravcem. Počátkem protektorátu se spisovatelé znovu vrátili k myšlence vytvoření kulturního fondu. Navrhovatelé se dostatečně poučili předchozími jednáními a nyní od státu nepožadovali finanční prostředky přímo, ale zprostředkovaně, prostřednictvím dávek, jež by knihovny a nakladatelé odváděli do Národního kulturního fondu.<sup>8</sup> Je velmi příznačné, že nikoli resortní úřad, ale ministr osobně měl vystupovat jako formální protektor fondu, který by byl samostatným právnickým subjektem, neodvislým od správního aparátu ministerstva školství a národní osvěty. O výdajích fondu měl rozhodovat podle vlastního uvážení výbor fondu paritně tvořený zástupci uměleckých spolků. Ministr se mohl zúčastnit schůzí výboru osobně nebo na ně vyslat svého zástupce, jenž by v krajním případě měl právo pozastavit výkon usnesení výboru fondu do konečného rozhodnutí ministra. Naplnil by se tak požadavek, aby o uměleckých věcech rozhodovali sami umělci, což by konfrontovalo kolegy-spisovatele s anonymními byrokraty na ministerstvu.

Okruh potenciálních žadatelů i důvodů pro žádost byl určen v návrhu statutu fondu velmi široce. Kromě samotných spisovatelů se mohly příspěvky vztahovat i na jejich manžele, děti a rodiče. Postačitelým důvodem pro podání žádosti mělo být jejich stáří, pracovní nezpůsobilost, nezaměstnanost a nemoc, potřeba lázeňské léčby, operace nebo jiného ošetření, speciálních léků nebo dalších léčebných pomůcek, u žen i finanční pomoc při porodu nebo potratu. Spisovatelé měli mít nárok na příspěvek při pobytu v sociálním ústavu nebo zdravotním zařízení, v případech, kdy by byli mimořádně zatíženi výživou a výchovou dětí, vydržováním nemajetných příbuzných, zadlužením, pohřebními výlohami, živelnými pohromami a dalšími blíže nespecifikovanými zvláštními událostmi.

Z pohledu státního finančního hospodářství byl návrh na zřízení Národního kulturního fondu průchodný díky tomu, že jeho konstituování nebylo spojeno s žádným bezprostředním výdajem.<sup>9</sup> Odpor svazu nakladatelů proti zatížení literární produkce novými dávkami by bylo možné překonat. Taktickou chybou bylo, ve snaze zajistit co největší příjmy, dílčí přesunutí břemena i na konzumenty kultury. Návrh, aby veřejné knihovny odváděly spisovatelskému syndikátu 20 haléřů za každou půjčenou knihu, zpochybňovalo celý systém veřejného knihovnictví pracně budovaný od převratu.<sup>10</sup> Knihovníci upozorňovali, že vyúčtování dávky bude pro ně znamenat zátěž odvádějící je od práce s knihou a čtenáři, a dovozovali, že důsledkem bude i odliv čtenářů.

---

8) NA, MŠ 1918–1949, záznam z jednání 29. 2. 1940.

9) Tohoto momentu si byli velice dobře vědomi navrhovatelé, když uváděli jako hlavní výhodu navrhovaného řešení, že nebude třeba útočit na pokladnu ochuzeného státu.

10) Návrh na organizaci knihoven byl podán Národnímu výboru již 3. prosince 1918, 22. července 1919 byl přijat zákon o veřejných knihovnách obecních.

V rámci nové právní úpravy spisovatelé usilovali o prosazení normalizace autorských honorářů, které korespondovalo s obecným trendem protektorátního řízeného hospodářství. Autoři měli mít nárok na výplatu poloviny honoráře již při odevzdání rukopisu, bez ohledu na to, zda a kdy bude kniha vydána. Ministerstvo se těmto požadavkům dlouho bránilo poukazem na specifika literárního trhu a nestejnou úroveň nabízené produkce. V rámci této diskuse Karel Scheinpflug vyslovil názor, že přijetí do spisovatelského syndikátu je dostatečnou zárukou kvality autora. Objevuje se tak zde již v raných čtyřicátých letech idea výběrového tvůrčího svazu, který by monopolizoval zastupování autorů navenek a který ve svých důsledcích znevýhodnil volné autory stojící mimo sdružení. V rámci diskuse nad vzorem nakladatelské smlouvy syndikát spisovatelů požadoval honorář ve výši 10 % z krámské ceny díla.<sup>11</sup>

Výše byly naznačeny některé aspekty ekonomického postavení českých spisovatelů, kdy stranou pozornosti zůstaly aspekty, které se již dočkaly vlastního monografického zpracování, jako byla otázka ochrany mládeže před brakovou literaturou nebo činnost České akademie věd a umění. Přestože hrdinou příspěvku je obec spisovatelů, do popředí vystupuje role ministerstva školství a národní osvěty, v jehož archíválním fondu je možno nalézt i obsažný dokumentační materiál. Pro starší generace prodchnuté obrozeneckými mýty národní kultury byla otázka ministerstva kultury věcí formálního stvrzení rovnoprávného postavení umělců v obnoveném státě. Příslušníci avantgardy naopak zpochybňovali samotnou myšlenku ministerstva kultury jako součást pokusů o úřední reglementaci a definování umění, které, podle jejich mínění, samo procházelo očistným procesem neustálého vývoje a přehodnocování. Ministerstvo školství a národní osvěty zaujímalo vůči oblasti kultury rezervovaný postoj daný řadou okolností, v první řadě deficitem rozpočtových prostředků, personální diskontinuitou i politickými tlaky.

Ofenzivnější přístup, ale plně podrobený politickým záměrům, prosazuje až v závěru války protektorátní ministerstvo lidové osvěty, po osvobození ministerstvo informací. To zdánlivě navazovalo na koncepce odbojových skupin intelektuálů, které počítaly s odejmutím výkonu státní správy na úseku kultury v osvobozené vlasti státní byrokracií a svěřením samosprávným institucím umělců. Nominace známých umělců do čela odborů ministerstva informací i schopnost vymoci pro kulturu větší podíl na státním rozpočtu zjednávaly sympatie komunistické straně, která ministerstvo de facto ovládala. K tomu přistupovala skutečnost, že dosavadní nízké společenské ohodnocení literární práce a osobní prožitek dopadů hospodářské krize na nezaměstnanou inteligenci formovaly nechuť, či přinejmenším nedůvěru vůči tržním mechanismům charakteristickým pro předmnichovskou kapitalistickou ekonomiku. Živelnost trhu měla v osvobozené republice nahradit kulturní výstavba, již měl plánovat zvláštní odbor Státního plánovacího úřadu vedený spisovatelem K. J. Benešem. Pluralitní systém spisovatelských spolků byl postupně redukován ve prospěch tvůrčích svazů, které významně ovlivňovaly každodennost spisovatele: členství znamenalo uznání statutu spisovatele, v poválečných poměrech mohlo znamenat pomoc při uvolňování finančních prostředků na vázaných vkladech, řešení bytových poměrů, přiznávání či úpravu

---

11) NA, MŠ 1918–1949, záznam z jednání 20. 11. 1942.

důchodů a nárok na mimořádné přídělky cigaret a kávy. S postupující likvidací soukromých nakladatelství a monopolizací nakladatelského trhu pak doporučení svazu nabývalo rozhodujícího významu i pro publikaci rukopisů či obnovená vydání starších prací. Zvláště zasloužilí umělci byli oceňováni přiznáním čestného titulu národního umělce, s nímž zvláštní právní norma spojovala i právo na doživotní čestný důchod a podporu vydávání umělcovy tvorby státem.

Kulturní politika lidově demokratického Československa byla zaměřena do aktuální přítomnosti s tím, že tvůrci již nezískávali podpory na cesty do Paříže nebo Itálie, ale do výrobních podniků či na združstevňovaný venkov (jednak jako inspiraci pro vlastní tvorbu, jednak v rámci tzv. kulturního patronátu na besedy se čtenáři). Halasně proklamované osvobození tvůrců od diktátu trhu neznamenovalo nastolení tvůrčí svobody, ale naopak podrobení se principu hierarchické subordinace založené na oficiální marxisticko-leninské ideologii v její stalinské antihumanistické podobě.

## PRAMENY

Národní archiv v Praze – fondy:

Ministerstvo školství 1918–1949

Ministerstvo lidové osvěty 1942–1945

Ministerstvo informací 1945–1953

Stenografické protokoly:

Národní shromáždění československé 1918–1920

Národní shromáždění republiky Československé 1920–1938

Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé 1945–1946

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé 1946–1948

KVAPIL, Jaroslav

1932 *O čem vím: sto kapitol o lidech a dějích z mého života* (Praha: Orbis)

PAMÁTNÍK...

1912 *Památník Svatobora 1862–1912* (Praha: Svatobor)

PŘÍRUČKA...

1934 *Příručka školské a osvětové správy* (Praha: Státní nakladatelství)

## LITERATURA

BAUER, Michal,

2003 *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století* (Jinočany: H + H)

CEJPEK, Jiří – HLAVÁČEK, Ivan – KNEIDL, Pravoslav

2006 *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin* (Praha: Karolinum)

ČERVINKA, František

2002 *Česká kultura a okupace* (Praha: Torst)

DESET LET...

1928 *Deset let československé republiky* (Praha: Orbis)

KNAPÍK, Jiří

2006 *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956* (Praha: Libri)

LÖWENBACH, Jan

1948 *Autorskoprávní abeceda* (Praha: Orbis)

WIRTH, Zdeněk

1921 „Organisace ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky“; *Umění* I, s. 246–253

## Mezi umělci.

V. Rada



- Člověče, tak si myslím, že umění má v republice zvlášť mimořádné postavení.
- To bych neřek'!
- Ba jo, to je ta jediná věc, na které se důkladně šetří.



# Autorské honoráře ve světle vzpomínek nakladatelů

Michal Jareš

Pravděpodobně nejdůležitější pro vztah spisovatele a peněz byl, a doposud je, nakladatel. Spisovatelé, kteří vydávali a vydávají u nakladatele, a nikoliv vlastním nákladem, se málokdy starali o vlastní financování knih a spíše měli již předem danou smlouvu, která jim zajistila honorář a procenta z prodeje z jednoho kusu, ze kteréžto částky však bylo vyhrazeno většinou několik procent na recenzní a autorské (tj. bezplatné) výtisky.<sup>1</sup> Informace o tom, jak byly využívány peníze, jak se sháněly a jak se dále používaly na polygrafickou výrobu, honoráře a chod nakladatelství, by pak logicky měly tvořit ne-li podstatnou, tedy alespoň výraznou část pozdějších vzpomínek nakladatelů.

Zjištění, že tomu tak téměř není, může být překvapující. Ve vzpomínkách jako by bývalí nakladatelé nebo nakladatelští pracovníci podleli nutnosti popsat dobu skrze autory, skrze tehdejší „celebrity“ a příběhy okolo knih. Paradoxně to nejsou vzpomínky, ale dobová korespondence mezi nakladatelem a autorem, která bývá často plná právě otázek finančních, kdy si zejména v druhé polovině třicátých let a celá léta čtyřicátá nakladatelé a autoři spíše stěžují na svou špatnou situaci – zde připomínám velmi zajímavou korespondenci mezi Kamillem Reslerem a brněnským nakladatelem Jožou Jíchou, jež je uložena v LA PNP.<sup>2</sup>

Vzpomínky psané z časového odstupu jsou naopak k samotným finančním otázkám velmi strohé a většina autorů je přechází jako něco nepodstatného. Daleko zajímavější pak jsou pro autory vzpomínek popisy nejrůznějších situací, často i klípků, které podle vzpomínajících a koneckonců i podle čtenářů mají daleko zábavnější a čtivější charakter než strohá řeč o penězích. Svůj díl v tom může mít i ta skutečnost, že vzpomínky vznikaly s odstupem času, v době, která stále méně chápala samo soukromé podnikání. Zatímco se vděčné pasáže o roztržce mezi tím či oním spisovatelem stávaly zejména v období normalizace (kdy většina nakladatelských vzpomínek vychází) něčím nesku-

---

1) Důkaz, že tomu tak nebylo jen u nás, přináší začátek knihy Kurta Tucholského *Zámek Gripsholm* a fiktivní korespondence s nakladatelstvím Ernsta Rowoltha, kde Tucholsky vydával: „*Možná že bych Vám natolik vyšel vstříc, že bych ty bezplatné výtisky srazil na 14 %.*“

2) Karton s korespondencí se nachází v nezpracovaných dodatcích Reslerova fondu a přináší velmi podnětné připomínky zejména ke kapitolám o vydávání surrealistické literatury za první republiky.

tečně inspirujícím a až snovým, finanční stránka věci byla vždy – jakkoliv podstatná pro chod samotného nakladatelství – upozaděna.

V této studii bych chtěl připomenout několik knih pamětí, které se týkají první poloviny 20. století (proto ponechávám stranou např. důležité *Paměti a osudy* L. K. Žižky, které byly vydány sice až v r. 1999, ale týkají se více století devatenáctého). Můj původní nápad nevymezit se pouze na čistě nakladatelské paměti, ale zahrnout k nim i memoáry lidí, kteří působili delší dobu v nějakém vydavatelském podniku, se ukázal jako neuskutečnitelný ze dvou příčin: bylo by to příliš rozsáhlé a hlavně autoři takových vzpomínek téměř nikdy nevzpomínali na finanční události kolem nich. Můžeme zde připomenout vzpomínky Jana PILAŘE *Sluneční hodiny* (1989; o nakladatelství Československý spisovatel), Ladislava JEHLIČKY *Křik koruny svatováclavské* (původní rukopis z r. 1987 vycházel na pokračování v časopisu *Akord* v letech 2003 a 2004; o nakladatelství Vyšehrad), na doposud nedokončené vzpomínky Jaromíra HOŘCE (část pod názvem *Hořec nanečisto* vycházela v r. 2002 na pokračování v časopisu *Aluze*; o nakladatelství Mladá fronta) nebo vzpomínky/rozhovor s Janem ŘEZÁCEM v knize *Deliria aneb malá příprava pozůstalosti* (2005; nakladatelství Odeon). Zajímavé je, že ani v exilové tvorbě na tom nejsme o mnoho lépe: v knize *Samožerbuch: autofestšrift* (ŠKVORECKÝ – SALIVAROVÁ 1977) manželů Škvoreckých se o peněžních tocích mluví spíše mimoběžně (dozvíme se například, že účty vedl původně pan Prokop Havlík), ale jinak jsme odkázáni na memoáry financemi nezatížené.

Pokud tedy budeme vycházet z vyšších memoárů nakladatelských, jsou pro naše téma asi nejzajímavější knihy Jaroslava PILZE *Národní 9* (1970, týkající se nakladatelství Borový), třídílné vzpomínky Otakara ŠTORCHA-MARIENA (*Sladko je žít*, 1966; *Ohňostroj*, 1969; *Tma a co bylo potom*, 1970; o nakladatelství Aventinum) a Julia FIRTA (*Knihy a osudy*, 1972 a *Záznamy*, 1985; o nakladatelství Fr. Borový). K nim lze přiřadit i edičně nepřilíživě připravené vzpomínky Jaroslava ŠALDY (*Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace. Paměti bývalého generálního ředitele tiskového a vydavatelského koncernu Melantrich*, 2001) a pro forma zmínit i rukopisné třídílné vzpomínky Františka KLÁTILA nazvané *Český socialismus*, které byly redakčně zredukovány na knihu *Republika nad stranami. O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897–1948)* (1992), ve kterých se Klátil zmiňuje také o své spolupráci s nakladatelským koncernem Melantrich.

Vedle toho můžeme uvažovat i o zařazení knih Ladislava KUNCÍŘE (*Život pro knihu*, 1987), ovšem zde by bylo záhodno připojit poznámku od Bedřicha Fučíka z dopisu Mojzíru Trávníčkovi: „*Kuncíř byl podle mého mínění v letech 1920 až do vyrovnání, při němž se stal obětí jiných, náš nejlepší nakladatel – hodnotou, výběrem. Potom se stal obětí vlastní krátkozraké „setrnosti“, kterou odnášeli autoři*“ (Fučík 2003: 23). A poznámku od téhož k samotným Kuncířovým pamětem: „*kloužou po vnějšnostech*“ (TAMTÉŽ 2003: 23).

Ještě poznámka pod čarou, která by mohla nasměrovat případné zájemce: v magazínu *Panorama*, který vycházel nákladem Družstevní práce, se pro průhlednost a jasnost otiskovaly i finanční uzávěrky jednotlivých roků.

Máme tedy informace o nakladatelství Borový, Aventinum a Melantrich. Podstatné vzpomínky na Odeon nebo na nakladatelství Václav Petr chybí (byť je možné, že v ne-

rozepsaných položkách v oddílu *Pracovní poznámky, bibliografické soupisy tvorby* v pozůstalosti Kamila Bednáře v LA PNP může alespoň poválečná etapa tohoto nakladatelství být přiblížena). Se třemi nakladateli lze v tomto nástinu nástinů jen vybrat alespoň nejpodstatnější část, týkající se tématu autor a peníze. Zúžil bych jej na honorování spisovatelů:

Autorské honoráře byly až do r. 1922 vcelku nízké. Pilz uvádí, že například S. K. Neumann byl v r. 1912 honorován jen částkou sto až dvě stě rakouských korun za knihu při nákladu cca 1200 výtisků. Honorář byl stanoven pevnou částkou za tiskový arch a za jedno vydání. Teprve úpravou spisovatelských honorářů na konci r. 1921 se daná skutečnost změnila (zejména podepsáním kolektivní smlouvy spisovatelů a nakladatelů) a autoři dostávali honoráře procentní, počítané z ceny knihy a násobené nákladem. Obvyklý honorář byl ve dvacátých letech 10 % z ceny brožovaného výtisku, splatný při vydání knihy za celý náklad. Například bratři Čapkové dostávali 15 % z krámské (tj. maloobchodní) ceny za brožovaný výtisk, ale jen z prodaných výtisků, což ovšem Julius Firt sám ve svých pamětech označuje jako „*honorářový rekord*“. (Firt ostatně připomíná *Listy Olze*, kde Karel Čapek píše, že si nejdříve myslel, že takovými podmínkami nakladatele „*nestydatě okradl*“, ale „*protože mi ještě děkoval, nebylo to tak zlé*“ – FIRT 1991: 24.) Honoráře Čapkům byly splatné zpětně za čtvrtletí vždy prvního v čtvrtletí následujícím. S honorářem dostávali i vyúčtování, z honoráře se odečítaly povinné redakční a autorské výtisky. Petr Koháček (KOHÁČEK 1989/90: 60) uvádí, že v průměru dostávali Čapci za výtisk honorář ve výši 3,15 Kč. Podle Pilze se „*vyplácelo 8 %, nejčastěji 10 %, výjimečně 12 %, u literárních prominentů i 15 %*“ (PILZ 1970: 175). Předem se vyplácela záloha do třetiny předpokládaného honoráře. U Fr. Borového to tedy vypadalo tak, že začínající autoři měli honorářový paušál za jedno vydání, který byl splatný po vydání knihy. Více měli například Ivan Olbracht, S. K. Neumann (10 %), vyšší procenta Karel Poláček nebo Karel M. Čapek-Chod. „*Nejvyšší honorář vůbec se Borový zavázal splácet Karlu Tomanovi ve smlouvě z 19. XI. 1926, uzavřené na celé literární dílo za 20 % z krámské ceny*“ (TAMTÉŽ: 176). A konkrétně – Vladimír Holan dostal za *Vanutí* (náklad 800 kusů) celkem 500 Kč.

Bohatší Melantrich na tom byl alespoň dle sdělení Jaroslava Šaldy následovně: „*Za vedení Fučíkova činnost nakladatelství se vyvíjela velmi slibně. (...) Sebrané spisy autorů vycházely vesměs v Melantrichu, který mohl zaručit větší náklad a tudíž také vyšší honorář. (...) Někteří byli přímí zaměstnanci Melantricha, jiní na stálé zálohování*“ (ŠALDA 2001: 221). Na dalších stranách vzpomínek Šalda zmiňuje, že Ivan Olbracht do Melantricha přiváděl spisovatele a že Olbrachtovi za války po šest let vyplácel apanáž 3 000 Kč měsíčně (TAMTÉŽ: 256–257). Podobnou zálohu rozdával prý za okupace mnoha spisovatelům v podobě nevratných a neúčtovaných záloh. (To ostatně zmiňuje i Pilz s tím, že se „*vyplácely částky, které jiní vydávání spisovatelé věnovali z honorářů*“ – PILZ 1970: 178.)

Jen na jednom místě je Šalda konkrétnější, a to když založili v Melantrichu lidovou knihovnu (tzv. Emilka), kterou distribuovali i knihkupci. Tyto svazky dosáhly nákladu 45 000 výtisků, přičemž se výtisk prodával za 5,- Kč. „*Autorský honorář dělal 1,- Kč z jednoho výtisku, takže autor za jedno vydání své knihy v Emilce dostal najednou 45 000 Kč.*

*Prodejní provize činila také asi 1,- Kč na výtisku. Náklady ostatní byly také uhrazeny a docílili jsme dokonce i určitého zisku“* (ŠALDA 2001: 242–243). A opět konkrétně ze vzpomínek Bedřicha Fučíka *Čtrnáctero zastavení: Šaldův zápisník* vycházel v nákladu 2 700 výtisků a F. X. Šalda dostával za číslo 2 000 Kč.

Patrně nejzajímavější je případ Aventina. Zde odkazují na dva velmi podrobné články Petra Koháčka *Bratři Čapkové a Aventinum*,<sup>3</sup> kde autor výstižně a daleko podrobněji referuje o dále zmiňovaném tématu. Otakar Štorch-Marien se ve svých vzpomínkách velmi obsírně a místy až trochu nadneseně rozepisuje o své vydavatelské pouti. To, co na základě námi sledovaných pamětí lze vyslovit již teď, je následující: Otakar Štorch-Marien byl ze všech písíciích nakladatelů nejmúzičtější. Firt měl zvláštní smysl pro ironii a dost si pamatoval, jeho texty jsou přeplněné informacemi, nejsou tak stylisticky neobratné, jako v případě Jaroslava Pilze. A obloukem k Štorchovi – byl to talent, který měl „čich“ na autory (a to jak na spisovatele, tak i na výtvarníky). Jeho spolupráce s bratry Čapky byla až do r. 1931 bezchybnou ukázkou funkčního propojení co do autorské, tak i přátelské spolupráce (ne nadarmo je v pohádce *Jak si pejsek roztrhl kačata* následující pasáž: „Škoda šatů do takového trní, řekla kočička a šli do lesa dál. Když tak šli, potkali je o kousek dál Milan a Milena Tarantovi z Nuslí, Mimi a Helenka Neumannovy, Věrka Langrová a Alenka Čapková, Otík Štorchů [tedy syn z prvního manželství – pozn. MJ] a Boženka Samešová a obě Mazánkovic děti taky a Zorka Kubíková a ještě jiné děti, které si tu šly na výlet“ – ČAPEK 1996: 16). Problémy nastaly ve chvíli, kdy přišla krize. Firmě Jan Otto v r. 1930 se v důsledku krize snížil prodej dříve vydaných knih, čímž se takřka zastavil prodej nových knih – k Ottovi se přidala například Česká grafická unie. Nakladatel sám měl zisk až ve chvíli, kdy prodal cca 75 % nákladu. Zatímco tedy většina nakladatelů začala omezovat své ediční plány, Otakar Štorch-Marien se zachoval velmi zvláště – naopak. Od září 1930 do června 1931 vydal o 39 titulů více než rok předtím: „*Předstihli jsme pravděpodobně všechna ostatní nakladatelství. Nechci však nyní uvažovat, nebylo-li to vítězství Pyrrhovo*“ (ŠTORCH-MARIEN 1969: 453). Navíc dne 21. ledna 1931 vydalo Aventinum najednou patnáct svazků Flaubertových spisů, což by byla sebevražda i v normálních podmínkách. (Celková částka nákladu byla kolem 700 000 Kč, subskripce na komplet Flaubertových spisů byla 624,- Kč). Druhým záměrem bylo vydání spisů Stendhala, jež měly vyjít dokonce ve dvaceti svazcích. Dal by se ostatně jednoduše připomenout citát z pamětí: „*i mně nešla kdysi matematika na gymnáziu k duhu*“ (TAMTÉŽ 1969: 456). Následoval celkový pád firmy.

Firtovy vzpomínky rovněž připomínají snahu Karla Čapka o záchranu Aventina (neboť podle Pilze „*Čapkovým povahovým rysem byla věrnost*“ – PILZ 1970: 55) spojením s firmou Borový, s čímž by Firt souhlasil, ale záleželo na dr. Jaroslavu Stránském, majiteli. („*Všichni se k myšlence fúze postavili kladně. Skeptikem zůstal František Borový*“ – FIRT 1991: 30.) K tomu jako kontrapunkt lze přidat Štorchovu poznámku ze vzpomínek. Prý zažádal Edvarda Beneše o půjčku v Legiobance, která měla být kolem dvou milionů: „*melantrišský ředitel Jaroslav Šalda a Julius Firt, ředitel nakladatelství Borový,*

3) *Zpravodaj Společnosti brří Čapků*, č. 28 (1989/90), s. 57–71 a č. 31 (1992), s. 34–40.

kladné vyřízení mé žádosti nedoporučil“ (ŠTORCH-MARIEN 1972: 19). Bylo to prý kvůli tomu, že Štorch patřil „mezi největší konkurenci“.

Každopádně příchodem Jaroslava Pilze jako účetního, který měl zjistit aventinská aktiva a pasiva, bylo zjištěno, že Štorch-Marien zatajil Čapkům honoráře z prodaných knih (180 000,- Kč), a to již od r. 1922. O zjištěných skutečnostech se Štorch-Marien vyjádřil jako o „chýrách“ a krom toho to vše údajně „byla podlá lež“ (ŠTORCH-MARIEN 1972: 41). Jak ale dokazuje již zmíněný Petr Koháček v druhém pokračování své studie, byly tyto „chýry“ pravdivé: „Ve své minulé úvaze jsem vůbec nepředpokládal, že by dr. Otakar Štorch-Marien zatajoval honoráře dříve, než se dostal do úzkých. Že tak činil již od r. 1922, je pro mne bolestným zjištěním“ (KOHÁČEK 1992: 40). Důvodem těchto ztrát byla podle Firta Štorchova milenka, neboť Štorch si „ve své snaze nové lásce imponovat hrál bohatce, který si může snadno dovolit luxus“ (FIRT 1991: 25). Karel Čapek tím na konci r. 1931 de facto skončil s Aventinem, i když pod hlavičkou Aventinum–Borový došlo k vydání knih *Devatero pohádek* a *Obrázků z Holandska*. Štorch dal podle svých vzpomínek Borovému knihy v krámské ceně za 37,5 %, Firt uvádí „zaplatili jsme za sklad knih šedesát procent krámské ceny“ (tedy 300 000,- Kč) (TAMTÉŽ: 33). Jak ale vzpomíná Pilz: „Ale ani u Borových (...) to s financemi nebylo slavné; jistě ne tak špatné jako v Aventinu, ale na tak velkou transakci, jako bylo sousto bratří Čapků, Borový nestačil“ (PILZ 1970: 60). Zbytek nákladu od Aventina odkoupil Karel Čapek za 261 000 Kč a vložil je jako svůj podíl do firmy Borový, kde se stal tichým společníkem.

Kdybychom hledali pokračovatele těchto nakladatelských vzpomínek, museli bychom opět vstoupit buď přímo do korespondencí, anebo do literatury deníkové – ostatně dá se chápat ediční práce v samizdatu jako práce nakladatelská? V situaci, která nastala po srpnu 1968, pravděpodobně ano. A pakliže jsme řekli toto ano, můžeme nahlédnout jen zběžně i do vzpomínek, které se týkají této doby. Nechávám na jiné studii, aby se tématu věnovala obsírněji, a pouze velmi výběrově připomínám některé stránky z *Českého snáře* a dalších deníků Ludvíka Vaculíka a rovněž výběr z korespondence Bedřicha Fučíka a Mojmíra Trávníčka. Bohužel v dnešní době ještě není na nakladatelské vzpomínky z dob socialismu čas a stejně tak nejsou ani nakladatelé, kteří by bývalé nakladatelské pracovníky ponoukali k psaní vzpomínek. Jistě, nová řada *Paměť* v nakladatelství Academia může být časem inspirací, ale obávám se, že pro danou problematiku poválečného vývoje nakladatelství už bohužel např. šéfredaktora Krajského nakladatelství Josefa Čábelu z Havlíčkova Brodu vyzpovídat nestihneme.

## PRAMENY

ČAPEK, Josef

1996 *Povídání o pejskovi a kočičce jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech* (Praha: Albatros)

FIRT, Julius

1991 *Knihy a osudy* (Brno: Atlantis)

FUČÍK, Bedřich – TRÁVNÍČEK, Mojmír

2003 *Listovní příležitosti. Dopisy Bedřicha Fučíka Mojmiru Trávníčkovi*; ed. J. Hrabal (Olomouc: Aluze)

PILZ, Jaroslav

1970 *Národní 9* (Praha: Čs. spisovatel)

ŠTORCH, Marien Otakar

1969 *Ohňostroj* (Praha: Čs. spisovatel)

1972 *Tma a co bylo potom* (Praha: Čs. spisovatel)

## LITERATURA

KOHÁČEK, Petr

1989/90 „Bratři Čapkové a Aventinum. Pokus o objasnění konce jejich vzájemné spolupráce“; *Zpravodaj Společnosti bratří Čapků*, č. 28 (1989/90), s. 60

1992 „Bratři Čapkové a Aventinum. Pokus o objasnění konce jejich vzájemné spolupráce“; *Zpravodaj Společnosti bratří Čapků*, č. 31 (1992), s. 40

SPEMANN, Adolf

1943 *O nakladatelské kalkulaci* (Praha: Svaz českých knihkupců a nakladatelů)

ŠALDA, Jaroslav

2001 *Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace. Paměti bývalého generálního ředitele tiskového a vydavatelského koncernu Melantrich* (Praha: Eva – Milan Nevole)

ŠKVORECKÝ, Josef – SALIVAROVÁ, Zdena

1977 *Samožerbuch: autofestšrift* (Toronto: 68 Publishers)

# Bohumil Brauner: mecenáš katolických autorů, zvláště Jaroslava Durycha

Jitka Bednářová

S postavou mecenáše si obvykle spojujeme osobnost s širokým rozhledem, která rozdává z hmotného i intelektuálního nadbytku. Bohumil Brauner (1899–1986) však podle mého přesvědčení představuje typ jiný, skoro opačný – člověka, který se při svém založení a podnikatelské práci ve věcech vkusu dostatečně neorientuje, a tak je odhodlán si tuto kulturu vytvořit za pomoci básníků, spisovatelů a umělců. Chce se přiblížit hodnotám, které mu prostředkují, a setkání s nimi nazývá přímo „*duchovními hody*“.

Svědectví o těchto kontaktech a přátelstvích podávají jeho strojopisné *Vzpomínky* z r. 1957, původně určené „*jen našim dětem a jejich rodinám*“, a bohatá korespondence se spisovateli a básníky, jako byli např. Jan Čep, Jakub Deml, Jaroslav Durych, Josef Florian, Alfred Fuchs, František Křelina, Václav Renč, Zdeněk Řezníček, Karel Schulz, Josef Vašica, Vladimír Vokolek, Albert Vyskočil či Jan Zahradníček. Dále si dopisoval s malíři, sochaři, s veřejnými činiteli, biskupy a kněžími (Václav Vaško, Josef Hlouch, Karel Otčenášek, Karel Skoupý, František Tomášek, Štěpán Trochta) nebo také s dnes velmi oblíbeným knězem-lékařem Ladislavem Kubíčkem, který byl r. 2004 zavražděn. Brauner tyto dopisy v r. 1974 opsal, okomentoval, sestavil do jednoho svazku a podle svědectví rodiny spálil.<sup>1</sup>

Mojmír Trávníček ve svém medailonu *Mecenáš českých umělců* (TRÁVNÍČEK 2002) vykreslil Bohumila Braunera jako štědrého a velmi laskavého dobrodince, „*Izraelitu, v němž není lsti,*“ jistě i ve snaze, aby jeho osobnost nebyla zapomenuta. V naší studii bychom chtěli nahlédnout Braunerova přátelství se spisovateli a umělci a tázat se po pohnutkách a charakteru jeho mecenášských vztahů, z nichž Braunerova postava může vyvstat ne nutně jako **typ**, ale snad jako osobitý **příklad**.

Bohumil Brauner se narodil v Moravském Krumlově v rodině sedláře a továrního dělníka, který se později dal na obchodní dráhu. Studovat začal na vyhlášeném arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži, tzv. seminárce, kterou prošli např. Karel Dostál-Lutinov, Jan Šrámek, Aloys Skoumal či František Dvorník. V tercii se mu však stala osudnou nedostatečná z řečtiny od Josefa Vašici, o němž soudil, že „*nebyl vhodným učitelem terciánů,*“ neboť „*učí příliš vysoko, učeně*“ (BRAUNER 1957: 22), a s gymnázi-

---

1) Václavu Durychovi a manželům Šindlerovým děkuji za laskavé zpřístupnění dokumentů.

em se záhy rozloučil. Ve vzpomínkách je cítit bolestné stigma nedostudovaného, který se pak snaží tento neúspěch docelit sebevzděláváním a osobními kulturními kontakty.

Takto se Brauner stává velkoobchodníkem, nejprve se smíšeným zbožím, posléze s kořením a konzervačními prostředky, a majitelem firmy, která byla podle jeho tvrzení první svého druhu na Moravě a nesla název Ergo; řecká spojka „tedy“ měla vyjadřovat náprah či odhodlání k činu. Brauner se svou rodinou žil a působil nejprve v Prostějově, po krátkém extempore v Brně přenesl firmu r. 1933 do rodného Moravského Krumlova a po záboru Sudet se v září 1939 usadil v Dolních Kounicích. Po válce byl jmenován prezidentem brněnské Obchodní a živnostenské komory a v této funkci procestoval řadu evropských zemí (Švýcarsko, Francii, Belgie, Anglii).

Brauner nahlížel sebe sama v době své první prostějovské štace velmi lichotivě: „*Byl jsem na okrese nejznámějším člověkem. Buďto já anebo pan farář. Z obchodu mě znalo město i venkov, z politické práce všechny vrstvy obyvatel, byl jsem svou postavou nápadný, stále usměvavý, pohyblivý, živý, společenský, ačkoliv jsem s jednou výjimkou nepěstoval s nikým přátelské styky*“ (BRAUNER 1957: 63). Onou jedinou výjimkou bylo sblížení s Karlem Dostálem-Lutinovem. Jeho prostřednictvím se Brauner seznámil s Františkem Bílkem, k němuž se však stavěl kriticky, a také s dílem Josefa Floriania. Jako soukromá osoba začal pořádat přednášky v prostějovském Národním domě, a tak se dostal do bližšího kontaktu s pozvanými hosty – s Jaroslavem Durychem, Leopoldem Peřichem či Alfredem Fuchsem. V r. 1925 zahájil vydávání měsíčníku *Zrno*, kriticky zaměřeného vůči lidové straně; časopis však záhy ztroskotal. Ve druhé polovině třicátých let Brauner navázal na staroříšskou tradici *ex libris* a vánočních přání, která mu navrhuji a tisknou Methoděj Florian nebo bratři Vokolkové a doprovázejí je texty Reynkovy, Dokulilovy, Vokolkovy aj. Inicioval také dva samostatné tisky: báseň *Hausrecht* od německého romantika Ludwiga Uhlanda, publikovanou r. 1941 (s antedatací 1939) v úpravě Oldřicha Menharta a v devíti různých překladech (od A. Fuchse, O. F. Bablera, J. Demla, J. Dokulila, J. Kamenáře, F. Pastora, B. Reynka, Z. Řezníčka, J. Zahradníčka). „*Úmyslem vydání,*“ vysvětluje Brauner, „*bylo povzbuzovati čtenáře v milosrdenství hladovým a uprchlíkům v době válečné.*“<sup>2</sup> Dále k Vánocům 1945 vydal Durychovu povídku *Noční cesta*, k jejímuž sepsání autora podnítil, a Durych ji věnoval manželům Braunerovým jako poděkování za mnohaletou pomoc. Vzhledem k tehdejšímu ideologickému tažení proti katolickým spisovatelům považuje Mojmír TRÁVNÍČEK tuto edici „*za víc než statečné gesto*“ (2002: 164).

Mecenášská aktivita Bohumila Braunera byla soustředěna do válečného období<sup>3</sup> a do let těsně po válce. Vděčil za ni zvláštnímu omylu. Podle *Vzpomínek* Brauner r. 1939 do živnostenského dotazníku o prodeji cukru mylně uvedl objem veškerého prodaného zboží. Na základě této neúmyslné mystifikace dostal v r. 1940 přiděleno 250 centů cukru, a rázem se stal jeho šestým největším odběratelem v českých zemích. „*Mělo to pro mě životní význam,*“ konstatuje BRAUNER (1957: 120). „*Nedomyšlenost všelijakých formulářů se pro mě projevila přímo velkolepě.*“ Cukr fungoval za války jako základní

2) B. Brauner: komentář k dopisu od J. Kamenáře, na sv. Fabiána 1942. Braunerovo vydání Uhlanda využil jako základ novodobé bibliofilské edice téhož textu Jan Juránek v Rájci-Jestřebí r. 2005.

3) Těžko vysvětlitelné je přitom Braunerovo tvrzení, že za války prosperoval, a přesto měl 103 000 dluhů (BRAUNER 1957: 118).



směnné platidlo, na černém trhu za něj bylo možné opatřit potravinové lístky i jiné zboží, a tím fakticky Braunerovi umožňoval jeho dobročinnost vůči umělcům, několika desítkám chudých rodin i vůči řeholním společenstvím.

Zdá se, že nepřímý podnět k Braunerově mecenášské činnosti dal jeho švagr Josef Procházka, kněz, který před ním zdůraznil důležitost solidárního přístupu k zaměstnancům, včetně spravedlivého podílu ze zisku. Braunerova manželka Marie zase upozorňovala na potřebné lidi. Mecenášská aktivita Bohumila Braunera nebyla založena na finančních darech – ostatně peníze ani za války neměly valnou hodnotu, šlo o pomoc prostřednictvím naturálií, o **pomoc konkrétní, osobní, od člověka k člověku**. V korespondenci s básníky a spisovateli tak defiluje široká škála darovaných potravin, zejména těch, které byly dostupné jen na lístky, a tedy v omezené míře – máslo nebo margarín, sádlo, vejce, cukr, maso, dále např. ovoce, zelenina, med, víno, jímž Brauner zásoboval svatby svých přátel nebo jejich dětí, ale patřily sem třeba i okenní tabulky, které si Zahradníček žádal po válce do svého nového brněnského bytu po odsunutých Němcích. Rozesláním takového zboží Brauner pochopitelně uváděl sebe sama do nebezpečí. V korespondenci s Durychem, který měl u něho vedený fiktivní účet kvůli zaknihování, se o potravinách hovoří v jinotajích – *kostky* či *milostné kostky* značí margarín, *plechovka* pak sádlo, *škatulka s přihrádkami* vejce, potravinové lístky jsou přenačeny na *ústržičky*, *lístky k rozjímání* či *vzpomínky lístkové*, slabikářové *mée* znamená maso, ale nacházíme i výrazy jako *ušák*, *bílý kus* apod.

Někteří adresáti ohlašují po příjmu zásilky trapné škody – ovoce přichází shnilé, vejce prasklá, med se roztéká (např. Čep dvakrát „děkuje“ za bednu meruněk zcela shnilých). V naprosté většině případů se však Braunerovy zásilky stávají zdrojem opěvování jako „*zlatý bod našeho stolu*“ (Deml)<sup>4</sup> nebo balíčky „*s tím kouzelným obsahem*“ (Zahradníček)<sup>5</sup>. V Braunerovi je spatřován pronikavý dobroděj, který „*podivuhodně odhaduje vakua na vzdálenost*“ (Vyskočil)<sup>6</sup>. Někdy se ovšem Brauner stává obětí vlastní horlivosti, například když v r. 1942 ve vánočních balíčcích rozesílal bez přečtení Schulzův *Kámen a bolest*, k němuž měl posléze jako člověk konzervativně založený morální výhrady. Zahradníček to sděluje Čepovi s viditelným pobavením: „*Od Skoumala jsem se dověděl legrační zprávu, že náš Kounický mecenáš si objednal na Vánoce několik desítek této pohoršlivé knihy a přikládal ji k sýrům a marmeládě svých zásilek, nepřesvědčiv se vlastní četbou, co se v ní tají.*“<sup>7</sup>

Vzpomínky kounického mecenáše obsahují další nezapomenutelné příhody a scény, překvapivé, moralistně zabarvené či dojímavější svou prostotou. Brauner jako prvorepublikový milostpán uplácí číšníky v restauracích, klepe na dveře Picassova ateliéru v Paříži a při seznámení s malířem Emanuelem Frintou mu na uvítanou v jeho ateliéru podává kostku másla. Jindy zase na Katolickém sjezdu v r. 1935 důtklivě radí Kamilu Kroftovi, „*jak se má chovatí při mši svaté,*“ a Haně Benešové daruje růženec ze Svaté země. „*Ujistila mě, že si jej ponechá až do smrti*“ (BRAUNER 1957: 105). Mnohé

4) J. Deml B. Braunerovi, 21. 1. 1945. Veškeré dopisy adresované Braunerovi citujeme podle jeho strojopisného opisu.

5) J. Zahradníček B. Braunerovi, 4. 10. 1945.

6) A. Vyskočil B. Braunerovi, 30. 3. 1944.

7) J. Zahradníček J. Čepovi, 25. 2. 1943.

přihody mají aktivistické zabarvení, třeba když Brauner apeluje na ministerstvo zdravotnictví, aby ocenilo primáře, který v Kutné Hoře pomohl na svět čtyřčtatům, nebo nabádá Arna Nováka, aby se zasadil o udělení státní ceny Jaroslavu Durychovi.<sup>8</sup> Je však třeba poznamenat, že Brauner pomáhal i tam, kde nebyl žádán. Např. biskupu Trochovi poslal sua sponte zlato, když se dověděl, že nemá prostředky na biskupský prsten. *Vzpomínky* jsou také přínosné jako materiál pro dějiny každodennosti, zejména historiemi z cest, reflexemi z italské fronty či detailními popisy obchodnického a podnikatelského života, charakteristikou konkurence, záznamem kalkulů, výnosů a zisků.

Braunerovo psaní je prosto stylizace, chybějící fantazii nahrazuje realismem. Ze života spisovatelů nám tak zachycuje cenné momenty, které by sofistickovanější pisatelé nechali stranou.<sup>9</sup> Činí tak zpravidla věcně, se starosvětskou rozumností, bez náznaku pobavenosti. Např. o Vojmíru Vokolkovi zaznamenává vzpomínku, že ho matka poslala z Pardubic do Brandýsa nad Orlicí „*pro zrní slépkám*“. Vokolka však ve vlaku natolik uchvátil pohled na dřímající žence, že se tuto vpravdě van goghovskou scénu jal portrétovat a dorazil až do Brna a posléze do Dolních Kounic. „*Jen v košili a gatích. Uvítili jsem ho rádi pro jeho filozofické znalosti*“ (BRAUNER 1957: 135).

Podobně plnokrevná je Braunerova přijatá korespondence. Např. v jednom dopise paní Braunerové Josef Florian vypravuje svůj živý sen – ve své obsáhlé korespondenci to činí zcela ojedinele. Florianovi se prý zdálo o autě, které řídí a o něž s lítostí přichází, načež majitelka auta „*pak v jakési ulici konala za nalezení auta devítidenní pobožnost*.“ Se svým charakteristickým smyslem pro paradox z toho Florian vyvozuje: „*Auto znamená samohyb, co se samo pohybuje, bez vnější záprže. Myslím, že takový samohyb má (nebo má mít) každý v duchu, nechce-li být, trdlem*!“<sup>10</sup>

Mezi Braunerovými mecenášskými kontakty měl specifické místo vztah s Jaroslavem Durychem, který patřil k jeho nejstarším přátelům a největším odběratelům. Jejich korespondence je dosti komplexní a půvabná Durychovými rozmanitými výrazovými polohami, od ironie a sarkasmu, kyselého pochechtávání i šklebu až po předstíranou lhosejnost, např. okázalé mávnutí rukou nad nerozumnými ženskými a děcky. Vedle Braunera se Durych těšil podpoře hned několika dalších mecenášů – zejména učitele Jana Brabce a knížete Schwarzenberga; Václav DURYCH (2001: 398) dále upozorňuje na mnoho drobných dodavatelů, např. ze schwarzenberského panství. Navíc si Durych za války z Melantricha vybíral zálohy, tzv. foršusy, jež podle autorova syna „*záhy přerostly jakoukoli reálnou možností jejich splacení*.“<sup>11</sup>

V požadavcích, které Durych na mecenáše klade, je patrná náročnost a netrpělivost.

8) Odpověď A. Nováka na Braunerovu žádost je pro svou svrchnou a rezolutní dikci jedinečná: „*na Vaše dotazy odpovídám jenom proto, že se mně zdají projevem čestných přátel a ctitelů Durychových. (...) Durychova stálá nervozita ze státních cen, velice podobná podrážděnosti zemřelého Čapka–Choda, málo mu v očích soudného a věcného pozorovatele prospívá*“ (5. 11. 1927).

9) Např. u Floriana zachycuje mytologickou scénu jeho odchodu ze školství tak, že si Florian o volné hodině přečetl papežskou encykliku o školské výchově a usoudil, že rakouský vzdělávací systém jí neodpovídá. Tato verze, zmiňovaná jen vzácně, se přitom zdá pravdě nejpodobnější (BRAUNER 1957: 93).

10) J. Florian M. Braunerové, 25. 9. 1931.

11) Jiří DOLEŽAL jmenuje celou řadu nakladatelů, kteří za protektorátu vypláceli peníze spisovatelům, a chápe tento postoj jako „*předstupeň či součást rezistence*“ (1996: 146). Za nadsazené a iritující však pokládáme tvrzení Václava Durycha, že důstojnický plat jeho otce byl „*žebráckým příjmem*“, z něhož naprosto nebylo možno užít rodinu (DURYCH 2001: 375).

Ty jsou sotva vysvětlitelné jen potřebami jeho početné rodiny, spíše se stávají výrazem úzkostnosti, existenciální obnaženosti. (Vždyť v jiných dopisech autor přiznává, že kůzlat nebo zvěřiny se občas sešlo tolik, že je nemohli ani sníst.) Pocitem trvalé nenasyčenosti se Durych velmi podobá Léonu Bloyovi: „*potřebujeme stále něco, stále a stále, neboť ostatní naše zdroje vysychají nebo zamrzají*“<sup>12</sup> – „*potřebujeme toho ještě mnoho*“<sup>13</sup>. Některé dopisy balancují na hranici neomalenosti, když např. Durych velice zaobaleně a opisně, nicméně nedvojznačně dává najevo, že nějaká cibule, „*pecínek*“ nebo „*špenátík*“ ho jen tak neuspokojí, že by uvítal vydatnější příkrm:

*„Ale od těchto věcí morálně filozofických se mé myšlenky odnášejí též k věcem konkrétnějším, jaké by to asi tak například bylo, kdyby k té cibuli byla ještě nějaká samostatná příloha, a to mi přichází na mysl právě v den svatého Martina, který přinášival v dřívějších dobách smrt kuru domácím i jiné zvěři.“*<sup>14</sup>

Prosby, které oba spisovatelé v dopisech vznášejí, provázejí také lehké formy vydírání a dráždění adresáta. Zatímco Bloy zkouší, jak daleko může ve svých požadavcích zajít, Durychova vysvětlení a ospravedlnění jsou podbarvena komplikovaným vztahem k sobě samému:

*„Už mi Pán Bůh dopřál zaplatit větší dluhy a mám jich nyní – a musím Vám to říci, abych Vás postrašil, asi 50–60 000 K.“*<sup>15</sup>

*Jsem Vám také dlužen určitý obnos a nyní jsem, jak se říká, vedle, poněvadž nestačím platit a musím to tedy také odkládat. Ale jistě se nebojíte, vždyť se nebojím ani já (...). A abych dokázal, že se nebojím, obracím se k Vám ještě s nestoudnou prosbou o cukr, abychom si ten roztočivý život mohli aspoň trochu osladit; nestydím se totiž pojídat dýně, ale dosud nejsou zařazeny pro nedostatek cukru. Takové jsou tedy slabosti lidské; nejsem věru žádný hrdina.“*<sup>16</sup>

Ve chvíli, kdy jsou Durychova přání vyslyšena (např. na svatbu jeho dcery poslal Brauner padesátikilový balík!), předchozí úzkostlivost se rozplyne do pocitů „*nepopsatelného nadšení*“, „*tělesné i duševní blaženosti*“, s doprovodnými popisy chutí, vůní, rozšiřujícího se chřípí. Durych tvrdí, že mu Bůh poslal Braunera do cesty jako Eliáše vdově seripské, tj. jako **vykonavatele zázraku**. Pozoruhodné je, že rozjaření z potravinových zásilek Durycha provokuje i k milostnickým a rozkošnickým metaforám: „*Velevážený a milý příteli, když přišla zásilka pro mne, litoval jsem jen toho, že nejsem děvče nebo mladá žena, abych Vás mohl políbiti. Neboť co medle byste měl z políbení ode mne?*“<sup>17</sup>

Koncem války a bezprostředně po válce Durych trpce a hořce dává najevo, že se ze společnosti literátů cítí být vydělen a jeho kontakty se omezily na minimum. S drama-

12) J. Durych B. Braunerovi, 14. 12. 1945.

13) J. Durych B. Braunerovi, 18. 7. 1947.

14) J. Durych B. Braunerovi, 11. 11. 1943.

15) Ibid.

16) J. Durych B. Braunerovi, 28. 11. 1946.

17) J. Durych B. Braunerovi, 1. 5. 1949.

tickým efektem Braunera žádá pouze o čtyři výtisky *Noční cesty*, „pro mé čtyry fakany, nic více a nic méně, poněvadž jinak jsem zanevřel na svět a nechci se nikomu z těch umělců a intelektuálů, zvláště katolických, hlásit.“<sup>18</sup> V té době ho Brauner – pevná a houževnatá postava – fascinuje v kontrastu k odtažitým intelektuálům jako určitý lidový typ, prototyp Člověka: „Ó jak se mi omrzeli literáti, umělci a podobní a jak se mi zalíbili lidé!“<sup>19</sup> Durychovými dopisy Braunerovi i mecenáši Brabcovi se prolíná také téma stáří a s ním spojeného „jezevctví“ a „naničovosti“. Mezi řádky lze číst, že mecenáš, člověk štědrý, vitální, vycházející dobrovolně vstříc druhému člověku, stárnoucího spisovatele **omlazuje**, je mu zdrojem „veselí a naděje“, „světla a tepla“: „Vy jste mi připomněl, co jest mládí,“ píše Durych Brabcovi, „celým svým zjevem, svěžestí ducha a srdce a svými dobrými vlastnostmi.“<sup>20</sup> Postava mecenáše, jakoby celá kladná, nabízí Durychovi jakýsi vnitřní pokoj, a to i smyslově a vizuálně: „Toužím opět po spatření Vaší tváře a po slyšení Vašeho hlasu, který mému srdci dělá tak dobře.“<sup>21</sup>

Čím jsou si tedy prospěšné obě strany a co si navzájem dávají – tento muž „přitažlivý svou bezelstností“ (Deml) a společenství „všelijakých lajdáků“, podle vyjádření Vladimíra Vokolka?

Brauner byl otcem početné rodiny s osmi dětmi a patriarchálně přistupoval také k básníkům a k umělcům. Kromě zasílaných darů a almužen je zval na pobyty ve svém domě v Dolních Kounicích i s celými rodinami, pro něž tato pozvání často byla jedinou dostupnou „dovolenou“, se vším zaopatřením. „Každý host měl pocit, jako by byl doma. Naše nezáludnost, upřímnost a opravdovost byla hned přesvědčující,“ říká o své rodině BRAUNER ve *Vzpomínkách* (1957: 132). Není pochyb, že tyto kvality oceňovali také sami spisovatelé, za války rozptýlení a často izolovaní, jimž se díky Braunerovi naplnila mj. potřeba sdružování a přátelského veselí, a byli víc než vděční za impuls, který je svedl dohromady. Svou lákavost jistě měl i jeho vinný sklep, „kdyby ovšem za tím vínem nevykukovala (...) dobrácká tvář hostitele vždycky pohotového k rozjaření i k všetečným otázkám,“ sděluje Zahradníček Čepovi.<sup>22</sup>

Pozvání autoři nabízeli určitý „kulturní program“ i pro kounické obyvatele: Brauner pořádal soukromé i veřejné koncerty; vyhlášené byly výklady Alberta Vyskočila, které vznikaly spontánně a přerůstaly do jakýchsi extenzí. Významnou a poměrně odvážnou událostí byl Čepův večer, pořádaný 21. června 1941 – přednesení eseje *Básník a jeho inspirační zdroje* s úvodem Jana Zahradníčka (tehdy byli oba přátelé také zachyceni na známé fotografii s perským kobercem v pozadí). Naopak pozvané intelektuály Brauner v Kounicích vodil např. do ateliéru předního českého kniháře Jindřicha Svobody.

Charakteristické je, že Brauner na sebe bral aktivní roli také o pohřbech – organizuje pohřeb K. Dostála-Lutinova, informuje přátele o smrti Florianově a ze Staré Říše rozesílá pozdravy s podpisy slavných účastníků pohřbu; v pozdějších letech referuje

18) J. Durych B. Braunerovi, 2. 10. 1945.

19) J. Durych B. Braunerovi, 23. 3. 1945.

20) J. Durych J. Brabcovi, 9. 12. 1946, soukromá sbírka.

21) J. Durych J. Brabcovi, 12. 5. 1947.

22) J. Zahradníček J. Čepovi, 14. 6. 1943.

přátelům o pohřbu Demlově a o smrti Zahradníčkových dcerušek.

Předpokladem pro Braunerovy mecenášské aktivity byla jeho příčinnivost a veliké pracovní nasazení – ještě jako stárnoucí muž denně pracoval dlouho do noci, jak si povšiml i Durych. Styky se spisovateli Braunerovi kultivovali také svůj rodinný život – paní Braunerová si nechávala doporučit knižní dárky pro manžela k Vánocům, autoři jim z jejich podnětu spisovali gratulace i drobné úvahy. Např. Vyskočil napsal jadrnou úvahu o rozdílu řemeslné a tovární práce, Florian slíbil, že jim seřadí knihovnu „*dle potřebnosti studia a zábavy*“, a Miklík s Vodičkou ji „pročistili“ vyřazením šedesáti škodlivých titulů.

Guy de BRÉBISSE (1986: 13) ve svém výkladu mecenášství naznačuje, že podpora umělců je vždycky spjata s většími nebo menšími ambicemi. Domníváme se, že Braunerovy ambice spočívaly v oblasti niterných duchovních hodnot. Brauner cítí, že umělci mu nabízejí něco, co jinde nenachází – přistupuje k nim proto jako k prorokům a veškerá doporučení týkající se literárních nebo výtvarných děl bere natolik vážně, že nemá potřebu vlastního kritického přehodnocení. Na základě doporučení Peřichova, Renčova a dalších přátel si vybudoval také sbírku mimořádných uměleckých děl. Její součástí byly kupříkladu obrazy Čapkovy, Procházekovy, Špálovky, Fillovy, Tichého, Medkovy, sochy Josefa Wagnera, Jana Laudy či Václava Myslbeka. Je tedy typem mecenáše, který podporuje umělce nejen z přirozeného křesťanského milosrdenství, ale i z osobní potřeby, a o jejich blízkost usiluje – slovy Jana Čepa – až *úspěšně*. Dává najevo, že jsou pro něho bytostně důležité, zejména proto, že mu zřetelně ukazují rozdíl mezi hodnotou a ne-hodnotou.

## PRAMENY

BRAUNER, Bohumil

1957 *Vzpomínky* [strojopis]

1974 *Korespondence* [autorův strojopisný opis přijatých dopisů opatřený komentářem]

ČEP, Jan – ZAHRADNÍČEK, Jan

1995 *Korespondence 1931–1943*; ed. M. Trávníček (Praha: Aula)

2000 *Korespondence 1943–1948*; ed. M. Trávníček (Praha: Aula)

DURYCH, Jaroslav

b. d. *Dopisy Janu Brabcovi* [rukopis, soukromá sbírka]

1945 *Noční cesta* (Dolní Kounice: Bohumil Brauner)

2008 *Listy drahým*; ed. Karel Komárek (Brno: Barrister & Principal)

UHLAND, Ludwig

1939 *Hausrecht – Domácí právo* (Dolní Kounice: Bohumil Brauner)

**LITERATURA**

BRÉBISSON, Guy de

1986 *Le Mécénat* (Paris: P. U. F.)

DOLEŽAL, Jiří

1996 *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie* (Praha: Národní filmový archiv)

DURYCH, Václav

2001 *Vzpomínky mého otce. Životopis Jaroslava Durycha* (Olomouc: Votobia)

GOBIN, Alain

1987 *Le Mécénat. Histoire – droit – fiscalité* (Paris: Entreprise moderne d'édition)

TRÁVNÍČEK, Mojmír

2002 *Sdílet věčné* (Olomouc: Periplum)

UHLÍŘ, Jan B.

2008 *Protektorát Čechy a Morava v obrazech* (Praha: Ottovo nakladatelství)

## Jak si financovali undergroundoví autoři a vydavatelé svůj samizdat

Martin Machovec

Nejprve se naskytá otázka, zda má vůbec nějaký smysl vydělovat v kontextu samizdatové literární produkce a distribuce jakousi zvláštní podskupinu autorů, případně vydavatelů undergroundových, tj. autorů především z okruhu Bondyho, Jirousova, komunity vzniknuvší v sedmdesátých letech kolem skupiny Plastic People a časopisu *Vokno*, v osmdesátých letech pak kromě *Vokna* též kolem časopisu *Revolver Revue*, u nichž pak již nepochybně lze o konkrétních vydavatelích hovořit. Naše zjištění v tomto směru mohou zřejmě podpořit domněnku, že takovéto vydělování je spíše zbytečné, že totiž autoři tzv. undergroundoví, stejně jako autoři širšího spektra tzv. disentu, tj. celku neoficiální literární a umělecké scény v totalitních sedmdesátých a osmdesátých letech, zahrnujícího jednotlivá autorská uskupení, individualizovatelná třeba na principu estetické či světonázorové orientace, věkové kategorie, toho či onoho regionu, případně „zdomácnění“ v té či oné samizdatové edici, vesměs sdíleli ony sice nepsané, avšak v podstatě obecně platné zákony samizdatové džungle.

Předpoklad je nasnadě: na základě tzv. autorského zákona (č. 35 Sbírky z r. 1965) bylo sice teoreticky legální, aby si autoři svá vlastní díla vydávali ve strojopisných edicích, ovšem výklad tohoto zákona podléhal představitelům justice nedemokratického, uzurpátorského státu, takže o jeho adekvátním uplatňování mohli samizdatoví autoři mít oprávněné pochybnosti. Ještě daleko nejistější byl ovšem výklad zákona o tzv. nedovoleném podnikání, z čehož prostou úvahou lze dospět k hypotéze, že nechtěli-li mít samizdatoví autoři na hřbetě ještě jeden paragraf navíc, museli úzkostlivě dbát o to, aby si samizdatovou produkcí a distribucí opravdu nevydělali ani korunu, ba raději na ní spíše prodělávali.

Nemůže být také asi příliš překvapivé, že o ekonomické stránce samizdatové produkce se před listopadem 1989 veskrze mlčelo, záležitost to byla přece jen poněkud delikátní, takže diskretnost byla jistě na místě. Dobře známou výjimkou v tomto ohledu je Vaculíkův *Český snář*, který je však na principu tzv. indiskrece vlastně zbudován a navíc: jde jak o beletrii, tak o literaturu faktu. Autorova otevřenost co do financování jeho edice *Petlice* vlastně netoliko výše zmíněný princip ilustruje, ale de facto též postuluje jeden z oněch nepsaných zákonů samizdatového vydávání: totiž v žádném případě na něm nevydělát, nezúročit onen démonizovaný kapitál, naopak

zajistit, aby finanční „vstupy“ a „výstupy“ byly v jádře stejné, tj. ze svého vlastního úsilí a přispění nezískat opravdu nic hmotného, to mělo zůstat v doméně čirého entuziasmu.

Je ostatně zřejmě příznačné, že onen nedostatek či spíše absence informací o tak říkajíc „ekonomické základně“ samizdatového podnikání trvá i v letech devadesátých a nejposlednějších: bibliografických soupisů samizdatů vyšlo již opravdu dosti, ale informace tohoto druhu bychom v nich vesměs hledali marně.

Uvádíme-li zde nyní několik příkladů undergroundového samizdatového vydávání, jsme si vědomi, že při případné následné generalizaci bychom měli být dosti obezřetní, avšak v dané chvíli nám zřejmě nic jiného nezbyvá – na detailní průzkum zde není čas a prostor.

Na základě autorových vlastních rešerší, ale též na základě jeho osobní zkušenosti lze vydělit v zásadě dva přístupy k financování samizdatové produkce:

1. U malonákladových samizdatů, mimoedičních opisů, tj. u tzv. divokého samizdatu, jenž, alespoň co se undergroundového okruhu týče, převládal v letech sedmdesátých, platil zákon tzv. samofinancování. Výrobní nástroje, tj. psací stroj, průklepový papír, kopíráky a rychlovazací desky, si každý opisovač-nakladatel opatřoval za své finanční prostředky, tj. za peníze, které si vydělával ve svém občanském zaměstnání, vesměs nemajícím s literaturou, neřkuli s knižní produkcí, nic společného, a výsledný produkt pak s radostí a zdarma distribuoval mezi svými odběrateli, tj. osobními přáteli, kteří zase mohli celý cyklus opakovat. Tak tomu bylo např. u snad neplodnějšího undergroundového autora, Egona Bondyho, jenž sice často opakoval, že se o distribuci svých literárních prací naprosto nestará, ale v praxi to vypadalo tak, že kolem sebe trvale zaměstnával dva až tři opisovače, kteří „fungovali“ právě na výše popsaném samofinancujícím principu. K jeho nejvěrnějším patřili v sedmdesátých a osmdesátých letech básník František Pánek a hudebník Jan Schneider a po nějakou dobu též Martin Machovec. Spěcháme dodat, že Bondy dodané strojopisy okamžitě – občas bohužel dokonce tak záhy, že nedošlo ani na pořádné korektury – distribuoval dál a nikdy za ně nechtěl ani pětník. Obdobné samofinancování bychom pravděpodobně mohli zjistit též u dalších autorských samizdatů, ale bylo běžné i u undergroundových básnických sborníků. Tak např. Ivan Martin Jirous potvrdil, že zcela a jedině v jeho finanční režii bylo vydání prvních takovýchto sborníků, tedy *Egonu Bondymu k 45. narozeninám Invalidní sourozenci* a *Ing. Petru Lamplovi k 45. narozeninám* (obojí z r. 1975); stejně tak tomu bylo u vydání *Magorova zápisníku I* (1980). Ve všech těchto případech byl Jirous nakladatelem, sestavovatelem, editorem, opisovačem i distributorem v jedné osobě.

2. Je přirozené, že se zvyšováním nákladů a s rostoucími nároky na techniku výroby samizdatové publikace rostla též finanční náročnost. Co se undergroundových podniků týče, nelze ignorovat fakt, že po r. 1977, kdy se undergroundoví autoři, hudebníci a umělci vesměs připojili k chartistům a underground začal posléze také být zvenčí vnímán jako jakási chartistická odnož, se i o ně začali starat nakladatelé exilové, Nadace



Charty 77 (JANOUGH 1995)<sup>1</sup> a různé humanitární organizace, např. Amnesty International, takže cílovou skupinou občasně finanční podpory se stával posléze i underground. Nutno dodat, že tyto finance měly sice primárně zajistit ono „existenční minimum“ osobnostem v Československu pro své politické přesvědčení pronásledovaným, případně rodinným příslušníkům osobností vězněných, ovšem eventuální samizdatové aktivity se k onomu „minimu“ zřejmě připočítávaly. Požadovat jakékoli konkrétní „vyúčtování“ by však bylo za daných podmínek zcela absurdní. Zatím nejzávažnějším publikovaným svědectvím o těchto záležitostech je zřejmě vzájemná korespondence Václava Havla s Františkem Janouchem (HAVEL – JANOUGH 2007).<sup>2</sup>

Následují tři příklady oné masovější, chartisticko-undergroundové samizdatové produkce:

1/ Časopis *Vokno*, jehož hlavním pořadatelem, tak říkajíc „manažerem“, byl František Stárek „Čuñas“, kterému též za následující informace vděčíme, začal vycházet v r. 1979. K jeho výrobě byl používán ormig a sítotisk, od sedmého čísla pak cyklostyl. Náklad údajně postupně vzrostl z původních 100 až na 380 výtisků (RŮŽKOVÁ – GRUNTORÁD 1999/2000). Stárek autorovi těchto řádků sdělil, že první číslo *Vokna* bylo v podstatě financováno z vlastních zdrojů pořadatelů a dále pak se vlastně uplatňoval princip ne-profitního obratu kapitálu, šlo tedy o to prodejem výtisků pokrýt náklady na číslo další. *Vokno* se prý nejprve prodávalo za 20,- Kčs, později – též s ohledem na jeho rostoucí obsáhlost – za 50,- Kčs. Stárek však též uvádí, že nikoli zanedbatelným příspěvkem do rozpočtu bylo ono pověstné „rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví“: v zaměstnání kradli příznivci *Vokna* např. cyklostylové blány, které ostatně v osmdesátých letech v maloobchodní síti ani dost dobře koupit nešlo. Sponzorské dary byly prý dosti ojedinělé a spíše se týkaly až konce osmdesátých let, tak např. Pavel Tigrid daroval videokameru a videopřehrávač.

2/ Časopis *Revolver Revue*, resp. původně *Jednou nohou*, byl založen v r. 1985, tedy za podmínek již o dost příznivějších, v situaci, kdy undergroundovsko-chartistická symbióza byla již ozkoušena a finanční podpora ze zahraničí měla svou tradici. *Revol-*

1) První konkrétní údaje o tom, jakými částkami Nadace Charty 77 domácímú disentu přispívala, zveřejnil její hlavní představitel prof. František Janouch již v r. 1995.

2) Havlova korespondence s Janouchem v podstatě potvrzuje dále citovaná svědectví Stárkova, Topolova a Gruntorádova. Finanční podpory přicházející v tomto konkrétním případě od stockholmské Nadace Charty 77 byly nepravdělné, nepřilíš vysoké a jejich účelem vskutku často bylo toliko nejzákladnější hmotné zabezpečení např. rodinných příslušníků vězněných signatářů Charty 77, nikoli cílená podpora samizdatových podniků. U undergroundových autorů tomu tak bylo např. u I. M. Jirouse, resp. u jeho ženy Juliany Jirousové. Po nějaký čas byli takto finančně podporováni např. též Jiří Daniček, Jan Lopatka, Lenka Marečková či Andrej Stankovič. Z několika Havlových a z jednoho Janouchova listu (např. HAVEL – JANOUGH: 152–153) též vyplývá, že finančně podporován byl i vydavatel „magnitizdatů“ Petr Cibulka. Na jediném místě (TAMTÉŽ: 375) se vyskytuje poněkud nejasná zmínka o Egonu Bondym (v Havlově dopisu zmíněn jako „Fišer“, v rejstříku jako „Bondy“), z níž snad vyplývá, že jakousi podporu dvakrát ročně dostával před r. 1987 též on. Více konkrétnějších zmínek se týká např. časopisů *Vokno* a *Revolver Revue*, pro něž Havel žádal Janoucha o podporu již v r. 1986, přičemž podpora pro *Vokno* zřejmě k adresátům nedorazila (viz např. TAMTÉŽ: 261, 264, 289). Úspěšnější byla Nadace Charty 77 u *Revolver Revue*, k jejíž redakci se finance dostávaly prostřednictvím Ivana Lampera (viz např. TAMTÉŽ: 337, 340, 343, 345 – na s. 343 např. zmínka o částce 6 000,- Kčs) či Beatrice Landovské (viz např. TAMTÉŽ: 215, 219, 296, 346).

ver *Revue* se nejprve tiskla cyklostylem, poslední dvě čísla již offsetem. Náklady od prvního do třináctého, tedy posledního, samizdatového čísla vzrostly od šedesáti na pět set výtisků (JEŽEK 1991). Jáchym Topol, jeden ze zakladatelů *Revolver Revue* a jeden z jejich nejvýznamnějších autorů, přispěvatelů a pořadatelů, autorovi sdělil, že od začátku byli finančně podporováni Nadací Charty 77, dále prý přispíval Timothy Garton Ash a konkrétně první číslo údajně „několika tisíčovkami“ založil přímo Václav Havel. Posléze v naprostém utajení na *Revolver Revue* přispíval též např. Vlastimil Harapes a rozmnožovací stroje zadarmo dodali nejmenovaní přátelé z Polska a z Maďarska. Peníze se používaly na nákup papíru a tiskařských barev, ale též na betonování ve sklepním bytě, kde byla koncem osmdesátých let mj. tiskárna letáků. Stejně jako *Vokno*, i *Revolver Revue* se prodávala – s výjimkou prvního čísla (dnešní terminologií čísla „zaváděcího“). Cena za výtisk se – podle obsaženosti a výše nákladů – pohybovala mezi 50,- a 150,- Kčs. Princip toliko pokrytí nákladů na další číslo však vydavatelé *Revolver Revue* sledovali stejně jako vydavatelé *Vokna*. Na „rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví“ však údajně při přípravě *Revolver Revue* nedocházelo.

3/ Je sice poněkud sporné, zda lze samizdatovou strojopisnou edici *Popelnici*, kterou r. 1978 založil Jiří Gruntorád, považovat za edici undergroundovou, avšak z jejího soupisu (GRUNTORÁD 1992) je možno zjistit, že undergroundová literatura zde byla zastoupena výrazněji než v ostatních edičních řadách „etablovaného samizdatu“. Údaje ze soupisu, týkající se financování, upřesnil na autorovu žádost Jiří Gruntorád: v letech 1978–1984 byla edice *Popelnice* financována toliko z jeho vlastních zdrojů a od r. 1985 začal dostávat peníze z Nadace Charty 77. Podle Gruntoráda o vysoké částky rozhodně nešlo. Pro ilustraci: prostřednictvím Petrušky Šustrové, která měla v Československu za úkol pomoc docházející ze zahraničí, tj. především právě od Nadace Charty 77, dále distribuovat, dostal Gruntorád jednou cílený příspěvek asi 1500,- Kčs na koupi nového psacího stroje. Párkrát prý též přišla konkrétně nespecifikovaná podpora od Pavla Tigrida. Gruntorád svou informaci uzavírá slovy: „Snažil jsem se, aby to nebylo příliš prodělečné.“

Na okraj těchto poznámek k samizdatům undergroundových autorů a vydavatelů zbývá dodat ještě pár slov o vydávání „magnitizdatů“, tj. o distribuci nahrávek mj. též hudby undergroundových kapel na páscích a kazetách. Zatím nejvýznamnějším zdrojem poznání této vydavatelské činnosti je disertační práce Čechokanadanky Anny Vanicek (VANICEK 1997). K undergroundovým autorům, vydavatelům, případně v tomto ohledu spíše k undergroundovým hudebníkům, měl z šířitelů „magnitizdatů“ nejbližší zřejmě Petr Cibulka, kdežto Micoláš Chadima se orientoval převážně na hudbu české rockové „nové vlny“ osmdesátých let. Dle Vanické Cibulka nahrané kazety prodával, a to v průměru za 120,- až 180,- Kčs (TAMTÉŽ: 126), a ačkoli sám tvrdil, že na těchto prodejích nevydělával, byl údajně z tohoto svými kolegy dosti často podezříván. O jistý podíl na černém trhu, tj. na onom „nedovoleném podnikání“ však v Cibulkově případě nepochybně šlo (TAMTÉŽ: 127–131); problematičtější byla i skutečnost, že Cibulka často vydával nahrávky proti vůli jednotlivých hudebníků (TAMTÉŽ: 131–134).

Nejznámější undergroundoví autoři, ale i vydavatelé však k samizdatu vesměs přistupovali jako k životní nutnosti, jako k sebezáchovné aktivitě a ekonomická, finanční stránka takového vydávání, skutečnost, že šlo o všechno jiné, jen ne o činnost ekonomicky výnosnou, byla vnímána jako něco nedůležitého, podřadného.

## LITERATURA

RŮŽKOVÁ, Jana – GRUNTORÁD, Jiří

1999/2000 „Samizdatový časopis Vokno“; *Kritický sborník* XIX, s. 193–231

JEŽEK, Vlastimil

1991 „Revolver Revue (Jednou nohou)“; *Kritický sborník* XI, č. 3, č. 4, s. 63–79, s. 67–80

GRUNTORÁD, Jiří

1992 „Edice Popelnice“; *Kritický sborník* XII, č. 2, s. 67–79

HAVEL, Václav – JANOUCHE, František

2007 *Korespondence 1978–2001* (Praha: Akropolis)

JANOUCHE, František

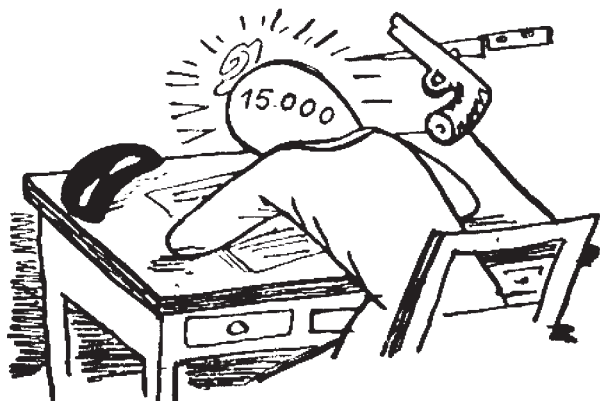
1995 „Stockholmská Nadace Charty 77 a podpora nezávislé literatury a jejích tvůrců“; in G. Kautman (ed.): *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech* (Praha: Primus), s. 98–122

VANICEK, Anna

1997 *Passion Play: Underground Rock Music in Czechoslovakia, 1968–1989*. A thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies; Graduate Programme in Ethnomusicology (North York, Ont.: York University)

## PRAŽSKÝ ROZHLESEK

B - Praha 21. října



Kresba E. Miléna. Brno.

Do kulturní hlídky nakouk jsem a šláp' jsem rovnou v soutěž danou otcem Rodokapsem. Ó, ty muso milá, jež jsi takřka na psu, proč ty neseštopíš dolů k Rodokapsul Za hvězdami spějíc, étherická jsi sic, ale tu ti kyne patnáctero tisíc. Patnáctero tisíc a to celkem za nic, za krvavý příběh od mexických hranic. Od mexických hranic, od Ria del Norte, tam přec musíš najít téma, safraporte. Znáš přece tu zem, kde kvetou pomeranče, bavlník a káva kolem pevné ranče, kde svá stáda pase volný, hrdý cowboy, sváděje své bitky i svůj mnohý souboj, dokud rána z coltu neučiní přeryv, nepřijde-li dříve všemohoucí šerif. Možná, že tam tohle všecko na vlas není, národu však dá to přec jen povznesení, spěš, básníku, ať už od Labe či z Tate's, spěš a spisuj román, podepiš Bob Paters, patnáct tisíc kyne, namaž sobě kapsy, ať má národ aspoň kult ten rodokapsí.

# Podílové odměny plynoucí z poskytnutí licenčních oprávnění u slovesných děl

Jiří Srstka

Téma, které hodlám pojednat, je pro širokou veřejnost přístupnější pod termínem „autorská tantiéma“. Tento výraz je synonymem k zákonnému výrazu podílová odměna. Ohledně licenčního oprávnění je nutno říci, že jde, neprávne řečeno, o svolení autora k užití jeho děl, které je v drtivé většině vázáno na poskytnutí peněžitého plnění za udělení tohoto svolení.

Svár, který se koneckonců vede od doby, kdy začala být autorská práva ctěna, dodržována a kodifikována, tedy od druhé poloviny 19. století, spočívá v tom, zdali ten, kdo dílo poskytuje veřejnosti, tedy u slovesných děl především nakladatel, uhradí autorovi za poskytnutí svolení k vydání jeho děl částku fixní, nebo procentní odměnu, vypočítanou z jeho výnosů, kterých dosáhl prodejem či jinou exploatací vydaného díla. Tato zdánlivě malicherná diskuse má ovšem dosti principiální pozadí, dnes daleko důrazněji vystupující do popředí než kdysi. Toto principiální pozadí sahá k vlastním základům autorského práva. Proč?

Zjednodušeně se dá říci, že pokud jde o poskytnutí licenčních oprávnění za fixní částku, jde vždy o jakýsi odhad, a to většinou ze strany nakladatele v tom smyslu, jak bude kniha úspěšná na trhu, tedy kolik výtisků se jí prodá a kolik prodej vydělá. Oproti tomuto odhadu, který jistě může být do určité míry kvalifikovaný, stojí rozsah oprávnění, umístěný do licenční nakladatelské smlouvy, který je většinou kvantifikován množstevně. Vypadá to jako jednoduché počty ze základní školy. Autor dává nakladateli oprávnění k prodeji až do počtu 5 000 výtisků knih a dostane za to kupř. 5 000,- Kč. Tedy za jeden výtisk by pak autor dostal jednu korunu. Tato prostinká aritmetika však vykazuje v praxi své trhliny. Je jasné, že nakladatel uvede do smlouvy maximální počet výtisků, které hodlá dodat na pulty a o kterých většinou nepředpokládá, že by se mohly všechny prodat a někdy ani ne vytisknout. Proto cenu fixní za licenci odhaduje a kalkuluje z daleko nižších, možno říci jistých, a tedy podhodnocených počtů než z uvedených 5 000 výtisků, takže matematická zkratka 1,- Kč za jeden výtisk nefunguje. Stejně tak fixní odměna není správně kalkulována ani v bestsellerovém pohledu, jenž je většinou ve smlouvě vyjádřen právem nakladatele na případný dotisk dalšího počtu výtisků bez nároku autora na dodatečnou odměnu. Nehledě na skutečnost, že definitivní cena knihy není leckdy dopředu známa. Ve smlouvách na fixní částku autorské odměny to v na-

prosté většině uvedeno není. A proč také, když odměna není na výnosy z prodeje knih vázána. Autor tedy neví, kolik obdrží ve své odměně za jeden prodaný výtisk, a může s velkou pravděpodobností počítat s tím, že jeho odměna byla podhodnocena, a to především z toho důvodu, že nakladatel ve své kalkulaci fixní odměny chce mít jistotu a odměna je tedy vypočítána z nejmenšího odhadnutého prodeje.

Stručně řečeno u fixní autorské odměny vždy někdo přijde zkrátka, a to buď autor, nebo nakladatel (většinou je to autor), protože jeden z nich na vydané knize vydělá více na úkor tohoto druhého, pokud se vůbec v dnešní době dá něco na prodeji knih, až na naprosté výjimky, vydělat. Nicméně věc má i druhou stránku. A sice to, zdali při prodeji licence za fixní částku má ještě autorské právo jako takové smysl. Jedním ze základních pilířů autorského práva je právě to, že autorskoprávní licence se neprodávají jako housky na krámě či kusy nábytku, k čemuž současná smluvní praxe úporně směřuje. Shora uvedený příklad je totiž „ušlechtilý“ a koneckonců transparentní. V praxi však dochází k daleko větším excesům, a sice například k tomu, že za uvedenou fixní částku nakladatel nenakoupí pouze práva ke knižnímu vydání, ale i k internetovému uveřejnění díla, práva filmová apod. s tím, že v původní smlouvě jednoduše slíbí autorovi nějakou další fixní odměnu, výjimečně procentní výnos z prodejů těchto práv dalším osobám, pokud vůbec. Tedy podílová odměna, jinak řečeno procentní tantiéma, se z praxe vytrácí a tím i zmíněný základní princip autorského práva v tom smyslu, že autor by se měl vždy majetkově podílet na výnosech z užití jeho díla, ať už plynou odkudkoli.

Exkurs do historie autorského práva v prizmatu naznačeného tématu má absurdní rozměr. Pokud nahlédneme do dvou právních úprav před druhou světovou válkou, a to sice zákona o právu původském k dílům literárním, uměleckým a fotografickým č. 197 z r. 1895 přijatého pochopitelně ještě v rámci rakousko-uherské monarchie, a již československého zákona č. 218 z r. 1928 o původském právu k dílům literárním, uměleckým a fotografickým (o právu autorském), zjistíme, že na téma podílové odměny v nich není pronesena ani jedna legislativní věta. Tedy způsob odměňování byl ponechán na dohodě účastníků smlouvy. Nutno dodat, že v té době byly druhy užití děl i jejich kontrola poměrně jednoduchou záležitostí. Pokud byla kniha vydána tiskem, nepředpokládalo se tehdy ve vztahu k úrovni technologických postupů sloužících obecně k rozmnožování (odtud název copyright), že by dílo mohlo být užito ještě nějakým jiným způsobem než prodejem knih. Snad s výjimkou jejich půjčování v knihovnách či četby na pokračování v rozhlase. Možná tato jednoduchost bez příkazu či pokynu v zákoně obsaženém vedla k tomu, že podílové odměny, tedy tantiémy, byly obvyklým instrumentem pro stanovení autorských odměn. A fungovalo to dobře s tím, že úspěšní literáti byli na tom docela dobře a ti nejlepší, jako třeba Karel Čapek, se stali i milionáři.

Z autorskoprávní legislativy komunistického období zmíním snad pouze zákon č. 35 z r. 1965 o dílech literárních, vědeckých a uměleckých (autorský zákon), který byl platný až do 30. 11. 2000 a který již striktně, a především paušálně, stanovil, že autorovi náleží odměna za každé užití díla. Toto příkazovací ustanovení bylo prvním průlomem do dosavadní ryze dispozitivní praxe, zřejmě prospěšným, byť přijato za pokřivených

poměrů, kdy se to v naší legislativě takovými kogentními ustanoveními jen hemžilo. Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon, platný od 1. 12. 2000), již takovéto ustanovení neobsahuje, což vede k vykupování autorských práv právě za fixní odměny, jak uvedeno výše.

Absurdita spočívá v tom, že technologie umožňující kopírování děl se v současnosti rozmnožují nevídanou řadou, a dokonce i dorazily do sféry osobní. Naskenovat tak dílo literární do formátu pdf a sdílet jeho obsah s desetitisíci neznámých kamarádů v podobě tzv. „peer to peer“, je velmi snadné. I přes tento stav ani ve sféře legálního užívání autorských děl, která někdo, tedy uživatel, veřejnosti oprávněně sděluje, není požadavek tantiémy, tedy odměny za každé užití díla, oprávněnými uživateli akceptován a autoři jsou vypláceni fixní odměnou. Tantiémy jsou totiž v tomto zběsilém světě považovány nejen uživateli za něco, co zásadně zpomaluje a ztěžuje exploataci autorských děl vzhledem – jak je tvrzeno – k administrativní náročnosti. Dodejme i vzhledem k pravděpodobnému umenšení ekonomických výnosů uživatele. Jinak řečeno je situace taková, že užívání všech druhů autorských děl se vzhledem k technickému rozvoji v porovnání s první polovinou 20. století zmnohonásobilo, avšak autoři jsou na tom finančně mnohem hůře než tehdy, byť by tomu mělo být přesně naopak. Proti zběsilému informačnímu a technologickému rozvoji by bylo nutné do autorského zákona vrátit onu zmíněnou větu, že autorovi náleží odměna za každé užití díla. Odpůrců je však celá řada a především tvrdí, že by takovým ustanovením byl suspendován systém smluvní svobody stran. Tato svoboda je však nevyvážená, jelikož autor proti nakladateli či jinému uživateli stojí bezbranný a ještě s touhou, aby jeho dílo spatřilo světlo světa. Jde tedy skutečně o svobodu, když proti sobě stojí různě vyzbrojené strany?

A takový je i z tohoto úhlu pohledu obrázek doby. Pokud se o právu i o jeho aplikaci ve společnosti říká, že je též morálním minimem, není co dodat.





## Rukopisy, honoráře, náklady

### Výzkum nakladatelské politiky českých vydavatelských domů

Andrea Cesneková, Eva Košínská, Jan Pišna

Pomalu ale jistě se i česká literární věda přestává ostýchat ekonomicko-sociologických otázek souvisejících s literárním provozem, a začíná se konečně kromě jiného zabývat i takovými jeho stránkami, jako je finanční fungování jednotlivých nakladatelských domů. I ve věku internetu a elektronických médií přitom platí, že bez činnosti nakladatelství si literatura své čtenáře prostě najít nedokáže. Svůj dopad na úspěch tohoto hledání bude mít i do budoucna vše, co se odvíjí od honorářové politiky nakladatelství.

Když v r. 2001 v kulturní příloze *Lidových novin* vyšel článek Markéty Kořené *Viktor Stoilov: Zločin a Torst*, rozvířil nejen velké polemiky, ale hlavně poukázal na skutečnost, že o současném stavu honorářové politiky českých nakladatelů víme žalostně málo (KOŘENÁ 2001: 15). Do jisté míry je to dáno polistopadovým směřováním československého a následně českého knižního trhu, kdy se ustálilo přesvědčení, že informace o honorářích a vůbec bližších údajích týkajících se finančních záležitostí nakladatelství jsou obchodním tajemstvím, na které je takřka neslušno se ptát. A tak místo poznání panují v těchto věcech spíše dohady a spekulace.

Proto jsme si stanovili dva základní cíle našeho výzkumu. Prvním z nich bylo zjistit, zdali vůbec a případně do jaké míry jsou nakladatelé ochotni prozradit informace související s ekonomickým provozem nakladatelství. A za druhé, jaký je skutečný stav honorářové politiky českých nakladatelů. Zaměřili jsme se na nakladatele vydávající převážně krásnou literaturu. Snažili jsme se zohlednit geografické rozmístění nakladatelských domů a oslovili nejen pražská nakladatelství, ale i nakladatele z menších měst a regionů. Z několika desítek oslovených nakladatelských subjektů se k vlastnímu výzkumu uvolilo čtrnáct.

Sběr dat proběhl v r. 2007.<sup>1</sup> Naše příprava na rozhovory s nakladateli spočívala ve snaze zjistit o nakladatelství nejen základní údaje, ale i skladbu jeho produkce, jeho kmenové autory atp. Takový postup se v praxi ukázal jako velmi užitečný. Pro získání dat jsme s ohledem na následné zpracování zvolili dotazníkovou metodu. Dotazník se skládal ze dvou základních částí: první, profilující nakladatelský subjekt z hlediska

---

1) Rádi bychom touto cestou poděkovali nakladatelům, kteří se našeho výzkumu zúčastnili.

velikosti a skladby produkce, a druhé, věnující se honorářové a finanční politice nakladatelství, postoji k vydávání prvotin (vzhledem k nejasné návratnosti investice) a názorů na současný knižní trh (viz přílohu č. 1).

V první řadě se blíže seznámíme s typy a strukturou produkce jednotlivých nakladatelství, jež jsme pro názornost shrnuli do tabulky (viz přílohu č. 2). Jedná se o odpovědi na první čtyři otázky úvodní části dotazníku (počet titulů vydaných za rok, srovnání počtu titulů za posledních pět let, počet zaměstnanců, procentuální podíl beletrie ve skladbě produkce).

Nakladatelství si můžeme rozdělit na základě počtu titulů vydaných za rok. Znamená to, že jsme se při výzkumu dotazovali šesti velkými nakladateli (nad 40 titulů ročně) a osmi středními (nad 10 titulů). Pro představu, kolik titulů ročně v současnosti česká nakladatelství vyprodukuje, poslouží údaje publikované Vladimírem Pistoriem v r. 2003 – celé tři čtvrtiny nakladatelů publikují do 30 titulů ročně, z toho polovina do 10 titulů ročně (PISTORIUS 2003: 28.). Při meziročním srovnání počtu vydaných titulů za posledních pět let respondenti potvrdili, že v jejich nakladatelství dochází k nárůstu produkce. V současné době nakladatelé vzhledem ke snaze ušetřit na mzdových nákladech, a tudíž celkově snížit interní náklady, raději zaměstnávají externisty než stálé zaměstnance.

Druhá část dotazníku, zaměřená již čistě na problematiku honorářů, v sobě obsahuje tři základní témata, k nimž směřovaly naše otázky: způsob vyplácení honorářů, možnosti a podmínky pro vydání prvotiny a komplexnější názor na současný český knižní trh.

Při určování honorářů naši respondenti dávají přednost různým kombinacím vyplácení záloh, procent i konečného zúčtování. Lze říci, že u překladových autorů je snaha o pevný honorář, kdežto u českých děl jde převážně o kombinaci záloha + procenta z prodaných výtisků. S tím, že k vyúčtování dochází pravidelně jednou až dvakrát za kalendářní rok. Výše honorářů v procentech je odvislá od komerční úspěšnosti titulu. Základ tvoří tzv. standard 6–10 %, u bestselleru se odměna pohybuje mezi 10–14 %. Honorář však není automatickou součástí vztahu autor – nakladatel. I z hlediska beletrie tu vydělujeme dvě skupiny, které se diametrálně liší. Zatímco u prózy se s honorářem počítá, u poezie tomu tak v naprosté většině případů není. Za hlavní důvod lze označit malou poptávku po tomto sortimentu na knihkupeckých pultech, čehož si je nakladatel vědom.

S českými prvotinami je to v běžné nakladatelské praxi poměrně komplikované. Málokterý nakladatel je ochoten obětovat peníze na „nezavedeného“ autora, u kterého si není jist případným, především ekonomickým úspěchem. Nakladatelství doslova přetékají rukopisy, které jim posílají nerenomovaní autoři. Ty se dostávají do rukou lektorů, kteří je pročítají a rozhodují o tom, zda má smysl text vydávat. Prvotní kritérium je tedy estetické. Pak je nutné získat dotace, což bývá nejčastěji grant Ministerstva kultury ČR udělovaný jednou do roka. Ale v případě básnických rukopisů není výjimkou, že si musí autor sehnat buď sponzora, anebo doplatit určitou částku ze svého – poezie není ekonomicky rentabilní.

O tom, zda v nakladatelství bude vydán zahraniční titul, rozhoduje zpravidla v první řadě to, jestli dílo k vydání doporučí překladatel a posléze lektor. Ti pak svůj návrh na vydání díla předkládají radě nakladatelství; návrh je buď přijat, nebo zamítnut.

Poslední dobou se stává, že nakladatelství jsou zahlcena rukopisy, které by podle nakladatelů stálo za to vydat, bohužel je situace často taková, že mnoho titulů je odloženo na neurčito, protože na jejich vydání nejsou zajištěny finanční prostředky.

Při obecnější úvaze nad současným fungováním knižního trhu se nakladatelé většinou shodli na tom, že situace se ve srovnání s devadesátými lety výrazně zlepšila. Lze podle nich konstatovat určitou stabilizaci vztahů mezi nakladateli a distributory, nakladatelské prostředí už není tak negativně poznamenáváno praktikami neseriózních „podnikatelů“. Přesto se nakladatelé musejí vyrovnávat s celou řadou potíží. Z jejich hlediska je nejstinnější stránkou knižního trhu špatně fungující marketing a distribuce postižená neúměrným konkurenčním bojem jednotlivých distributorů či snahou přenášet veškeré podnikatelské riziko na nakladatele (distributoři nakladateli platí pouze za skutečně prodané knihy, neprodané mohou nakladateli vrátit) a zároveň dosahovat stále větší a větší marže. Celá řada obtíží, se kterými se nakladatelé musejí vyrovnávat, vyplývá z faktu, že ačkoli český knižní trh se počtem potencionálních čtenářů řadí ke středním, v konečném důsledku připadá na relativně mnoho vyprodukovaných knih málo čtenářů (kupců), takže trh je značně přesycen.

V této souvislosti zaznívají od nakladatelů i realistické hlasy – v Česku, stejně jako všude v dnešním světě, postrádá smysl stěžovat si na prodejnost knih ve srovnání s jiným zbožím. Výtky několika našich respondentů směřovaly spíše do řad literárních kritiků a recenzentů, jejichž práce ke zpřehlednění knižní produkce nepřispívá údajně takovou měrou, jakou by mohla, a směrem k médiím, která knihám nevěnují takřka žádnou, nebo jen velmi malou pozornost.

Shrneme-li závěrem získané informace,<sup>2</sup> nabízí se odpověď na výše položenou otázku, zdali čeští nakladatelé jsou ochotni sdělit bližší informace k honorářové politice a ekonomické strategii svého podnikání. Už to, že z přibližně šedesátky oslovených nakladatelů souhlasilo s výzkumem pouze čtrnáct, nasvědčuje, že jsou to pro ně informace nanejvýš citlivé. Někteří nakladatelé odmítli odpovědět na určité otázky z druhé části dotazníku. I taková „neodpověď“ měla ovšem pro nás informativní hodnotu.

---

2) Konkrétní odpovědi nakladatelů jsou (výběrově) uvedeny v příloze č. 3.

## Příloha č. 1:

**Dotazník** užitý při výzkumu „Spisovatelé a peníze“ v několika českých nakladatelstvích zaměřených převážně na vydávání beletrie

### 1. Profil nakladatelství

- 1.1. Počet titulů za rok?
- 1.2. Srovnání za posledních pět let (minimálně však tři roky)?
- 1.3. Počet zaměstnanců (úvazků, počet externích spolupracovníků)?
- 1.4. Skladba produkce (beletrie – jiné, české tituly – překlady, první vydání – další vydání a reedice) – podrobnější skladba produkce?
- 1.5. Autorská práva: zastupujete své kmenové autory, nebo je zastupuje nějaká agentura? / Jste vlastníkem nepřímých autorských práv (adaptace pro rozhlas, televizi, film)?

### 2. Honorářová politika

- 1.1. Jak vyplácíte autorům honoráře (záloha, vyúčtování, procenta)?
- 1.2. V jakém rozpětí se pohybují u vašich autorů honoráře na procenta (a podle čeho se to určuje)?
- 1.3. Z jakých grantových prostředků čerpáte peníze na vydávání?
- 1.4. Máte nějaké sponzory?
- 1.5. Za jakých okolností jste ochotni vydat prvotinu českého prozaika?
- 1.6. Za jakých okolností jste ochotni vydat prvotinu českého básníka?
- 1.7. Za jakých okolností jste ochotni vydat překlad knihy cizího autora (prozaika nebo básníka)?
- 1.8. Jaký byl váš nejvyšší honorář, který jste autorovi (beletrie) vyplátili?
- 1.9. Jaký byl váš nejvyšší náklad u českého autora (beletrie)?
- 1.10. Jaký minimální náklad je pro vás jako nakladatele únosný?
- 1.11. Jaký je náklad beletrie ve srovnání s jinými typy vaší produkce (historické knihy, naučné odborné práce, popularizace...)? – Případně rámcově srovnat náklad českých vs. překladových titulů (a vyjádřit se k jejich ekonomické atraktivitě z hlediska nakladatele).
- 1.12. Jak hodnotíte současnou honorářovou situaci, která panuje v současných nakladatelstvích (jako: dobrou – spíše dobrou – ani dobrou, ani špatnou – spíše špatnou – špatnou – nevím)? Prosíme rozvést.
- 1.13. Jak hodnotíte současný český knižní trh (jako: fungující – spíše fungující – ani fungující, ani nefungující – spíše nefungující – nefungující – nevím)? Prosíme rozvést.
- 1.14. Byl(a) byste pro to, aby se údaje o počtech výtisků atp. zveřejňovaly?
- 1.15. Jak je to s vašimi kmenovými autory – preferujete je nějak?
- 1.16. Dotují někteří autoři vydání vlastního díla?
- 1.17. U jakého typu produkce vůbec neplatíte honorář?

- 1.18. Jaký typ ohlasu nejvíce ovlivňuje prodejnost jednotlivých titulů (novinové recenze, autorské čtení, rozhlasový tip, zfilmování, jiné typy upoutávek)?
- 1.19. „Dotuje“ určitý typ vaší produkce (populární četba, historická literatura) vydávání původní beletrie?

## Příloha č. 2:

### Struktura produkce jednotlivých nakladatelství

A–N – zástupné označení nakladatelství, která se účastnila průzkumu

+ / – – v posledních pěti letech produkce nakladatelství stoupala / klesala

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
Počet titulů / rok	195	17	14	150	80	30	180	15	20	40	30	20	100	25
Meziroční srovnání počtu vydaných titulů za po- sledních 5 let	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Počet zaměstnanců	23	1,5	1	20	18	1	20	0	1	3	1	2	12	1
Podíl beletrie ve skladbě produkce (%)	60	60	80	70	40	80	70	70	40	50	70	80	20	100

## **Příloha č. 3:**

### **Výběrové odpovědi z dotazníků**

Z důvodu ochrany citlivých údajů, které nám nakladatelé svěřili, není možné ani žádoucí reprodukovat zde jejich výpovědi přesně a uceleně. Ke každé otázce (z oddílu 2.1 – 2.19) si nicméně dovolíme vybrat některé odpovědi a pokusíme se předat i jejich „tón“ – výběrově vždy od tří nakladatelů. Snažili jsme se přihlídnout k odpovědím, které nezaznívaly většinou, jindy jsme odpověď vybrali náhodně.

#### **2. 1. Jak vyplácíte autorům honoráře (záloha, vyúčtování, procenta)?**

- a) „Záloha, vyúčtování i procenta.“
- b) „Honoráře vyplácíme pouze na procenta, vyúčtování provádíme čtyřikrát do roka.“
- c) „Užíváme všechny možné způsoby, zálohu nejvíce.“

#### **2. 2. V jakém rozpětí se pohybují u vašich autorů honoráře na procenta (a podle čeho se určují)?**

- a) „8–12 %, podle toho, jak je daný projekt nákladný, náročný a podle toho, jak předpokládáme, že by se mohl prodávat.“
- b) „Českým autorům 6–10 %, pokud jde o bestsellery, je to 10–14 %.“
- c) „Vyplácené honoráře se odvíjejí vždy podle počtu normostran, jejich rozpětí nebudu specifikovat.“

#### **2. 3. Z jakých grantových prostředků čerpáte peníze na vydávání?**

- a) „Granty nezískáváme příliš často, občas se podaří získat granty na dětskou literaturu nebo prostředky, které poskytují zahraniční nadace na překlady svých národních literatur do češtiny.“
- b) „Grantová agentura ČR, granty AV ČR, granty Ministerstva kultury ČR, překlady – kulturní instituty daných zemí, např. Francouzský institut, španělský Institut Cervantes.“
- c) „Grantové prostředky Ministerstva kultury ČR, Nadace Českého literárního fondu.“

#### **2. 4. Máte nějaké sponzory?**

- a) „Žádné sponzory nemáme.“
- b) „Spíše než sponzory máme určité strategické partnery.“
- c) „V omezené míře máme sponzory, kterým v knihách uveřejňujeme reklamu – nikdy však v beletrii.“

**2. 5. Za jakých okolností jste ochotni vydat prvotinu českého prozaika?**

- a) „Shledáme-li dílo natolik hodnotným a potřebným, že mu za každou cenu chceme umožnit, aby vyšlo, nebo je-li to dílo kvalitní, kterému jako nakladatelství dáme svou záštitu a umožníme mu vyjít formou zájmového nákladu, který je pak prodáván formou komisioního prodeje.“
- b) „Naše nakladatelství vysloveně čeká na nového výrazného českého prozaika a jsme velmi ochotni díla někoho takového vydávat.“
- c) „Důležité je pro nás hlavně estetické kritérium, které hodnotí naši povolání lidé.“

**2. 6. Za jakých okolností jste ochotni vydat prvotinu českého básníka?**

- a) „Úvahy, zda vydat prvotinu české poezie či prózy, se v zásadě neliší – důležité je, aby titul nebyl už předem evidentně úplně ztrátový.“
- b) „Prvotiny českých básníků nevydáváme.“
- c) „Prvotinu českého básníka bychom vydali, pokud by ji někdo zasponzoroval.“

**2. 7. Za jakých okolností jste ochotni vydat překlad knihy cizího autora (prozaika nebo básníka)?**

- a) „Lákaví jsou pro nás v tomto směru autoři, kteří v původním jazykovém prostředí zaznamenali úspěch.“
- b) „Pro překlady volíme autory už osvědčených jmen.“
- c) „I pro vydání překladového titulu je rozhodující, zda jej nakladatelství shledá dostatečně kvalitním.“

**2. 8. Jaký byl váš nejvyšší honorář, který jste autorovi (beletrie) vyplatili?**

- a) „Taková otázka by vůbec neměla zaznít.“
- b) „Největší náš vyplacený honorář činil 15 %, ale nešlo o beletrii.“
- c) „Vyšší než desetiprocentní honorář jsme nevyplatili.“

**2. 9. Jaký byl váš nejvyšší náklad u českého autora (beletrie)?**

- a) „10 000 knih, šlo o dětskou knihu.“
- b) „Na to vám neodpovím.“
- c) „U beletrie to byl náklad 3 000 výtisků.“

**2. 10. Jaký minimální náklad je pro vás jako nakladatele únosný?**

- a) „Pro minimální náklad neustavujeme předem žádné omezení, důležité je na daném titulu netratit.“



- b) „Minimální náklad, který jsme kdy realizovali, bylo 40 kusů jednoho bibliofilského tisku, reálný náklad je vyrobit 1 000 ks, prodejních je v případě původní české poezie bohužel ale asi jen 150–200 ks.“
- c) „U beletrie, která není dotována, činí minimální náklad 1500 ks.“

**2. 11. Jaký je náklad beletrie ve srovnání s jinými typy vaší produkce (historické knihy, naučné odborné práce, popularizace...)? – Případně rámcově srovnat náklad českých vs. překladových titulů (a vyjádřit se k jejich ekonomické atraktivitě z hlediska nakladatele).**

- a) Údaje o nákladech nspecifikovány.
- b) „Beletrie se vydává v jednoznačně nižších nákladech; na trhu vykazuje odlišnou životnost – v knihkupecké síti se udrží pár týdnů až měsíců, pak je už jen u distributora, naproti tomu odborné či nebeletristické věci mají vyšší životnost a větší čtenářskou obec. Překlady bývají zpravidla osvědčené, ale zase nezanedbatelně stoupají náklady na překlad.“
- c) „Je to srovnatelné s ostatním typem literatury, kterou vydáváme.“

**2. 12. Jak hodnotíte současnou honorářovou situaci, která panuje v současných nakladatelstvích (jako: dobrou – spíše dobrou – ani dobrou, ani špatnou – spíše špatnou – špatnou – nevím)?**

- a) „Honorářová situace je špatná – vynucuje si entuziasmus (nakladatelství žijí cca 10 titulů, doba, než se kniha zaplatí, se prodlužuje).“
- b) Honorářová situace popsána jako bezúspěšná.
- c) „Z pohledu autora spíše špatnou, z pohledu nakladatele spíše dobrou – ač máme oba stejný zájem prodávat a vydělat, procentní honoráře pro nakladatele úlevně rozkládají riziko a přenašší honorář na skutečný hospodářský výsledek.“

**2. 13. Jak hodnotíte současný český knižní trh (jako: fungující – spíše fungující – ani fungující, ani nefungující – spíše nefungující – nefungující – nevím)?**

- a) „Nejpříznačnější pro český trh je to, že je malý (ve srovnání např. s angloamerickým)“, respondent konstatuje stabilizaci vztahů mezi knihkupci, nakladateli a distributory (většinou již seriózní lidé), trend u knihkupců brát knihy do komise (aby neunesli riziko), utváření knihkupeckých řetězců.
- b) Konstatování, že český knižní trh má dost potíží – vysoké náklady na výrobu knih (polygrafie apod.), autoři zvyšují své požadavky na honoráře (podobně jako jiné profese zvyšují požadavky na růst svých mezd), nakladatel jako jediný na trhu nese riziko; dalším problémem je velká konkurence distributorů, kteří ale platí až za prodané knihy a neprodané mohou nakladateli kdykoli vrátit; marže distributorů rostou; tendence k růstu produkce, proto se snižuje náklad – roste riziko,

že se knihy neprodají; knihkupci „slyší“ jen na novinky, na trhu vzniká přetlak, knihkupci na „starší“ knihy nemají místo – za starou je kniha považována už po několika týdnech prodeje; další problémy nakladatelstvím přinese očekávané zvýšení DPH – předpoklad, že nakladatelství se začnou spojovat a že mnohé značky zaniknou.

- c) Konstatování, že nakladatelé jsou (až moc) fungující – přesycenost trhu; nefungující distribuční síť.

## **2. 14. Byl(a) byste pro to, aby se údaje o počtech výtisků atp. zveřejňovaly?**

- a) Nevidí jako opodstatněné zavádět povinnost zveřejňovat údaje o počtu výtisků.  
 b) „Zveřejňování počtu výtisků by měla být věc nakladatele.“  
 c) „Osobně jako čtenář nezveřejňování lituji, ale jako nakladatel vím, proč to tak je, a jsem proti zveřejňování.“

## **2. 15. Jak je to s vašimi kmenovými autory – preferujete je nějak?**

- a) „Ano“ (blíže nespecifikováno).  
 b) „Určitě ano“ (blíže nespecifikováno).  
 c) Nezodpovězeno.

## **2. 16. Dotují někteří autoři vydání vlastního díla?**

- a) „Autoři poezie – v některých případech pomůžou umožnit vydání díla to, že se vzdají honoráře ve prospěch honoráře za grafickou úpravu a podobně.“  
 b) „Ano, ale není to pravidlem“ (dále nespecifikováno).  
 c) „Někteří autoři dotují vydání svého díla prostřednictvím ‚zájmového‘ nákladu (většinou básnické dílo, beletristická prvotina, zpracování nějakého regionálně zajímavého tématu, úvahy či fejetony), riziko takového typu nese jak nakladatel, tak autor, pokud se titul prodá, autor získá i procentní honorář.“

## **2. 17. U jakého typu produkce vůbec neplatíte honorář?**

- a) „Prvotiny českých prozaiků a básníků, ale i díla některých již poněkud zavedenějších českých autorů zůstávají bez honoráře.“  
 b) „U toho, který je dotován.“  
 c) „Určitě poezie.“

## **2. 18. Jaký typ ohlasu nejvíce ovlivňuje prodejnost jednotlivých titulů (novinové recenze, autorské čtení, rozhlasový tip, zfilmování, jiný typ upoutávek)?**

- a) „Šuška, literární kritiky nemají vliv na prodejnost.“  
 b) „1. publicistická relace v televizi, 2. rozhlasový tip, 3. internet.“

c) „S prodejností titulu může hodně zahýbat, pokud ji doporučí nějaká známá osobnost v médiích; hodně funguje, pokud jde o knihu, která je zfilmována (na jejíž motivy byl natočen film) a běží v kině nebo i v televizi, reklama přímo sama o sobě není většinou příliš účinná.“

## **2. 19. Dotuje určitý typ vaší produkce (populární četba, historická literatura) vydávání původní beletrie?**

a) „Ne.“

b) „Komerčně úspěšné tituly dotují tituly ztrátové – poezie je ztrátová i přes to, že se autor vzdá honoráře.“

c) „Programově ne, ale fakticky tomu tak je.“

## **LITERATURA**

KOŘENÁ, Markéta

2001 „Viktor Stoilov: Zločin a Torst“; *Lidové noviny* XIV, č. 233, s. 15

PISTORIUS, Vladimír

2003 *Jak se dělá kniha* (Praha – Litomyšl: Paseka)

## Literatura polovičních profesionálů

### Zdroje příjmů českých spisovatelů 19. a 20. století ve světle statistického experimentu podle Raymonda Williamse

Pavel Janáček

V letech 1958, respektive 1961 vydal britský literární kritik a sociolog kultury Raymond Williams dvě knihy popisující „dlouhou revoluci“, která v jeho pojetí od konce 18. století proměnila západní civilizaci a zformovala spolu s demokratickou a průmyslovou revolucí situaci, do níž Británie vstupovala na prahu šedesátých let 20. století. V první z knih, *Culture and Society 1780–1950*, popsal Williams na příkladu souvislé linie spisovatelů a myslitelů proměny náhledů na kulturu a umění v tomto období. V druhé, *The Long Revolution*, pak kromě toho analyzoval, jak se na expanzi kulturních kompetencí a činností a na kulturním vzestupu nízkých tříd v posledních dvou stoletích podílely, a také jak se v jejím rámci proměňovaly, vybrané instituce či subjekty sociální komunikace: školství, tisk, publikum – a autoři.<sup>1</sup> Jim je věnována pátá kapitola druhé části knihy, obsahující studii „*Sociální dějiny anglických spisovatelů*“ (WILLIAMS 1982: 230–245). Metodiku i výsledky této studie se dále pokusíme využít ke srovnávací charakteristice české literární kultury 19. a 20. století.<sup>2</sup>

Raymond Williams nebyl prvním ani jediným literárním vědcem, který na přelomu padesátých a šedesátých let obrátil svůj zájem ke spisovatelům jako sociální skupině a využil za tímto účelem kvantitativních metod historické statistiky. Proměnam vzdělanostní, sociální, ale také geografické struktury autorské veřejnosti i jejímu začlenění do ekonomických vztahů věnoval pozornost již francouzský komparatista a literární sociolog Robert ESCARPIT ve druhé části své *Sociologie de la littérature* (1958).<sup>3</sup> Williamsova pozorování se pak v návaznosti na knihu *The Long Revolution* pokusil prohloubit americký badatel Richard D. Altick, jehož studii „*Sociology of Authorship*“ z r. 1962

---

1) Od celku obou knih (k nimž se navíc těsně váží i později dokončené *Keywords*, 1976), jejich funkce v kontextu Williamsova díla, jejich dobového ohlasu i souvislosti s politickým hnutím tzv. nové levice, jakož i od postavení obou knih v tradici britských cultural studies v našem příspěvku zcela odhlížíme. Autorský a dobový kontext obsáhle ve své monografii zpřístupňuje John Higgins, který v obou knihách spatřuje vyvrcholení třetí fáze intelektuální dráhy Raymonda Williamse, spadající do let 1950–1962 a soustředěné ke vztahům mezi společenskou strukturou a strukturami komunikace (HIGGINS 1999: 46–64). K charakteristice Williamsova antropologického pojetí kultury v zakladatelských pracích o „dlouhé revoluci“ a k jejich vlivu na pozdější cultural studies srov. např. John STOREY (1993: 51–57).

2) Při psaní studie jsme využili podnětů, které zazněly v diskusi nad tezemi příspěvku přednesenými na sympoziu „Autor a peníze. Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století“ konaném v ÚČL AV ČR 17.–18. října 2007; dále připomínka Jiřiny Šmejkalové, Jiřího Trávnicka, Michaela Wögerbauera a Petra Šámala.  
3) Cit. dle ESCARPIT 1971.

je přičítán podobně průlomový význam (ALTICK 1962). Na fundamentální data i závěry obou klasiků angloamerické sociologie literatury, Williamse i Alticka, navázaly později další práce o vývoji ostrovní literární kultury (srov. kapitolu „*Jak žijí naši spisovatelé*“ z monografie Malcolma Bradburyho *The Social Context of Modern English Literature* – BRADBURY 1972).

ALTICK ve své předchozí monografii *The English Common Reader* (1957) sledoval utváření literárního publika masového typu s dosud nevidaným zastoupením nízkých tříd, k němuž došlo v průběhu 19. století. V nové studii o autorech ho zajímalo, zda i sociální profil spisovatelstva prošel v tomto období podobně radikální proměnou (odpověď byla negativní – literární profese zůstala v Británii po celé 19. století záležitostí vyšší a zejména střední třídy, disponující přístupem k elitnímu, obvykle vysokoškolskému vzdělání; vpád zástupců tzv. čtvrtého stavu se zde navzdory postupující demokratizaci kultury a rozmachu populární literatury sledované oním masovým publikem nekonal). S pomocí nikoli jedné stručné příručky, ale hned několika dostupných kompendií shromáždil Altick řádově širší soubor dat, než byl ten Williamsův (1100 britských a severoirských autorů z let 1800–1935). Uplatnil na něj jemnější škálu statistických znaků, jen pro střední třídu zavedl například tři podkategorie (nižší střední, střední a vyšší střední) dále diferencované do dvaceti tří profesních skupin. Sledované období rozčlenil Altick do čtyř etap (1800–1835, 1835–1870, 1870–1900, 1900–1935), pozornost věnoval podílu žen mezi spisovateli v jednotlivých etapách (cca 20 %, 16 %, 21 % a 22 %).<sup>4</sup>

Pokud jde o příjmy spisovatelů a o počet těch z nich, kteří byli ve sledovaném období schopni žít se pouze svým perem, postupoval Altick cestou odlišnou od elementární metodiky Raymonda Williamse.<sup>5</sup> Snaha o přesnější bilancování ekonomické situace jednotlivců vyústila v jeho případě v rezignaci na souhrnné statistické závěry – americký badatel se v individuálních případech nedokázal vyrovnat s překrýváním ani střídáním různých zdrojů příjmů, scházely mu detailní biografické informace. Bez nich mohl v podstatě jen potvrdit základní trend, spočívající v trvale rostoucím počtu profesionálních autorů v britské literární kultuře 19. a počátku 20. století. Nejobvyklejšími zaměstnáními spisovatelů mimo oblast literatury byla podle něj zaměstnání v oblasti církevního života, advokacie, úřadů, divadelního, výtvarného a hudebního umění, pedagogiky a lékařství.<sup>6</sup> Klesající vliv církve jako instituce, která až do poloviny 19. století subvencovala anglickou literární produkci největší měrou, nahradila v pozdější době akademická zaměstnání ve vědě a výuce – v poslední ze čtyř uvedených etap (1900–1935) již celá polovina autorů výdělečně činných mimo systém literatury nalezla údajně zdroj svých příjmů prá-

4) Srovnáním víceméně konstantního počtu spisovatelek uváděných v autoritativních literárněhistorických kompendiích s průběžně se zvyšujícím počtem literárně činných žen, o němž podávají zprávu výsledky sčítání lidu, nabídl mimochodem Richard D. Altick podpůrný argument pro přítomnost genderového filtru v procesech formování kánonu.

5) Materiál prezentovaný ve studii z r. 1962 shromažďoval R. D. Altick podle svých slov již v době práce na monografii o proměnách čtenáře, Williamsova studie z knihy *The Long Revolution* posloužila spíše jako záminka k jeho publikování, nikoli podnět k jeho vzniku.

6) Podle Altickových výpočtů vykonávalo takováto zaměstnání po některou část života v prvním období (1800–1835) více než 25 %, v druhém období (1835–1870) více než 40 %, v třetím období (1870–1900) více než 27 % a v posledním, čtvrtém období (1900–1935) více než 20 % britských autorů.

vě zde. Srovnatelnou váhu měla přitom žurnalistika, kterou Altick i pro 19. století chápe jako profesi mimoliterární, byť stojící beletristice a kritice nejbliže.

Na rozdíl od Altickových pozorování, která neumožňují ekonomickou situaci autorů statisticky kvantifikovat, nabízí studie Raymonda Williamse robustní metodiku, jež je snadno adaptovatelná i na český kulturní materiál. Jako svůj jediný předpoklad vyžaduje tato metodika dostupnost rozsáhlého a relativně vyrovnaného souboru nejdůležitějších biografických dat, zobrazujících s dostatečnou konzistencí též oblast zaměstnání, sociálního postavení a ekonomických aktivit. Jsou-li tyto informace k dispozici, nabízí Williamsova klasifikace zdrojů příjmů jednoduše poměřitelný a sumarizovatelný materiál. Nevyžaduje vzájemné převody ekonomických veličin z různých dob či regionů ani podrobnou analýzu ekonomických bilancí jednotlivců či domácností a zachovává si svou výpovědní hodnotu navzdory postupným transformacím literární kultury i ekonomických mechanismů, které jsou v ní využívány k financování literární produkce. Podnětný je i způsob, jímž Williams definuje příjmy z literární profese. Právě ten dává podle našeho mínění možnost interpretovat výsledná statistická data vzhledem k otázce ekonomické soběstačnosti literárního systému.

### **I. Předpoklady: zprostředkující role kánonu, soběstačnost literárního systému a pojetí profesionality**

Postupy Raymonda Williamse při sběru a vyhodnocování pramenného materiálu přesně neznáme. Rovněž nejsme schopni porovnat strukturu kanonické formace, již odráží Williamsův pokus, s tou kanonickou formací, ze které vychází pokus náš. Tento deficit a z něj vyplývající limity pro platnost komparativních pozorování je třeba mít při četbě stati stále na mysli – i proto ji také označujeme za experiment. Před provedením vlastního statistického pokusu pokládáme za potřebné shrnout jeho hlavní předpoklady, byť je jejich objasnění v rozptýlené podobě obsaženo i v dalším textu.

Za prvé, výsledky našeho experimentu principiálně odpovídají jen tomu obrazu české literární kultury 19. a 20. století, z něhož čerpáme seznam jmen modelujících autorskou veřejnost, a nikoli české literární kultuře jako takové, přestože pro jednoduchost budeme tento rozdíl v dalším výkladu formulačně stírat. Žádná kanonická reprezentace literatury, popsaná rejstříkem postav sestaveným podle určitých výběrových pravidel a určitých tradic hodnotících soudů, přirozeně není totožná s literaturou jako takovou. I výsledky našeho experimentu tím pádem vypovídají o české literární kultuře jen v té míře, jak o ní vypovídá příslušný kánon. Pokud by byl výchozí obraz české literatury konstruován zásadně jinak, zřejmě by jinak vypadaly i výsledky statistického pokusu. Představme si pro názornost, že by takový obraz zahrnoval pouze autorky, nikoli jejich mužské kolegy; že by z něj byli vyloučeni básníci, takže by celou českou literaturu moderní doby tvořili jen prozaikové; že by ze spisovatelů a spisovatelek druhé poloviny 20. století byli ve výběru ponecháni pouze ti, kdo byli členy KSČ (nebo naopak ti, kdo nikdy v KSČ nebyli). Šlo by jistě o kanonické formace „nepřirozené“ a z hlediska vědecky koncipované literární historie posledního století nepřijatelné, o to snáze si však dokážeme představit jejich dopad na výsledky experimentu (u prozaiků lze intuitivně očekávat vyšší podíl příjmů z literárního trhu, u žen men-

ší podíl příjmů ze zaměstnání, u členů KSČ snazší přístup k ekonomickým zdrojům atp.). Na principiální úrovni je tedy nutno předpokládat různé výsledky pokusu pro různé dějepisné příručky či kompendia, přesněji pro jimi definované modely autorské veřejnosti. Otázkou je, jak zásadně by se tyto výsledky lišily u existujících příruček a kompendií, u nichž můžeme předpokládat spíše to, že operují uvnitř jedné představy o literatuře, než že nabízejí představy diametrálně odlišné.<sup>7</sup> U dvou rysů této obecné kanonické formace můžeme dopady na statistický obraz sledovaných jevů předpokládat: je to omezení na českojazyčnou literární produkci a dále soustředění na vybrané projevy umělecké literatury. Lze očekávat, že zahrnutí latinské, francouzské, italské či německé literární komunikace do teritoriálně vymezené české literatury by zvýšilo podíl autorské činnosti financované z nezávislých kapitálových zdrojů atd. Dokážeme podobně odhadnout, jak by se výsledky experimentu lišily, pokud by zvolený model zahrnul i autory populární či triviální beletrie? Vzhledem ke komerčnímu režimu, v němž by podle našich očekávání měli takoví spisovatelé pracovat, můžeme na nejobecnější úrovni očekávat posun statistického obrazu směrem k větší profesionalizaci literární činnosti, k většímu počtu literátů žijících ve svobodném povolání, kariér zajišťovaných pouze prostředky z literárního trhu. Naše zatímní povědomí o životních osudech autorů populární či triviální literatury nicméně na druhé straně naznačuje, že by pravděpodobně šlo o posun velmi malý až nezatelný (externí, „neliterární“ zaměstnání měla v českých podmínkách i většina autorů tohoto zařazení). Skutečnou odchylku by ovšem mohlo změřit jen opakování experimentu na různých výchozích příručkách či kompendiích.

Za druhé, základní veličinou, které se pokoušíme v této studii přiblížit, je míra ekonomické soběstačnosti literárního systému v české kultuře 19. a 20. století. Ptáme se tedy na to, do jaké míry byla česká literatura schopna, obrazně řečeno, vydělat si sama na sebe (resp. na své spisovatele), jaká část literární produkce byla u nás kryta příjmy z výsledků vlastní literární práce nebo příjmy z obslužných zaměstnání uvnitř literárního systému. Za příjmy plynoucí z výsledků literární práce nepokládáme, což je důležité, jen příjmy dosahované na literárním trhu a zajišťované institutem autorského honoráře v jeho nejrůznějších podobách, ale i příjmy dosahované prostřednictvím institutů individuálního, korporátního či státního mecenátu (včetně literárních stipendií a cen). Jde sice o různé vztahy, v prvním případě o vztah autora k anonymnímu a hromadnému publiku, zprostředkovaný trhem, v druhém případě o vztah dvou individuálních subjektů, autora a donátora, jímž vedle soukromé osoby může podle sledované koncepce být i nadace, spolek či jiná podobná organizace občanské společnosti nebo státu. Co si obstarává čtenář skrze literární trh, je určité vědění nebo estetický zážitek, zatímco v druhém případě donátor či mecenáš získává za svoji investici společenskou prestiž nebo jinou morální hodnotu. Vzdor těmto rozdílům je nicméně oběma vztahům

7) Zřejmě jen pro období 1948–1989 s jeho produkcí ideologicky vyhraněných literárněhistorických obrazů a bezprecedentním rozdělením oficiální a neoficiální literární kultury bychom našli příručky natolik odlišné, že by poskytly zásadně odlišný statistický obraz. Představme si srovnávací výpočet založený na jedné straně na příručce Jiřího Holého, z níž vycházíme pro náš pokus, na druhé straně třeba na *Nástinu poválečné české literatury* od Vítězslava Ržounka. Ani potenciální rozdíly mezi kánonem založeným široce koncipovanými *Stručnými dějinami literatury české* Arna Nováka a tzv. akademickými *Dějiny české literatury* nelze ovšem podceňovat.

společný princip směny symbolických hodnot vznikajících uvnitř literárního systému podle jeho specifických kritérií za hodnoty ekonomické. Nebývá pravidlem tyto dvě formy směny konceptuálně spojovat, spíše naopak – již citovaný Robert Escarpit příjmy z mecenátu vnímal spolu s příjmy z vlastního kapitálu jako ekonomické zdroje vnější, vnitřní zdroj pro něj představovaly pouze autorské honoráře (jež se tak obecně jeví jako jeden ze základních atributů moderní literární kultury). Pozornost badatelů zabývajících se dějinami autorství v západních literárních kulturách se ve shodě s tím soustřeďuje na kulturní, právní a ekonomické podmínky i na literární konsekvence zrodu a uplatnění tzv. profesionálního autora – toho, který pracuje pro literární trh a odtud čerpá svou ekonomickou odměnu i svou nezávislost na společenských autoritách. I náš experiment nabízí jistou informaci o místě tohoto historického typu v moderní české literární kultuře, vzhledem k otázce ekonomické soběstačnosti literárního systému je to však linie vedlejší.

Za třetí, pojem profesionality neužíváme ve vztahu ke spisovatelům ve významu, který by měl cokoli společného se schopností tvořit literární hodnoty ve smyslu estetických či uměleckých norem. Profesionalitou označujeme stav, kdy je literární práce současně i hlavní ekonomickou činností autora – na rozdíl od situace amatérismu, kdy je literární práce vykonávána vedle jiného autorova povolání, a to obvykle na vrub jeho ekonomického výnosu. Abychom zabránili kontaminaci významově blízkých slov „povolání“ a „zaměstnání“, upravujeme klasifikační škálu užitou Raymondem Williamsem tak, že anglické „vocation“ či „vocational“ překládáme jako příjmy z literární „profese“, nikoli „povolání“, jak by zněl překlad doslovný. Příslušná statistika vypovídá nejen o tom, jaké ekonomické zdroje pro krytí literární produkce jsou k dispozici či jaké jejich pořadí je typické v té či oné době, ale také o tom, zda a v jaké míře umožňuje příslušná literární kultura profesionalizaci literární činnosti v uvedeném slova smyslu.

## II. Sociální dějiny anglických spisovatelů: zdroje příjmů

Teoretické otázky, dotýkající se vzájemné podmíněnosti sociálního, kulturního a ekonomického prostředí a literární tvorby, ponechal Raymond Williams ve své studii stranou. Namísto nich podal stručný, o statistická pozorování opřený nárys, jak se od počátku novověku po polovinu 20. století proměňovala sociální pozice a typ anglického spisovatele z hlediska tří ukazatelů: společenského původu, vzdělanostní průpravy a zdroje živobytí. Do statistiky zahrnul Williams 321 autorů narozených v období 1470–1920; jejich seznam součástí studie není, z příkladů i výkladu je však zřejmé, že se jedná o spisovatele v širokém slova smyslu, tedy nejen básníky, prozaiky nebo dramatiky, ale také filozofy, kritiky a vědce, jejichž činnost spadá v tom či onom období do kontextu literárních dějin tak, jak jim dnes rozumí literární historiografie nebo vzdělávací praxe. Problém reprezentativnosti vzorku, který sám označuje za klíčový, vyřešil Williams tím, že se opřel o rejstřík k oxfordskému *Úvodu do anglické literatury*<sup>8</sup> – vzorek je tedy dán okruhem jmen, o nichž pojednává stručná literárněhistorická

8) Ačkoli Williams neuvádí přesný bibliografický údaj, jde zjevně o stručný nástin dějin anglické literatury od jejich počátků po druhou světovou válku od Johna Mulgana a D. M. Davina *An Introduction to English Literature* (Oxford 1947, 1952).



příručka standardizujícího určení, a jako takový reprezentuje určitý dobový kánon anglické literatury.

Každou ze tří sledovaných sociálních charakteristik popsal Williams škálou typických hodnot. Pokud se týče sociálního původu, zařadil každého autora podle statusu jeho orientační rodiny (tj. rodiny, v níž vyrůstal) k jednomu z osmi typů sahajících od původu aristokratického k dělnickému. Vzdělanostní průpravu spisovatele podobně schematicky označil čtyřmi typy základního či středního vzdělání a dvěma typy vzdělání univerzitního (Oxbridge – ostatní univerzity). Životopisné údaje potřebné pro tyto klasifikace získal Williams z další standardní příručky, z biografické encyklopedie osobností britských dějin *Dictionary of National Biography*<sup>9</sup>, doplněné v případě nutnosti o prameny dílčí. Pro naše účely je vzhledem k sledované problematice důležitá až třetí ze sledovaných sociálních charakteristik: tzv. metoda živobyť (method of living). Pod ní Williams sleduje hlavní zdroj příjmu, sloužící ke krytí životních nákladů spisovatele. Bez většího teoretického rozboru, jehož absence je výrazným rysem studie a který zde nahrazujeme vlastními dedukcemi či úvahami o konsekvencích zvolené metodiky, klasifikuje autor tři takové zdroje: z nezávislé existence (independent; majetek zděděný či jinak osvojený bez souvislosti s literární činností), ze zaměstnání (employed; rozumí se zaměstnání v jiné oblasti, než je ta, pro niž je spisovatel znám) a z literárního povolání či profese (vocational; hlavní příjem z práce v té oblasti, pro niž je spisovatel znám). Případy překrývání zdrojů, časté údajně u druhého a třetího typu, jsou „tolerovány“ (WILLIAMS 1982: 231; bližší objasnění chybí), hraničním případům je ve výkladu věnována speciální pozornost. Jako pramen pro klasifikaci hlavního zdroje příjmu slouží opět na prvním místě biografická encyklopedie. Co se tedy statisticky zkoumá a interpretuje, je základní tendence finančního zabezpečení autorské činnosti, ten její zdroj, který se jako nejdůležitější promítl do schematizovaných biografii spisovatelů, nikoli přesný poměr či rozsah různých zdrojů příjmů, potenciálně zjistitelný jen z detailní rekonstrukce osobního účetnictví.<sup>10</sup>

Ve vymezení Raymonda Williamse má literární profese, jak bylo již řečeno, širší význam než pojem tzv. profesionálního autora. Rozdíl mezi literární profesí a jiným zaměstnáním vypovídá zde – řečeno našimi slovy – o tom, zda autor nalézá ekonomické zdroje uvnitř či vně literárního systému, a to bez ohledu na to, zda se tak děje na základě tržní směny nebo jiných institucí. Zaopatření, subvence, dary či sinekury, zařaditelné pod kategorii mecenátu či patronátu, jsou tedy v tomto pohledu rovněž klasifikovány jako příjmy z literární profese, neboť si je autor zasloužil svým literárním výkonem. Příjmem z literární profese bude disponovat rovněž představitel univerzity či církve, jsou-li jeho oborem učená nebo teologická pojednání – zde zaměstnání

9) První vydání *Dictionary of National Biography* vyšlo v letech 1885–1900 v 63 svazcích; po celé dvacáté století následovala řada dodatků, zahrnujících nově zemřelé osoby.

10) Tak je například zřejmé, že ekonomická situace autora soustavně zaměstnaného v neliterárním povolání v sobě obvykle zahrnuje i určitý překryv příjmů z literární profese – nějakých, byť třeba absolutně nedůležitých příjmů tohoto druhu pravděpodobně dosahovala či dosahuje většina spisovatelů zmiňovaných v kompendiích národních literatur. Williamsova metodika nezobrazuje ani jiné vzájemné překryvy zdrojů příjmů. Předpokládá zároveň, že situace autora, který si zachovává své souběžné občanské zaměstnání z psychologických, respektive jiných než ekonomických příčin, je výjimečná.

odpovídá žánru, pro nějž je autor znám. Příjmem z literární profese bude dále příjem z autorské činnosti vykonávané v tzv. svobodném povolání i příjem ze zaměstnání, vykonávaného uvnitř dobového literárního systému (nakladatelství, časopisy). Kapacitu zdrojů plynoucích z literární profese lze podle nás při této definici vztáhnout k ekonomické soběstačnosti literárního systému jako celku.

Williamsův pokus pokrývá čtyři a půl století. Ta jsou dále rozdělena po padesáti letech, přičemž mezníky této umělé periodizace byly voleny tak, aby se navzdory své pravidelnosti co nejvíce setkávaly s proměnami anglické literární kultury (1480–1530, 1530–1580, 1580–1630 ... 1830–1880, 1880–1930). O příslušnosti spisovatele k období rozhoduje, kdy dosáhl deseti let věku: nejstarší z autorů, podle nichž je příslušné období ve Williamsově studii charakterizováno, se tedy narodili deset let před jeho dolní hranicí, nejmladší deset let před hranicí horní. Posun právě o deset let zvolil britský teoretik s ohledem na tematiku školní docházky. Z hlediska nástupu literárních aktivit, které jediné, vzhledem ke zkoumané problematice, z jeho výzkumu zajímají i nás, jde o mezník předčasný. Obvyklému nástupu literární kariéry by jistě odpovídal spíše posun o dvojnásobek, tedy o dvacet let. Oba tyto faktory je třeba mít na mysli při promítání výsledků, k nimž Williams ve své historické statistice dospěl, do prostoru literární tvorby – tak například údaje pro období 1530–1580 odpovídají autorům narozeným v letech 1520 až 1570, jejichž literární aktivity začínají ovšem kolem r. 1540 a vrcholí až v prvních dekádách 17. století (v uvedeném příkladě jde tedy o období divadla alžbětinského, zahrnující ještě celé působení Shakespearovo).

Studie Raymonda Williamse postihuje základní trendy a komponenty sociální situace spisovatelů období za období, nabízí jen částečnou matematickou analýzu a už vůbec ne grafickou prezentaci statistických dat. Kompletní soubor informací týkajících se tří potenciálních zdrojů příjmů v devíti padesátiletých etapách vyžaduje znát 27, respektive 36 (včetně celkových počtů spisovatelů reprezentujících jednotlivá období) číselných položek. Z nich Williams ve své studii přesně uvádí jen 19 (28). Osm položek chybí, respektive nedá se z ostatních dopočítat. Nahrazeny jsou kvalitativním vyjádřením o poměru mezi zdrojem příjmu ze zaměstnání a z literární profese nebo slovním opisem změny váhy těchto zdrojů. Pro potřeby našeho srovnání s literární kulturou českou jsme tato místa extrapolovali číselnými údaji, odhadnutými podle slovního vyjádření.<sup>11</sup>

Celý soubor dat vypsanych či rekonstruovaných z Williamsovy studie, přibližné literárněhistorické přiřazení jednotlivých padesátiletých etap i místa naší extrapolace chybějících číselných údajů prezentuje tabulka 1 a na ni navazující diagramy. Graf 1 zachycuje poměr tří klasifikovaných zdrojů příjmu v časové dynamice podle období, graf

11) Poslední tři období svého výzkumu popsal Williams v úplnosti. V předchozím období 1780–1830 uvádí přesně jen dva číselné údaje ze čtyř: vedle celkového počtu zahrnutých spisovatelů (57) je to počet osob žijících z nezávislého příjmu. Ten činí 9. Pokud jde o počet autorů žijících se literární profesí, zdůrazňuje Williams obecně lepší se podmínky na literárním trhu, vznik nových časopiseckých tribun i žánrů žurnalistického psaní. O počtu autorů, kterým tyto podmínky umožňovaly etablovat se jako profesionálové v oblasti literatury, se vyjadřuje opisem: bylo jich prý „mnohem více“; osob vydělávajících si na živobytí v neliterárních zaměstnáních bylo pak „daleko méně“. Tyto opisy jsme nahradili číselnou konkretizací v poměru 3 : 1 (36 osob s příjmy z literární profese, 12 osob s příjmy z mimoliterárních zaměstnání).

2 jejich sumární poměr za celou epochu, již studie britského teoretika pokrývá. Závěry lze na základě těchto diagramů činit přirozeně jen s velkou opatrností. Limitů své (i každé podobné) studie si byl vědom sám autor: „*Vypovídací hodnota celého pokusu je pochopitelně omezená a měla by být přezkoušena delším a rozsáhlejším výzkumem. Navzdory tomu pokládám výsledky za zajímavé, byť by nám pouze potvrdily obecný dojem, který o spisovatelích toho kterého období máme odjinud*“ (WILLIAMS 1982: 239). S rizikem všech možných výhrad, platných i pro náš následující pokus s českým historickým materiálem, můžeme nad grafy 1 a 2 formulovat následující pozorování:

Za prvé, nemalá část autorského výkonu je v anglické literární kultuře epochy novověku kryta privátním kapitálem. V průměru za všechna období je mezi anglickými spisovateli 14 % „rentiérů“, jež vlastnictví dostatečného kapitálu zbavuje závislosti jak na příjmech z literární práce, tak z neliterárního zaměstnání. Podíl nezávislého zdroje, to jest financování literární činnosti na vrub kapitálu a jeho výnosu, není sice přímo konstantní, nicméně od 18. století kolísá okolo 10 %, s patrnou tendencí k dalšímu poklesu až v průběhu století dvacátého (závislost na proměnách sociální struktury společnosti i etablování nových vrstev, z nichž se rekrutují kanoničtí autoři, je zde mimo pochybnost).

Za druhé, sám literární systém je s to v anglickém kontextu vyprodukovat většínu ekonomických zdrojů, zabezpečujících autorskou existenci. V celkovém průměru za 15. až 20. století jde téměř o 61 % potřebných finančních zdrojů. Přesně čtvrtina zdrojů, tedy 25 %, je v tomto dlouhém období zajišťována zvenčí literárního systému; autoři si je obstarávají zaměstnáním, které nesouvisí s jejich spisovatelskou prací.

Za třetí, při víceméně konstantní váze kapitálových zdrojů je to právě poměr zdrojů získávaných prací uvnitř a vně literárního systému (zaměstnání – literární profese), který se historicky mění. Od 18. století, tedy od počátku Williamsovy „dlouhé revoluce“, má tato změna jednoznačný průběh: role příjmů realizovaných uvnitř literárního systému rychle sílí až téměř k 90 % v polovině 20. století; role neliterárního zaměstnání úměrně tomu padá k hranici nevýznamnosti (okolo 6 % v polovině 20. století).<sup>12</sup>

Zatímco grafy 1 a 2 prezentují celý historický záběr Williamsova pokusu, grafy 3 a 4 představují jejich analogii pouze pro období tzv. dlouhé revoluce, které budeme dále porovnávat s českou literární kulturou a její reakcí na modernizační procesy. Graf 3 pouze osamostatňuje příslušnou část dat z grafu 1, graf 4 nově shrnuje váhy jednotlivých zdrojů krytí literární produkce za izolované období od poloviny 18. do poloviny 20. století. Výsledný obraz ekonomické situace anglického spisovatelstva moderní doby se od širšího historického nárysu odchyluje zejména tím, že vyostřuje tendenci k maximální soběstačnosti literárního systému. Podíl příjmů z literární profese stoupá v průměru za období 1730–1930 k 71 %, podíl příjmů z neliterárního zaměstnání klesá pod 18 %. Poměrně silný zůstává zdroj privátního bohatství: nezávislé existence si v tomto období stále ještě dopřává téměř 12 % spisovatelů.

12) Překvapivě vysoká váha příjmů z literární profese v předchozích stoletích je ovlivněna definicí této kategorie ve studii Raymonda Williama a charakterem toho, co všechno v této době počítáme do literatury. Kromě prolínání literárních institucí s církevními a univerzitními je ovšem již v raném novověku dána i rozvojem vydavatelského a velmi významného divadelního trhu (jeho role je zřejmá např. na údajích z alžbětinského období).

Tyto základní obrysy ekonomického postavení moderního anglického spisovatele potvrzuje v návaznosti na Williamse (i Alticka) také Malcolm Bradbury: „*Nejobvyklejší představou spisovatele je v Anglii podobně jako ve většině ostatních západních zemí představa svobodného činitele, jemuž příjmy buď z prodeje jeho děl, nebo z učících forem patronátu umožňují věnovat veškerý čas svého života literární tvorbě. V naší společnosti a století platí, že většina spisovatelů začíná s psaním brzy a pojímá je jako poslání nebo kariéru. Jejich obvyklým přáním je, aby byli při rozvíjení své práce co nejméně rušeni jinými povinnostmi. A ačkoli je ve skutečnosti poměrně hodně z naší literatury produkováno lidmi, kteří píšou nahodile nebo příležitostně, stále tíhneme k ideálu spisovatele jako nezávislé osobnosti, která se literatuře věnuje výhradně a na plný úvazek. Takový stav není ekonomicky možný ve všech společnostech, ale Anglie v průběhu posledních dvou století uživila velké množství spisovatelů, kteří se mohli psaní věnovat jako svému jedinému zaměstnání a učinit z něj základ svého životního stylu. Nebylo to tak, že by všechny uživil přímo trh; nemalá část jich jak v minulém, tak v tom našem [tj. dvacátém, pozn. PJ] století žila z vlastních nezávislých příjmů“ (BRADBURY 1972: 144).*

### III. Metodika aplikovaná na materiál české literární kultury

Pro účely aplikace na český historický materiál jsme experiment časově zúžili na období od raného obrození do r. 1989. Pokud jde o výběr autorů, uchýlili jsme se k příručce obdobného účelu, záběru a rozsahu, jako byla ta, jejíž rejstřík využil Raymond Williams, totiž k středoškolskému kompendiu Jana LEHÁRA, Alexandra STICHA, Jaroslavy JANÁČKOVÉ a Jiřího HOLÉHO *Česká literatura od počátků k dnešku* (1998, od části *Rané obrození* do konce). Ve výsledku sestává náš modelový soubor z více než 350 spisovatelů jazykově pojaté české literatury včetně filozofů, historiků, esejistů, kteří jsou v této příručce uvedeni s daty narození a úmrtí (rané obrození, 19. století) nebo alespoň výraznější zmínkou v těch částech knihy, kde se data u jmen systematicky neuvádějí (20. století).<sup>13</sup> Rozsahem jsou oba vzorky, anglický a český, srovnatelné, náš ovšem pokrývá jenom polovinu z celkové doby, jíž se věnuje anglická studie. V časové oblasti, kde se oba pokusy překrývají, je tím pádem hustota našeho modelu více než dvojnásobná (a zobrazuje přitom literární kulturu s mnohem menším počtem participujících autorů i dalších subjektů než model Williamsův). Jako hlavní pramen biografických dat jsme použili *Lexikon české literatury* a *Slovník českých spisovatelů od r. 1945* (včetně jeho rozšířeného a aktualizovaného internetového vydání<sup>14</sup>), jako doplňkový pramen výkladovou slovníkovou příručku *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*, dále stručný *Slovník českých spisovatelů* z nakladatelství Libri a v ojedinělých případech i dílčí nespécifikované zdroje monografické.

Detailní otázky klasifikace hlavních zdrojů příjmu jsme vyřešili následující konkretizací Williamsovy metodiky: ekonomickou kapacitu každého autora jsme v očekávání časté situace překrývání zejména zdrojů ze zaměstnání a z literární profese

13) Nejstarším zahrnutým autorem je Gelasius Dobner (viz zde pozn. 17), nejmladším Petr Placák. Z autorů konce 20. století jsme do vzorku zahrnuli jen ty, kteří knižně debutovali do konce r. 1989.

14) *Slovník české literatury po r. 1945*. Red. M. Příbáň a kol. [on-line]. 2008. Dostupné z <http://www.slovníkeske-literatury.cz>.

a ve snaze nalézt jednoduchý mechanismus, jak toto překrývání tolerovat, vyjádřili hodnotou 2. Tu jsme v každém individuálním případě přiřadili jednomu klasifikovanému zdroji nebo schematicky rozdělili mezi dva i více zdrojů, pokud se v literární kariéře příslušného spisovatele střídala období závislé a nezávislé existence nebo když biografické prameny indikují jeho existenční zajištění ze strany rodičů, popřípadě významné majetkové zázemí získané dědictvím, sňatkem apod. Zdroje o váze nižší než čtvrtina celkové kapacity jsme pomíjeli, při rozdělování individuální kapacity mezi jednotlivé zdroje jsme postupovali po diskrétních částech celkové kapacity o nominální velikosti 0,5 (celkové rozložení mezi tři zdroje může tedy být například 0 : 2 : 0 – 0 : 1 : 1 – 1,5 : 0 : 0,5 – 1 : 0,5 : 0,5 atp.). Ohled jsme brali pouze na zdroje příjmů v tom úseku života, kdy autor veřejně působil jako literát, tedy od počátku jeho literárních aktivit dále (přihlížíme tedy k okamžiku literárního debutu, a to i v médiích neoficiálního literárního oběhu). Pokud literární aktivity autora vyhasly záhy, odhlédli jsme od jeho ekonomických aktivit pozdějších. Statut ženy v domácnosti jsme v 19. století oceňovali jako závislý zdroj příjmu (zaměstnání), ve druhé polovině 20. století s přihlédnutím k dalším souvislostem v literární kariéře autorky spíše jako nezávislý (literární profese). Realita českého literárního života druhé poloviny 20. století si vynutila rozhodnout i specifické otázky související s politickou cenzurou a mocenskou represí literárního života. Na tu část kariéry, kterou autoři strávili v exilu, nebereme ve statistice ohled, neboť souvisela s jiným ekonomickým prostředím, než o kterém vypovídá náš pokus. Pobyt ve vězení, pokud ho biografické charakteristiky indikují, klasifikujeme jako zdroj příjmu ze zaměstnání. Taktéž invalidní důchod počítáme jako závislý příjem, starobní penzi započítáváme podle převažujícího zdroje příjmů v aktivním věku. Ekonomickým aktivitám a sociálnímu postavení po r. 1989 nevěnujeme pozornost, byť kariéra dotyčného autora pokračovala i po tomto roce. Celý pokus, odhlédneme-li od zvoleného kánonu a jeho zprostředkující role, vypovídá o jazykově české literární kultuře od počátků tzv. národního obrození do zániku socialistické kultury na sklonku osmdesátých let 20. století.<sup>15</sup>

15) Uvedme několik příkladů schematického přiřazení zdrojů příjmů u zahrnutých autorů: u Františka Palackého vyjadřuje poměr 0 : 1 : 1 šťastnou osobní situaci zemského historika, jenž se přiženil do movité společnosti; od kratšího období, kdy se živil jako vychovatel, se odhlíží. U Boženy Němcové hodnoty 1 : 1 : 0 naznačují situaci vdané ženy 19. století bez zděděného majetkového zabezpečení, živící v některých obdobích ze svých honorářů nebo z darů svých mecenášů rodinu. U Karla Havlíčka znamenají hodnoty 1 : 1 : 0 situaci muže, který se před nástupem žurnalistické (a vydavatelské) dráhy živil jako vychovatel a v konfinaci požíval jistou formu státního důchodu (vnímat tyto prostředky jako specifickou formu honoráře za Havlíčkovu žurnalistické působení by znamenalo přílišnou ironii). U Karla Sabiny znamenají hodnoty 0 : 2 : 0 situaci žurnalisty a literáta bez jiného zaměstnání či majetku; období věznění se vzhledem k délce autorovy literární kariéry pomíjí. U sester Rottových (Karoliny Světlé a Sofie Podlipské) naznačují hodnoty 1,5 : 0 : 0,5 situaci dívek z úspěšné podnikatelské rodiny, provdaných úměrně své společenské vrstvě. U Petra Bezručů ukazují hodnoty 2 : 0 : 0 k jeho povolání poštovního úředníka, u Aloise Jiráska, K. V. Raise či třeba Karla Klostermanna tytéž hodnoty k povolání učitele v základním nebo středním školství. U Ladislava Klímy jsme jako zcela marginální pomínuli několik pokusů o občanské zaměstnání nebo výdělečnou produkci textů pro periodický tisk a život na vrub rodinného majetku vyjadřujeme hodnotami 0 : 0 : 2. Hodnoty 0 : 2 : 0 u Karla Čapka jsou připomínkou toho, že zaměstnání v novinách pojmáme po celé 19. a 20. století jako zdroj příjmu z literární profese. U Václava Černého tytéž hodnoty odkazují k jeho akademické kariéře (univerzity, AV); kratší období středoškolského působení nebo žurnalistické činnosti pomíjíme. Rovněž Ladislava Fikara či Jiřího Frieda klasifikujeme pro naše potřeby hodnotami 0 : 2 : 0 – působení v roli nakladatelského redaktora i filmového dramaturga jsou v našem širokém pojetí zdrojem příjmů z literární profese. U Bohumila Hrabala naznačuje rozdělení 1 : 1 : 0 přibližné rozdělení jeho dospělé dráhy na období rozmanitých dělnických

Typické biografické signály jednotlivých zdrojů příjmu byly pro nás následující:

*Nezávislá existence* – možnost využití rodičovského bohatství, zděděný majetek, vyženěný nebo vyvdaný kapitál, jehož objem je v českém prostředí natolik neobvyklý, že pronikl rastrem standardizované biografie literárního slovníku.

*Zaměstnání* – základní a střední školství (učitelství na základní a střední škole chápeme jako závislý zdroj příjmu za práci jinou, než pro jakou jsou známi, i u literárních vědců), církevní služba, medicína, úředník státní, úředník komerční, diplomacie, archivní služba (pokud nesouvisí s oborem autorovy působnosti v literatuře).

*Literární profese* – život na volné noze nebo práce spojená s produkcí, redigováním, distribucí textů (noviny, nakladatelství, spisovatelské organizace, literární časopisy, film, rozhlas, televize). U literárních vědců, filozofů či historiků pokládáme za příjem z literární profese i příjem ze zaměstnání na univerzitě, v Akademii věd či jiné badatelské organizaci. U dramatiků a osobností, jejichž literární tvorba souvisela s divadlem, řadíme s přihlédnutím k historickým souvislostem k literární profesi i práci hereckou a další funkce v divadelní organizaci.

Naše pojetí literární profese je pravděpodobně širší než pojetí uplatněné Raymondem Williamsem. Zahrnujeme sem všechny výdělečné činnosti v oblasti nakladatelství, periodického tisku a masových médií, byť přísně vzato nesouvisely s tvorbou, pro niž je spisovatel znám. Pokud například určitý básník byl celý život zaměstnán jako nakladatelský pracovník či filmový dramaturg, kvalifikujeme jako hlavní zdroj jeho příjmu literární profesi, nikoli zaměstnání, a to bez ohledu na to, jak těsně se jeho zaměstnanecká činnost přimykala k vlastní tvorbě. Tuto skutečnost je třeba mít na paměti při interpretaci výsledků statistického pozorování. Jaké důsledky může mít? Při srovnávání anglické a české situace bude širší pojetí příjmů z literární profese, uplatněné u českých autorů, zmenšovat rozdíl obou literárních systémů v produkci zdrojů potřebných pro profesionalizaci autorské aktivity, sblížovat modelový obraz obou systémů. Abychom si dokázali představit rozsah tohoto zkreslení, sledujeme nad českým materiálem separátně ještě i samotné příjmy z literární činnosti ve svobodném povolání. Zatímco v základním případě jde o nejširší možné vymezení příjmů z literární profese, údaje o spisovatelích žijících na volné noze představují naopak nejužší možné vymezení této kategorie. O srovnání se statistickým obrazem metod živobytí anglických autorů lze říci tolik, že ať už bylo detailní pojetí

---

či úřednických zaměstnání a svobodného spisovatelského povolání (přihlížíme jen k literární kariéře do r. 1989 a za debut pokládáme již básnickou prvotinu, nerealizovanou po únoru 1948 z politických důvodů). U F. D. Mertha ze základních hodnot 2 : 0 : 0 přiřazujeme církevní službě jen polovinu zdrojů ze zaměstnání (1), a to v odraze šikany, jíž byl Merth jako kněz po část života podroben (věznění, odnětí státního souhlasu a dělnická zaměstnání). U Jiřího Muchy poukazují hodnoty 0,5 : 0 : 1,5 na nezávislost i možnosti, jež tomuto autorovi poskytlo rodinné majetkové zázemí. U Václava Havla pomíjíme věznění v období tzv. normalizace a hodnotami 0 : 2 : 0 vyjadřujeme statut mezinárodně úspěšného dramatického autora a esejisty (vzhledem k omezení pokusu na období do r. 1989 se nezabýváme rolí privátního zděděného kapitálu ani neliterárního zaměstnání vykonávaného v rámci prezidentského úřadu). Hodnoty 0 : 2 : 0 u Karla Michala poukazují k tomu, že autor odešel na volnou nohu současně se svým literárním debutem, a zároveň k tomu, že od té části kariéry, která spadá do let exilu, v našem pokusu odhlížíme. U Jana Zábřany tytéž hodnoty vyjadřují situaci překladatele (a básníka) na volné noze. U písničkářů chápeme hudební aktivity jako zdroj příjmů z literární profese (například Jaroslav Hutka – 0 : 2 : 0). U Petra Placáka a dalších autorů z okruhu druhé generace českého undergroundu poukazují hodnoty 2 : 0 : 0 na dělnické profese, popřípadě invalidní důchod, jimiž do r. 1989 obvykle řešili svoji sociální situaci i povinnost být zaměstnán.

uplatněné britským teoretikem jakékoli, každopádně by se vešlo do intervalu mezi oběma těmito možnostmi. – Nad rámeček pokusu Raymonda Williamse sledujeme pro zajímavost a za účelem ověření našich intuitivních předpokladů týkajících se české literární kultury počátků 19. století ještě jeden speciální typ příjmu ze zaměstnání – církevní službu.

Pokus s českým materiálem jsme provedli pro dvě odlišné periodizace: za první shodnou se studií Raymonda Williamse, za druhé specifickou.

#### IV. Zdroje příjmů českých spisovatelů – Williamsova periodizace

Z devíti padesátiletých období, sledovaných Raymondem Williamsem, jsou pro nás důležitá až poslední čtyři: 1730–1780, 1780–1830, 1830–1880, 1880–1930. Půlstoletí, které nás dělí od pokusu Williamsova, nám umožnilo zpracovat ještě jedno období téže délky: 1930–1980. Dohromady těchto pět období, odpovídajících autorům narozeným mezi lety 1720–1970 a literárním aktivitám sahajícím zhruba od poloviny 18. století do konce osmdesátých let 20. století, pokrýváme vzorkem 371 básníků, prozaiků, dramatiků, historiků, filozofů a kritiků, jejichž seznam jsme odvodili z příručky *Česká literatura od počátků k dnešku*. Rozložení vzorku podle jednotlivých období a podíl autorské kapacity připadající na jednotlivé zdroje příjmu ukazuje tabulka 2.<sup>16</sup> Z ní je také patrné, že specifickým rysem českého vzorku (respektive školního kánonu jazykově české literatury počínajícím obrozením) je ve srovnání se vzorkem anglickým exponenciální nárůst počtu autorů mezi jednotlivými obdobími. První období, 1730–1780, je zároveň v českém vzorku zastoupeno pouhými osmi osobnostmi.<sup>17</sup> To je příliš málo na to, aby výsledný statistický obraz měl vypovídací hodnotu srovnatelnou s obdobími následujícími; evidentně zde narážíme nejen na meze použité příručky, ale i jazykového vymezení české literatury, koncepce národního obrození a dosavadního bádání o literatuře druhé poloviny 18. století jako takového, na meze, které není v možnostech našeho pokusu ani vykládat, natož měnit.

Statistický popis české literární kultury v letech 1730–1980 z hlediska metod životy spisovatelů, založenou na výše zmíněném vzorku, představují grafy 5 až 8.

Ukazují za první, že finanční výnos z rodinného či osobního kapitálu má v české literatuře jen malou, obtížně měřitelnou úlohu. „Rentiéři“ zajišťují v moderní české literární kultuře v celkovém průměru jen asi 3% autorských aktivit; výrazně nad tuto úroveň, k 5–6%, stoupá kapacita zdrojů rodinného kapitálu v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Zdá se, že jde o odraz mohutného sociálního a ekonomického rozvoje české

16) Absolutní hodnoty uváděné ve sloupcích jednotlivých zdrojů příjmů odpovídají naší konkretizované výše popsané metodice, která ekonomickou kapacitu každého autora vyjadřuje hodnotou 2. Platí tedy, že celková autorská kapacita dělená dvěma rovná se počtu autorů. Procentní vyjádření tento rozdíl ve vyčíslování autorské kapacity oproti tabulce 1 přirozeně stírá. – Schematické slohové charakteristiky přiřazené jednotlivým obdobím mají jen orientující funkci; totéž platí pro tabulku 3.

17) Vzhledem k minimálnímu rozsahu vzorku jsme jako prvního autora období 1730–1780 akceptovali historika Gelasia Dobnera, přestože se datem svého narození (1719) pouze přibližuje k požadované hranici (1720), ale nedosahuje jí. Přiměřeně odlišné historické situace se u autorů tohoto prvního období prosazuje také kritérium jazykově české literární kultury. Ta je nicméně i v příslušných pasážích učebnice *Česká literatura od počátků k dnešku* metodologickým východiskem i cílem výkladu, takže autoři píší německy či latinsky jsou zde zmiňováni ryze okrajově, na základě své vazby k rodiči se národní kultuře.

společnosti v období industriální revoluce a liberálního kapitalismu, kdy od šedesátých let 19. století do počátku první světové války zasáhlo naše země několik etap hospodářské konjunktury.<sup>18</sup>

Za druhé je patrné, že větší polovinu zdrojů potřebných ke krytí spisovatelské činnosti (téměř 54 % v průměru za dvě a půl století) vytváří v moderní české literární kultuře sám literární systém. Maximálně třetina z těchto příjmů připadá ovšem na honoráře za autorská díla či jiné příjmy, umožňující literátům život tzv. na volné noze. Dvě třetiny až tři čtvrtiny těchto příjmů autoři naopak získávají z „obslužných“ povolání v rámci literárního systému – z práce v časopisech a novinách, nakladatelstvích, médiích (film, rozhlas, televize) a univerzitách. Podíl příjmů z neliterárních zaměstnání je relativně vysoký, přesahuje 43 %. V období národního obrození jsou významným zdrojem těchto prostředků církev (viz graf 8); jejich význam pro financování literární produkce poté rychle a setrvale klesá k nulovým hodnotám.

Pokud se týče změny vzájemného poměru příjmů z literární profese a ze zaměstnání, ukazuje se za třetí, že váha zdroje prvního v české literární kultuře od 19. do 20. století stoupá, zatímco váha externího zaměstnání klesá. Tento vzestup ani pokles nemá ovšem přímočarý průběh, ke skoku dochází mezi oběma stoletími, zatímco v jejich rámci je pohyb obou křivek velmi povlnný. Zjednodušeně řečeno, zatímco v 19. století hrají v poměru tři pětiny ku dvěma pětinám větší úlohu příjmy z externích zaměstnání, ve 20. století se tento poměr obrací ve prospěch příjmů z literární profese; finančním zdrojům z externích zaměstnání zůstává nicméně v systému výrazná úloha.

Moderní český spisovatel tedy má za sebou jen drobky rodinného kapitálu a typicky pracuje za mzdu. Zhruba v polovině případů nalézá své zaměstnání uvnitř literárního systému, v polovině mimo něj, nejčastěji jako učitel nebo úředník. Pouze jeden autor z pěti je živ na volné noze, čistě z výnosu vlastní literární práce. To ovšem platí až pro relativně bohaté 20. století. Ve století předcházejícím je šance českého literáta na svobodnou existenci poloviční, dosahuje nanejvýš 10 % (graf 7).

Grafy 9 až 12 přinášejí porovnání anglické a české literární kultury za období, pro něž máme oboje data, tedy 1730–1930. Zde v anglickém kontextu podíl financování autorské činnosti z vlastních zdrojů literárního systému přesahuje 70 %, v českém kontextu činí rovnou polovinu všech zdrojů, a to při nejširším možném vymezení, které bylo diskutováno výše (při zúžení kategorie „literární profese“ na život na volné noze by tento podíl v českém prostředí poklesl k 15 %). Závěry ze srovnání lze v bodech formulovat takto:

Za první, moderní česká literatura – v té podobě, jak nám ji zprostředkuje standardní učebnice – není rozhodně literaturou chudáků, postrádá však významnější oporu v kapitálově silných vrstvách společnosti; ty buď absentují, nebo se z nich až na výjimky nerekruťují spisovatelé jazykově české literatury 19. a 20. století. Zisky z kapitálu vstupují do literárního systému ve větší míře v jediném půlstoletí, v druhé polovině 19. a na počátku 20. století.

Za druhé, podobný směr křivek jednotlivých ekonomických zdrojů svědčí o tom, že česká literární kultura podléhá od 18. do 20. století stejným trendům jako literární

18) Srov. KŘEN 2005: zejm. 248–256.



kultura anglická. Platí to dokonce i o křivce zdroje kapitálového, kde je kulminační bod akumulace bohatství pouze v české situaci oproti anglické o půlstoletí posunut, ale zůstává patrný, podobně jako je patrná marginalizace tohoto zdroje v průběhu 20. století. Křivky příjmů z literární profese a z externího zaměstnání jinak v obou kulturách svědčí o stoupající ekonomické soběstačnosti literárního systému.

Za třetí, podstatný rozdíl je za této situace v hladinách všech tří křivek i v tom, jak obě literární kultury příslušné socioekonomické trendy absorbují. V anglickém případě se profesionalizace spisovatelské práce blíží již v polovině 20. století 90 %, přičemž se potenciál příslušných ekonomických zdrojů v tamní kultuře za posledních dvě stě let prakticky zdvojnásobil. Naopak podíl zdrojů získávaných zaměstnáním mimo literární systém klesl již před polovinou 20. století pod úroveň důležitosti. V českém případě, a to i při velmi širokém vymezení literární profese, činí potenciál ekonomické profesionalizace literární činnosti ještě o padesát let později, na sklonku 20. století, jen asi 60 % a financování literární produkce na konto neliterárních zaměstnání si udržuje srovnatelný význam. (Pokud bychom zdroje plynoucí z literární profese ztožnili pouze s příjmy autorů žijících na volné noze a pracujících pro literární trh, soběstačnost literární produkce by se v českém prostředí pohybovala jen kolem 20 %.) Vývojové křivky obou posledně zmíněných zdrojů jsou v české kultuře ve 20. století ploché, jejich váha se mění již jen pomalu, v řádu jednotlivých procent. Zdá se tedy, že modernizační procesy a s nimi spojené ekonomické osamostatňování literárního systému narazily v české kultuře na své meze, které se nalézají někde kolem poloviny celkové spotřeby finančních zdrojů. Česká literatura 19. a 20. století se v tomto pohledu jeví jako literatura polovičních amatérů, respektive naopak, polovičních profesionálů. Vyhledky na zásadní změnu tohoto stavu, na to, aby se literární činnost stala hlavním a postačujícím zdrojem příjmu drtivé většiny autorů, jsou velmi skromné.

## V. Zdroje příjmů českých spisovatelů: specifická periodizace

Metodika použitá Raymondem Williamsem není příliš citlivá na zvolenou periodizaci. Statistickou jednotkou je tu individuální literární kariéra, přiřazovaná k historickým obdobím bez ohledu na svoji délku, jen podle data narození autora. Započtené ukazatele tak odpovídají historickým obdobím jen přibližně, přičemž padesátileté rozpětí má v tomto kontextu jistou přirozenou logiku, která se odvíjí z biografického času. Pro detailní periodizaci metoda vhodná není, na druhou stranu není podmínkou jejího uplatnění ani rozčlenění historického materiálu do úseků stejné délky. S respektem k tomuto charakteru jsme náš pokus zopakovali ještě jednou pro specifickou periodizaci, která více přiléhá k některým tradičním či potenciálním periodizačním mezníkům českých literárních dějin; základním hlediskem bylo pro nás osamostatnění literatury socialistického období (1948–1989). Uvažujeme znovu pět období, tentokrát ovšem v proměnlivé délce od 30 do 60 let. Kritériem příslušnosti autora k období je narození nejpozději dvacet let před počátkem příslušného období. Ve výsledku jde o následující intervaly: 1785–1845, 1845–1875, 1875–1914, 1914–1948, 1948–1989. Vzorek autorů má tentokrát 369 položek. Soubor výsledných dat přináší tabulka 3, statistický popis vizuálně prezentují grafy 13 až 16.

Jak se dalo očekávat, výsledný obraz české literární kultury se od prvně uplatněné náhodné periodizace nijak dalece neliší. Podíl kapitálových finančních zdrojů je opět nízký, naopak podíl zdrojů ze závislé činnosti mimo literární systém relativně vysoký. Posunem časových hranic jednotlivých etap došlo ke sblížení relativní váhy zdrojů zevnitř a zvnějšku literárního systému v 19. století. Základní charakteristika české literární kultury (v 19. století převažují zdroje z neliterárních zaměstnání, ve 20. století zdroje z literární profese, posun je markantní mezi oběma stoletími, ne až tak v jejich rámci, život na volné noze je vyhrazen malé části autorů) zůstala zachována. Osamostatnění socialistické literární kultury, na němž je specifická periodizace postavena, odhalilo zároveň paradoxní jev – přestože k ideálům této kultury patřilo osvobození spisovatele a literatury z područí ekonomických nutností, realita zůstala tomuto ideálu leccos dlužna. Schopnost literárního systému „uživit“ své kanonické autory se po r. 1948 zvýšila jen nepatrně – na jedné straně byly sice rozvinuty nové nástroje finanční podpory spisovatelů, na druhé straně však mocenský aparát státu, cenzura a další instituce dobového literárního života distribuovaly tyto nástroje výběrově tak, že řada spisovatelů, na nichž dnes stojí konstrukce dobového kánonu, žila mimo dosah této státní podpory. Schopnost literárního systému uživit spisovatele ve svobodném povolání se v období socialismu dokonce mírně snížila. Celkový drobný nárůst zdrojů z literární profese je tak jednoznačně výsledkem rozmnožení pracovních pozic ve státních nakladatelstvích a médiích, jakož i novými zaměstnaneckými příležitostmi v uměleckých svazech a dalších podobných institucích.

Z hlediska ideálu spisovatele jako nezávislého činitele, odevzdaného své tvůrčí práci, ideálu souvisejícího s procesem modernizace literární kultury, tak měly nejlepší ekonomické vyhlídky v dosavadním historickém vývoji české literární kultury spisovatelé narození v letech 1894–1928: dva až tři ze sta žili zajištěni majetkem nashromážděným v minulosti, jen dvě pětiny si musely na živobytí vydělávat jinak než literaturou a téměř každý čtvrtý dostal šanci uživit se na volné noze.

## VI. Na závěr: jak rozumět titulku

Se znalostí východisek i výsledků našeho experimentu nemůže být pochyb o tom, co říká titulek naší studie. „Literaturou polovičních profesionálů“ nemyslíme v žádném případě literaturu umělecky nedostatečných spisovatelů, písemnictví jakéhosi polovičního estetického výkonu. Vztahy mezi tvořivou energií umělecké osobnosti a jejím ekonomickým zabezpečením nejsou bezprostřední ani přímočaré, neplatí zde žádná jednoduchá úměra, fyzikální či ekonomická zákonitost. Titulek zároveň neoznačuje ani literaturu, jejíž spisovatele by z poloviny uživily autorské honoráře. Kapacita českého literárního trhu je mnohem menší, než aby byl schopen generovat celou polovinu ekonomických zdrojů potřebných k zajištění literární produkce – jako profesionální autor může žít tak nanejvýš jeden český spisovatel z pěti.

Titulek opisuje situaci literárního systému, který tak jako jiné západní literární kultury zvyšoval v procesu modernizace svou ekonomickou soběstačnost, ale na rozdíl od nich jen po jistý práh. Jeho schopnost financovat literární produkci příjmy z tržní směny i z vně-tržních intervencí privátních osob, státu i občanské společnosti přesáhla v souhrnu za

19. a 20. století jen nepatrně 50 %. Investice zbývajících zůstává ležet na bedrech autorů, jejichž tvůrčí vklad do literární komunikace tak permanentně hraničí s ekonomickou obětí. Domníváme se, že by nebylo těžké vyhledat v dějinách moderní české kultury projevy napětí až nervozity, které tato situace spisovatele do literárního života vnáší.

Tabulka 1 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v období 1470–1920

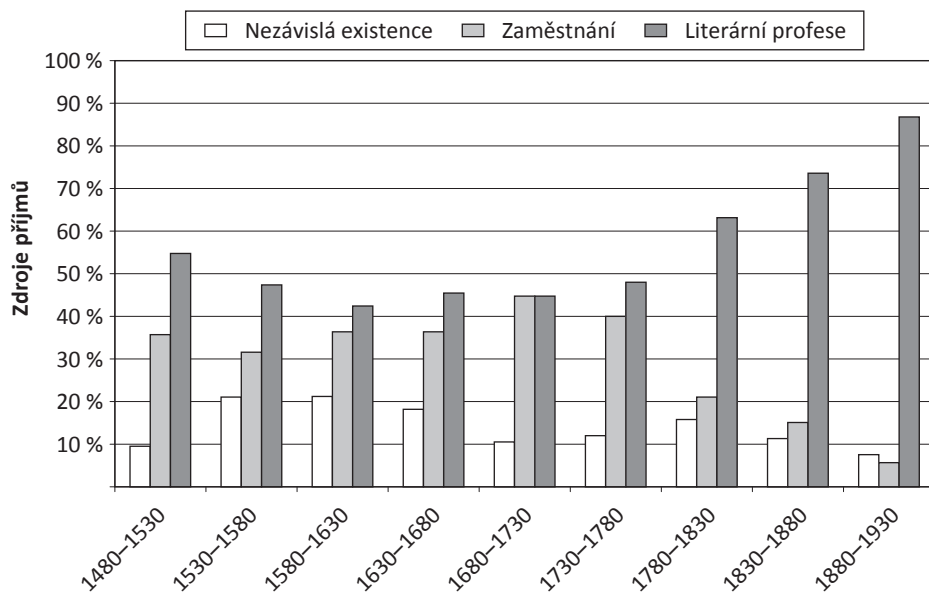
OBDOBÍ	CELKEM	NEZÁVISLÁ EXISTENCE	ZAMĚSTNÁNÍ	LITERÁRNÍ PROFESE				
1480–1530	tudorovská literatura	21	2	9,5 %	7,5	35,7 %	11,5	54,8 %
1530–1580	alžbětinská literatura	38	8	21,1 %	12	31,6 %	18	47,4 %
1580–1630	jakubovská literatura	33	7	21,2 %	*12	36,4 %	*14	42,4 %
1630–1680	restaurační literatura	22	4	18,2 %	8	36,4 %	10	45,5 %
1680–1730	klasicismus	19	2	10,5 %	*8,5	44,7 %	*8,5	44,7 %
1730–1780	1. gen. romantiků	25	3	12,0 %	*10	40,0 %	*12	48,0 %
1780–1830	2. gen. romantiků, viktor. lit.	57	9	15,8 %	*12	21,1 %	*36	63,2 %
1830–1880	viktor. lit., fin de siècle	53	6	11,3 %	8	15,1 %	39	73,6 %
1880–1930	modernismus	53	4	7,5 %	3	5,7 %	46	86,8 %
CELKEM		321	45	14,0 %	81	25,2 %	195	60,7 %
Pramen: Raymond Williams: The Long Revolution						* = odhady podle slovního vyjádření autora		

Tabulka 2 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v období 1720–1970

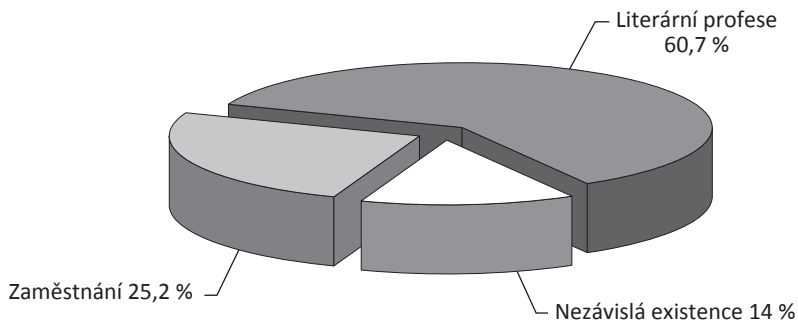
OBDOBÍ	CELKEM	NEZÁVISLÁ EXISTENCE	ZAMĚSTNÁNÍ	LITERÁRNÍ PROFESE				
1730–1780	osvěcenský klasicismus	8	0,5	3,1 %	9,5	59,4 %	6	37,5 %
1780–1830	preromantismus, romantismus	22	1	2,3 %	27,5	62,5 %	15,5	35,2 %
1830–1880	realismus, modernismus	55	6	5,8 %	61	58,7 %	37	35,6 %
1880–1930	modernismus, existencialismus	122	11	4,5 %	98	40,2 %	135	55,3 %
1930–1980	literatura socialistické éry	171	4,5	1,3 %	127	37,1 %	210,5	61,5 %
CELKEM		375	23	3,1 %	323	43,1 %	404	53,9 %

Tabulka 3 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v období 1765–1969

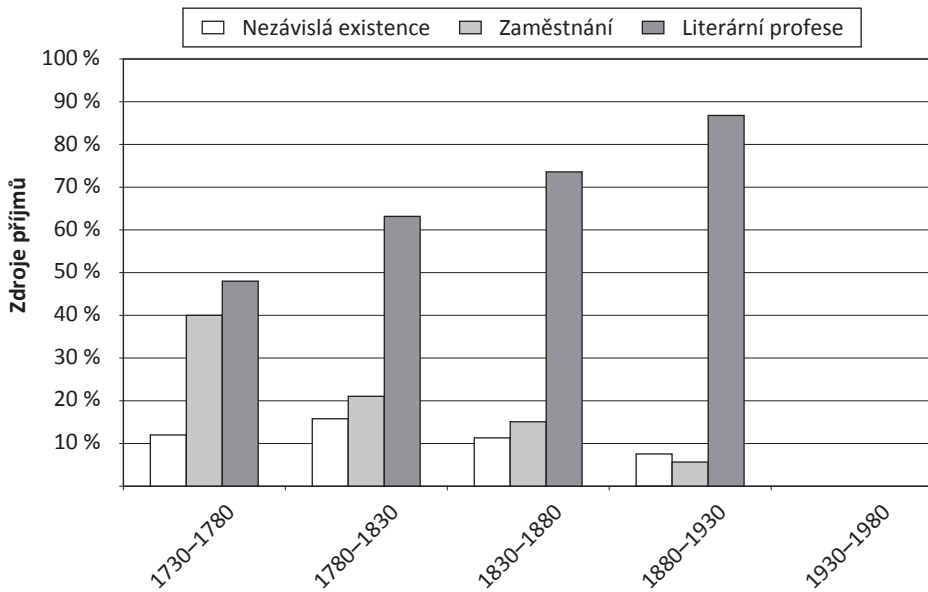
OBDOBÍ	CELKEM	NEZÁVISLÁ EXISTENCE	ZAMĚSTNÁNÍ	LITERÁRNÍ PROFESE				
1785–1845	klasicismus, preromantismus, romantismus	25	1	2,0 %	31	62,0 %	18	36,0 %
1845–1875	romantismus, realismus	29	4,5	7,8 %	32	55,2 %	21,5	37,1 %
1875–1914	novoromantismus, modernismus	87	9,5	5,5 %	84,5	48,6 %	80	46,0 %
1914–1948	existencialismus, literatura socialistické éry	128	7	2,7 %	94	36,7 %	155	60,5 %
1948–1989	literatura socialistické éry, postmodernismus	100	1	0,5 %	74,5	37,3 %	125	62,5 %
CELKEM		369	23	3,1 %	316	42,8 %	399,5	54,1 %



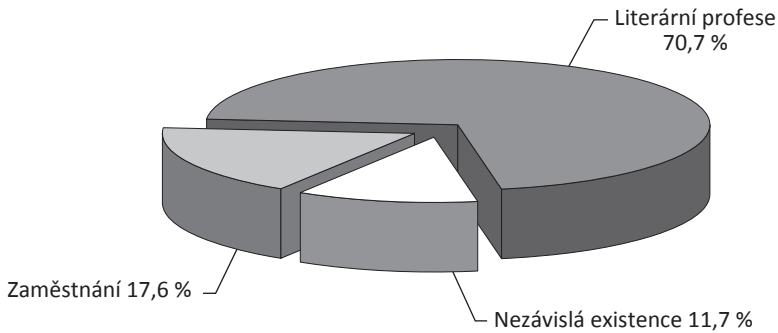
Graf 1 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v letech 1470–1920 podle jednotlivých období



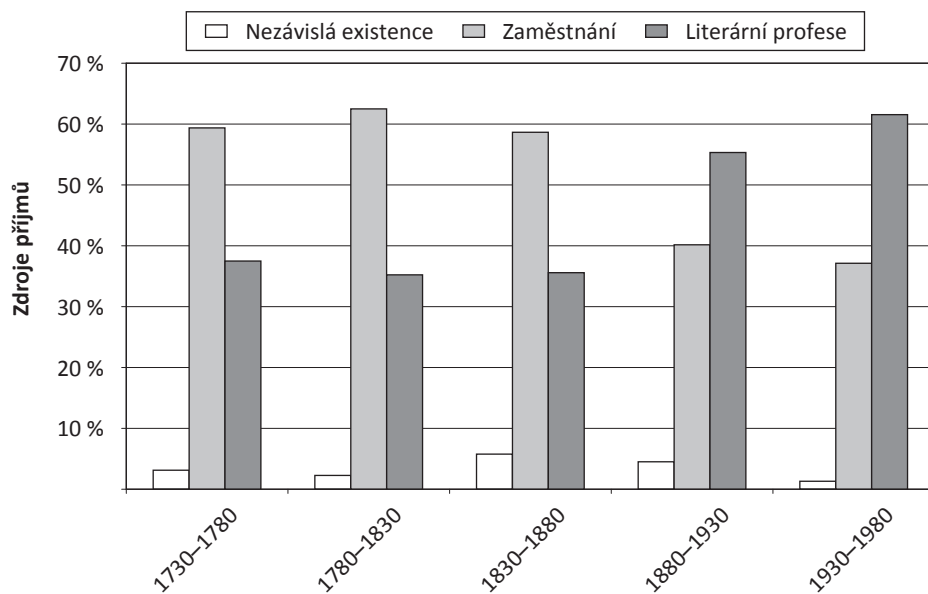
Graf 2 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v letech 1470–1920 v průměru za všechna období



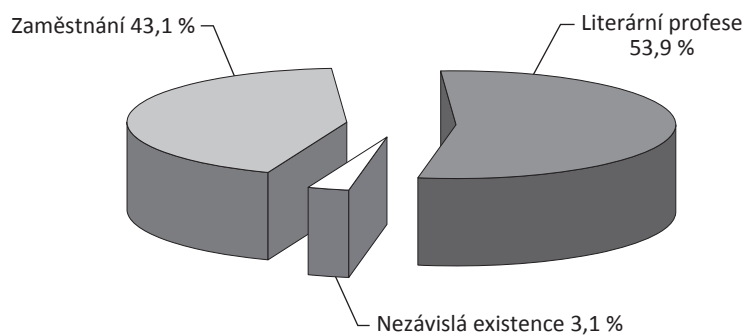
Graf 3 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v letech 1720–1920 podle jednotlivých období (prázdný sloupec usnadňuje srovnání s diagramy popisujícími situaci českých autorů)



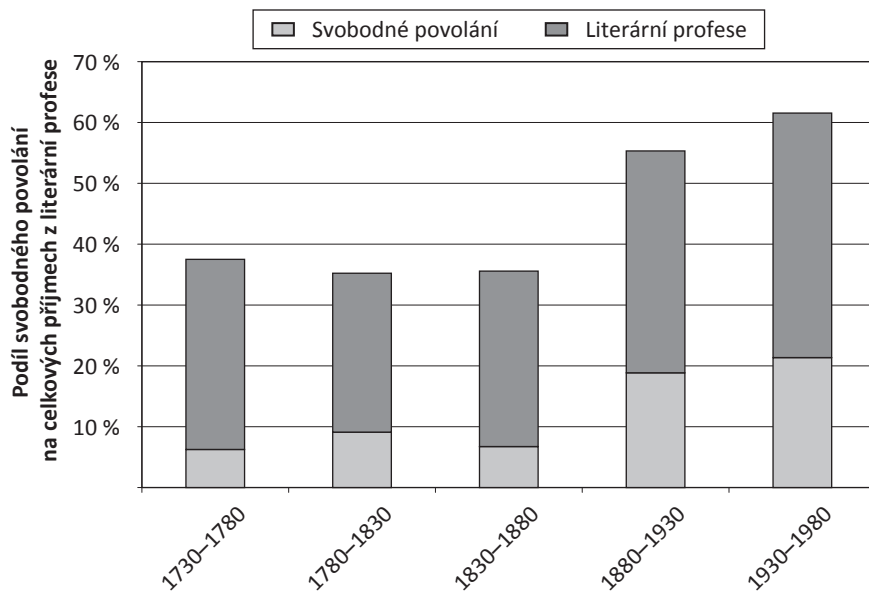
Graf 4 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v letech 1720–1920 v průměru za všechna období



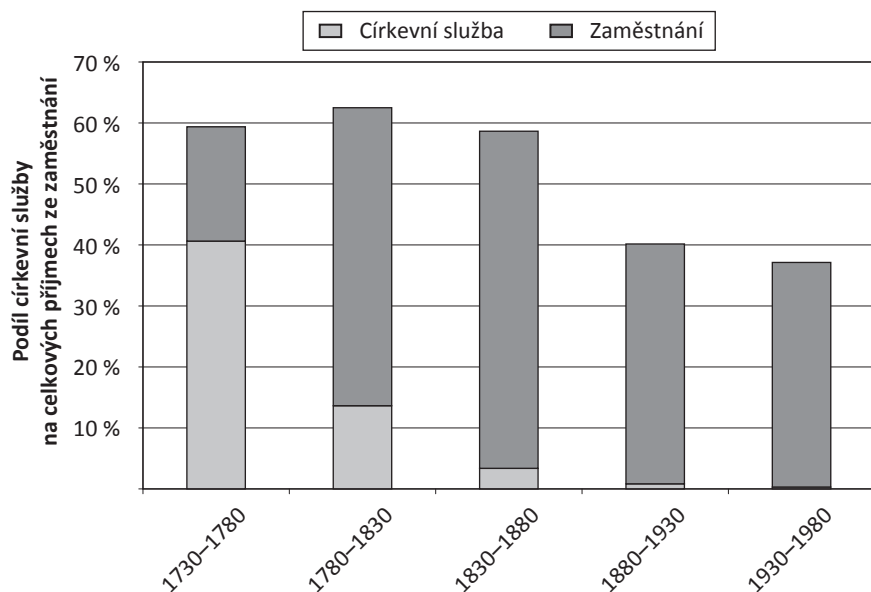
Graf 5 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v letech 1720–1970 podle jednotlivých období



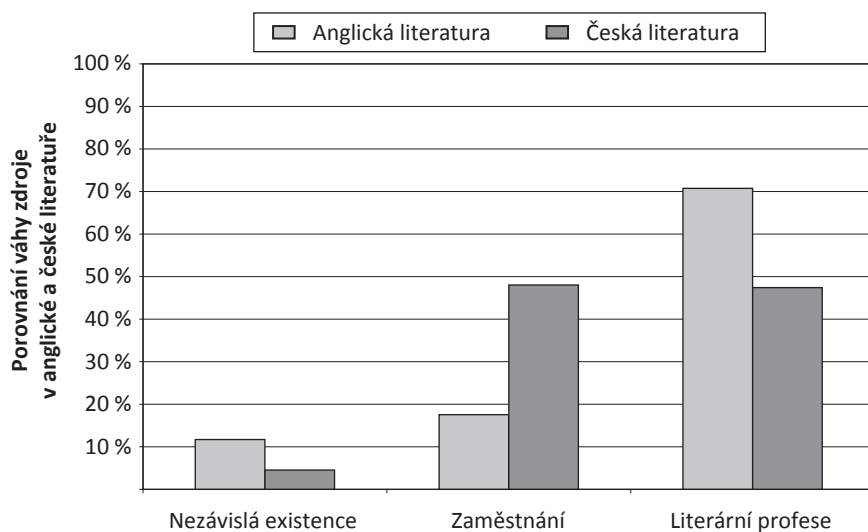
Graf 6 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v letech 1720–1970 v průměru za všechna období



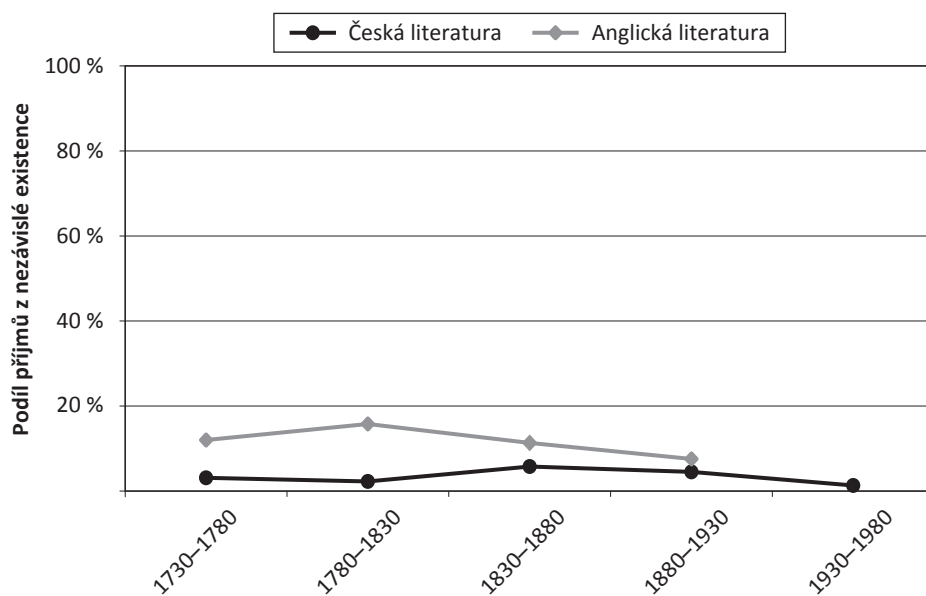
Graf 7 – Svobodné povolání jako zdroj příjmu českých spisovatelů narozených v letech 1720–1970 (ve vztahu k ostatním příjmům z literární profese)



Graf 8 – Církevní služba jako zdroj příjmu českých spisovatelů narozených v letech 1720–1970 (ve vztahu k ostatním příjmům ze zaměstnání)

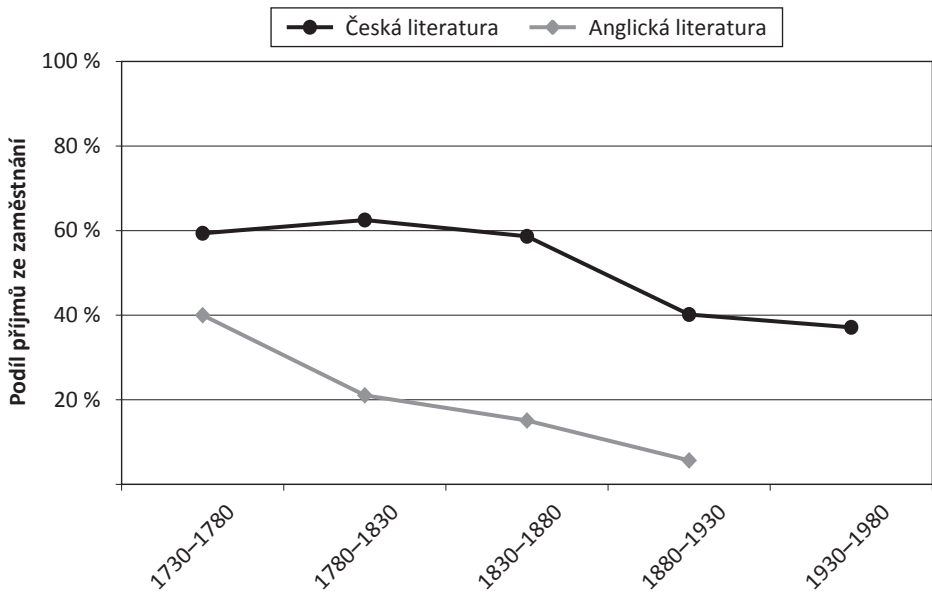


Graf 9 – Porovnání váhy jednotlivých zdrojů příjmu anglických a českých spisovatelů narozených v letech 1720–1920 (průměr za celou éru)

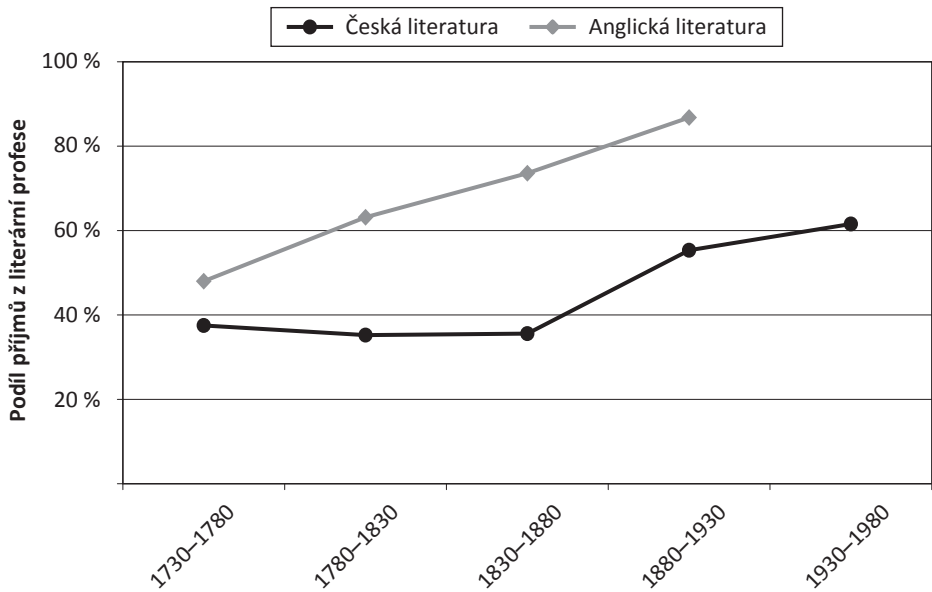


Graf 10 – Vývoj podílu příjmů z nezávislé existence v české a anglické literatuře za období 1730–1980

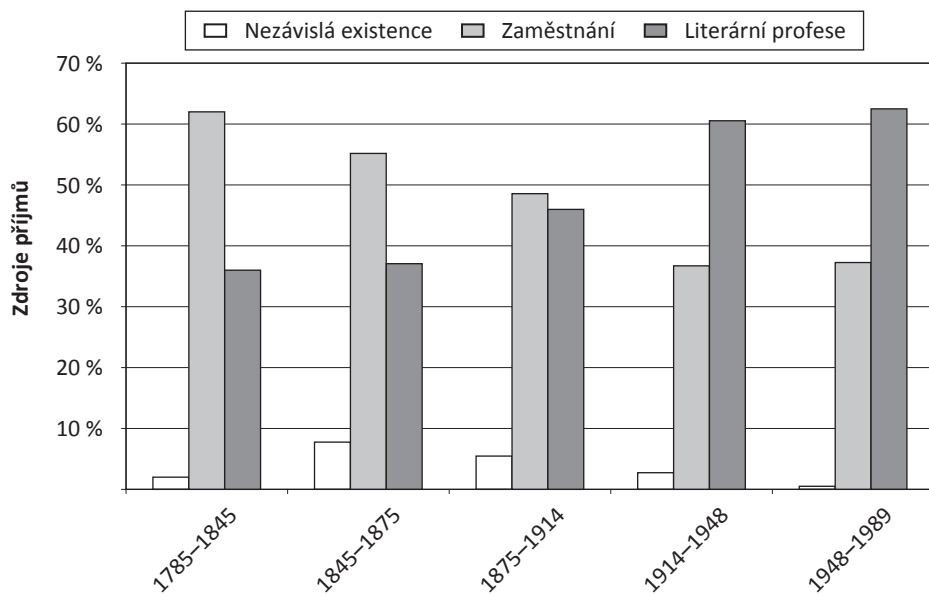




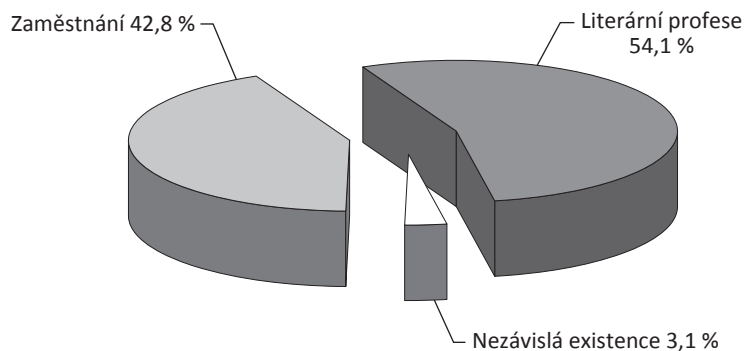
Graf 11 – Vývoj podílu příjmů ze zaměstnání v české a anglické literatuře za období 1730–1980



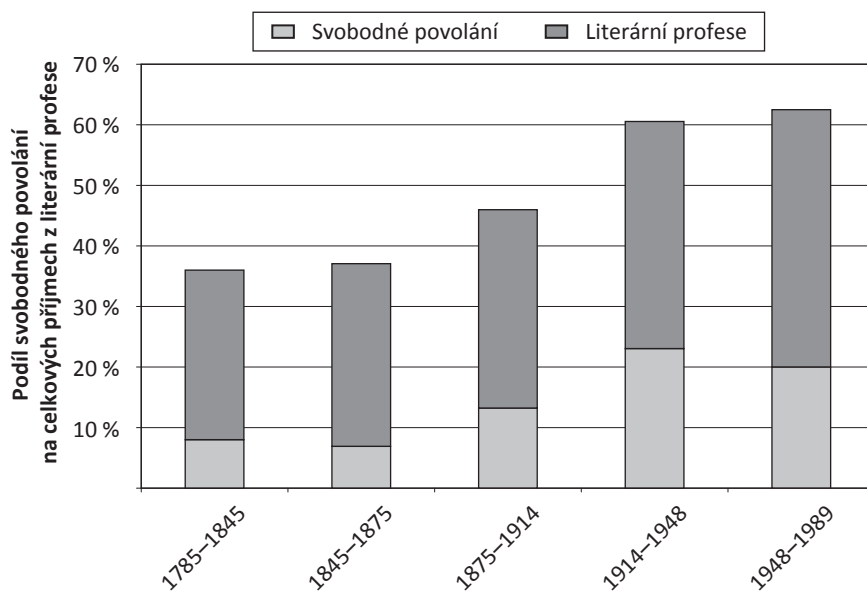
Graf 12 – Vývoj podílu příjmů z literární profese v české a anglické literatuře za období 1730–1980



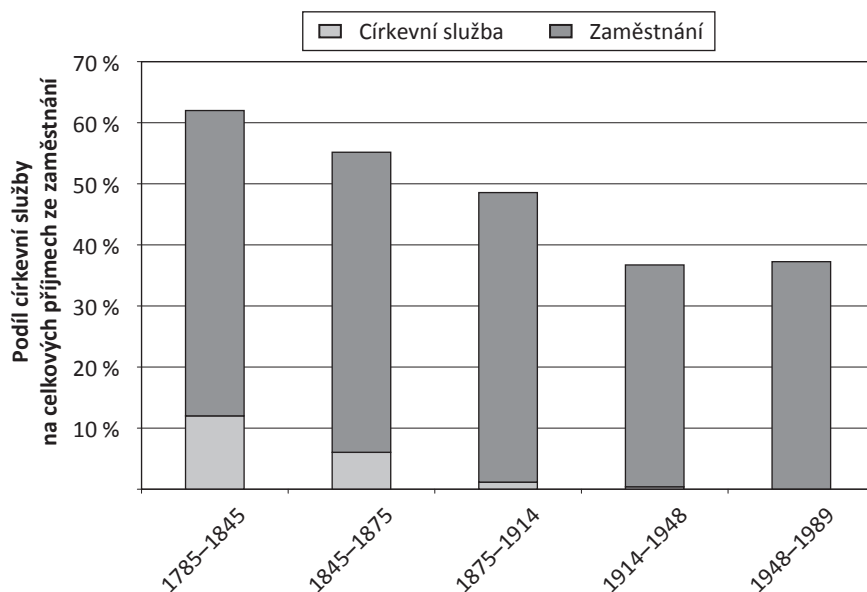
Graf 13 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v letech 1765–1969 (specifická periodizace) podle jednotlivých období



Graf 14 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v letech 1765–1969 (specifická periodizace) v průměru za všechna období



Graf 15 – Svobodné povolání jako zdroj příjmu českých spisovatelů narozených v letech 1765–1969 (ve vztahu k ostatním příjmům z literární profese)



Graf 16 – Církevní služba jako zdroj příjmu českých spisovatelů narozených v letech 1765–1969 (ve vztahu k ostatním příjmům ze zaměstnání)

**LITERATURA**

ALTICK, Richard D.

1962 „The Sociology of Authorship: The Social Origins, Education and Occupations of 1,100 British Writers, 1800–1935“, *Bulletin of the New York Public Library* 66, 1962, s. 389–404 [knižně in R. D. Altick: *Writers, Readers, and Occasions. Selected Essays on Victorian Literature and Life*. Columbus, Ohio State University Press 1989, s. 95–109]

BRADBURY, Malcolm

1972 *The Social Context of Modern English Literature* (Oxford: Basil Blackwell)

ESCARPIT, Robert

1971 *Sociology of Literature*; přeložil Ernest Pick (London: Frank Cass & comp.)

HIGGINS, John

1999 *Raymond Williams. Literature, Marxism and Cultural Materialism* (London/New York: Routledge)

HOMOLOVÁ, Květa – OTRUBA, Mojmír – PEŠAT, Zdeněk (red.)

1973 *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století* (Praha: Čs. spisovatel)

JANOUŠEK, Pavel (red.)

1995 *Slovník českých spisovatelů od r. 1945*, díl 1, A–L (Praha: Brána)

1998 *Slovník českých spisovatelů od r. 1945*, díl 2, M–Ž (Praha: Brána)

KŘEN, Jan

2005 *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo)

LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří

1998 *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: NLN)

**LEXIKON**

1985 *Lexikon české literatury*, díl 1, A–G. Red. V. Forst (Praha: Academia)

1993 *Lexikon české literatury*, díl 2, H–L. Red. V. Forst (Praha: Academia)

2000 *Lexikon české literatury*, díl 3, M–Ř. Red. J. Opelík (Praha: Academia)

2008 *Lexikon české literatury*, díl 4, S–Ž. Red. L. Merhaut (Praha: Academia)

**SLOVNÍK...**

2005 *Slovník českých spisovatelů*. Red. V. Menclová, V. Vaněk (Praha: Libri)

STOREY, John

1993 *An Introductory Guide to Cultural Theory and Popular Culture* (Hemel Hempstead: Prentice Hall)

WILLIAMS, Raymond

1982 *The Long Revolution* (London: Hogarth Press)

1983 *Culture and Society, 1780–1950* (New York: Columbia University Press)

# Zusammenfassung

## **„Für eine angemessene Entlohnung wird gesorgt...“**

Die wirtschaftlichen Kontexte des Schriftstellerberufs in der tschechischen Kultur des 19. und 20. Jahrhunderts

Das vorliegende Buch stellt die Frage nach der Wechselwirkung zwischen wirtschaftlichen und literarischen, ästhetischen und kulturellen Zusammenhängen zwischen dem Handeln von Schriftstellern und anderer Akteure, die sich an der literarischen Kommunikation in der böhmischen (und enger gefasst tschechischen) Kultur beteiligen; diese Frage wird als Problem der gegenwärtigen Literaturwissenschaft formuliert. In der Einleitung „*Der Schriftsteller als wirtschaftlicher Faktor*“ erinnert Pavel Janáček an den Widerwillen der Dichter gegen eine Vermarktung der literarischen Produktion und ihr Streben nach Unabhängigkeit von der Welt ökonomischer Werte; dieses versteht er als ein Axiom der modernen literarischen Kultur. Erwähnung finden einige aktuelle Theorien, die das Verhältnis von Literatur und Wirtschaft berühren und die erwähnten Aversionen und Bestrebungen beleuchten (D. Bell, P. Bourdieu, S. J. Schmidt, „New Economic Criticism“). Die Möglichkeiten, die sich Ökonomie und Literatur im interdisziplinären Dialog gegenseitig bieten, beschreibt er aufgrund der vierteiligen Klassifizierung von G. P. La Blanc. Er erinnert auch an die Tradition der einschlägigen Forschung und damit zusammenhängender Fragen (Honorar, Mäzenatentum, Buchmarkt) in der tschechischen Literaturwissenschaft und Buchforschung (P. Voit).

Die im vorliegenden Buch versammelten Kapitel sind vorwiegend chronologisch geordnet; den Anfang und das Ende des Buches bilden jeweils theoretische oder historische Überblicksstudien zur gesamten tschechischen literarischen Kultur des untersuchten Zeitraums.

Michael Wögerbauer beschäftigt sich im Kapitel „*Sein einstweiliger Erwerb ist Romane schreiben*“ mit der Entstehung und dem Niedergang der Berufsschriftstellerei in Böhmen um 1800. Im Rückgriff auf Luhmanns Theorie sozialer Systeme stellt der Autor die Frage, wie die jungen Prager Autoren den literarischen Markt beobachten konnten, welche Strategien sie wählten, um sich auf ihm durchzusetzen und auf welche Widerstände sie dabei stießen. Das führt zu Problemen wie der Wahl der Sprache

(konkret des Deutschen), des Genres (des „trivialen“ Romans) und der Zusammenarbeit mit bedeutenden Zentren des Buchhandels (v. a. Leipzig) und den dortigen Verlagen, aber auch die Konfrontation mit den negativen Reaktionen der aufklärerischen Kritik und der staatlichen Zensur. Die Distribution dieser „Trivialromane“ war also nicht nur mit dem Status der böhmischen Länder als einer literarischen Provinz konfrontiert, sondern auch mit den staatlichen Zensurpraktiken und nicht zuletzt mit der Wirtschaftskrise zur Zeit der napoleonischen Kriege. Diese ungünstigen Verhältnisse ließen diese ersten Versuche, sich in Böhmen als Berufsschriftsteller zu etablieren, scheitern.

Claire Mádlová beschäftigt sich in ihrem Kapitel mit dem *Status und den Veröffentlichungsstrategien von Gelehrten in den Böhmisches Ländern zur Zeit der Aufklärung*. Die Analyse von für die Veröffentlichungspraxis aussagekräftigen Briefwechseln zeigt, dass wissenschaftliche Autoren zur Zeit der Entstehung des literarischen Massenmarktes und des Schreibens als einträglichem Beruf zwischen zwei Modellen stehen. Der Gelehrte hat seine Funktion gewöhnlich in traditionellen Zentren des kulturellen Lebens: in kirchlichen Orden, an Universitäten, im Dienst von Adligen. So distanziert er sich von den schreibenden „Sklenen“ des Publikums und festigt seine elitäre Position, in der der Lohn des Autors nur in Ruhm bestehen kann. Gleichzeitig strebt er jedoch nach Verselbständigung und empfindet, wie diese Stellung auf seine wissenschaftliche Arbeit Druck ausübt. Um sich wirtschaftlich besser zu stellen, „ist er versucht“, die neuen Möglichkeiten des Buchmarkts zu nutzen. Die Ideologie des Utilitarismus, der Wunsch, ein neues Publikum anzusprechen und aufzuklären, zwingt ihn geradezu zu publizieren.

Lenka Kusáková richtet ihre Aufmerksamkeit im Kapitel *Wirtschaftliche Aspekte literarischen Schaffens im Vormärz 1830–1848 (aufgrund von Verlags- und Redaktionskorrespondenz, Erinnerungen von Zeitgenossen und der zeitgenössischen Publizistik)* auf die wirtschaftlichen Voraussetzungen, unter denen tschechisch schreibende Autoren in den Jahren 1830 bis 1848 arbeiteten. Aufgrund des Studiums von Archivmaterial (Briefwechsel zwischen Schriftstellern und Verlegern, Memoiren) und der zeitgenössischen Publizistik behandelt Kusáková drei Problemfelder: die wirtschaftliche Lage der tschechischen Schriftsteller 1830 – 1850, die Praxis ihrer Entlohnung und schließlich die zeitgenössische Reflexion der Bezahlung literarischer Tätigkeit. Im ersten Abschnitt unterscheidet sie Schriftsteller nach sozialem und beruflichem Status und Geschlecht und rekonstruiert ihre wirtschaftliche Abhängigkeit von Honoraren. Im zweiten Teil zeigt die Autorin anhand zeitgenössischer Aussagen, wie die Honorierung in Praxis aussah und welche Unterschiede es zwischen den einzelnen Zeitschriften und Verlagen gab. Den letzten Abschnitt ihrer Studie widmet Lenka Kusáková dem sich wandelnden Blick auf den Anspruch auf ein Honorar.

Marek Přibíl denkt im Kapitel *Mácha und das Geld – zur Identität des Mäzens des Dichters* darüber nach, wer der geheime Mäzen Karel Hynek Máchas gewesen sein könnte; die Existenz eines solchen setzt er angesichts der beachtlichen Bedürfnisse des Dichters (Theater- und Kaffeehausbesuche, Auslandsreisen, häufige Buchkäufe etc.), der geringen materiellen Absicherung der Familie Mácha und den unzureichende

Einkünften von K. H. Mácha selbst voraus. Přibil kommt zu Schluss, dass jener Mäzen nicht Hynek Komm, dem das Gedicht *Máj* gewidmet ist, sondern Alois Klar war – ein Deutschböhme, der an der Universität eine bedeutende Stellung einnahm und den Mácha nachweislich kannte und dessen Vorlesungen er besuchte.

Dagmar Mocná wirft im Kapitel *Wie man für Geld schreibt. Die wirtschaftlichen Kontexte von Nerudas Kleinseitner Erzählungen* einen Blick auf Nerudas Werk und insbesondere einige Erzählungen aus dem Konvolut der *Kleinseitner Erzählungen*. Diese zeigen Nerudas Existenzsorgen und die sich daraus ergebende Notwendigkeit, Texte zu schreiben, die ihm für ein paar Tage den Lebensunterhalt sichern würden. Zu Beginn unterstreicht die Autorin Nerudas Unsicherheit, die aus der Überzeugung, selbstlos für die Nation zu arbeiten und sich von der Feder zu ernähren. Dann verweist sie auf Nerudas pragmatischen Zugang beim Veröffentlichenden der einzelnen Erzählungen. Implizit zeigt sie auf, dass die Genese der *Kleinseitner Erzählungen* eher wirtschaftlich bedingt war als durch den Schöpferischen Drang Schriftstellers Neruda.

Dita Křišťanová beschäftigt sich im Kapitel *Pläne und Wünsche. Die finanziellen Verhältnisse von Julius Zeyer* mit dem Dichter als Konsumenten. Zu Beginn ihrer Studie zeigt sie am Beispiel der veröffentlichten Monografien, wie die wirtschaftlichen Verhältnisse von Julius Zeyer und seiner Familie reflektiert wurden. Schließlich beschäftigt sie sich – unter Verwendung der erhaltenen Quellen – mit Zeyer als Kunden. Konkret zeigt sie, wo und bei wem, um welchen Preis er welche Kleidung gekauft hat. Beachtung schenkt sie auch seiner Tätigkeit als Sammler von Antiquitäten, Büchern und natürlich den Reisen, die einen Gutteil seiner Werke inspiriert haben.

Blanka Hemelíková widmet sich im Kapitel *Der Parnas dem Parnas? Preise, Unterstützungsgelder und Stipendien der literarischen Abteilung der ČAVU 1890–1921* (d. h. der IV. Klasse der tschechischen Akademie für Wissenschaft und Künste, jener für Nationalliteratur, Bildende Kunst und Musik) zu der Zeit, bevor die ČAVU einen neuen Status erhielt. Auf Basis von Archivmaterial analysiert sie nicht nur, wie Schriftsteller von der ČAVU unterstützt wurden (lebenslange Renten, Preise, usw.), sondern auch die Höhe der Unterstützungen und wie die Unterstützten ausgewählt wurden. Die Studie nimmt auch den Unterschied zwischen den Unterstützungen für Mitglieder und nicht-Mitglieder der Akademie in den Blick und äußert sich am Rande auch zum Problem der Unterstützung von populärer Literatur und der Reaktion der wissenschaftlichen Öffentlichkeit darauf. Von grundlegender Bedeutung für die Studie sind auch die Graphen und Tabellen, die – für die jeweilige Zeit – einen vollständigen Überblick über die ausgezeichneten Autoren, Werke, die Höhe der Beträge und die (Nicht-)Mitgliedschaft bei der ČAVU geben.

Marek Krejčí widmet sich im Kapitel *Der Staat als Kunstpatron? Zur staatlichen Kulturpolitik in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts* der Entwicklung und dem Funktionalisieren der staatlichen Kulturpolitik in den ersten dreißig Jahren des Bestehens der Tschechoslowakei und hier vor allem der sozialen Absicherung der Autoren und den damit verbundenen Phänomenen – etwa die Beziehung zwischen Verleger und Autor, die finanzielle Förderung von Schriftstellern durch den Staat, Schriftstellerresidenzen etc. – doch auch die politischen Aktivitäten von Schriftstellern nach der Gründung der



Republik und der Versuch, ein Ministerium der schönen Künste zu gründen, werden berücksichtigt. Eine interessante Ergänzung stellen Vergleiche mit einigen anderen Nachfolgestaaten Österreich-Ungarns dar.

Michal Jareš widmet sich im Kapitel *Autorenhonorare im Spiegel von Verlegererinerungen* den Verlagshonoraren von Schriftstellern in den 20er und 30er Jahren des 20. Jahrhunderts auf Grundlage der Memoiren von Verlegern. Diese bringen vor allem Informationen über die Verlage Fr. Borový, Aventinum und Melantrich. Erwähnung findet sowohl die Höhe der Honorare als auch der Usus, wie die Honorare berechnet wurden, wobei die Veränderung des historischen Kontextes beachtet werden muss.

Jitka Bednářová schreibt über *Bohumil Brauner – ein Mäzen katholischer Autoren, insbesondere Jaroslav Durychs*. Brauner war Großhändler und während und unmittelbar nach dem Zweiten Weltkrieg Präsident der Brünner Handels- und Gewerbekammer. Die Autorin stützt sich auf Brauners Erinnerungen und seine archivalisch erhaltene Korrespondenz mit Autoren. Nicht nur konkrete Fälle finanzieller Hilfe werden analysiert, sondern auch die breiteren Zusammenhänge und Konsequenzen, die Brauners Unterstützung für die Künstler hatte. Gleichzeitig kontextualisiert sie die Aktivitäten als Mäzen mit Brauners Bemühung (oder natürlicher Begabung), Kontakte auch mit anderen Lebensbereichen als nur seinem eigenen Berufsfeld aufrecht zu erhalten.

Martin Machovec beschäftigt sich damit, wie *Underground-Autoren und -Verleger ihren Samizdat finanzierten*. Er unterscheidet zwei Arten, wie Samizdat-Drucke wirtschaftlich abgesichert werden konnten: neben dem nicht gewinnorientierten Selbstverlag spielt dabei die Unterstützung von außerhalb des literarischen Systems (Charta 77, Exil) eine Rolle. Im zweiten Teil seiner Studie versucht der Autor an konkreten Beispielen (*Vokno, Revolver Revue, edice Petlice und magnitizdat*) zu zeigen, wie der „normale Betrieb“ beim regelmäßigen Publizieren von Samizdatdrucken aussah. Der Autor stellt jedoch fest, dass man diese Ergebnisse aufgrund ihrer geringen Menge nicht mit Gewissheit generalisieren kann.

Jiří Srstka beschäftigt sich im Kapitel *Anteilige Honorare aus Lizenzgewährung bei literarischen Werken* mit Anteilshonoraren von Autoren aus Lizenzverkäufen. Er bringt kritische Überlegungen zur Verlagerung von prozentuellen Erträgen bei der Herausgabe eines Buches zu Fixbeträgen, mit denen Verleger sämtliche Rechte an einem Werk inklusive dem Recht auf weitere Auflagen und eventuelle künstlerische Weiterverarbeitung (Film, Theater) erwerben. Diese Verlagerung ist dem Autor zufolge charakteristisch für die gegenwärtige Praxis von Verlegern und Herausgebern. Ergänzt wird der Text von einem kurzen historischen Überblick zur Entwicklung des Urheberrechts, zu der die Fixhonorare im Widerspruch stehen.

Andrea Cesneková, Eva Košínská und Jan Pišna veröffentlichen im Kapitel *Manuskripte, Honorare, Auflagen. Eine Untersuchung zur Verlagspolitik tschechischer Verlagshäuser* die Ergebnisse einer Untersuchung, die sie im Kreise von Verlegern gemacht haben, die heute tschechische Literatur und Literaturwissenschaft verlegen. Ziel der Untersuchung war festzustellen, wie es mit der Praxis der Honorierung in heutiger Zeit (und etwaige Unterschiede im Zusammenhang mit der Größe des Verlagshauses) und der Bereitschaft der Verleger bestellt ist, diese Informationen zur Verfügung zu

stellen. Mit der Studie werden die bei der Untersuchung verwendeten Fragebögen und eine Auswahl der Antworten abgedruckt.

Pavel Janáček zeigt im Kapitel *Literatur von Semiprofessionellen. Die Geldquellen tschechischer Schriftsteller des 19. und 20. Jahrhunderts im Lichte eines statistischen Experiments nach Raymond Williams* auf Grundlage einer aus Williams' Buch *The Long Revolution* übernommenen statistischen Methode die Möglichkeiten und Grenzen einer Selbstfinanzierung des literarischen Systems in der neuen tschechischen Kultur. Parallel zu Williams biographischer Methode analysiert der Autor anhand einer Auswahl (375 zwischen 1720–1970 geborene Schriftsteller) drei Kategorien von Einkommensquellen: gesicherte Existenz, Einkommen aus nicht-literarischen Tätigkeiten und Einkommen aus Schreiben als Beruf. In diese letzte Kategorie fallen Honorare und andere Erträge aus dem eigenen literarischen Schaffen, aber auch Einkünfte aus Tätigkeiten innerhalb des literarischen Systems (Verlage, Medien, Journalismus). Der Anteil dieser Einkünfte wird als Indikator dafür interpretiert, inwieweit die jeweilige literarische Kultur wirtschaftlich selbstständig ist. Zu diesem Zweck wird für die Studie zunächst Williams' Periodisierung der englischen Literatur übernommen (Zeitabschnitte von je 50 Jahren) und auf dieser Grundlage die englische und tschechische literarische Kultur verglichen. Für die letzten zwei Jahrhunderte erweist sich, dass a) der tschechischen Literatur privates Vermögen als bedeutender Faktor fehlt (Einkommen aus Privatvermögen finanzierten in der tschechischen Literatur nur 3 % der literarischen Arbeiten, in der englischen dagegen 12 %) und b) der Anteil von nicht-literarischen Berufen (wie Beamte oder Lehrer) in der tschechischen Literatur bedeutend höher ist (43 % gegenüber 18 %). Der diachrone Vergleich der Einkommensquellen zeigt gleichzeitig, dass die tschechische literarische Kultur denselben Modernisierungstrends unterliegt, der in einem langsamen Ansteigen der Einkünfte aus dem Literatursystem besteht. Das Maß der wirtschaftlichen Autarkie steigt allerdings im tschechischen Fall nur langsam und erreicht noch im 20. Jahrhundert ein Maximum von 60 % (gegenüber 90 % im entsprechenden englischen Muster). Für den Abschnitt, in dem der Vergleich beider Literaturen möglich ist, wird die statistische Untersuchung noch einmal mit einer der Entwicklung der tschechischen Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts angemessenen Periodisierung durchgeführt.

## O autorech

Mgr. **Jitka Bednářová**, Ph.D. (1972)

Působí v Ústavu české literatury a knihovnictví FF MU v Brně, zabývá se českou literaturou první poloviny 20. století (se zvláštním zřetelem k autorům duchovní orientace), česko-francouzskými literárními vztahy, dějinami knihy a čtení. Vydala monografie *Svatý Mořeplavec* (2000, s edicí životopisu Kryštofa Kolumba od Alberta Vyskočila) a *Josef Florian a jeho francouzští autoři* (2007), je editorkou (s M. Trávníčkem) souborného vydání poezie Jana Zahradníčka v České knižnici (*Knihy básní*, 2001).

E-mail: jbednarova@hotmail.com.

**Andrea Cesneková** (1984)

Studuje obor český jazyk a literatura na FF UK v Praze. Stejný obor vyučuje na gymnáziu. V diplomové práci se věnuje postavám v prózách Richarda Weinerja.

E-mail: andrea.cesnekova@email.cz.

PhDr. **Blanka Hemelíková** (1953)

Působí v oddělení pro výzkum literární kultury Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., zabývá se problematikou humoru v literatuře a populární literaturou. Je spoluautorkou *Slovníku českých spisovatelů po roce 1945 I–II* (1995–1998) a *Dějin české literatury 1945–1989 I–IV* (2007–2008).

E-mail: hemelikova@ucl.cas.cz.

Ing. **Pavel Janáček**, Ph.D. (1968)

Působí v oddělení pro výzkum literární kultury Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., externě vyučuje v Ústavu české literatury a literární vědy FF UK. Zabývá se populární literaturou, institucemi a dějinami literární kultury a českou literaturou po roce 1945. Vydal monografii *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938–1951* (2004), spolu s M. Jarešem sestavil historicko-bibliografickou příručku *Svět rodokapsu* (2003), je spoluautorem a jedním z redaktorů *Dějin české literatury 1945–1989 I–IV* (2007–2008).

E-mail: janacek@ucl.cas.cz.

**Mgr. Michal Jareš (1973)**

Působí v oddělení pro výzkum literatury 20. století Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., je redaktorem časopisu *Tvar*, členem redakčních rad časopisů *Slovenská literatúra* a *Aluze*. Zabývá se především českou a slovenskou literaturou 20. století, populární literaturou, dějinami nakladatelství, komiksem a ediční činností. Spolu s P. Janáčkem sestavil historicko-bibliografickou příručku *Svět rodokapsu* (2003). Je spoluautorem *Dějin české literatury 1945–1989 I–IV* (2007–2008). Vydal několik básnických sbírek (mj. *Brzo je k lásce Pozdě k řečem*, 2001; *Kdo dnům rozumí*, 2006). V tisku je jeho souborná edice reportáží Michala Mareše z poválečného pohraničí.

E-mail: jares@ucl.cas.cz

**Mgr. Eva Košínská (1983)**

Je doktorandkou Ústavu české literatury a literární vědy FF UK v Praze. Vydala básnickou sbírku *Solný sloup* (2008), verše publikovala i v *Antologii české poezie II. 1986–2006* (2007) a ve sborníku *Poésies de Paris à Prague / Poezie mezi Prahou a Paříží* (2007).

E-mail: kalaiska@seznam.cz.

**PhDr. Marek Krejčí (1976)**

Historik, působí na Ministerstvu kultury ČR. Zabývá se problematikou kulturních památek a dějinami kulturní politiky. Přispěl do sborníků *Slavme slavně slávu Slávov slavných* (2006), *České, slovenské a československé dějiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám* (2006) aj.

E-mail: mkrejci.mkcr@post.cz.

**PhDr. Dita Křišťanová (1980)**

Je doktorandkou na Katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK, vyučuje na Katedře české a světové literatury a českého jazyka Literární akademie v Praze. Zabývá se postavou Julia Zeyera, jemuž věnovala svou diplomovou práci (*Druhý život Julia Zeyera*) a připravuje doktorskou práci tematicky zaměřenou opět na Zeyera a jeho vztah k historickému mýtu.

E-mail: dita.kristanova@gmail.com.

**PhDr. Lenka Kusáková (1953)**

Působí v oddělení pro výzkum literární kultury Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. Zabývá se žánrovou, tematickou a překladovou problematikou krásné literatury první poloviny 19. století a periodickým tiskem této doby jako prostorem literární komunikace. Je autorkou monografie *Krásná próza raného obrození v českých časopisech, almanaších a beletristických přílohách novin* (2003) a spoluautorkou *Lexikonu české literatury* (díl 2–4, 1993–2008), přispěla do kolektivní monografie *Mezi texty a metodami. Národní a univerzální v české literatuře 19. století* (2006). Jako editorka vydala díla B. Němcové, J. Kollára, V. R. Krameria a výbor *Zábavné povídky raného obrození* (2005). K vydání je připravena její monografie *Literární kultura národního obrození z perspektivy českého periodického tisku (1830–1850)*.

E-mail: kusakova@ucl.cas.cz.

**Claire Mádlová**, Ph.D. (1970)

Působí v Centre français de recherche en sciences sociales v Praze, zabývá se dějinami knihy v českých zemích v 18. století, rolí aristokracie v dobové kulturní komunikaci a osobností hraběte Františka de Paula Hartiga. Přispěla například do sborníků či kolektivních monografií *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800* (2006), *Antropologické přístupy v historickém bádání* (2007) a *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství* (2008).

E-mail: claire@cefres.cz.

**PhDr. Martin Machovec** (1956)

Vyučuje angličtinu na Vysoké škole J. A. Komenského, jako editor a literární historik se zabývá literaturou českého undergroundu. Externě vede semináře v Ústavu české literatury a literární vědy FF UK v Praze. Podílel se na kolektivní monografii *Alternativní kultura* (2001), je editorem *Básnického díla Egona Bondyho a Díla Iva Vodsedálka* a dlouhé řady výborů, textů či sbírek undergroundových autorů 70. a 80. let (I. M. Jirous, Q. Machulka, P. Zajíček ad.). Naposledy publikoval antologii *Pohledy zevnitř. Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích* (2008, anglické vydání 2006) a v Polsku *Czeski underground. Wybór tekstów z lat 1969–1989* (2008).

E-mail: m.machovec@seznam.cz.

**prof. PhDr. Dagmar Mocná**, CSc. (1958)

Vede katedru české literatury na Pedagogické fakultě UK, zabývá se českou literaturou druhé poloviny 19. a počátku 20. století a problematikou populární kultury. Je hlavní autorkou a (spolu s J. Peterkou) redaktorkou *Encyklopedie literárních žánrů* (2004), vydala monografie *Červená knihovna. Pohled do dějin pokleslého žánru* (1996) a *Případ Kondelík. Epizoda z estetiky každodennosti* (2002). V tisku je její monografie o Nerudových *Povídkách malostranských*.

E-mail: dagmar.mocna@volny.cz.

**Jan Pišna** (1982)

Studuje obory český jazyk a literatura – slovakistika na FF UK v Praze, publikoval v časopisech *Souvislosti*, *Listy filologické*, *Literární novinky* a v týdeníku *A2*. V roce 2005 a 2007 se účastnil mezinárodní studentské konference *Interfaces*. Zabývá se starší literaturou, zvláště humanistickou a osvícensko-obrozenou, v kontextu středoevropského prostoru.

E-mail: jan.pisna@centrum.cz.

**PhDr. Marek Přibíl** (1976)

Absolvoval Pedagogickou fakultu UK, obor český jazyk a literatura – německý jazyk a literatura. V roce 2007 obhájil tamtéž rigorózní práci *Německá inspirace pro Máchův verš*. Je doktorandem Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., ve společném postgraduálním programu s Katedrou bohemistiky FF JČU v Českých Budějovicích. Působí

v oddělení dějin literatury ÚČL AV ČR. Zabývá se z germanobohemistické perspektivy českou literaturou období národního obrození, především dílem K. H. Máchy.

E-mail: pribil@ucl.cas.cz.

doc. JUDr. **Jiří Srstka** (1958)

V letech 1994–2002 byl ředitelem Národního divadla, v současné době je ředitelem divadelní a literární agentury Dilia. Od roku 1993 vyučuje na Katedře produkce DAMU. Je autorem knihy *Autorské právo v divadle* (2006).

E-mail: srstka@dilia.cz.

Mag. Dr. **Michael Wögerbauer** (1972)

Působí v oddělení pro výzkum literární kultury Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., je tajemníkem České společnosti pro výzkum 18. století. Zabývá se knižním obchodem a literární kulturou v habsburské monarchii v druhé polovině 18. a v první polovině 19. století. Vydal sborník *Kommunikation und Information im 18. Jahrhundert. Das Beispiel der Habsburger Monarchie* (2009, s. Johannesem Frimmlerem). Doslovem doprovodil české vydání studií literárního teoretika Siegfrieda J. Schmidta *Přesahování literatury* (2008). Přispěl do sborníků *O psaní dějin* (2008), *Charles Sealsfield. Vom spätjosefinischen Prag ins demokratische Amerika* (2007), *Praha Mozartova* (2006) aj.

E-mail: woegerbauer@ucl.cas.cz.

## Ediční poznámka

Většina kapitol této knihy odezněla ve své prvotní podobě na sympoziu „Autor a peníze. Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století“. Symposium uspořádalo oddělení pro výzkum literární kultury Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., ve dnech 17.–18. října 2007 v Praze. Pro následnou knihu, připravenou na základě výsledků sympozia ve spolupráci s Katedrou společenských věd ČVUT a Svatoborem, byly vybrané studie z tohoto sympozia svými autory přepracovány, doplněny a redakčně sjednoceny podle obvyklých zásad; část textů vznikla až pro knižní publikaci. Jiřímu Trávnickovi patří dík za koncepci a vedení studentského projektu výzkumu současné nakladatelské praxe, který proběhl na FF UK v Praze a jehož výsledky jsou zde publikovány v textu Andrey Cesnekové, Evy Košinské a Jana Pišny. Obrazovou přílohu z kresleného humoru tematizujícího finanční poměry literátů a ekonomické vztahy mezi nakladateli a spisovateli vybrali a sestavili Aleš Zach a Blanka Hemelíková. Za podněty, jimiž přispěli k dokončení publikace, děkujeme lektorům Magdaléně Pokorné a Václavu Liškovi. Za velkorysou spolupráci při vydání knihy patří konečně náš dík Institutu umění – Divadelnímu ústavu.

T. B., P. J.

# Jmenný rejstřík

- Adámek, Bohumil 114  
Alexandr I., král 136  
Altick, Richard D. 180–182, 188  
Amerling, Karel Slavoj 56  
Anton, Karl Gottlob 45, 46  
Arany, Janos 106  
Arbes, Jakub 83, 84, 102, 103, 106–108, 112–119  
Aretino (pseud.) 110  
Arnold, Emanuel 56
- Baar, Jindřich Šimon 120, 126  
Babánek, Karel 120, 122  
Babler, Otto František 152  
Bach, Johann Sebastian 10  
Bachleitner, Norbert 59, 65, 69  
Balšánek, Antonín 139  
Barbier, Frédéric 39  
Bárta, Jan 118, 122  
Bartoš-Brauner, Jan 123  
Bartošová, Máša 125  
Bartsch, Josef 40, 41, 44  
Bass, Eduard 164  
Baudelaire, Charles 10  
Baudyšová, Libuše 125–127  
Bednář, Kamil 147  
Bell, Daniel 9, 10  
Bém, Edvard 117, 118  
Béňa, Matouš 119  
Beneš, Edvard 148  
Beneš, Karel Josef 126, 141  
Benešová, Božena 120, 123, 153  
Beran, Jiří 102–104, 106, 113  
Bergner, Václav 43, 22  
Berka, Jan 27, 32  
Bezruč, Petr 189  
Bílá, Magda 125  
Bílek, František 152  
Biliánová, Popelka 109  
Bílý, František 53, 58, 62, 63  
Bílý, M. (krejčovská firma) 94  
Bílý, Stanislav 95  
Blatný, Lev 126, 127
- Bloy, Léon 155  
Bödeker, Hans Erich 39, 40  
Bohatcová, Mirjam 75  
Bondy, Egon 159–161  
Borecký, Jaromír 112, 115, 117, 119, 123, 126, 127  
Borman, Zdeněk 117  
Borový, František 146–148  
Boulez, Pierre 10  
Bourdieu, Pierre 10, 65  
Brabec, Jan 154, 156  
Bradbury, Malcolm 181, 188  
Braibant, Charles 130  
Branberger, Jan 132  
Brauner, Bohumil 151–157  
Braunerová, Marie 153, 154, 157  
Braunerová, Zdenka 93, 97  
Brébisson, Guy de 157  
Brendl, Josef L. 123  
Breska, Alfons 124  
Brodský, Bohumil 109  
Brtník, Václav 124, 126, 127  
Bubeníček, Otakar 117, 124  
Burian, Tomáš Aquin 53, 60, 63  
Bursík, J. 95
- Camoes, Luis de 64  
Castelli, Ignaz Franz 59  
Cerroni, Jan Petr 40, 43, 66  
Cibulka, Petr 161, 162  
Claudin, A. 95  
Coiffier, V. H. 26  
Cornova, Ignác 40, 41, 43, 45, 47, 48  
Cotta, J. G. (stuttgartský nakladatel) 29  
Cramer, C. E. 24  
Czapek, Johann Max 25, 26, 28, 30, 32
- Čábela, Josef 149  
Čacká, Marie 55  
Čapek, Josef 110, 147–149, 157  
Čapek, Karel 10, 124, 147–149, 166, 189  
Čapek Chod, Karel Matěj 108, 111, 113–117, 120, 122, 123, 126, 147, 154



- Čarek, Jan 125, 135  
 Čech, Svatopluk 103, 139  
 Čejka, Josef 56, 59, 62, 64, 69  
 Čelakovský, František Ladislav 53, 56–58, 63, 77  
 Čep, Jan 151, 153, 156, 157  
 Černý, Adolf 119, 121, 122, 127  
 Černý, Petr 75  
 Černý, Václav 189  
 Červenka, Jan 115  
 Červinka, Karel 118
- Daniček, Jiří 161  
 Dattel, Ferdinand 84, 85, 95  
 Davin, D. M. 184  
 Deininger (videňský tiskař) 27  
 Deml, Jakub 120, 124, 151–153, 156  
 Dewetter, Karel 117, 118, 124  
 Dickens, Charles 67  
 Dlabáč, Jan Bohumír 19, 40, 45–48  
 Dobner, Gelasius 44, 46, 48, 188, 191  
 Dobrovský, Josef 19, 41–46, 48  
 Dokulil, Jan 152  
 Doležal, Jiří 154  
 Doll, Anton 27, 30  
 Dostál-Lutinov, Karel 151, 152, 156  
 Doucha, František 56, 65  
 Dráb, Petr 124  
 Drtina, František 131  
 Dubský, Gustav 116  
 Dumas, Alexandre 10  
 Durych, Fortunát 40, 41, 43, 46–48  
 Durych, Jaroslav 135, 151–157  
 Durych, Václav 151, 154  
 Dvorník, František 151  
 Dvořák, Arnošt 118, 119  
 Dvořák, Xaver 113  
 Dyk, Viktor 108, 117–119, 121, 122
- Eck, Johann Georg 27  
 Edvard, Jelínek 112  
 Ehrenberg, Josef 53, 56, 67  
 Eisner, Pavel 79  
 Escarpit, Robert 180, 184  
 Eybl, Franz 59, 65, 69
- Fastrová, Olga 124  
 Ferko, Milan 24  
 Fiala, Jiří 17  
 Fialka, Mořic 53, 66  
 Fikar, Ladislav 189  
 Filípek, Václav 54, 57, 58, 60, 61, 65  
 Filla, Emil 157  
 Firt, Julius 146–149  
 Fischer, Ernst 59, 65, 69  
 Fischer, Otakar 78, 79, 126, 127  
 Flaubert, Gustave 10, 148  
 Florgy, Dumont de 46  
 Florian, Josef 151, 152, 154, 156, 157  
 Florian, Methoděj 152  
 Fori, Ludvík 125  
 Foucault, Michel 42
- Frank, Peter R. 27  
 Franta Šumavský, Josef 57  
 František II. 26  
 Franzobel (pseud.) 19–21  
 Fried, Jiří 189  
 Frimmel, Johannes 27  
 Frinta, Emanuel 153  
 Fritsch (lipský nakladatel) 27  
 Fučík, Bedřich 146–149  
 Fuchs, Alfred 125, 151, 152  
 Furch, Vincenc 56  
 Fürstenberg, kníže 43
- Garton Ash, Timothy 162  
 Gebauerová, Marie 124  
 Geers, August 25  
 Gellner, František 120  
 Gerle, Wolfgang Adolf 26, 28–30  
 Glaser, Jan Rudolf 55  
 Goedeke, Karl 26, 27  
 Goethe, Johann Wolfgang von 24, 29  
 Golycin, kníže 98  
 Gougy, Lucien 95  
 Gréger, Eduard 84, 94–96  
 Gréger, Julius 83  
 Griesl, August Wilhelm 28  
 Grillparzer, Franz 59, 69  
 Gruber, Tobias 40, 47  
 Gruntorád, Jiří 161, 162  
 Güssmann (videňský autor) 47  
 Guth-Jarkovský, Jiří Stanislav 114, 115, 125
- Haas, Franz 27  
 Haase, Bohumil 53, 63, 64  
 Habermas, Jürgen 39  
 Hafekorn, Hans-Jürgen 21  
 Hájek z Libočan, Václav 46  
 Hajniš, František 56, 61  
 Handzel, Karel 120  
 Hanka, Václav 56  
 Hanuš, Ignác Jan 56  
 Hanuš, Josef 45  
 Hanuš, Otakar 110, 120, 125  
 Harapes, Vlastimil 162  
 Hartig, František de Paula, hrabě 45  
 Hauner, Emanuel 125  
 Hausková, Nora 119, 120  
 Havel, Václav 161, 162, 190  
 Havlasa, Jan 121  
 Havlíček, I. J. 119  
 Havlíček, Karel 53, 54, 57, 59, 61, 64, 67, 70, 189  
 Havlík, Prokop 146  
 Havlíková, Josefa 120  
 Havlín, Josef Č. 120  
 Hegner, Edvard 122  
 Heinrichová, Karla 93, 97  
 Heinsius (lipský nakladatel) 27  
 Heller, Servác Bonifác 103, 112  
 Herben, Jan 112, 131  
 Herites, František 91, 97, 103, 107, 108, 115, 116, 118, 122

- Herrmann, Ignát 114  
 Hewitt, Elizabeth 12, 15  
 Heyduk, Adolf 83, 103, 107, 113  
 Higgins, John 180  
 Hilbert, Jaroslav 111, 121  
 Hindl, Eduard 73, 75, 77  
 Hladík, Václav 109, 111, 114, 115, 117, 118  
 Hlávka, Josef 17, 94, 102, 103, 105, 111, 116  
 Hlobil, Tomáš 24  
 Hlouch, Josef 151  
 Hofmeister, Rudolf Richard 126, 127  
 Holan, Vladimír 147  
 Holeček, Josef 106, 113–116, 122, 123  
 Holý, Jiří 183, 188  
 Hora, Josef 120, 135, 136  
 Horal, Josef 118  
 Horký, Karel 120, 121  
 Hormayer, Joseph Frenherr von 26  
 Hořec, Jaromír 146  
 Hrabal, Bohumil 189  
 Hradecký, Josef R. 120, 122  
 Hroboň, Samo Bohdan 62  
 Hurban, Jozef Miloslav 53, 56, 63  
 Hutka, Jaroslav 190  
 Hüttlová, Jaromíra 10  
 Hýbl, Jan 57
- Chadima, Mikoláš 162  
 Charle, Christophe 91  
 Charvat, William 11, 12, 15  
 Chimani, Leopold 59  
 Chmela, Josef 56  
 Chmelař, Josef 118  
 Chmelenský, Josef Krasoslav 56, 63  
 Chocholoušek, Prokop 57, 62, 67  
 Chyba, Karel 25
- Imlauf, Jindra 120, 123
- Jablonský, Boleslav 53, 56, 66  
 Jahoda, Josef 120, 125  
 Jakubcová, Alena 26  
 Janáček, Pavel 10, 101  
 Janáčková, Jaroslava 188  
 Janouch, František 161  
 Janoušková, Jaroslava 126, 127  
 Janský, Karel 73, 75, 77–79  
 Jehlička, Ladislav 146  
 Jelínek, Edvard 106  
 Jeřábek, František Věnceslav 103  
 Jeřábek, Viktor 124  
 Jesenská, Růžena 93, 97, 109, 113, 116, 118, 119  
 Ježek, Vlastimil 162  
 Jícha, Joža 145  
 Jirásek, Alois 103, 107–109, 112, 115, 116, 121, 131, 189  
 Jireček, Hermenegild 65  
 Jirous, Ivan Martin 159–161  
 Jirousová, Juliana 161  
 Joachim, Gottfried Andreas 27, 28, 34  
 Johanides, Josef 43, 44, 61, 63, 75
- John, Jaromír 126, 127  
 Jungmann, Josef 56, 66  
 Juránek, Jan 152  
 Jurčinová, Eva 92  
 Just, Eduard 24
- Kafka, Franz 20  
 Kačková, Gabriela 121  
 Kálal, Josef 118  
 Kalašová, Marie 93  
 Kalina, Josef Jaroslav 56  
 Kamarýt, Josef Vlastimil 56  
 Kamenář, Jan 152  
 Kamínek, Karel 120  
 Kaminský, Bohdan 114, 115, 119, 124  
 Kaňka, Jan 105  
 Karásek ze Lvovic, Jiří 96, 111, 117  
 Karel Veliký 25, 26  
 Kaška, Jan 65  
 Kašpar, Alois 98  
 Katz, Leopold 139  
 Kazbunda, Karel 47  
 Khol, František 119  
 Kiesel, Helmut 23  
 Kintner, Karel 95  
 Klácel, František Matouš 53, 56, 57, 63  
 Klar, Alois 77–79  
 Klar, Paul Alois 78, 79  
 Klary (Clary), hrabě 45  
 Klášterský, Antonín 109, 110, 112–116, 123, 125  
 Klátíl, František 146  
 Klecanda, Jan 109, 123–125  
 Klicpera, Václav Kliment 56, 60  
 Klička, Benjamin 126, 127  
 Klíma, Ladislav 10, 189  
 Klostermann, Karel 112, 115, 117, 120, 127, 189  
 Knedlhans Liblínský, Jan Slavíbor 57  
 Knopf, Sabine 25  
 Knösl, Bohumil 119  
 Kocur, Ferdinand 118  
 Kodídek, Matouš 44, 45  
 Koháček, Petr 147–149  
 Köhler, Carl Franz 27  
 Kohout, F. (knihkupectví) 95  
 Kolár, Josef Jiří 56  
 Kollár, Jan 56  
 Komm, Hynek 77  
 Konrad, Johann Michael 24, 26, 28  
 Konrad, Michael 33  
 Kopecký, Jan Dalibor 56  
 Kopeček, František 122  
 Kořená, Markéta 169  
 Koselleck, Reinhart 39  
 Koubek, Jan Pravoslav 55, 56  
 Kramerius, Václav Rodomil 29, 57  
 Krásnohorská, Eliška 102  
 Krbec, Miloslav 46  
 Krecar, Jarmil 94, 97, 122  
 Krejčí, František Václav 92, 115, 117–119, 121, 122, 127, 131  
 Krejčí, Karel 77

- Kremláček, Josef 168  
 Kressel, baron 45  
 Krleža, Miroslav 136  
 Krofta, Kamil 153  
 Krofta, Václav 121  
 Krofta, Václav K. 124  
 Krolmus, Václav 56  
 Kronbauer, Rudolf Jaroslav 114–116  
 Krouský, Jan N. 59, 62  
 Kroutvor, Josef 74  
 Kruczkowski, Leon 136  
 Křelina, František 151  
 Křen, Jan 192  
 Křičenský, Josef Jaroslav 56, 64  
 Křička, Benjamin 125  
 Křička, Petr 122, 123, 125  
 Kubíček, Ladislav 151  
 Kuchař, Josef 120, 122, 124  
 Kulda, Beneš Metod 56  
 Kummer (lipský nakladatel) 27  
 Kuncíř, Ladislav 146  
 Kusáková, Lenka 12, 23, 31, 75  
 Kvapil, František 113, 125  
 Kvapil, Jaroslav 111, 113, 115, 117, 132, 139  
 Kvapil, Josef Šofferle 92
- La Blanc, Gregory P. 10–12  
 Ladecký, Jan 115  
 Lafontaine, L. A. 24  
 Laichter, Josef 114  
 Lambl, Vilém Dušan 56, 65  
 Lampl, Petr 160  
 Landfras, Alois Josef 53  
 Landovská, Beatrice 161  
 Langer, František 119  
 Langer, Josef Jaroslav 58  
 Langhans, Jan 98  
 Lauda, Jan 157  
 Laurin, Arne 120  
 Leger, Karel 116  
 Legis-Glückselig, Gustav Thormund 78, 77  
 Lehár, Jan 188  
 Lesage, Alain-René 21  
 Lev, Josef 83  
 Levora, Josef 103  
 Lier, Jan 85, 103, 112, 114–116, 118, 120, 122  
 Líman, Josef Bohuslav 56  
 Linda, Josef 58  
 Lír, Josef 124  
 Liška, Antonín 56  
 Lom, Stanislav 121, 123  
 Lopatka, Jan 161  
 Luhmann, Niklas 19–21, 23, 30
- Macek, Antonín 124  
 Mádllová, Claire 19  
 Mach, Josef 117  
 Mach, Václav 73, 78  
 Mácha, Antonín 73  
 Mácha, Jan 74, 75  
 Mácha, Karel Hynek 61, 73–75, 77
- Mácha, Michal 77  
 Macháček, Simeon Karel 56  
 Máchal, Jan 59, 62  
 Machar, Josef Svatopluk 102, 112, 116, 131  
 Machovec, Martin 160  
 Majerová, Marie 119, 125  
 Malířová, Helena 120  
 Malý, Jakub 58, 59, 62  
 Marečková, Lenka 161  
 Marek, Antonín 56  
 Marek, Jan Jindřich 56  
 Martínek, Vojtěch 118, 124  
 Masaryk, Tomáš Garigue 132  
 Mašek, Karel 115, 120  
 Mašek, Vincenc 24, 25  
 Mašková, Vinzenzie 24  
 Mayer, Johann 44  
 Medau, Karl Wilhelm 63, 64  
 Medek, Mikuláš 157  
 Meinecková, Tylda 125  
 Meißner, August Gottlieb 24  
 Melichar, Josef Jaroslav 56  
 Menhart, Oldřich 152  
 Merhaut, Josef 114  
 Merlin, Helene 39  
 Merth, František Daniel 190  
 Michal, Karel 190  
 Milén, Eduard 164  
 Mocná, Dagmar 86  
 Mojžíš, Stanislav 121, 132  
 Monse, Josef Vratislav 45  
 Montesquieu, Charles Louis de 39, 42  
 Moravec, Emanuel 140  
 Možný, Jan 56  
 Mrštík, Vilém 112–114  
 Mühlstein, Bohumil 126, 127  
 Mucha, Jiří 190  
 Müldner, Josef 117, 125  
 Mulgan, John 184  
 Münch, Paul 23  
 Mužík, Augustin Eugen 119, 121, 122, 125, 127  
 Myslbek, Václav 157
- Náměstek, Josef 118  
 Náprstek, Vojtěch 99  
 Narutowicz, Gabriel 132  
 Naubertová, Christiane Benediktine 26  
 Navrátilová, Anna 121  
 Nebeský, Václav Bolemír 56  
 Nečásek, Antonín 119, 122  
 Nečásek, František 56  
 Němcová, Božena 62, 189  
 Neruda, Jan 82–89  
 Neumann, Stanislav Kostka 118, 121, 147  
 Neureutter, Martin 61, 62, 75  
 Nezval, Vítězslav 136  
 Niewiadonski, Eligiusz 132  
 Nosovský, Karel 59, 60, 62, 65  
 Novák, Arne 154, 183  
 Novák, Kajetán 120  
 Nový, Karel 121

- Olbracht, Ivan 121, 147  
 Opiz, Ferdinand 19, 44, 47  
 Opočenský, Gustav Roger 117, 121  
 Opolský, Jan 115, 124  
 Orlová, Marie 23  
 Ossian 24  
 Osteen, Mark 12  
 Osten, Jan 109  
 Ostrčil, Otakar 138  
 Otčenášek, Karel 151  
 Otto, Jan 94, 95, 148  
  
 Paderewski, Ignac 131  
 Palacký, František 22, 56, 58, 137, 189  
 Pánek, František 160  
 Parma, Otto 122, 126, 127  
 Pasovský, Jaroslav 109, 119, 121, 123, 125, 126, 127  
 Pastor, František 152  
 Pauer, Emil 124  
 Paul, Karel 79  
 Pecha, Adolf 98  
 Pecl, František Martin 40, 41, 43–48  
 Pergen, Jan Antonín, hrabě 27  
 Perthes, Friedrich 22  
 Peřich, Leopold 152, 157  
 Pešina, Václav Michal 60  
 Peška, Bedřich 56  
 Petr, Václav 146  
 Petrbok, Václav 23  
 Petrof, Antonín 97  
 Picasso, Pablo 153  
 Píček, Václav Jaromír 56  
 Pihert, Josef J. 24  
 Pichl, Josef Bojislav 54–56, 73  
 Pilař, Jan 146, 55  
 Pilát, Jan 77  
 Pilsudski, Jozef 136  
 Pilz, Jaroslav 146–148  
 Pipín, císař 25  
 Pistorius, Vladimír 170  
 Pittnerová, Vlasta 109  
 Placák, Petr 188, 190  
 Pleskač, Karel 92  
 Pleskalová, Jana 45–48  
 Podlipská, Sofie 112, 189  
 Podlipský, Josef V. 56  
 Pohan, Václav Alexander 56  
 Pokorná, Magdaléna 92  
 Pokorný, Jiří 17, 101, 102  
 Polt, Johann Josef 26–30, 33, 34  
 Pope, Alexander 22  
 Pospíšil, Jan Hostivít 53, 62, 68  
 Pospíšil, Jaroslav 53, 59, 60, 62, 63, 65–67  
 Pravda, František 56  
 Preissová, Gabriela 114–116, 125  
 Presl, Jan Svatopluk 56  
 Prešeren, France 74  
 Procházka, Antonín 157  
 Procházka, František Serafinský 108, 114, 115, 117, 119, 123, 124  
  
 Procházka, Josef 153  
 Prokeš, Jaroslav 42  
 Przesmycki, Zenon (Miriam) 131, 132  
 Přebík, Jan 56  
 Pubička, František 45, 47  
 Püner, Václav Klement 56  
 Purkyně, Jan Evangelista 55, 56  
 Pynsent, Robert B. 92  
  
 Quis, Ladislav 89, 109, 116  
  
 Ráb, Václav Věnceslav 56  
 Rada, Vlastimil 144  
 Rainer, Pavel 124  
 Rais, Karel Václav 107, 108, 112–114, 116, 125, 189  
 Renč, Václav 151, 157  
 Resler, Kamill 145  
 Rettigová, Magdalena Dobromila 61, 62, 75  
 Reynek, Bohuslav 152  
 Ribay, Jiří 48  
 Richter, Jean Paul 42  
 Rirenšaft, Alois Vlastislav 56  
 Rittersberg, Ludvík 48, 59  
 Roden, Josef 110, 125  
 Roche, Daniel 41  
 Rokos, František Alexandr 56  
 Rokyta, Jan 119, 121, 122, 127  
 Rolling, Rudolf 95  
 Rottenhann, hrabě 41  
 Rousseau, Jean Jacques 29  
 Rowolth, Ernst 145  
 Rubeš, František Jaromír 56, 58  
 Růžková, Jana 161  
 Rzounek, Vítězslav 183  
  
 Řehák, Antonín 65  
 Řezáč, Jan 146  
 Řezníček, Josef Jindřich 56  
 Řezníček, Zdeněk 151, 152  
 Řezníčková, Kateřina 105  
 Říha, Jindřich 132  
 Řivnáč, František 95, 96  
  
 Sabina, Karel 55, 59, 61, 73, 75, 77, 189  
 Sagarová, Marie Anna 23, 30  
 Sajíc, Jan 126, 127  
 Salivarová, Zdena 146  
 Seibt, Karl Heinrich 24  
 Seifert, Jaroslav 135, 136  
 Setunský, Antonín 132  
 Sezima, Karel 121  
 Shakespeare, William 187  
 Schäfer, Otomar 123  
 Scheinpflug, Karel 125, 141  
 Schenda, Rudolf 23  
 Schille, Christian Wilhelm Theodor 27  
 Schindelmayer, G. 27, 33, 34  
 Schmidt, Siegfried J. 14, 19  
 Schneider, Jan 160  
 Schneider, Karl Agnell 24

- Schönfeld, Johann Ferdinand 44, 46  
 Schulz, Antonín 123  
 Schulz, Ferdinand 103, 112  
 Schulz, Karel 151, 153  
 Schulzová, Anežka 113  
 Schwarzenberg, kníže 154  
 Schwarzová, Růžena 126, 127  
 Skalička, Jiří 17  
 Skoumal, Aloys 151, 153  
 Skoupý, Karel 151  
 Slabecký, František H. 123  
 Sládek, Josef Václav 88, 89, 93, 94, 98, 99, 106, 110, 112, 113, 116, 118  
 Sládková, Helena 121  
 Sokol, Elgart Karel 124  
 Sova, Antonín 112, 117, 119, 120  
 Spieß, Kristian Heinrich 23–25, 32  
 Spilka, Josef 126, 127  
 Spurný, Jan 62, 63, 65, 67, 69  
 Stampach, hrabě 27  
 Staněk, Václav 65  
 Stankovič, Andrej 161  
 Stárek, František 161  
 Stárková, Máša 125  
 Stašek, Antal 107, 108, 113, 117, 119, 122, 124  
 Stehlík, Emanuel 113  
 Stehlík, Otto 65  
 Stehlíková, Hana 123  
 Steinský, František Antonín 46–48  
 Stendhal 148  
 Stifter, Adalbert 59  
 Stich, Alexandr 188  
 Stivín, Josef 133  
 Storey, John 180  
 Stránský, Jaroslav 148  
 Strobach, Antonín 74  
 Stroff, Karel 133  
 Stumpf, Georg 43  
 Sue, Eugéne 10  
 Suchá, Božena 125  
 Suchý, Lothar 124  
 Sumín, Jiří 116, 120  
 Sušil, František 56  
 Světlá, Karolína 189  
 Svoboda, František Xaver 107, 108, 110, 113, 114, 118, 120, 122, 125, 126  
 Svoboda, Jindřich 156  
 Svobodová, Františka 55  
 Svobodová, Růžena 108, 114, 115, 118, 119, 123  
 Swieten, Gottfried van 40  
  
 Šafařík, Pavel Josef 55, 58, 67  
 Šalda, František Xaver 89, 120, 136, 148  
 Šalda, Jaroslav 146–148  
 Šámal, Petr 101, 180  
 Šárecká, Maryša B. 120, 121, 124, 126, 127  
 Šelepa, Karel 120, 121  
 Šembera, Alois Vojtěch 53, 56, 57, 63, 82–86, 88  
 Šerý, Jarmil M. 118  
 Šimáček, František 94  
 Šimáček, Matěj Anastasia 108, 111–115, 117  
  
 Šimánek, Jaroslav 121, 124  
 Šimánek, Josef 122  
 Šimeček, Zdeněk 40, 41, 43, 45, 46, 62, 75  
 Šír, František 56  
 Škvorecký, Josef 146  
 Šlechtová, Alena 103  
 Šlejhar, Josef Karel 113, 114, 116, 118, 119  
 Šlosar, V. M. K. 61, 62  
 Šmejkalová, Jiřina 12, 180  
 Šnajdr, Karel Sudimír 56  
 Šomková, Eleonora 73, 75  
 Špála, Václav 157  
 Špindler, Ervín 84, 85  
 Šrámek, Fraňa 121  
 Šrámek, Jan 151  
 Štech, Václav 105, 115  
 Štech, Václav Vilém 132  
 Štěpánek, Jan Nepomuk 26  
 Štolba, Josef 103  
 Štorch, Karel Boleslav 56, 66, 67  
 Štorch-Marien, Otakar 148, 149  
 Štulc, Václav Svatopluk 56  
 Šubert, František Adolf 109, 114–116  
 Šusta, Josef 139  
 Šustrová, Petruška 162  
  
 Tablic, Bohuslav 22  
 Táborský, František 112, 126  
 Teichmann, Karel 117, 121  
 Thám, Václav 25  
 Theer, Otakar 123  
 Thon, Jan 22  
 Tigríd, Pavel 161, 162  
 Tichý, Miroslav 157  
 Tilschová, Anna Maria 123, 126, 127  
 Titel, Volker 25  
 Tobolka, Zdeněk 17  
 Tolstoj, Lev Nikolajevič 133  
 Toman, Karel 123, 147  
 Tomášek, František 151  
 Tomek, Václav Vladivoj 66  
 Tomíček, Jan Slavomír 58  
 Tomsa, František Bohumil 56  
 Topič, František 94  
 Topol, Jáchym 161, 162  
 Trávníček, Jiří 180  
 Trávníček, Mojmír 146, 149, 151, 152  
 Tréval, Emil 126  
 Trochta, Štěpán Maria 151, 154  
 Trojan, František Břetislav 56  
 Tuček, Vincenc 26  
 Tucholský, Kurt 145  
 Turinský, František 56  
 Turková, Anna 122  
 Tyl, Josef Kajetán 54, 58, 61, 65–68, 77  
  
 Uhland, Ludwig 152  
 Ungar, Karl Raphael 40, 47  
 Ungern-Sternberg, W. 21  
 Urban, Otto 97  
 Urfus, Valentin 60

- Václav IV. 44, 45  
Vaculík, Ludvík 149, 159  
Vainová, Vlasta 125  
Valečka, Edvard 88, 95, 96, 98  
Valujev, ruský ministr 98  
Váňa, Jan 101, 102  
Vančura, Vladislav 136  
Vanicek, Anna 162  
Vašica, Josef 151  
Vaško, Václav 151  
Vávra, Vincenc 65  
Velemínský, Karel 132  
Velhartický, Adolf 119, 127  
Veselský, Petr Miloslav 63, 69  
Veselý, Antonín 121  
Vetešník, František 56  
Viala, Alain 39  
Vierhaus, Rudolf 40  
Viková-Kunětická, Božena 112, 113, 115, 116  
Vilímek, Josef Richard 94  
Villani, Karel Maria Drahotín 59  
Vinař, Josef 126  
Vinařický, Karel Alois 56, 58  
Vintr, Josef 45–48  
Vitinger, Václav 117, 122  
Vítoušek, Václav 92  
Vlach, Aurel 125  
Vlnas, Vít 97  
Voborník, Jan 91, 97, 98  
Vocel, Jan Erazim 56  
Vodák, Jindřich 132  
Voit, Petr 17  
Vojan, Eduard 138  
Vokolek, Vladimír 151, 152, 156  
Vokolek, Vojmír 154  
Volf, Josef 19, 44, 75  
Vrána, Kajetán 79  
Vrba, Jan 122, 125–127  
Vrbová, Amálie 116, 120  
Vrchlický, Jaroslav 83, 102, 103, 106–108, 111–118  
Vulpius, Christian 24  
Vyskočil, Albert 79, 151, 153, 156, 157  
Vyskočil, Quido Maria 118, 120  
Wagner, Josef 157  
Wallis, hrabě 41  
Walter, Václav 126  
Walther, Eric 39  
Wangermann, Ernst 40  
Weiner, Richard 123  
Weinolt, Franz 77  
Wellek, René 11, 12  
Welzl zv. Eskymo 17  
Wenig, Adolf 122  
Widtmann (pražský knihkupec) 19, 47  
Williams, Raymond 180–182, 184–186, 188, 190, 191, 193  
Winter, Zikmund 117  
Wirth, Zdeněk 132  
Wittmann, Reinhard 22, 40, 44  
Wögerbauer, Michael 23, 28–30, 180  
Woodmansee, Martha 12  
Wrbna, hrabě 45  
Zábrana, Jan 190  
Zahradníček, Jan 151–153, 156  
Zahradník, Vincenc 56  
Zahradník-Brodský, Bohumil 132  
Zap, Karel Vladislav 54, 56, 58, 59, 62, 64–67  
Závada, Vilém 136  
Zavřel, František 127  
Zborka, Jan 139  
Zelený, Václav 58, 66  
Zeyer, Jindřich 92  
Zeyer, Julius 91–99, 102, 104, 114  
Zlobický, Josef Valentin 40–42, 44–48  
Zvěřina, Ladislav Narcis 123  
Žák, Vincenc Pavel 56  
Žižka, Leoš Karel 146



# **„O slušnou odměnu bude pečováno...“**

## **Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století**

K vydání připravili Tomáš Breň a Pavel Janáček

Resumé Tomáš Breň a autoři, přeložil Michael Wögerbauer.  
Výběr obrazové přílohy Blanka Hemelíková, Aleš Zach a autoři.

Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Z90560517  
(*Výzkum české literatury od nejstarších dob do přítomnosti,  
a to v jejích aspektech historických, teoretických, interpretačních a dokumentačních*)  
a ve spolupráci s Katedrou společenských věd ČVUT a Svatoborem.

Na obálce použita reprodukce obrazu Carla Spitzwega Chudý básník, 1839  
(s laskavým svolením bpk/Nationalgalerie, Staatliche Museen zu Berlin),  
na frontispisu kresba Viléma Reichmanna z časopisu Impuls, 1966.

Vydal Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.  
s příspěvím Institutu umění – Divadelního ústavu.

Grafická úprava a sazba studio Lacerta ([www.sazba.cz](http://www.sazba.cz))  
Vydání první  
Stran 222  
Náklad 300 výtisků

Vytiskl Protisk, s. r. o., České Budějovice

ISBN 978-80-85778-68-7